CAII INSTITUTIONUM FRAGMENTA, & EPITOME CUM HIERONYMI ALEANDRI IUNIORIS...

Gaius, Girolamo Aleandro (il Giovane.)

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
11 B
14H

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

CAII INSTITVTIONVM Fragmenta, & Epitome CVM HIERONYMI ALEANDRI IVNIORIS COMMENTARIO.

Conſenſu Superiorum, & Priuilegio.

VENETIIS. MDC.
Apud Franciſcum Bolzetam Bibliopolam Patauinum.

13-11-B-14

PERILLVSTRI,

ET REVERENDISS.[MO]

D. ATILIO AMALTHEO PROT APOSTOL. &c.

Hierony. Aleander S.

VRbem Romam ſummo Dei priuilegio inter alias vrbes adeo floruiſſe, vt omnibus gentibus admirationi ſemper fuerit, perquàm notum eſt. & quemadmodum caput, & domina cæterarum vrbium dicta eſt, ſeu à Repu. ſeu ab Imperatoribus regeretur, ita hoc quoque tempore eadē nomina iure merito ſibi vindicare poteſt, ut quę Eccleſiam habeat cæterarum principē. quod & Chriſtus dominus noſter futurū prȩmonſtrauit, quùm non antea ob redemptionem noſtram, & naſci, & mori voluit, quàm iſſet Iudęa in Romanórum ditionē. quorum etiam iura non improbaſſe uiſus eſt, quùm Cęſari pēdendum tributum reſpondit. Iure itaque hodie Romana iura ſunt adeo in precio, vt omnes Reſpublicę, omnia Regna, quæ recta norunt, iis viuere, & gubernari gaudeāt. Quamobrem ego inter felicitatis meę partes referre ſoleo (ſi qua felicitas in terris dici poteſt) quod me ſtudijs Romanæ iuriſprudentiæ totus addixerim. Romanam voco iuriſprudentiam non tàm quæ in Iuriſconſultorum ſcriptis, & Im-

B 11 B 14

peratorum cōſtitutionibus, ſed & quę in ſacris Canonum libris continetur, quam Romanæ Eccleſiæ principes, hoc eſt ſummi Pontifices conſtituère. Sed proximam hanc ui rum magis requirere exiſtimo, quàm ego ſim, qui adhùc, vt tu noſti, adoleſcens ſum: quę enim propius ad res ſacras, & diuinas accedunt, maiori cura, & animi iudicio tractanda ſunt. Alteram autem illam amanter amplexatus multa obſeruaui, multa ſcripſi. inter quæ Commētariolus hic ad Caij Inſtitutiones. quem ego partum non ideo genueram, vt ſtatim inualidum exponerem, ſed tātum memoriæ adiuuandæ. verùm amicorum precibus id dandum fuit. Ac vt obtrectatorum inuidiam effugerem, illud faciendum putaui, quod apud veteres olim in vſu fuiſſe, compertum eſt, quos adfixiſſe legimus potętiorum titulos domibus, & prædijs, ne à quoquam peterentur. quis enim frontem huius libelli tuo exornatam nomine adſpiciens non abſtineat maledictis? Sanè multis ex cauſſis tu vnus eligendus eras, cui ego mea hæc, quæcunque ſint, inſcriberem. nā & conſultiſſimus es Romani iuris, & in Romana aula maximè conſpicuus, tùm ob morū probitatem, tùm ob multos labores pro eccleſia libentiſſimè ſuſceptos, ſeu à ſecretis ſummi Pontificis fueris, ſeu grauiſſimas legationes adminiſtraueris, aut alia munera obieris, in quibus neque diligentiæ, neque probitatis quidquam deſideratum vnquàm eſt. Hùc accedit, quòd ego tibi arctiſſimo; & cognationis, & beneuolentiæ vinculo ſum coniunctus, & (quod maximum eſt) tantum me tibi debere liberè profiteor, quantū viro optimo, ac munificentiſſimo deberi par eſt. Accipe igitur Reuerendiſſ. Auuncule primitias haſce meas animo (quod ſpero) libenti: efficies enim, ut ad maiora hic ſtimulus concitet, quò me & litteraria, & Chriſtiana res vocat. Vale. Patauij.

STV-

STVDIOSIS ADOLESCENTIBVS.

*S*EXTVS iam agitur annus, ex quo ego Pa-
tauium veni puer adhuc, & vix ſignans
prima lanugine malas, *ut iuri Ciuili o-
peram darem. quùm (vt verum fatear) qua
ſi in alterum terrarum orbem delatus mi-
hi videbar: ita ſe mihi è molli Muſarũ ſi-
nu erepto noua oĩa, & dura offerebãt. Ac
ſanè libellus Inſtitutionum Iuſtiniani vni
cuiq. per ſe facilis, qui in bonis auctoribus
euoluendis aliquot dies conſumſerit, ſalebroſus mirum in modum ui
debatur, ac nullam aliam ob cauſſam, quàm propter multiloqua in-
doctorũ Doctorum cõmentaria; (neq. n. quæ optima eſſent, adhuc quiſ
quam patefecerat) Quod quũ ego tunc tpis nõ intelligerẽ, putabã
me rudi nimis ingenio natũ, ac ita paulatim ſtudiorũ meorũ ſpe de-
ſtituebar. Demũ iã ferè elapſo hoc in errore triẽnio, nebulã mihi bo
nus genius diſſoluit, ut ſtatim perſpicerẽ, eũ Romanam Iuriſpruden
tiam poſſe callere, qui Romanos mores, & inſtituta teneret. quãobrẽ
pauculos menſes in ueterum auctorũ, quos potui, ac nouorum quoq. q
iſthæc docerent, lectione impendi; at id quidem raptim, & currente
oculo, ne quemadmodũ olim Phrygibus, poſtea mihi obijceretur, ut
ſerò ſaperẽ. Sequutus itaq. docti viri preceptũ multa legi, multa ſcri
pſi, non tamẽ ex magiſtrorũ auditorio, ſed ex ijs, quę meo Marte ob-
ſeruaueram, deſumta. perraró enim publica gymnaſia introibam. ne-
que tamẽ me latebat, quod Cicero quadam epiſtola ad Trebatium
ſcribit, ius ciuile non tàm ex libris, quanquàm plurimi ſint, cogno-
ſci poſſe, q̃ doctorẽ ẽt deſiderare; ſed accidit mihi infeliciter, ut parũ
ex doctorũ uoce addiſcerẽ. Neq. velim tamen aliquis exiſtimet, non
propterea eos optimos eſſe Iuriſconſultos, me iudicaſſe. Sed probè no
uerã, id illos ſectari inſtitutũ, quod adoleſcentib. probaretur, ne, ſi ali
ter facerẽt, ſoli in ſcholis relinquerẽtur, vt quãdoq prudẽtiorib. quo
que cũ inſipiẽtiũ turba degentib. ſimiles ſe ijs oſtendere ſit neceſſe.
Quis. n. neſciat, q̃ multi hodie iuuenes Patauiũ accedũt lactentib. ad-
huc labris, & vix è Grammatices uberib. euulſi? qui regulas quaſdã,
& σοφίσματα ediſcẽtes, triduo in corona doctorũ uirorũ audent Iu-
riſconſultos profiteri? atq; hãc ſibi ſolidã putãt doctrinã, q̃ cauilla-
tionib. cõſtet: quib. quid magis contrarium iuri, quod eſſe dicimus ar
tẽ boni, & æqui? Horũ ego turbidas turbas ſemper aufugi, eosq; mi

hi ſelegi ſocios, qui optimis eſſent morib. & recto iudicio, quibuscũ
& ſtudia, & curas partiri cõſueni. Quũmq. iiſdẽ mea ſcripta cõicaſ-
ſem, (q̃ nec pauca profectò ſunt, ſi tres illi anni ſpectẽtur, quos malè
cõtriuerã) coegerũt, ut anteq̃ Patauio diſcederẽ, aliquid in lucẽ emit
terẽ, tũ ut parentib. meis, & cognatis oſtenderẽ, nõ oĩno me oleum, &
operã perdidiſſe; tùm vt ſibi quoq. rem gratã facerẽ, qui ꝙ me dili-
gãt, ſcriptis ẽt meis delectantur. Aiebant quoq; vſui id vobis, huma
niſſimi adoleſcentes, & delectationi futurũ: quod ſi ita erit, gloriabor
ſanè, operã me non luſiſſe. Hunc igitur ad Caij Inſtitutiones Commẽ
tariũ ad veterẽ iuris diſciplinã adcõmodatũ, ſed qui nec nouã negli
gat, accipite, & probate, non vt ego quidẽ mereor, ſed vt amicorum
meorũ, qui hunc uobis inter ceteras meas lucubratiunculas donãdũ
elegerunt, iudiciũ probetis. Licet.n. quandoq. ab Aretinis, à Porcijs,
à Bartolis abſtinere; immò & conducit: Nam adfirmo uobis, (vſur-
pabo autẽ uerba diſerti ſcriptoris) Qui inter iſthæc tm̃ nutriun
tur, nõ magis ſapere pñt, q̃ bene olere, q in culina habitãt.
Id & quidã ex Italis noſtris, & plures ex Trãſalpinis videre ten-
tãtes priſtino nitorẽ Iuriſprudentiã donare ac magna quidẽ ex par
te fecerunt. Reliquũ modò à vobis ſperatur; quib. ſi ſtudiũ quoq. meũ
probatũ iri cognoſcã, cognoſcã ẽt calcar additum currenti equo. Hæc
ſcripſi, hæc edidi adoleſcentib. adoleſcens, ſcholaſticus ſcholaſticis,
non iſtis ſeueræ frontis, & grauis ſupercilij. qui ſi tamen hiſce minu
tis manus admouerint, ſciant ſe cum pueris ludere, ac ueluti ſapientiſ
ſimus Socrates filiolis obſequens, equitare in arundine longa.

DE CAIO.

CAIVS clariſſimus Iuriſconſultus quis fue-
rit, quoq; tpe floruerit, alij alia tradidere,
longèq. à ſcopo aberrarunt. Quidam.n. Fla
uium illũ Appij ceci ſcribã putarunt, cuius
mentio eſt in l.2. de Orig. iur. & apud Li-
uiũ lib. 9 in fi. & alios: quidã C. Liuiũ Dru
ſum, quẽ noĩat Cicero lib. 5. Tuſcul. & Cel
ſus in l. 28. de Act. emtio. Quidã ex Seruij
auditoribus exiſtimarunt, quod & Bernar
dinus Rutilius videtur ſenſiſſe: propterea quod Caius nominetur ĩter
Seruij auditores à Põponio in l.2. de Orig. iur. quo tamẽ in loco vox
illa CAIVS delenda eſt, ut rectè animaduertit Cuiacius, alioquin

non

*non decem,ut eſſe dicuntur à Pomponio,ſed undecim forẽt.Alij Ca
ium Caſſium credidere,à quo Caſſianorũ familia deſcendit. quorum
opiniones refelluntur ab Ant.Auguſtino lib.1.Emend.ca.5.Atq.
hi quemadmodum antiquiorẽ fecerunt,ita alij iuniorẽ, quàm par e-
rat,ac poſtremis tpib.natũ exiſtimarunt.quippe qui arbitrati ſint,eũ
Caracallæ tẽpeſtate vixiſſe,nonnulli Theodoſio,aut Arcadio impe-
rãte decepti Epitome inſtitutionũ,q̃ exponẽdã ſuſcepimus.Alij ridi-
culè ẽt Iuſtiniani tpib.qa eũ quodã loco ſuũ appellet,q̃ oĩa falſa eſſe
patebunt ex ipſiusmet Caij teſtimonio. nã ipſum uixiſſe ſub Mar
co Aurelio Antonino Philoſopho liquet ex leg. 9. D.ad S.C.Ter-
tullianũ,vbi Caius ſcribens ad Senatuſcõſultum Orficianum ita ait:*
Sacratiſſimi Principis noſtri oratione cauetur,ut matris in
teſtatæ hr̃ditas ad liberos,tametsì in aliena poteſtate erũt,
ꝑtineat.*Nã his uerbis denotari M.Aureliũ, uel ex Iuſtiniano pa-
tet,qui in princ.Inſtit.ad S.C.Orfic.inquit:* Liberi ad bona ma-
trum inteſtatorum admittuntur ex S.C.Orficiano, ꝙ Or-
ficio,& Rufo Coſſ.effectum eſt Diui Marci tpibus,*qui fuit
annus Chriſti Domini noſtri 179.ab vrbe condita 930.quũ & Cõ
modus imperabat adſcitus in partẽ Imperij ab Aurelio anno pręce
denti.itaque non tàm M.Aurelij, q̃ utriuſq. orationẽ ſequutũ fuiſſe
Senatuſcõſultũ Orficianum,tradit Vlpianus in frag.reg.tit.26.Hinc
ergò colligere licet,uixiſſe Caium tpe M.Aurelij, quem ſubindi-
cat ẽt in l 73.de lega.1. Nam quod cenſuit Cuiacius in poſteriorib.
notis ad Inſtit.Iuſtin.eum fuiſſe Hadriani,ſiue Antonini Pij tẽpo-
ribus,non inuitus quidem admiſerim, dummodo non floruiſſe eũ ijs
temporibus,nec tanquàm Iuriſconſultum fuiſſe cognitum conceda-
tur.quod enim inquit in l.42.de Donat.int.vir. & ux.* Nup ex in-
dulgentia principis Antonini,&c.*ſanè & Aurelium põt in-
telligere,qui Antoninus quoq.dicebatur.Sed & ipſe potius credam
Antoninum Pium indicari,quem tamen iàm antè obijſſe,q̃ hæc ſcri
beret Caius,facilè credendum eſt , quia* principis noſtri *dixiſſet,
ut de Aurelio fecit. Sic etiam Imperatorem Antoninum nominat
in l.11.de Iuriſd.om.iud.abſque NOSTRI appellatione. demum id
apertiſſimum eſt,quia in cæteris omnibus locis hunc Antoninũ ap-
pellat DIVVM.vt in l.1.de Iu perſ.l.56.de lega.2 l.96. de leg.3.
l.90.de Cond.& dem.l.63.§.reſcripto,Ad S.C.Trebell.quod nomẽ
Imperatorib.tantùm vita functis competebat,utiq. poſtquàm Sena
tus(ut impia ſuperſtitio ferebat)inter Diuos retuliſſet.Adoleſcentu
lus igitur,aut etiam puer temporibus Antonini Caius fuerat, ſicut*

& Hadriani, quod demonſtrat in l.8 de Reb.dub. quùm ait: Et noſtra quidem ætate Serapias Alexandrina mulier ad Diuum Hadrianum perducta eſt, &c. *ſic & Diuum Hadrianum nominat in l.26. de Fideiuſſoribus, & man. Quàm verò celebris fuerit Iuriſconſultus, eius ſcripta produnt, quæ multa quidem confecit: hęcq. potiſſimùm recenſentur. Ad Edictum prouinciale libri duo, & triginta. Ad leges libri quīdecim Ad edictū vrbicū libri duodecim, q ſoli tempore Iuſtiniani reperti ſunt, plures enim ſcripſerat. Aureorum, ſeu rerum quotidianarum libri ſeptem Ad leges duodecim tabularum libri ſex. De verborum obligationibus libri tres. De manumiſſionibus libri tres. Fideicommiſſorum libri duo. De Caſibus liber ſingularis Regularum liber ſingularis. Dotalitiorum liber ſingularis Ad formulam Hypothecariam liber ſingularis. Ad edictum ędilium Curulium libri duo. De tacitis fideicommiſſis liber ſingularis. Ad Senatuſconſultum Tertullianum liber ſingularis. Ad Senatuſconſultum Orficianum liber ſingularis. Ad legem Gliciā liber ſingularis. Regularū libri tres. de Origine vocabulorū liber ſingularis Inſtitutionum libri tres, quorum fragmenta nos collegimus, & interpretamur. Caij magna erat auctoritas, ut eius uolumina publicè pręlegerentur, ut tradit Iuſtin. Conſtit Omnem, quæ digeſta præcedit. Eiuſdem quoq. ſcripta ab Impp. Theodoſio, & Valentiniano confirmata ſunt, ut iuris haberent auctoritatem, l. vn. C. Theo. de Reſp. Prud Et eius libri Grammaticis, & alijs doctis viris familiares erant. Itaq. citatur à Boetio non ſemel in Comment. Topic. Cicer. ab Agellio lib.11. cap.17. à Priſciano lib.6. à Diomede lib.1. cap.4. à Seruio lib.3. Georg. à Papiano nouitio Iuriſcōſulto in Reſpōſis ti.5.*

DE NOMINE CAII.

M*IRVM profectò uideri poteſt, celeberrimū hunc Iuriſconſultum ſolo tantùm prænomine notum eſſe: ut nec nomen eius, nec cognomen vllum exſtet: quùm tamen antiquitus etiam uiliſſimi homines ſua nomina haberēt, & cognomina. Quin vnuſquiſq. nomine potius, aut cognomine appellabatur, quàm prænomine. Itaque C. Iulius Cæſar, aut Iulius, aut Cæſar uocatur, non Caius. Sic M. Tullius Cicero, Tullius magis, aut Cicero dr̄, q̄ Marcus.*

*Sunt,qui putarint,eum ex Caſſiorum familia fuiße, ſed nulla ſuf-
fulti ratione. Sunt,qui exiſtiment,dictum fuiße Caium Lælium,
quia q̃ Caius refert in l.8.de Reb. dub. ea Paulus in l.3. D.ſi pars
hered pet.Lælium ſcripſiſſe adfirmat Verùm nihil obſtat, quomi-
nus & Lælius,& Caius hiſtoriam eandem recenſuerint,quum præ-
ſertim Lælium id vidiſſe appareat, at Caius magis narret tanquã ab
alio acceptum. Nominatur etiam idem Lælius Iuriſcõſultus ab eo
dem Paulo in l.43.de Petit.hered. Eſtque ſine dubio Lælius Felix,
cuius fragmenta quædam ſunt apud Agellium lib.15.cap.27.Scri
pſerunt alij Caium cognominatum fuiße NOSTRVM, propterea
qđ ita appellatur à Pomponio in l.pen.de ſtip.ſeru. item à Iuſtinia-
no in Proemio Digeſtorum, in Proem Inſtitutionum, & in §.item
lex Cornelia,Inſt.de Pub.Iud.quod non ita facilè admittendum ar
bitror:potuit enim illum Pomponius eo modo appellare in beneuolẽ
tiæ,& amicitiæ ſignificationem,quia eodem tempore uixit. At Iu-
ſtinianus ſic nominat,quia eo plurimum eſt uſus,ut & ipſe fatetur.
Sic Paulus,& Tryphoninus dicere ſolent,Scæuola noſter, quia hoc
auctore ſæpius utuntur,quod & Cuiacius notauit. Quanquàm non
deſint,qui dicant,ideo à Iuſtiniano Noſtrum appellatum, quia is
Caius fuerit Chriſtianus,quùm tamẽ à nemine hoc diſci poſſit,ut hi
ſe magis diuinatores,q̃ hiſtoricos demonſtrent. Sanè & Caligulã Im
peratorẽ noĩatum tantũmodo Caium ex Suetonio,& alijs apparet.
Et quatuordecim Martyres Caios duntaxat uocitatos piæ docent
hiſtoriæ,ꝑſertim Romanum Martyrologium: at optimi illi Chri-
ſtiani vnico tantũ noĩe ut plurimum contenti erant. Cæterũ Caij no-
men Romanis perq̃ celebre fuit,ut ẽt ſignificat nuptialis illa formu-
la,* Vbi tu Caius,ego Caia. *& hilaris erat appellatio, nam* Caij
dicti à gaudio parẽtũ,*ait C.Titius Probus, qui libellum conſcri-
pſit de Nominibus,Prænom. &c. qui etiam Valerio Maximo ad
ſcribitur.Itaq. nunc Hetruſci uernaculo idiomate iucundas,lætasq́.
ſ Gaias quãdoq; uocãt,quo vocabulo, Dantes, Boccatius, Petrar-
ca,& cæteri uſi ſunt. Quãobrẽ neq; abſurde quiſq̃ exiſtimarit, non
tantũ prænomine,ſed & cognomine aliquẽ appellari Caium.ſicut et
Caius dictus eſt Seruus in l.9.C.de Oper.liber.nam is à L.Titio ma
numiſſus,L.Titius Caius uocatus eſſet,ſumebant enim patronorũ no
mina nomine ſuo in cognomen mutato,qua de re non nihil Agellius
lib.4.ad fin.c.20. Quamuis autẽ in Florentinis Pandectis ſcribatur
perpetuò Gaius,non Caius, nos tamen edocti Romanæ ſcriptionis v-
ſum,uitioſum id exiſtimauimus. Nã etſi multa prius ſcriberẽt C lit-
tera,*

tera,

*tera,quæ ſono G pronunciarent, demumq́. eadem etiam hac poſterio re littera ſcribere cœpiſſent,auctore Varrone, & Feſto, aliÿſq. poſt q̃ eam Carbilius Spurius inuenit,ut ait Plutarchus Problem.54. tamen prior illa littera in Caio, & Cneo remanſit. qua de re idoneum dabo fideiuſſorem Quintilianum,qui lib.1.cap.7.ſic ait:*Quid quę ſcribunt aliter q̃ enunciant? nam & Gaius C littera notat, q̄ inuerſa Ↄ mulierē declarat, q̃ tã Caias eſſe vocitatas, q̃ Caios ēt ex nuptialibus ſacris apparet. nec Gneus eam litteram in prænominis nota accipit,qua ſonat. *Denique in vetuſtis marmoribus ſemper CAIVS inſculptus eſt,non GAIVS.*

DE INSTITVTIONIBVS CAII.

Q*VANQVAM Iuſtinianus in Oratione ad anteceſſores, ſcribat Inſtitutiones ſuas ex omni penè ueterum Inſtitutionum corpore confectas eſſe,tamen in Proemio Inſtitutionum fatetur, illud opus p̃cipuè ex Caÿ Inſtitutionib.eſſe compoſitum. Ac ſanè libellus Iuſtiniani cum hiſce Caÿ fragmentis,& Epitome collatus oſtendet,quàm totus ferè ex ÿs tranſcriptus ſit. ex quo præſtãtia Caÿ cõprobatur,& eius Inſtitutionũ,q̃ quidē eius põderis, & auctoritatis erãt,ut ab Anteceſſoribus publicè diſcipulis explicarē tur,p̃termiſſis aliÿs aliorũ Iuriſconſultorũ,ut patet ex eadē Oratione, ſeu Epiſtola,q̃ Pandectas,præcedit. Conſtabãt verò hæ Inſtitutiones ex trib.libris,quorũ primus perſonas, earumq́ ſtatũ cõtinebat, ſecundus Res cõplectebatur,earumq́.adq̃ſitiones,& dominia;tertiò diſſerebatur de Obligationib.ꝙ apparet ex inſcriptione l.2. de Oblig. & act.cui fides magis eſt adhibenda q̃ auctori Epitomes,qui duos tantùm libros facit, quoniã is ēt plura capita cõfundit, q̃ nos ſegregamus,& cauſſã in Commẽtario patefacimus. Ac demum ſatius eſt exiſtimare,ordinē,quē diximus,à Caio obſeruari. Index certè Iuriſconſultorum,qui Pandectas Florentinas anteit,quatuor fuiſſe libros denotat:ſic.n.Characterib.partim Græcis, partim Latinis ſcriptum hēt: INSTITVTON BIBΛIΑ ΤΕCCΑΡΑ. quod an probandũ ſit,neſcio.certè qui Epitomen cõfecit, poſt obligationũ tractatũ nihil addidit,non omiſſurus fortaſſe ſiquid ulterius fuiſſet. Ego ſanè*

nĕ auctoritati illius Indicis non multū deſero,neq.puto à Pandecta rū cōpilatorib.fuiſſe conſcriptū,quia & alia errata cōtinet, & plures in eo deſunt Iuriſcōſultorū libri,qui in Digeſta ſunt relati,in qb. neq.minimū qdē huius quarti libri fragmentum exſtat .facilè autē hmōi error manare potuit ex Iuſtiniani Inſtitutionib.q̄ in quatuor libros sūt diſtinctæ.Quæ verò fragmēta ex hiſce trib.Caij ſuperāt,oīa collegimus,&eo ordine ĩter Epitomē diſpoſuimus,q aptior uiſus eſt.

DE EPITOME INSTITVTIONVM Caij ,eiuſque Auctore.

M*VLTIS negotium faceſſere viſa eſt Epitome illa,q̄ titulū Inſtitutionū Caij præferebat.Quidā.n.putarunt,'uerè eſſe Inſtitutiones Caij , ac propterea in non paucos errores inciderūt,dùm multa dixiſſe Caium adfirmarunt,q̄ nec per sōniū quidē dicere potuerat, vt omittamus Latinitatē illā parū latinam.Alij hoc perſpiciētes non Caij hoc opus,ſed alterius abſq.noīe eſſe credidere, erroreq. librariorum factū,vt Caij nomen in fronte gereret.Nōnulli quoq.Caij quidē hoc eſſe opus,at non illius Caij celebris Iuriſconſulti,ſed alterius eiuſdē noīs,qui Theodoſii ætate,aut ēt paulò ante Iuſtinianū uixerit.ſolentq. appellare Caium Iuniorē. Hiq.omnes toto (vt dicitur)cælo aberrarunt.At illi rectè cenſuère , qui dixerunt, & eſſe Caij, & non eſſe:hoc eſt,eſſe quidē Inſtitutiones Caij,ſed in cōpēdio redactas ab Aniano Conſiliario Alarici Regis Vuiſigothorum, quibuſdā detractis,& immutatis.quæ ſententia præcipuè fuit clariſſimi viri Iacobi Cuiacij in præfatione ad Codicem Theodoſianum . Idq. veriſſimū eſſe,clarè cōſtabit ex multis argumentis,q̄ Commentariū hunc meū legentibus occurrēt.Operæpretium aūt erit,quo tpe id . Anianus fecerit,diſcutere.Alaricus Vuiſigothorū Rex nonus ab illo Alarico,qui Italiā ingreſſus eſt,Toloſæ regnabat, ut uidere eſt apud Iornandē de Rebus Geticis cap.47. ſucceſſerat aūt Eurico patri,qđ quo fuerit anno,declarat Iſidorus in Chron.Goth. ſic ſcribēs :* Era DXXII. anno XI.Zenonis Imperatoris,Eurico mortuo Alaricus filius eius apud Toloſensē vrbē princeps Gothorū efficit,eoſq.rexit annis viginti tribus.*Fuit aūt is annus*

Chriſti

Chriſti 483.Quùm igitur Alaricus,& Gothos ſubditos haberet,et Romanos,ac Gothi moribus,& conſuetudine potius uterentur, Romani legibus Romanis,tentauit paulatim, & Romanos trahere ad. Gothorum inſtituta.Itaq.quùm pater eius Euricus Gothis etiam leges ſcriptas dare cæpiſſet,de quo hæc Iſidor. Sub hoc Rege Gothi legum inſtituta ſcriptis habere cæperunt.nam antea tãtum moribus,& conſuetudine tenebantur: *Alaricus negotium mandauit Aniano viro ſpectabili, ut ex omni Romana Iuriſprudentia quędam decerperet,ſuasq. interpretationes adderet,quę à Gothorum inſtitutis non omnino abhorrerent: quod ille anño viceſimoſecundo Regni Alarici,Chriſti verò 504.exſequutus eſt; coniecitq. in unum uolumen Codicem Theodoſianum, Codicem Hermogenianum,& Gregorianum,Pauli receptas ſententias,Caij Inſtitutiones,& alia Iuriſconſultorum,& Imperatorum reſponſa,& placita, ſed,vt ei libitum,detruncata,& falſis expoſitionibus deturpata.quæ omnia apparent tùm ex Commonitorio Alarici Codici Theodoſiano præfixo,tum ex Interpretatione eiuſdem Aniani ad l.vn. C.Theod. de Reſpon.Pruden.Tam verò Aniani Gloſſæ, quàm leges ipſę iuris habebant auctoritatem,quod uel ex hoc apparet,quia Gratianus canonum collector 2.quę.6.Theodoſianas leges(vt ipſe ait)adducẽs, caput 22 c.25.& 26 ſcribit ex Aniani interpretationibus ad Pauli Sent.lib.5.tit.33.tit.35.& 36.omiſſis Pauli verbis. Neq. verò ea res Gothos fefellit,nam eò tandem ventum eſt,ut Rex Chindaſuindus prohibuerit amplius uti Romanis legibus; quod habetur in legib.Uniſigothor.lib.2.tit.1.cap.9. Cæterum Inſtitutiones Caij peſſimis modis ab Aniano acceptæ ſunt:nam quùm eas per omniũ manus uerſari perſpiceret,non,ut in cæteris, contextui adiunxit interpretationes,ſed confecto ex ijs breuiario adulterinum ſuppoſuit partum,hocque commento hominibus impoſuit,ut crederent, id Caium ſcripſiſſe,quod ipſe aut ex nouo iure,aut ex ſuo capite confinxerat. Atque hoc illud eſt, quod nos pluribus in locis Commentarij noſtri patefecimus. Diuiſimus autem hanc Epitomen in plura capita,aliter ac Anianus fecerat, notato tamen ad oram paginæ ordine ueterum editionum.*

CAII

CAII INSTITVTIONVM LIBER PRIMVS,

CVM HIERONYMI ALEANDRI COMMENTARIO.

De Iure gentium, & Ciuili. *Cap. I.*

CAIVS.

OMNES populi, qui legibus, & „
moribus reguntur, partim ſuo pro- „
prio, partim communi omnium „
hominum iure vtũtur. Nam quod „
quiſque populus ipſe ſibi ius con- „
ſtituit, id ipſius proprium ciuitatis „
eſt; vocaturque ius Ciuile, quaſi „
ius propriũ ipſius ciuitatis. Quod „
verò naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id „
apud omnes peræquè cuſtoditur; vocaturque ius gen- „
tium, quaſi quo iure omnes gentes vtuntur. „

ANianus, qui (vt ſatis apparet) redegit in Epitomen inſtitutiones Caij, multa omiſit, nec tantùm particulas capitum, ſed & capita integra. ac quod Caius tribus libris, ipſe duobus complexus eſt. certè compendium non habet huius fragmenti, quod exiſtat in l. 9. D. de Iuſt. & iu. & apud Iuſtinianum ſub tit. de Iu. natu. gent. & ciuili. idque nos titulo DE IVRE GENTIVM, ET CIVILI muniuimus.

QVI LEGIBVS.] *Non hoc demonſtrat, vt quidam ſint populi, qui ſine legibus, moribusvè viuant; quòd enim referat, non propterea reſtringit. Sed ait, quùm omnes populi legibus, moribusvè viuant, partim ſuo proprio, partim communi omnium iure vtuntur. quod intellexit Theophilus, quùm ait:* Omnes igitur populi aut ſcripto iure vtuntur, aut non ſcripto; & aliàs proprio, ideſt ciuili, aliàs communi, ideſt iure gentium. *Jus ſcriptum lex eſt, ius non ſcriptum conſuetudo, ſeu mores. Vtrumque ius apud Romanos èſt, l. 6. de iuſt. & iu. §. conſtat. Inſt. de iu. nat. gen. & ciu. at ea ratione, vt quùm ſcriptis legibus non vtimur, id cuſtodiri oporteat, quod moribus, & conſuetudine inductum eſt, l. de quibus, D. de legib. Athenienſes ſcripto ſolummodo iure, Lacedemonij morib. tantũ viuebant, §. ſine ſcripto, Inſt. de iu. nat. gen. & ci.*

QVOD VERO NATVRALIS RATIO.] *Quod naturali ratione inter omnes homines peræque obſeruatur, ait idem Caius li. 2. aureorum l. 1. de Adq. rer. dom.*

VOCATVRQVE JVS GENTIVM.] *Quod & naturale vocat Cicero lib. 2. de Jnuent. Rhet. lib. 2. de legib. lib 3. Offic. & Iuſtinian. §. vlt. Inſt. hoc titu. §. 1. & §. ſingulorum, de Rer. diuiſ. Ex hoc iure introducta ſunt bella, & captiuitates, & ſeruitutes, & manumiſſiones: diſcretæ gentes, regna condita, dominia diſtincta, agris termini poſiti, ædificia collocata, commercium, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes inſtitutæ, exceptis quibuſdam, quæ a iure ciuili introductæ ſunt. illud etiam, vt vim, atque iniuriam propulſemus, ut hominem homini inſidiari nefas ſit, l. 3. l. 4. l. 5. de iuſt. & iu. §. Ius autem gent. Inſt. hoc tit, Iuriſgentium quoque eſt ergà Deum religio, vt parentibus, & patriæ pareamus, l. 2. de Inſt. & iu. Nec verò diuiſionem noſtrorum interpretum admitto, qui aiunt, ius gentium duplex eſſe, Primæuum ſcilicet (vt eorum verbis vtar) & ſecundarium: Primæuum eſſe rationem a Deo nobis inſitam, ex qua fiat, vt Deum veneremur, parentibus pareamus, & huiuſmodi nam quùm quærimus, quid ſit ius gentium, non ra-*

tionem ipſam diceremus eſſe, quis enim rationem ius dicat? ſed quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, idque apud omnes populos peræque cuſtoditur. Propterea quod de Religione dicitur, non hoc eſt, vt conſideremus ſingulos homines per ſe de diuinis cogitare, & animo, proprioque actu Deum venerari, quod & Elephantos facere quidam ſcribunt, ſed apud omnes gentes receptum eſſe, vt vigeant religiones, tẽpla ædificentur, ſacerdotes creentur, ritus, ceremoniæ, ſacrificia inſtituantur, quæ qui neglexerit, ſupplicio aliquo mulctatur. pariter vt filij parentibus pareant, communi omnium iure cuſtoditur, vt qui inobedientes, & contumaces aduerſus parentes fuerint pœna aliqua coerceantur. quod ſenſit auctor Rhet. ad Heren. qui lib. 2. ait: natura ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſſa obſeruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. id verò, quod ſcribit Pomponius in d. l. 2. de iuſt. & iu. ſumptum videtur ex Xenophon. li. de Dict. & fact. Socra. ait enim. Καὶ γὰρ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις πρῶτον νομίζεται, θεοὺς σέβειν· κοῦν καὶ γονέας τιμᾶν, πανταχοῦ νομίζεται. hoc eſt: Etenim apud omnes homines prima lex eſt, Deos venerari: inſuper vt parentibus honorem habeamus, vniuerſalis lex eſt.

C A I V S.

OMne ius, quo vtimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones, „ „

HAbetur hoc fragmentum in l. 1. D. de ſtatu hom. & in §. vlt. Inſt. hoc tit. non eſt autem cum ſuperiori adeo coniungendum, ut non pro certo habeamus, quædam deeſſe, ea ſcilicet, aut ſimilia, quę Iuſtinianus inter vtrumque enumerat. nempe Romanos tàm proprio, quàm communi iure vti: proprium ius, aut ſcriptũ eſſe, aut non ſcriptum: Scriptum conſtare lege, plebiſcito, Senatuſc. Principum placitis, magiſtratuum edictis, reſponſis prudentium. hæcque omnia abundè declaraſſe. Nunc accedit ad applicationem vniuerſi iuris, vt vel ad perſonas ſpectet, vel ad res, vel ad actiones. quæ ipſe ſic digeſſit, vt primo libro de perſonis loquatur; Secundo de rebus tractet; Tertiò de actionibus diſſerat, aut potius de obligationibus, quæ matres actionum ſunt: quem ordinem non ſeruauit Iuſtinianus, qui in quatuor libros Inſtitutiones ſuas diſpoſuit.

AD RES.] *Hoc nomine omnes contractus, & modi intelligi debent, quibus res adquiruntur.*

De iure perſonarum. Cap. II.

CAIVS.

SVmma itaque de iure perſonarum diuiſio hæc eſt, quòd omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſerui.

EX l. 3. de Satu hom. hoc caput titulum de IVRE PERSONARVM præferre debere, etiam Iuſtiniani Iuſtitutiones demonſtrant. qui autem epitomẽ confecit, is (credo) ex ſuo capite capita diuiſit, & titulos adfixit.

SVMMA] *maxima, prima, quę maiores partes ſub ſe continet, quam reliquę perſonarum diuiſiones.*

AVT LIBERI SVNT, AVT SERVI.] *Vnuſquiſque aut omnino liber eſt, aut omnino ſeruus. nemo eſt, qui pro parte ſit liber, pro parte ſeruus. & quamquàm libertas τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον recipiat, meliori enim libertate fruuntur ij, qui ingenui ſunt, quàm qui libertini: rurſum ex libertinis melior erat conditio ciuiũ Romanorum, quam Latinorum, aut Dedititiorum, & Latinorum melior, quàm Dedititiorum. nihilominus omnes liberi ſunt, nec quiſquam pro parte ſeruus eſt. at ſeruorum conditio nullam prorſus admittit differentiam, §. vlt. Inſt. de iu. perſ. quamuis enim quidam duriorem, quidã minus acerbam ſeruiant ſeruitutem, non tamen conſtituit ius ciuile, minus hoſce ſeruos eſſe, quàm illos: &, vt Theophilus ait, ſcindi in ſpecies ſeruitus non poteſt.*

EPITOME.

Lib. j. tit. 1. CAij inſtitutionum liber primus dicit, omnes homines, aut liberos eſſe, aut ſeruos.

ETſi fragmenta Inſtitutionum Caij non exſtarent, hoc tamen initium veritatem patefaceret, & vna initium ſecundi libri.

EPITOME.

SEd & ex ipſis, qui liberi ſunt, alios eſse ingenuos, alios libertinos: Ingenuos, qui ingenui nati ſunt: Libertinos, qui iuſta ſeruitute manumiſſi liberi fiunt. Lib.j. tit.j.

VAlde dubito, Anianum omiſiſſe definitionem libertatis, & ſeruitutis, quarum alteram Florentinus dixit eſse naturalē facultatem eius, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi, aut iure prohibetur: alteram eſſe conſtitutionē iuriſgentiū, qua quis dominio alieno contra naturā ſubijcitur, l.4. de ſtatu ho. §.1. Inſt. de iu. perſ. QVI INGENVI NATI SVNT.] *Idem per idem explicaum videtur. Marcianus quidem in ſuis Inſtitutionibus ingenuos eſſe dicit, qui ex matre libera nati ſunt, l.5. de Statu hom. Iuſtinianus ingenuum ait, qui ſtatim ut natus eſt, liber eſt: ſiue ex duobus ingenuis natus, ſiue ex libertinis duobus, ſiue ex altero libertino, & altero ingenuo, ſiue etiam ex patre ſeruo, matre libera, §.1. Inſt. de ingen. Fortè verò (ſi non potius QVI LIBERI NATI SVNT ſcripſit Caius) reſpexit ad priſcā libertinorū appellationem: nam ſi quis recte Iuriſconſultorum Inſtitutiones, & regulas perſpexerit, uidebit multa ad antiquorum temporum vſum ſpectantia. Conſtat autem olim falſum fuiſſe, ingenuos eſſe omnes, qui matre libera nati ſunt, nam qui matre libera, patre liberto naſcebantur, libertini dicebantur, non ingenui: id patet ex Sueton. Claud. cap.24. dum ait;* Laticlauum, quamuis initio affirmaſſet non lecturum Senatorem, niſi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, ſed ſub conditione, ſi prius ab equite Romano adoptatus eſſet. ac ſic quoque reprehenſionem verens, & Ap. Cæcum cenſorem, generis ſui proauctorem libertinorum filios in Senatum allegiſſe docuit, ignarus, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipſos, qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. *quod & apud Ciceronem intelligi reor in Orat. pro Cluentio, eo loco:* nam Popillium, quod erat libertini filius, in Senatum non legit. *Poſt illa tempora ingenuus erat, qui liber naſceretur, præterquam in caſu l. cum inter, 14. C. de fideicommiſſ. lib. hodie omnes indiſtinctè non ſolum naſcuntur, ſed manumiſſi in-*

genui ſtatim fiunt, Nou. 78.

NATI SVNT.] Et in eodem ſtatu permanſerint; nam ſi quis natus ingenuus ſit, poſtea aliqua ratione in ſeruitutem deueniat, nõ ingenuus tunc, ſed ſeruus eſt, qui ſi manumittatur, libertinus, non ingenuus erit, l. liber homo, 21. de ſtatu hom. At etiam qui ingenui nati non ſunt, ex poſtfacto iuris interuentu, ingenui fiunt. vt ecce, ſi libertinus à Principe natalibus ſuis reſtitutus fuerit. illis enim vtique natalibus reſtituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipſe naſcitur, quum ſeruus natus eſſet, hic enim quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque ſi ingenuus natus eſſet, l. 2. de Natal. reſti. non ita qui ius aureorum anulorum accepit, is enim verè ingenuus non fit; quamuis vt ingenuus habetur, l. pen. de iu. aur. an. l. 3. de bon. liber. itaque qui ius aureorum anulorum impetrauit, patrono reuerentiam exhibere debet, l. 10. de in ius voc. deniq. ius aureorum anulorum non ſtatum ingenuitatis, ſed imaginem libertinis dat, l. 2. C. de iu. aur. an.

LIBERI FIVNT.] Hac Anianus diligenti nimis declaratione; nam quid opus fuit dicere LIBERI FIVNT? quaſi verò aliqui ex iuſta ſeruitute manumiſſi liberi non fiant. Certè qui rectè manumiſſi ſunt, amplius ſerui non ſunt, at qui ſerui non ſunt, liberos eſſe fatendum eſt. ſumma namque diuiſio perſonarum eſt; omnes homines aut liberos eſſe, aut ſeruos. Caius ea verba omiſit, cuius hac ſunt in l. 6. de ſtatu hom & §. 1. Inſt. de Libert.

CAIVS.

» Libertini ſunt, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi
» ſunt.

Olim (vt docuimus) libertini erant filij eorum, qui ſerui eſſe deſierant, hodie ingenui ſunt. Sed alia ratione diſcrepant inter ſe hæ appellationes. quia libertus refertur ad patronum, ſicut patronus ad libertum, & (vt dicunt) correlatiua ſunt inter ſe nomina. vt quum filium dicimus, reſpicimus patrem; quum patrem, ad filium cogitatio venit. Libertini autem appellatio generis conditionem reſpicit. itaque ſi quem dixerimus ſeruum non eſſe, ſed nec ingenuum, tunc libertinum fatebimur. atque hæc ex Vlpiano probari poſſunt, l. vlt. ſi libert. inge. eſſe di. & Mod. l. 1. de excuſ. tu.

EX IVSTA SERVITVTE.] Iuſta ſeruitus eſt à iure cõproba-

ta,ut eorum qui in bello capti ſunt, vt vernarum,hoc eſt, qui domi naſcuntur,vt qui maiores xx. annis ignorantiſ ſe venundari ſint paſ ſi pretij participandi gratia. hique manumiſſi libertini fiunt: qui aliter in ſeruitute ſunt, manumiſſi ingenui remanent. aliud enim eſt, ſeruum eſſe, aliud ſeruire, vt ait Fabius lib. 5. cap. 10. qui a latrunculis, & prædonibus capiuntur, ſeruiunt quidem, ſed ſerui non ſunt, l. hoſtes, l. latrones, de Capt. & poſtl. reu. pariter qui in ciuilibus diſ ſenſionibus capiuntur, l. ſi quis, 21. §. vlt. eod. titu. & qui ignarus ſtatus ſui diutino tempore ſeruierit, l. 2. C. de ingen. man. ſic ij, qui nexi in ſeruitutem creditoribus addicebantur, de quibus ſic Quintilian. lib. 7. cap. 4. Circà propria, ac differentia magna ſubtilitas, vt quum queritur, an addictus, quem lex ſeruire, donec ſolue rit, iubet, ſeruus ſit. altera pars finit ita: Seruus eſt, qui eſt iu re in ſeruitute. altera, qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeruus, aut, vt antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit. quæ finitio etiam ſi conſtat æquo, niſi tamen proprijs, & differentibus adiuuetur inanis eſt. dicet enim aduerſarius ſerui re eum ſeruitutem, aut eo iure, quo ſeruum. Videamus ergo propria, differentiaque liberorum, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigeram. Seruus quùm manumittitur, fit libertinus, Addictus recepta libertate eſt ingenuus: Seruus inuito domino libertatem non conſequitur, Addictus ſoluendo citra voluntatem domini conſequitur; ad ſeruum nulla lex pertinet, Addictus legem habet, *&c. Theophilus non contentus* iuſta ſeruitute, *addit* & legitima; *at quam affert rationem ſatis non percipio. mihi quidem iuſtæ ſeruitutis appellatione abundè intelligi ea videtur, quam Caius intendit. Ceterùm non me latet, iuſtam ſeruitutem poſſe dici alterius ſerui, qui mihi bona fide ſeruit, l. & generaliter, 28. de Noxal. act. & liberi hominis, quem bona fide poſſideo, l. ſi ſeruus, 34. de ſtipul. ſeruo.*

MANVMISSI SVNT.] Seruitus contra naturam eſt, §. . Inſt. de iu. perſ. at vitium hoc neceſſarium fuit. inuentum eſt tamen manumiſſionis remedium, ſed non omnino naturæ ſeruiens; neque enim plenam tribuit libertatem. Quid ergo ſi dominus ſeruũ manumittẽs paciſcatur, velle ſe eũ eſſe ingenuũ? ac põt quidẽ dominus ius patronatus hodie remittere, l. vlt. C. de Bon. lib. facere tamen nõ põt, vt is libertinæ cõditionis nõ ſit, l. ingenui, C. de inge. manu. rectè Seneca Epi. 31. Quid eſt eques Romanus, aut libertinus, aut ſeruus? nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata.

EPITOME.

Lib.j. tit.j. INgenuorum omnium vnus ſtatus eſt. libertorum verò ideo non vnus, quia tria ſunt genera libertorum; quia liberti aut ciues Romani ſunt, aut Latini, aut Deditítij. Tamen qui ciues Romani ſint, qui Latini, qui Dedititij, breuiter explanandum eſt.

Liberi homines, aut Ingenui ſunt, aut Libertini. Ingenuorum vnum eſt genus, aut, vt Dialectici loquuntur, una eſt ſpecies, atque ea poſtrema, quæ nullas ſub ſe ſpecies habet.

IDEO NON VNVS, QVIA &c.] A primis vrbis Romæ cunabulis vna, atque ſimplex libertas competebat, ideſt eadem, quam habebat manumiſſor; niſi quod libertinus erat, qui manumittebatur, manumiſſor ingenuus, §. libertinorum, Inſtit. de libert. Erat igitur Ciuis Romanus, qui ex ſeruo factus fuerat liber: ſicque Cicero loquitur pro Corn. Balbo eo loco. Seruos denique bene de Repub. meritos perſępe libertate, id eſt ciuitate publicè donari uidebamus. *at ea libertas nulla alia manumiſſione dabatur, quam tribus illis, quæ infra declarabuntur, cenſu ſcilicet, vindicta, teſtamento. quod idem Cicero oſtendit in Topicis, ubi ex partium enumeratione argumentum deducit; ait enim:* Si neque cenſu, neque vindicta, neque teſtamento liber factus eſt, non eſt liber; neque eſt vlla earum rerum, non eſt igitur liber. *omnes enim hic partes manumittendi nominat; nam ſi eo tempore in vſu fuiſſent manumiſſiones inter amicos, aut per epiſtolam, hæque liberum feciſſent, corrueret argumentum: prima enim poſitio (quã maiorem iſti uocant) nullatenus admitteretur, quod & Boetius ibidem exſequitur. Neque mouet me, quod in Plauti, Terentijque Comœdijs ſeruos manumitti uideamus nullo ex his tribus modis, nam eæ actiones inter Græcos, & exteras gentes, vt plurimum fingebantur, penes quos Romanorum ſolemnitates in vſu non erant: vtique enim ſicut ſeruitutes, ita manumiſſiones iuriſgentium ſunt, l. 4. de Iuſt. & iu. & Theophilus in §. Dedititios, Inſt. de Libert. naturales uocat manumiſſiones inter amicos, per menſam, per epiſtolã, legitimas verò cenſu, vindicta, teſtamento. quòd ſi quis aliter, quã vno ex ijs tribus modis manumiſſus fuerat, non liber eſſe, ſed in libertate morari dicebatur, quod preclarè patet ex fragmento Doſithei*

thei magiſtri Grammaticę, quod cum Theodoſiano Codice circumfertur; in eo ſic eſt, leuiter à me emendato. Primum ergo videamus quale eſt, quod dicitur, eos qui inter amicos apud veteres manumittebantur, non eſſe liberos, ſed domini voluntate in libertate morari, & tantùm ſeruiendi metu dimitti. Antea enim vna libertas erat vindicta, uel teſtamēto, vel cenſu, ex qua ciuitas Romana competit manumiſſis, quę appellatur legitima libertas. Hi autem, qui domini uoluntate in libertate erant, manebant ſerui, & ſi manumiſſores audebant in ſeruitutem denuò eos per vim ducere; interueniebat Prętor, & non permittebat manumiſſum ſeruire. Omnia tamen tanquàm ſeruus adquirebat manumiſsori: & ſiquid ſtipulabatur, vel ſi per ſcripturā acceperat, uel ex quacunque cauſſa alia adquiſierat, domini hoc faciebat. *quare is quodammodo ſeruus erat, at ſeruitutē non ſeruiebat interpoſita Prætoris auctoritate. in libertate igitur morabatur, at non in ea libertate, qua ciues Rom. quam legitimam Doſitheus appellat, Vlpianus in fragmen. iuſtam, ut & Sueton. Augu. cap.* 40. Seruos non contentus multis difficultatibus a libertate iuſta remouiſſe, quùm & de numero, & de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe cauiſſet, hoc quoque adiecit, *&c. eodem quoque capite probatur, quod nos diximus, ijs temporibus Ciuitatem Romanam cum libertate ſemper fuiſſe coniunctam, ſic enim de Auguſto ſcribit;* magni pręterea exiſtimans ſincerum, atque ab omni colluuione peregrini, ac ſeruilis ſanguinis incorruptum ſeruare populum, & ciuitatem Rom. parciſſimè dedit, & manumittendi modum terminauit. *qui igitur ijs tribus modis manumiſſus non erat, quamuis in libertate morabatur, tamen liber dici verè non poterat, quod etiam ex Vlpiano apparet, qui in Fragment. Regular. tit. 1. ait.* Hodie autem ipſo iure liberi ſunt ex lege Iunia, qua lege Latini ſunt nominati inter amicos manumiſſi. *deſunt enim quadam, quæ hanc ſententiam antecedebant, quibus veriſimile eſt dictum fuiſſe, nullos ex ſeruis exſtitiſſe liberos, niſi qui vno ex ijs tribus modis manumiſſus eſſet.*

De Libertinis. Cap. III.

EPITOME.

Lib.I. tit.5. CIues Romani ſunt, qui his tribus modis, ideſt teſtamento, aut in Eccleſia, aut ante conſulem fuerint manumiſſi.

HIc tertium caput diſtinximus, quod epitomator non ſeruauit, qui id ſub primo capite habet cum inſcriptione DE LIBERTATIBVS SERVORVM. nos titulum poſuimus DE LIBERTINIS ſequuti Vlpianum in fragmentis, & Iuſtinianum in Inſtitutionibus.

CIVES ROMANI.] Vna olim libertas erat, eaque Ciuium Romanorum, vt declaratum eſt; cæperunt poſtea tria eſſe genera libertorum. nam qui manumittebantur, modo maiorem, & iuſtam libertatem conſequebantur, & fiebant Ciues Romani: modò minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia Dedititij, §. Libertinorum, Inſt. de Libert. Hic a nobilioribus incipit; declaratque qui liberti Ciues Romani fiant.

TESTAMENTO.] Vt teſtamento manumiſſi liberi ſint, lex 12 tabul. facit, ait Vlpian. in Fragm. tit. 1. ea enim lege ita cantum fuerat: PATER FAMILIAS VTI SVPER FAMILIA, PECVNIAQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO, vt eſt apud Auctor. Rhet. ad Herenn. & alios. quibus verbis latiſſima poteſtas tributa videtur, & hæredis inſtituendi, & legata, & libertates dandi, vt ait Pomponius in l. Verbis, 120. de verb. ſign. itaque ex latiſſima hac poteſtate poterat teſtator quoſcunque ſeruos, & totam familiam teſtamento manumittere. at (vt inquit idem Pomponius) interpretatione coanguſtatum eſt, uel legum, uel auctoritate iura conſtituentium, nam lege Caninia modus terminatus eſt numero ſeruorum teſtamento manumittendorum, de qua in quinto capite erit ſermo. modum etiam impoſuit lex Aelia Sentia q̃ in fraudẽ creditorum, & patroni manumittere prohibet, aut ſi manumiſſor ſit minor 20. ann. de qua etiam infrà loquemur.

Ante verò legem Iuniam qui teſtamento manumittebantur ciues Romani erant, poſt legem Iuniam hac etiam in parte coanguſtata eſt teſtatoris poteſtas, nam minor 30. annis ſeruus manumiſſus perinde haberi iubetur, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet, ideoque latinus fit, ut ait Vlp. in fragm. tit. 1. Pariter qui eſt in bonis teſtatoris (de quo dominij genere infrà cap. 9 verba habebimus) non etiam ex iure Quiritum tempore faciendi teſtamenti, & mortis teſtatoris, iuſtam libertatem non conſequitur, ut idem Vlpian. declarat, & Theoph. in §. vlt. Inſt. de libert. Et qui teſtamento ſeruum manumiſerat ea conditione, ut Latinus eſſet, iuſtam libertatem non conſequebatur, ſed Latinus fiebat. l. unic. §. illo procul dubio, C. de lat. lib. toll. Similiter ſi ſub conditione libertas data eſſet, & pendente conditione ſeruum hæres manumiſiſſet, d. l. un. § ſequen. Teſtamento autẽ manumiſſus ita demum fit liber, ſi teſtamentum ualeat, ut ex eo adita ſit hæreditas, uel ſi quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hæreditatem, l. teſtamento, 23. l. ſciendum, 32. D. de man. teſta. uel ſi hæres ſcriptus per in integrum reſtitutionem abſtinuerit hæreditate, l. 3. C. de teſtam. manum. Modò uerò directa libertas teſtamento dabatur, hoc modo; Liber eſto. Liber ſit. Liberum eſſe iubeo. *quam qui conſequebantur, nullius liberti erant, l. ſi necem, de bon. lib. uocabantur autem liberti Orcini, & apud Vlp. in fragm. tit. 2. & in l. directis, 10. C. de teſtam. manum. §. libertas, Inſtitut. de ſing. reb. per fid. reli. & alijs locis. ab Orco deducto nomine, quaſi Orci liberti eſſent, ad quem deſcenderat dominus: Theophilus uocat Charonianos, quaſi Charontis libertos. Modò fideicommiſſaria relinquebatur libertas, quùm hæres rogabatur, ut ſeruum manumitteret; ut puta;* Rogo, fidei committo hæredis mei, ut Stichum ſeruum manumittat. *iſque hæredis libertus fiebat. cuius rei titulus eſt in Pandectis, & Codice. Sicut autem aliena res legari, aut per fideicommiſſum dari poteſt, ita alieno ſeruo libertas fideicommiſſo (neque enim directa poteſt) datur, l. libertas, de fideicomm. liber. tunc enim debet hæres ſeruum redimere, & manumittere, uel magno pretio, ſi id a teſtatore ſit iuſſum, l. impuberem, 22. §. ſi teſtamentarius, ad leg. Corn. de falſ. quòd ſi iuſtum non ſit, iuſtum preciũ attenditur, quoniam nec precij computatio pro libertate fieri poteſt, utpote pro re inæſtimabili. quod ſi dominus non uendat, extinguebatur olim libertas, vt Vlpian. oſtendit in fragm. ti. 2. ad fi. hodie non deficit, quia poſſit tempore procedente, ubicunque occaſio ſerui redimendi fuerit, præſtari libertas ex reſcripto Alexandri, l. deberi, C.*

de

de fideicomm.liber.§.libertas.Inſt.de ſing.reb.per fid.vel.Quid autem ſi hæres,qui rogatus eſt libertatem dare, (quùm ex teſtamento iuſta libertas competat) vellet Latinum facere? Et ſtatutum eſt nõ poſſe. ſerui enim deteriorem conditionem hęres facere non poteſt, l. ſi is qui ex cauſſa, de fideicõ. liber. nam & ſi ſeruo, antequam manumitteretur, iniecta fuiſſent vincula, quia Deditiтiorum numero fuiſſet, extinguebatur fideicommiſſa libertas, l. fideicommiſſaria, 43. de fidei c. liber.

IN ECCLESIA.] *Nulli dubium eſſe debet, quin Caius ſcripſerit CENSV. at Anianus, quę ſua ætate obſoleta erant, in hac Epitome omiſit, quæque tunc obtinebant, adſcripſit, ut manumiſſio in Eccleſia, quæ à Conſtantino adinuenta eſt. Quoniam igitur de Cenſu loquutus fuerat Caius, de hoc non nihil diſſeremus.* Cenſor *dictus eſt, inquit Varro lib. 4. de lin. lat.* ad cuius cenſionem, id eſt arbitrium cenſeretur populus. *idem quoque (ut eſt apud Nonium) lib. 2. de vita pop. Rom.* Itaque quòd hos arbitros inſtituerunt populi, Cenſores appellarunt. idem enim ualet cenſere, & arbitrari. *Ad arbitrium itaque Cenſorum quinto quoque anno ciues cenſebantur, id eſt in publicas tabulas referebant nomina, filios, agros, pecuniam, ſeruos, quos poſſidebant, pro quib. tributum pendebant, l. 21. §. vlt. de ann. leg. l. generali, 32. in fin. de uſu fru. leg. id quod à Ser. Tullo Rom. Rege inuentum eſt, ut refert Dionyſ. libr. 4. forma verò deferendi in cenſum exprimitur aliquatenus in l. 4. de cenſib. Debebat autem quiſque res ſuas deferre, quòd ſi quis alienas detuliſſet, idque feciſſet domini conſenſu, ipſe Dominus efficiebatur, l. Cenſualis, C. de donat. At ſoli ciues cenſebantur, quod quibuſdam locis oſtendit Cicero pro Corn. Balbo, & pro Arch. Poeta. quin, ut tradit Dionyſius, ciues, qui ſecus feciſſent, amisſis bonis, et ciuitate efficiebantur ſerui, & publicè uenibant ex lege Ser. Tulli: quod & Cicero pro Cæcina tangit:* quùm autem incenſum vendidit, hoc iudicat, quùm ij, qui in ſeruitute iuſta fuerint, cẽſu liberentur, eum, qui, quùm liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abiudicaſſe. *& Vlpia. in fragm. tit. de tutel.* Maxima capitis diminutio eſt, per quam, & ciuitas, & libertas amittitur, ueluti quùm incenſus aliquis uenierit. *quamobrem quùm liberi niſi cẽſi eſſent, ſerui fiebant, conſequens erat, & ſerui, qui luſtrali cenſu Romæ iuſſu dominorum inter ciues Rom. cenſum profitebantur, liberi, & ciues euaderent. hique cenſu manumitti dicebantur, ut eſt apud Vlpian. in fragm. titu. 1. Boet. in*

Top.

Top.Cice.Theop.in §.vlt.Inſt.de libert. Quùm autem cenſendo finis factus foret, luſtrum condebatur, hoc eſt ſacrificio, quod Sueouetaurilia vocabant, populus luſtrabatur, & quoniam id quinto quoque anno fiebat, luſtrum pro quinquennio dici cœpit. Quoniam vero quę cenſu facta erãt, luſtro cõdito cõfirmabãtur, diſſenſio fuit, an ſeruus, qui cenſu manumiſſus eſſet, ante conditum luſtrum liber foret: quod M.Tullius ſignificat lib. 1. de Orat. ijs verbis. Quid de libertate, quo iudicium grauius eſſe nullum poteſt? nonne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio, quùm quæritur is, qui domini uoluntate cenſus ſit, continuo ne, an vbi luſtrum conditum, liber ſit? *Præclarè verò de Cenſuali manumiſſione in fragmento Doſithei magiſtri Grammaticæ, ita ſcriptum eſt:* Et qui in cenſu manumittitur, ſi triginta annos habeat, ciuitate Romana potitur. Cenſus tamen Romæ agi ſolet. Cenſus autem luſtro conditur. Eſt autem luſtrum quinquennale tẽpus, quo Roma luſtratur, ſed debet hic ſeruus ex iure Quiritium manumittentis eſſe, vt ciuis Romanus fieri poſſit. Magna tamen diſſenſio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo cenſus, an eo tempore, in quo luſtrum conditur. Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quæſitum eſt, quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum cenſum agi declaratum eſt, in prouincijs autem magis profeſſionibus utuntur.

ECCLESIÆ] Manumiſſio in æde ſacra, qua Ciues Romani fiebant, inuenta eſt (vt diximus) à Conſtantino, quem ſuper ea re tres conſtitutiones ſcripſiſſe, conſtat ex Hiſtor.tripert. lib. 1. cap. 9. quarum duæ extant ſub titulo Cod De his qui in Eccleſijs manumittuntur. *Id autem ſub adſpectu antiſtitum fieri debebat, hoc eſt Epiſcopi, & Presbiterorum, aut Presbiterorum, & Diaconorum, vt exponit Papinianus Reſponſ. lib. tit 3 Sicque manumiſſos Eccleſia à quocunque defendit, ut qui eis aut ſtatus, aut peculij quæſtionem mouerit, animaduerſione eccleſiaſtica coerceatur. c. eos qui, cap. liberti, diſt. 87.*

ANTE CONSVLEM.] Hic de Vindicta agendum eſt, hoc eſt de manumiſſione, quæ fit vindicta, quæ lictoris virgula erat. quod Boet. ita explanat in Topic. Cic. Erat etiam pars altera adipiſcendæ libertatis, quæ Vindicta vocabatur. Vindicta uerò

eſt

eſt virgula quædam, quam lictor manumittendi ſerui capiti imponens, eundem ſeruum in libertatem vindicabat, dicens quædam verba ſolemnia: atque ideo illa virgula vindicta vocabatur. *& veteres Gloſſæ ad illum Perſij verſum Sat. 5.*

Vindicta poſtquàm meus à Prætore receſſi.

Virga eſt, *inquiunt*, qua manumittendi à Prætore in capite pulſant, ideo dicta, quod eũ vindicat libertati. *Eam feſtucã nominat idem Auctor eadem Satyra.* Non in feſtuca, lictor quam iactat ineptus. *vt & Plaut. Milite glor.* Quid ea? ingenua, an feſtuca facta, ſerua, an libera eſt? *& Plutarchus in lib. de Sera num. vind. ait, Romanos corporibus eorum, quos liberos faciebãt tenuem feſtucam ſolitos imponere; Putat verò idem Plutarchus in Poblicula, quod & Liuius lib. 2. & Theophilus confirmare videntur, dictam vindictam à Vindice Vitelliorum familiæ ſeruo, qui primus ea feſtuca liberatus eſt. Sed à vindicando potius trahi id nomen videtur, vnde etiam vindiciæ.* Vindicię (*Ait Feſtus*) appellantur res eæ, de quibus controuerſia eſt, quòd potius dicitur vis, quæ fit inter eos, qui contendunt. *Sic enim legendũ videtur ex eo, quod Agellius ait in fin. cap. 9. lib. 20. vbi de Vindicijs tractat:* conferens vim illam ciuilem, & feſtucariã, &c. *Apud conſulem igitur, aut Proconſulem, aut prætorem, aut quemuis magiſtratum, qui legis actionem haberet, dominus caput ſerui, aut aliud membrum tenens dicebat:* Hunc hominem liberum eſſe volo, *vt oſtendit Feſt. lib. 11. tunc ſeruus libertatem vindicabat, ſeu pro eo lictor, qui vindictam imponebat, & recipiebat, & quædam ſolemnia verba loquebatur. Prætor autem libertatem addicebat, quam ad rem fortè pertinent notæ illæ apud Probum in Actionib. S. S. C. S. D. E. T. V. hoc eſt,* ſecundũ ſuam cauſſam, ſicuti dixi, ecce tibi vindicta. *Exiſtimo enim, eaſdem ſolemnitates tunc adhibitas, quæ in ceſſionibus in iure adhibebantur, de quibus lib 2. diſputabimus. certe enim hæc manumiſſio in iure ceſſio erat: idque patefacit Vlpian. qui in Fragm. tit. 19. ait:* In iure cedi res etiam incorporales poſſunt, velut uſusfructus, & hæreditas. & tutela legitima, & libertas. *Apparet autem & tunc manumiſſos circumagi ſolitos ex eadem Perſii Sat.*

Quibus vna Quiritem
Vertigo facit. hic Dama eſt non treſſis agaſo,
Verterit hunc Dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama. *Et meminit Seneca in quadam epiſt. & 2. controuerſ.*

trouerſ: vnde Ambactus ſeruus, ſeruus circumactus, Feſto dicitur. Solemnitates autem verborum in deſuetudinem abierunt; itaq; manumiſſio per lictorem domino tacente fiebat: & uerba ſolemnia licet non dicebantur, vt dicta accipiebantur, l. antepen. de Man. vind. ſed etſi lictor non adeſſet, ea res agi poterat: ſcribit enim Vlpianus, ſe, quùm in villa cum prætore eſſet; paſſum eſſe apud eum manumitti, etſi lictoris præſentia non eſſet, l. ego 8. de Man. vind. neque enim omnino neceſſe eſt pro tribunali manumittere, ſed & in tranſitu, & quùm lauandi, aut geſtandi, aut ludorum gratia prodiſſet magiſtratus, l. anteced. eod. tit. Sciendum autem, apud filium familias magiſtratum manumitti poſſe, etiamſi ipſe filiusfamilias manumittere non poſſit, l. 18. eod. tit. at Prætor apud Collegam ſuum manumittere non poteſt, l. ead. quia par imperium habet: apud Conſulem verò, qui maius habet imperium, poterit manumittere, l. Apud, 23. de Manumiſſ. Sed Conſul apud collegam videtur poſſe, l. vn. de Off. Conſ. & Prætor apud ſe, dum conſilium præbet, l. 5. de Man. vind. Hique vindictam exigunt: ſed Imperator, quùm ſeruum manumittit, non vindictam imponit, ſed quùm voluerit, fit liber is, qui manumittitur ex lege Auguſti. d. l. Apud. de Manumiſſ.

EPITOME.

LAtini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur. Lib. 1. tit. 1.

HAec libertatis ſpecies lege Iunia Norbana introducta eſt, quę lex lata fuit Tiberij Cęſ. tempore, M. Iunio Silano, L. Norbano Balbo Conſ. anno ab V. C. DCCLXXI. à Chriſto nato XX. Quare Latini Iuniani dicti ſunt ad differentiam Latinorum Colonia norum, quorum exemplo hi ſunt inuenti, vt ait Iuſtinian. in l. vn. C. de Lat. lib. toll. & in fragmento Doſithei ita eſt: Sed nunc habẽt propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quæ libertatem eis dedit, exęquauit eos Latinis Colonarijs, qui tunc erant Ciues Romanorum, & nomen ſuum in ciuitatem dederant. *Quę verba ſcrupulum videntur inijcere; nam ſi Latini Colonarij Ciues Romani erant, Iuniani verò æquiparati ſunt Colonarÿs, ſequitur dicendum, Iunianos etiam ciues fuiſſe Romanos, quod falſum eſt. Aut igitur ęquiparauit eos lex Iunia habita ratione non*

ſui

ſui temporis, ſed ante legem Iuliam, quę totum Latium ciuitate donauit, aut dicendum (quod potius eſt) Latinos ciuitate donatos nō eo iure fuiſſe, quo originarij ciues, hoc eſt Quirites, niſi ſiquis populus fundus factus eſſet, hoc eſt ijſdem legibus vteretur, quibus populus Rom. qua de re qui plura volet, adeat Panuinium in ciuitate Rom. & Sigoniū in lib. de Antiquo iure Italię. Latini igitur quùm ſocij eſſent populi Rom. ciues dicti ſunt, & ius ciuitatis habebant, ſed non ius Quiritium, quo iure omnes legum actiones Romanis competebant. Itaq; ante Antoninum Pium Colonarijs, & Iunianis Latinis non dicebatur dari ciuitas Romana, ſed ius Quiritium, quod palàm oſtendit Plinius, qui pro tribus Latinis ius Quiritium à Traiano petit, lib. 10 epi. 105. Valerius, domine, Paulinus, excepto vno, ius Latinorum ſuorum mihi reliquit: ex quibus rogo, tribus interim ius Quiritium des. *Sic & eodem libro ep 4 & epi. 6. quibuſdam peregrinis ciuitatem Romanā, alijs uerò ius Quiritium petit. ex quo apparet, idem non fuiſſe. At poſtquam Imperator Antoninus omnibus, qui ſub Imperio Romano eſſent, id ius contribuit, ut ueri ciues eſſent, l. in orbe, de Statu hom. Nou 78. in fi. factum eſt, ut quùm omnes eiuſdem generis ciues eſſent, Latini Iuniani (quibus id ab Antonino indultum non erat) non amplius ius Quiritium, ſed ciuitatem Romanam peterent, ideoque ſeparantur ciues Romani a Latinis Iunianis. ſed quoniam Originarij, & Colonarij Latini iam ſublati eſſent, quia omnes cenſerentur Quirites, Iuſtinianus, Iunianos quoque ſuſtulit, inquiens ſatis abſurdum eſſe ipſa origine rei ſublata, eius imaginem derelinqui, d. l. un C. de Lat. lib. tol.*

PER EPISTOLAM.] Qui per epiſtolam hodie manumittuntur, quia ciues Romani ex conſtitutione Iuſtiniani ſunt, ita fieri debent, ut epiſtola & à domino, & à quinque teſtibus ſubſcribatur, d. l. un. § ſancimus, C. de Lat. lib. toll. quod non exiſtimo lege Iunia cautum fuiſſe. quia ſatis érat id ex voluntate domini fuiſſe, at ſine teſtium ſubſcriptione ea uoluntas declarari poterat. ea uerò epiſtola à Domino ſeruo ſcribebatur ut ex fragmento Doſithei apparet, & alijs.

INTER AMICOS.] Hic etiam modus erat, quo uoluntate domini ſeruus in libertate morabatur, ex quo lex Iunia Latinam libertatem ei competere ſtatuit, & Iuſtinianus Romanam ciuitatem. adhibitis tamen quinque teſtibus, d. l. un. § ſed & ſiquis. Quæſtio eſſe poterat, an peregrinus, qui Romæ moraretur, ſi ſeruum ſuum manumi-

manumiſiſſet, Latinum feciſſet? quia lege Iunia cautum erat, ut qui voluntate domini liber eſſet, Latinus cenſeretur; ſic enim eſt ī frag. Doſitbei: In his, qui inter amicos manumittuntur, uolūtas domini ſpectatur ex lege Iunia, quæ iubet eos fieri Latinos, quos dominus libertos eſſe voluit. *hic autem uoluntate domini liber erat. Sed Latinum non fuiſſe, patet ex uerbis eiuſdem Fragmenti, quæ ita habent:* Peregrinus manumittens ſeruum non poteſt Latinum facere, quoniam lex Iunia, quę Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, ſicut & Octauenus probat. at Prętor non permittit manumiſſum ſeruire, niſi aliter lege peregrina confirmatum fuerat. *Sicut & eos, qui ante legem Iuniam eo modo manumiſſi erant, non ſinebat Prętor ſeruire, ut ſupra dictum eſt. prætoris enim eſt, ęquitatem prę oculis habere, itaque fauere libertatibus dicitur in l. 3. §. 1. de Alie. iud. mut. ca. fa. is igitur in libertate morabatur, poteratq́. Rom. ciuitatem à Principe impetrare, vt pro quodam medico fecit Plinius, qui ad Traianum ſcribens lib. 10. epi. 4. ſic ait:* Quare rogo, des ei ciuitatem Romanam. eſt enim peregrinę conditionis manumiſſus à peregrina. *vide quot hominum conditiones, quùm tamen nec ſeruitutem, nec libertinitatem, nec peregrinitatem natura adgnoſcat, ut rectè dixerit Seneca lib. de Beata uita. capi. 40.* Serui, liberiné ſint, ingenui, an libertini, iuſtæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert?

CONVIVII ADHIBITIONE.] Quùm libertatis dandæ gratia ſeruum conuiuio adhibebant, ut ait Theophilus. itaque exprimi debebat, id fieri, ut is liber eſſet, cuius rei argumentum fuiſſet; ſi inuitatus eſſet, vt accumberet. nam veteres, quùm cænarent, cubuiſſe ſuper lectulis, non ſediſſe, notum eſt. Erant autem prope lectos menſarum ſubſellia, quibus ſerui, aut ſi qui viles homines inuitarentur, ſederent. quod Terentio eueniſſe ſcribit Donatus in eius vita: & ſignificat Paraſitus apud Plautum Sticho:

Haud poſtulo equidem med in lecto accumbere,
Scis tu, med eſſe imi ſubſellij virum.

& eadem Comœdia ſerui duo: potius in ſubſellio
Cynicè accipiemur, quàm in lectis.

MANVMITTVNTVR.] Qui his tribus modis manumittebantur, Latini fiebant. Sed & alia ratione, ueluti ſi ſeruus, qui iuſta manumiſſione liberatur, minor xxx. ann. ſit, aut tan-

tum in bonis domini ſit, non etiam ex iure Quiritium; pariter ſi dominus, qui teſtamento, uel uindicta eum liberat, expreſſerit, uelle ſe, eum eſſe Latinum: & ſi teſtamento libertas data eſſet ſub conditione, qua pendente hæres ſeruum manumiſiſſet: quæ omnia ſuprà indicauimus. Præterea ſi ſeruus ægrotans à domino eiectus, & expulſus eſſet, latinam libertatem conſequebatur, l. vnic. § ſed ſcimus, C. de lat. lib. toll. & ij, qui pileati domini funus antecedebant, uel cadauer uentilabant ex uoluntate teſtatoris, uel hæredis, d. l. vni. § ſed & qui. & ſi in liberali iudicio ſeparatus fuerat ſeruus à domino, deinde ſerui precium ab aliquo ei ſolutum eſſet. ſeruus Latinus fiebat, d. l. vni. § illud etiam. item ancilla latina fiebat, quę homini libero fuerat in vxorem à domino data, & ei dos conſtituta, § ſed & ſiquis. pariter ſi apud acta ſeruus à domino filius nominatus eſſet, § ſimilique modo. præterea ſi inſtrumenta ſeruitutis ſeruo data eſſent a domino, aut ab eodem corrupta teſtibus pręſentibus, § ille autem. Inſuper qui naſcebantur matre ingenua, patre uerò ſeruo fiſcali, Latinæ conditionis erant, l. 3. C. Theod. Ad S. C. Claud. qua omnia ſuſtulit Iuſtinianus.

EPITOME.

DEditítij verò ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publicè pro criminibus cęſi ſunt. aut in quorum facie, vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa ſunt, vt deleri non poſſint. hi ſi manumiſſi fuerint, Deditítij appellantur.

QVemadmodum exemplo Latinorum Colonianorum lex Iunia quandam libertatis ſpeciem inuenit, ita exemplo populorum, qui ſe in Romanam ditionem dederant, quod Theophilus uidetur non ignoraſſe, introducta fuerat alia libertas à lege Aelia Sentia, quæ lex lata eſt Sex. Aelio Catulo, C. Sentio Saturnino Coſs. anno ab V. C. DCCLVI. quùm Chriſtus dominus noſter ſextum annum ageret, tempore Auguſti Impe. qui ſanxerat, ne uinctus unquā tortusvè quis vllo libertatis genere ciuitatem adipiſceretur, *vt refert Sueton. in eiuſdem vita capit. 40. Planè Deditítij*

populi

populi peſſimo libertatis genere vtebantur, vt mirum non ſit, apud Hiſtoricos nec liberorum nomine vocari, quùm legitur, quibuſdam ciuitatibus ademptam, quibuſdam redditam libertatem. Deditionis autem formula ea eſt, quam Liuius tradit lib. 1. de Collatinis loquens: Rex interrogauit, eſtisnè uos legati, oratores miſſi à populo Collatino, ut uos, populumque Collatinum dederetis? ſumus. eſtnè populus Collatinus in ſua poteſtate? eſt. Deditisnè vos, populumque Collatinum, vrbem, agros, aquas, terminos, delubra, vtenſilia, diuina, humanaque omnia in meam, populique Rom. ditionem? dedimus. & ego recipio. *ex quo fiebat, vt ij, omnibus rebus priuarentur. Verum Romani ijs vti, frui ſinebant, dum grauiſſimum ſoluerent ſtipendium. ad eorum igitur ſimilitudinem excogitauit lex Aelia Sentia libertos Dedititios, ſeu vt Vlp. in fragm. ſemper vocat, Dedititiorum numero, qui magis umbram, & imaginem libertatis, quàm libertatem habebant.*

POST ADMISSA CRIMINA SVPPLICIIS SUBDITI.] Subditus autem ſupplicijs hic intelligendus eſt, non is tãtum, qui tortus eſt, ſed & qui vinctus fuit. nam id etiam lege Aelia Sentia cautum eſt; ait enim Vlpia. in fragm. reg. Dedititiorum numero ſunt, qui pœnæ cauſſa vincti ſunt à domino. *& idẽ ad eandem legem ſcribens declarat, eum, qui in carcere cluſus eſt, nõ videri neque vinctum, neque in vinculis eſſe, niſi corpori eius uincula ſint adhibita, l. uerum, de uerb. ſign. Nam quùm vinculorum tantùm lex mentionem feciſſet, æquum fuit, ut ſtrictius acciperetur, ob fauorem amplianda ciuitatis, quæ ea lege coercetur; quæ enim odioſa ſunt, (vt iuris regula fertur) ea interpretatione lenienda ſunt. alioquin quùm de fauorabili cauſſa agitur, uinculorum appellatio latius accipitur: nam etiam carceribus incluſi uinctorum numero habentur, quia nihil intereſt, parietibus, an compedibus teneantur, l. Succurrite, 9. D. Ex quib. ca. maio. Quod autem in ſeruo diximus, de priuato carcere intelligendum eſt: nam ſi in publico carcere cluſus ſit, etiam ſi compedes adhibiti non ſint, credo legi locum eſſe, qđ ex Vlpiani frag apparet, qui quũ dixiſſet de his, qui vincti ſunt, addit:* vel in cuſtodiam coniecti fuerunt: *idque confirmat Theophilus. Cuſtodiam verò carcerem eſſe publicum tradit Calliſtratus. in fi. d. l. ſuccurritur. Debet autem exacti conſilij eſſe dominus qui ſeruum vincire iubet, nam ſi pupillus ſit, uel furioſus;*

ſtatui eius non præiudicat, vt refert Paul. Sent. lib. 4. tit. 12. ſed nec communem ſeruum unus ex ſocijs vinciendo, futuræ libertati nocebit; inter pares enim ſententias clementior ſeniori præfertur, ut ibid. Paulus tradit. vinciri autem uidetur, non tantum ſi ipſe dominus faciat, ſed & ſi vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris, actorisvè factum comprobet. quòd ſi antequàm ſciret vinctum ſolutionis eius cauſſas adprobauerit, libertati futuræ uincula non nocebunt. Sed nec debitor, creditorvè ſeruum pignori obligatũ vinciendo, Dedititium facere poſſunt: alter enim ſine altero cauſſam pignoris deteriorem non facit. quæ omnia Paulus exſequitur loco ſuprà adducto. Ait, POST ADMISSA CRIMINA, nam ſi nullum admiſerit crimen, vincula, & ſupplicia nihil obſtant. Sed & ſi admiſerit quidem, tormentis verò ſubiectus de nulla culpa confeſſus fuerit, ad iuſtam libertatem perduci poterat, quod docet idem Paulus eo lib. Sent. & Vlp. in fragm.

ET PVBLICE PRO CRIMINIBVS CAESI.] legendum forſan, AVT PVBLICE &c. nam & ſi publicè cæſi non eſſent, tamen uincula obſtabant iuſtæ libertati. at qui publicè cæſus eſt, uix eſſe poteſt, vt non antea in vinculis, aut cuſtodia fuerit. Erant & alia ſupplicia, quę iuſtam impediebant libertatem, ut ſi quis traditus eſſet ad ludum gladiatorium, aut ut cum beſtijs in arena depugnaret, vt Vlpia. in fragm. refert, ex quo arenarij ſerui dicebantur, l. hæ demum, 38. de ope. liber.

IN QVORVM FACIE, VEL CORPORE.] Vereor, ut Caius illud IN CORPORE ſcripſerit, non Anianus addiderit. Stigmata enim, quæ ſeruis inurebantur, in facie tantùm fieri ſolita credo, ut ab omnibus inſpici poſſent. nam fures ita inſcribebantur, vt ab ijs hoĩes cauerent, & fugitiui pariter, ne a quoq̃ reciperentur. Ac de ſeruo ſcriptore fugitiuo, uenuſtũ eſt Auſonij Epigrãma 15.

Tam ſegnis ſcriptor, quàm lentus Pergame curſor
 Fugiſti, & primo captus es in ſtadio.
Ergo notas ſcripto toleraſti Pergame vultu:
 Et quas neglexit dextera, frons patitur.

Notas verò, hoc eſt ſingulas litteras, & verba etiam ſcribi ſolita eſſe, multis exemplis apparet. Notæ quidem ita fortaſſe ſcribebantur F. H. E. L. T. Fugitiuus Hic Eſt Lucij Titij. nam ſi adpræhenſus eſſet, nomina, & notæ ad magiſtratus deferebantur, ut facilius adgnoſci poſſet, l. 1. in fin. de Fugit. Notæ autem etiam

iui... cica-

cicatrices intelliguntur, ut ead. l. dicitur, & ſignificant hæc verba, *QVAECVNQVE INDICIA.* itaque ſi non litteræ, ſed cicatrices inciſæ eſſent, qua forma, qua latitudine, qua magnitudine forent, ad magiſtratum deferebantur. Certè & haſce inſcriptiones habuiſſe quodammodo ſuas formulas videtur ſignificare Petronius Arbiter in Satyrico, quum ait; impleuit Eumolpus frontes vtriuſque ingentibus litteris, & notum fugitiuorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit. *dicebantur etiam eæ notæ ſtigmata, ut apud Vlpian. in fragm. (ſic enim legendum, non* veſtigia) *& Sueton. Calig. cap. 27. vnde ſerui ſtigmatici a quibuſdam ſunt vocati & quia ut plurimum litteræ erant, litterati quoque ſunt dicti, ut apud Apuleium lib. 9. & Plaut. in Caſina. & inſcripti apud Plinium lib. 18. ca. 3. Varronem lib. 1. de re Ruſt. & Senec. de Benef. lib. 4. ca. 137. & ſeq. Inuſti quoque, vt uocat Valer. Max. lib. 6. cap. 8.* Seruus ab eo vinculorum pœna coercitus, inexpiabilique litterarum nota per ſummam oris contumeliam inuſtus. *nam ignito, ſeu candenti ferro litteras incidebant, idque eſt, quod ait Caius AVT IGNE, AVT FERRO. Hodie in equis vtimur, quùm coxas aliquo ſigno inurimus, quod & apud veteres in vſu fuit: Anacreon,* Εν ἰσχίοις μὲν ἵπποι Πυρὸς χαραγμ' ἔχουσι. *Sed poſt ſeruorum inuſtionem atramentum infundebant, quo perſpici faciliùs poſſent, idque ex Petronio apparet, & ex Zona in Theoph. qui refert, duobus monachis ab impio imperatore inſcriptos fuiſſe vultus infuſo atramento, adeo vt (quod mirum eſt) epigramma caperent duodecim verſuum Iambicorum. Lege Remia liberis quoque hominibus, qui calumniæ damnati eſſent, frontes inſcribebantur K nota, quia Kalumniam veteres ſcribebant, ut teſtãtur Vale. Probus, Martianus Capella, Velius Lõgus, Terẽtius Scaurus, & Diomedes. & ſignificat Iulianus cõtra Antiochenos ſic ſcribens;* εἶτα, ὅτι ἐκ τῦ πώγωνός μυ πλέκειν δεῖ σχοίνια, καὶ ὅτι πολεμῶ τῶ χῖ. πόθ© δὲ ὑμᾶς εἰσεισι τῦ καππα. καί ὑμῖν γε οἱ πολιῦχοι τῆς δέ τῆς πόλεως θεοὶ διπλοῦν δοῖεν, ὅτι πρὸς τῦτο καὶ τας ἀςυγείτονας ἐσυκοφαντήσατε πόλεις ἱερὰς, καὶ ὁμοδύλυς ἐμοί. *hoc eſt.* Deinde, quod ex barba mea oportet funiculos nectere, quòdq; bellum gero cum X Chi. vos autem deſideratis K Kappa. Atque vtinam Dij cuſtodes huius vrbis id vobis duplex largiãtur, quoniam præter hoc calumniati eſtis ſacras vrbes finitimas, quæ & mecum Dijs ſeruiunt. *nam quod ad X attinet, eam*

litteram ex Labaro Iulianus ſuſtulerat, quam adpinxerat Conſtantinus in honorem Chriſti Domini noſtri, & Sanctiſſimæ Crucis. cuius rei meminit Iuſtus Lipſius in Libello de Cruce. quòd verò ait, Antiochenos deſiderare K, intelligit Konſtantini nomen, *in quo ea littera prima eſt, quam eos duplicem mereri ob calumnias ideo ſcribit, quia facilè fuit, ut calumniatoribus ita frontes inſcriberentur K.K. nam haſce notas calumniæ cauſſa ſignificare, docet Iſidorus Etym. li. 1. aut certè Calumniæ condemnatus, ut in l. vlt. C. Hermog. de Calumniat. Atque haſce inſcriptiones intelligit Cicero in Orat. pro Sex. Roſcio Amer.* Sed, ſi ego hos benè noui, litteram illā, cui vos vſque cò inimici eſtis, vt etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras accuſare poſſitis. *& Plinius iunior in Paneg. Traiani de delatoribus ita ait:* Expellere penatibus geſtiunt? ſuis exturbentur; neque vt antea, exſanguem illam, & ferream frontem nequidquam conuulnerādam præbeant punctis, & notas ſuas rideant. *hincque viri probi integræ frontis dicti ſunt. & notam inurere, pro infamiam irrogare. Statuit tandem Conſtantinus, ne quis in facie ſignaretur, inquiens, faciem, quæ ad ſimilitudinem pulchritudinis eſt cæleſtis, minimè eſſe maculandam, l. ſi quis, 17. C. de Pœn.*

VT DELERI NON POSSINT.] An quia fictitia quædam ſint ſtigmata? vt in Satyrico Petronij, quæ ſpongia detergebantur; ait enim: vt verò ſpongia vda facies plorantis deterſa eſt, & liquefactum per totum os atramentum, omnia ſcilicet lineamenta fuliginea nubes confudit. *an quia vera quidem eſſent ſtigmata, ſed aliquo modo deleri poſſent? qua de re tractat Scribonius Largus, de Compoſi. medicament. cap. 92. medic. 231 refertque Tryphonis medicamento ex allio, cantharidibus Alexandrinis, ſulphure, chalcite, cera, & oleo compoſito deletas fuiſſe eas notas. ſed & quadam herba utebantur, cuius mentionem facit Columella lib. x.*

Ponitur & lactis guſtum quæ condiat herba,
Deiectura quidem fronti data ſigna fugarum,
Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Graio.

Eſt autem ea herba Lepidium, de qua idem Colum. li. 12. capi. 8. & Plin. lib. 20. cap. 17.

Sed

EPITOME.

SEd inter hæc tria genera libertorum, ideo Ciues Romani meliorem ſtatum habent; quia & teſtamenta facere, & ex teſtamento quibuſcunque perſonis ſuccedere poſſunt. Nam̃ & Latini, & Dedititij nec teſtamenta condere, nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt vllatenus vindicare. Tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum libertorũ conſequi poſſunt. Dedititij verò nulla ratione poſſunt ad ciuium Romanorum libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id eſt, ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in Eccleſia, aut ante Conſulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia conſequuntur.

ET TESTAMENTA FACERE, &c.] Mancipationes, quę in teſtamentis fiebant, inter ciues Rom. procedebant, iō & q teſtabatur, & qui hæreditatẽ emebat, & q libripens erat, aut teſtis, ciuis eſſe debebat. ẽt is, cui hæreditas, aut legatũ relinquebatur. Vnde Cicero in Orat. pro Arch. poeta, contendens eundem Archiam ciuem eſſe: ijs temporibus (*inquit*) quę tu criminaris, ne ipſius quidem iudicio in Ciuium Romanorum iure eſſe verſatum, & teſtamentum ſępe fecit noſtris legibus, & adijt hęreditates Ciuium Romanorum.

NAM ET LATINI, ET DEDITITII, NEC TESTAMENTA, &c.] Latini quidem teſtamentum facere non poſſunt, quia id nominatim lege Iunia expreſſum eſt. Is autem, qui Dedititiorum numero eſt, quoniam nec quaſi ciuis Romanus teſtari poteſt, quùm ſit peregrinus, nec quaſi peregrinus, quoniam nullius certę ciuitatis ſit, ut ſecundum leges ciuitatis ſuę teſtetur. hæc Vlpi. in fragm. tit. 20. Sed nec Latini, quamuis lege Iunia cautum non eſſet, eadem ratione videntur condere poſſe teſtamenta, quùm nec ciues Romani ſint, nec alterius ciuitatis. at certè expreſſione opus fuit, ne domini fraudarentur eorum bonis, Latini enim moriebantur, vt

ſerui,l.vnic.C.de lat.lib.toll. nam quoad reliqua prorſus ἀτιμίδες *non erant,quùm & commerciorum,mancipationumque cum ciuib. participes forent,ut tradit Vlpian. in fragm.tit.19 & familiæ emptores, & teſtes, & libripendes fieri poſſent, ut teſtatur idem titu.20.*

NEC SIBI EX TESTAMENTO ALIOR.&c.] De Deditiijs dubitationi locus non eſt. De Latinis videamus. Et Latinos habere teſtamenti factionem patet ex fragm.Vlpi.tit 11. de Tutel. §.teſtamento,& tit.20 de Teſt.§.latinus. quod hic Caius apertè negat,ſed omnia rectè conciliantur. Latinus hæres quidem inſtitui poteſt (neque enim id lege Iunia vetitum eſt) at ſi intra diem cretionis,hoc eſt,centum dies ius Quiritium non conſequatur, caduca fit hæreditas.quod declarat Vlpia.in fragm.tit.17.& tit.22. De eo igitur,qui Latinus manſerit,hic Caius loquitur. ideo non ait,hæredem, aut legatarium fieri non poſſe, ſed ex aliorum teſtamento capere probiberi. Ad hanc inſtitutionem Catoniana regula non pertinet, quùm ad leges tantum antiquas, hoc eſt 12.tabularum, non ad nouas pertineat,l.vlt.de reg.Caton.quare ad leges Papias nõ pertinet, vt ſenſit recte doctiſſimus Cuiacius, ex antiquis enim legibus dies legati cedit à morte teſtatoris,ex Papia ab apertis Tabulis.vnde nec ad Iuniam legem pertinebit,quæ aditionem ſpectat,& ueluti conditionem adijcit. in conditionalibus autem inſtitutionibus Catonis regula locum non habet,l placet,de Reg. Caton. Admittuntur etiam Latini ad matris ſucceſſionem ex S.C. orphitiano,ſi tempore aditionis ciues eſſent,vt colligitur ex Paulo lib.4 ſent.tit.10. §.ad legitimam.

DIMISSVM.] Dictum eſt pro relictum. vt in teſtamento M. Grunnij Corocottæ porcelli: inclamauit ad ſe parentes ſuos, ut de cibarijs ſuis aliquid dimitteret eis.

VLLATENVS VINDICARE.] De hæreditate, & legato intelligitur,nam fideicommiſſum capere poſſunt,ſic enim Vlpia.in fragm. tit.25. Latini Iuniani fideicommiſſum capere poſſunt,licet legatum non poſſint. *nam fideicommiſſum,ut idem affirmat,non ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur,ſed ex uoluntate datur relinquentis. quamobrem, & reliquis peregrinis dari poſſe exiſtimo,quùm nuda ſpectetur dantis voluntas, ex qua etiam, quæ inutiliter data ſunt, conualeſcunt, l.1.§.1. & §.ſi quis planè. de leg.3.*

LATINI CERTIS REBVS PRIVILEGIA, &c.] *Quibuſdam ex cauſſis Latini conſequebantur ciuitatem. quarum vna hic a Caio refertur, eaque eſt iteratio, nam ſi quis, poſtquàm aliqua ratione manumiſſus Latinus factus eſt, iterum aut vindicta, aut cenſu, aut teſtamento manumiſſus eſſet, ciuis fiebat. cuius rei meminit Plinius lib.7 epiſt.16.* Hic nunc Proconſul prouinciam Beticam per Ticinum eſt petiturus. ſpero, immo confido, facilè me impetraturum vt ex itinere deflectat ad te, ſi voles vindicta liberare, quos proximè inter amicos manumiſiſti. *Reliqui modi viſuntur apud Vlpianum in fragm. regul. ti. 3. Hique ſunt. Si beneficio Principis ciuitatem impetrauerit; ſi vxorem duxerit teſtatione interpoſita, quòd liberorum quærendorum cauſſa id fecerit, natus autem filius fuerit, & anniculus factus; Si Romæ triennio inter uigiles militauerit; Si nauem fabricauerit non minorem, quàm X M modiorum, & Romam ſex annis frumentum portauerit, quod Tranquill. attingit Claud. cap. 19. Si ædificium Romæ conſtruxerit, & perfecerit: Romæ autem fieri dicuntur, & quæ in continentibus fiunt: perfeciſſe autem intelligitur, qui ita conſummauit, ut iam in vſu eſſe poſſit. l. Aedificia, de verb ſign Item ſi piſtrinum fabricauerit.*

IN ECCLESIA.] *iam diximus, Caium ſcripſiſſe CENSV.*

Qui, & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt. Cap. IIII.

EPITOME.

NON tamen omnes domini ſeruos ſuos manumittere poſſunt. nam ſi aliquis multa debita habeat, cuius ſubſtantia à creditoribus teneatur obnoxia, ſi in fraudem creditoris ſui ſeruos ſuos manumittere voluerit, collata manumiſſio non valet. Aut ſi libertus Ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni ſui ſeruos ſuos manumittat, Lib.j. tit.j.

numittat, ſimiliter data manumiſſio non valet. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus ſeruo ſuo libertatem dare non poteſt, niſi fortè tantùm minor manumiſſor, cui pater ſuus, & mater à patrono donati ſunt, eoſdem manumittat, aut certè pædagogum, aut collactaneum manumittat. Nam quemlibet dominus, ideſt, quatuordecim annos egreſſus, teſtamentum facere poſſit, & hæredem inſtituere, & legata relinquere, libertatem tamen ſeruis non poteſt in hac ætate conferre.

QVI Caium in compendium reduxit, hic caput non diſtinxit, quod tamen Caium feciſſe credo, motus compoſitione inſtitutionum Iuſtiniani.

CVIVS SVBSTANTIA A CREDITORIBVS TENEATVR OBNOXIA.] legendum CVIVS SVBSTANTIA CREDITORIBVS, &c. Subſtantiam verò pro bonis, & facultatibus dixit, ut in l. 6. D. qui, & a quib. manum. & paſſim in iure.

SI IN FRAVDEM CREDITORIS.] Lex Aelia Sentia libertatibus modum impoſuit. Statuit inter cætera, ne quis in fraudem creditorum manumitteret, non tantùm in teſtamento, ſed & vindicta, aut alio modo. In fraudem verò creditorum manumittere videtur, qui uel iam eo tempore, quo manumittit, ſoluendo non eſt, uel datis libertatibus deſiturus eſt ſoluendo eſſe, l. 10. D. Qui, & a quib. man. nàm qui hoc agit uidetur debitum denegare, itaque fraudem facit. Tertullian. de Idolola. Fraudis conditio ea eſt, opinor, ſiquis alienum rapiat, aut alij debitum deneget. *verùm quia fraudis interpretatio non ex euentu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur, l. Fraudis, 79. de reg. iur. niſi conſilium fraudandi manumiſſor habuerit, quamuis bona eius creditoribus nõ ſufficiant, libertates non impediuntur, §. in fraudem. Inſtit. hoc titu. quia id fecit bona fide: eſt autem fides bona contraria fraudi, & dolo, l. 3 in fi. Pro Soc. quod euenire potuit, quùm ſæpe de facultatibus ſuis amplius, quàm in his eſt, ſperent homines. quòd frequẽter accidit his, qui tranſmarinas negotiationes, & alijs regionibus, quæ*

in

in quibus ipſi morantur, per alios exercent, d.l. in fraudem, 10. Qui, & à quib. man. lib. non fi. Impediuntur etiam lege Aelia Sentia libertates, quæ in fraudem creditorum teſtamento datę ſunt, etiamſi debitori hæres, qui ſoluendo eſt, exſliterit, l. in fraudem, 5. C. de Teſtam. manum. Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex cauſſa actio cum fraudatore competit. l. ſi quum fideicommiſſa, §. ne quis. Qui, & à quib manu. itaque & legatarij, & fideicommiſſarij erunt hoc in numero, niſi ſi quid legatum ſub conditione ſit, nam antequàm conditio exſtiterit, inter creditores legatarius iſte non habetur, l. 27. eod. titu. Porrò quùm impediri libertates dicimus, intelligendum eſt, ipſo iure nullas eſſe; ideo creditoribus opus non erit Pauliana actione, quæ in cæteris rebus competit, l. uideamus, 38 §. in Fauiana, de vſur. §. item ſi quis. Inſt. de Act. Vnus excipitur caſus, quo in fraudem creditorum libertatem dare licet, quum ſcilicet dominus, qui ſoluendo non eſt, in teſtamento ſeruum ſuum cum libertate hæredem inſtituit, qui liber fit, hæreſque ſolus, & neceſſarius, ſi modò nemo alius ex eo teſtamento hæres exſtiterit, §. 1. Inſt. hoc titu. nam ſi ſeruus inſtitutus, liber homo ſubſtitutus ſit, a ſecundo gradu incipiendum erit, l. ſi is, qui ſoluendo, 57. de hęred. inſtit. is autem ſeruus ante Iuſtinianum non tantum in bonis teſtatoris, ſed etiam ex iure Quiritium eſſe debebat, quia ſi in bonis tantùm fuiſſet, Latinitatem conſequutus eſſet, quod non proficit ad hæreditatem capiendam, Vlpia in fragm. tit. 22. §. eum ſeruum. ſolus verò is ſeruus inſtitui debet, quòd ſi duo, plures vè hæredes eſſe iuſſi ſunt, primo loco ſcriptus liber, & hæres fit, ut apparet ex eod. Vlpian. in fragm. ti. 1. §. ab eo domino.

FILIOS LIBEROS NON HABVERIT.] Vacat vna earum vocum. aut LIBEROS dixit ad ſeruorum differentiam. poterat enim libertus filios ſeruos habere, vt ſi ei à domino donati eſſent. Ideo autem ait, non ualere manumiſſionem, ſi filios non habuerit, quoniam ij excludebant patronum, §. qua de cauſſa, Inſt. de Succeſ. liber. quare domino fraus non fiebat, quando exſtantibus filijs ex ea hæreditate nihil ſperabat.

SIMILITER DATA MANVMISSIO NON VALET.] Ipſo iure, ideo patrono opus non erit Fabiana, aut Caluiſiana actione, vt in cæteris rebus diſtractis, l. 1. Si quid in fraud. patr. fa. ſit.

MINOR QVICVNQVE VIGINTI ANNORVM.] Quid

Quid ſi quum ipſe non poſſet, alij ſeruum dederit, vt manumitteret? & conſtat legi fraudem fieri, ideo manumißio inualida eſt, l. ſi quis, 7. §. ult. D. Qui, & à quib. man. lib. idemque dicendum eſt, ſi partē in communi ſeruo habuerit, eumque manumittendi cauſa tradiderit, l. 16. §. 1. eo. ti.

NISI FORTE.] Qui minor erat viginti annis, non aliter manumittere poterat, quàm vindicta apud conſilium iuſta cauſa manumisſionis approbata. In conſilium autem adhibentur Romę quinqua ſenatores, & quinque equites Romani, in prouincia viginti recuperatores Ciues Rom. Vlp. in fragm. tit. 1. §. eadem lex. Iuſtæ autē manumiſſionis cauſæ ſunt, ueluti ſi quis patrem, aut matrem, filiū, filiamuè, aut fratres, ſororesuè naturales, aut cognatos, aut pędagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamuè, aut collactaneum, aut capſarium manumittat, aut ſeruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij cauſſa, aut ſeruum, qui dominum à periculo vitæ, infamiæuè liberauit, l. ſi minor, 11. cum tribus ſeqq. l. iuſta. de Manu. vind. §. eadem lege. inſti. hoc tit.

NAM QVEMLIBET DOMINVS, IDEST, QVATVORDECIM.] In alijs eſt, NAM QVILIBET. credo legendum: NAM QVAMLIBET DOMINVS, QVI EST QVATVORDECIM. Sed nec ex Iuſtiniani conſtitutione quatuordecim annos natus manumittere poterat, ille enim plenam elegit pubertatem, unde ſeptimum, & decimum annum impleſſe debebat, §. vlt. inſtit. hoc tit. poſtea ſtatuit, ut quo tempore teſtamentum quis facere poſſet, liceret eidem ſeruos manumittere. Noue. 119.

De numero ſeruorum teſtamento manumittendorum. Cap. V.

EPITOME.

Lib. j. tit. j.

Conſtitutum eſt, quántum ſeruorum numerū teſtamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine; vt ſi quis duos ſeruos habet, ambos manumittere poſſit. qui verò tres, duos teſtamento manumittat. qui quatuor, ſimiliter duos.

duos. qui ſex, tres. qui octo, quatuor. qui decem, quinque. Qui vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, ſedecim, decem & ſeptem, ſimiliter quinque. Qui decem & octo, ſex. & ab hoc numero vſque ad triginta tertiam partem manumittere liceat. qui amplius quàm triginta habuerit, uſque ad centum, quartã partem de numero ſeruornm manumittere poteſt. Qui verò plures, quàm centum, habuerit, quintam partem manumittere poteſt. Sed & hoc ſtatutum eſt, ut de qualibet grandi familia nulli amplius quàm centum manumittere liceat. Nam qui voluerit aut in * Eccleſia, aut ante Conſulem, aut inter amicos, aut per epiſtolam manumittere, poteſt his manumiſſionibus omnem familiam iugo ſeruitutis abſoluere. Nam ſi aliquis teſtamento plures manumittere voluerit, quàm continet numerus ſupraſcriptus, ordo ſeruandus eſt, ut illis tantum libertas valeat, qui prius manumiſſi ſunt, uſque ad illum numerum, quem explanatio continet ſuperius comprehenſa. Qui verò poſtea ſupra conſtitutum numerum manumiſſi leguntur, integrè in ſeruitute eos certum eſt permanere.

HIC computus ex lege Caninia eſt, quæ teſtamentarias manumiſſiones coercuit, faciliores enim ad donandum ſumus in vltimis voluntatibus, quàm inter viuos, quum ſciamus, nihilominus nos priuari, etſi donatum non eſſet. Lata fuit hæc lex tempore Auguſti, ut teſtatur Dio. lib. 48. Ex qua qui unum habet ſeruum, eum poteſt teſtamento manumittere; item qui duos habet, ambos manumittere poteſt; qui uerò tres, aut quatuor, aut quinque, duos tantum; qui ſex, aut ſeptem, tres; qui octo, aut nouem, quatuor: qui non minus quàm decem, nec magis quàm decem & ſeptem, quinque: qui non minus quàm 18. nec magis quàm 20. ſex: qui 21. 22. 23. ſeptem: qui 24. 25. 26. octo; qui 27. 28. 29. 30. nouem: Atque huc uſque tertiam partem. Qui non minus quàm 31. nec magis quã

44 *decem:qui* 45.46.47.48.*vndecim:qui* 49.50.51.52.*duodecim: qui* 53.*vſque ad* 56.*tredecim: qui* 57. *vſque ad* 60. *quatuordecim: qui* 61.*vſque ad* 64.*quindecim: qui* 65. *vſque ad* 68.*ſedecim: qui* 69.*vſq.ad* 72.*decem & ſeptem;qui* 73.*vſque ad* 76.*octodecim; qui* 77.*vſque ad* 80.*decem & nouem;qui* 81.*vſque ad* 84. *viginti; ab* 84.*ad* 88.*vnum & viginti:ab* 88.*ad* 92.*duos & viginti: a* 92.*ad* 96.*tres & viginti;à* 96.*ad centum,quatuor & viginti. Hucuſque quartam partem.à* 100.*ad* 130.*vigintiquinque.à* 130. *ad* 135.*ſex & viginti:à* 135.*ad* 140.*vigintiſeptem: à* 140. *ad* 145. *duodetriginta:à* 145.*ad* 150.*nouem & viginti:à* 150.*ad* 155.*triginta: & ſic ſemper quintam partem.itaque qui ducentos habet, quadraginta manumittit:qui trecentos,ſexaginta;qui quadringentos,octuaginta; qui quingentos,centum;nec vltrà licet:ut etiam qui mille ſeruos habeat,plures quam centum manumittere nequeat.qua de re Vlpianus in fragm.regularum tit.1.§.pen.& Paulus lib.4.ſenten.tit.vlt. qui ait,etiam fugitiuos numero ſeruorum computandos, quorum ſemper poſſeſſio animo retinetur.*

ILLIS TANTUM LIBERTAS VALEAT, QUI PRIUS MANUMISSI SUNT.] *Quùm itaque legitimũ numerum excedunt,non omnium irritæ ſunt libertates, ſed eorum, qui poſterius nominati ſunt: quod etiam obtinuit in lege Aelia Sentia.nam ſi quis ære grauatus alieno tot ſeruos manumiſerit,ut aliqua ex parte ſoluendo non ſit,qui primi nominati ſunt,liberi erunt,donec creditoribus ſuum ſoluatur,l.ſi quis habens,*24.*D.Qui, & à quib. man.at in lege Aelia Sentia ex cauſſa ordo uariatur. nam ſiquis decem debeat,duosq.ſeruos manumittat, alterum qui decẽ(isq. prior ſit)alterum, qui ſex valeat,ſi poſterior ſeruus manſerit, nihilominus ſoluendo non erit,quare ne vterque ſeruus ſit,humanius dicetur, prioris duntaxat libertatem impediri,d.l.ſiquis habens.In lege Caninia nulla habetur ratio maioris,aut minoris precij. Quod ſi quadraginta quis habens ſeruos,quùm decem tantùm manumittere in teſtamento poſſit,prius factis codicillis ſex manumiſerit,poſtea condito teſtamento duodecim:quùm octo in ſeruitutem retrahi debeant,nũ qui codicillis continentur,an qui teſtamento retrahendi ſunt?& notat Paulus lib.4.Senten.eos,qui codicillis ſcripti ſunt, nouiſſimo loco computari debere: quoniam codicilli ſequela ſunt teſtamenti.*

Quod

EPITOME.

QVod ſi non nominatim ſerui, vel ancillæ in teſtamento manumittantur, ſed confuſè omnes ſeruos ſuos, vel ancillas is, qui teſtamentum facit, liberos facere voluerit, nulli penitu sfirma eſſe iubetur hoc ordine data libertas, ſed omnes in ſeruili conditione, qui hoc ordine manumiſſi ſunt, permanebunt. Nam & ſi ita in teſtamento ſeruorum manumiſſio adſcripta fuerit, id eſt in circulo, ut qui prior, qui poſterior nominatus ſit, non poſſit adgnoſci, nulli ex his libertatem ualere manifeſtum eſt: ſi adgnoſci non poteſt, qui prior, qui poſterior manumiſſus fuerit. Lib. 1. tit. 2.

N*OMINATIM.*] *quoniam per legem Caniniam nulli ſeruos omnes teſtamento manumittere licebat, ideo neceſſe erat, ut qui manumitterentur nominati eſſent, hoc modo:* Stichus, & Damas liberi ſunto, *uel ex S.C. Orphitiano*: Obſonatorem, & qui ex ancilla illa naſcetur, liberos eſſe volo. *officiorũ enim, & artium appellatio, aut ſi qua alia demonſtratio eſt, nihil de ſignificatione nominum mutat, niſi forte plures ſint, qui eo officio deſignẽtur, ut tradit Paulus lib. 4. Sent. ti. vlt. nam & ſi plures Stichi, plureſuè Damæ ſint, nec appareat, de quibus teſtator ſenſerit, nullus liber eſt, l. quum ex pluribus, 31. de manum. teſtam. quod & in lege Aelia Sentia procedit, nam ſi is, qui ſoluendo non eſt, quum ſeruum neceſſarium ſibi hæredem facere poſſit, ſic ſcripſerit:* Apollonij ſerui mei liberi, & hæredes mihi ſunto, *quum duo ſint Apollonij, nec alter altero prior nominatus ſit, conſtat amborum libertates impediri; quoniam inuicem ſibi obſtant, l. qui ſoluendo, 42. cum ſeq. de hær. inſt.*

IDEST IN CIRCVLO.] *Hoc Aniani prorſus eſſe exiſtimo, aut alterius, qui gloſſulas interlineares addiderit. neque tamen interpretatio hæc aſpernanda eſt. Nam, & olim id factum indicat Auſonius in Ludo ſapientum, vbi Solonem ſic loquentem facit:*

Recte

Recte olim ineptum Delphicus luſit Deus
Quęrentem, quisnàm primus Sapientum foret;
Vt in orbe tereti nomina eorum inſcriberet,
Ne primus eſſet, ne uel imus quiſpiam.

At non tantum orbiculari, ſed & triangulari, aut alia figura conſundi nomina poſſent.

SI ADGNOSCI NON POTEST, QVI PRIOR, QVI POSTERIOR MANVMISSVS FVERIT.] expungantur.

EPITOME.

Lib.j tit.2. NAm ſi aliquis in ægritudine conſtitutus in fraudẽ huius legis facere noluerit teſtamentum, ſed epiſtolis, aut quibuſcunque alijs rebus ſeruis ſuis pluribus, quàm per teſtamentum licet, cònferre voluerit libertates, & ſub tempore mortis hoc fecerit, ij, qui prius manumiſſi fuerunt, uſque ad numerum ſuperius conſtitutũ liberi erunt. Qui verò poſt ſtatutum numerum manumiſſi fuerint, ſerui ſine dubio permanebunt. nam ſi incolumis quoſcũque diuerſo tempore manumiſit, inter eos, qui per teſtamentum manumiſſi ſunt, nullatenus computantur.

IN fraudem legis facit, qui ſaluis verbis legis ſententiam eius circunuenit, l. contra legem, 29 de Legib. quapropter qui moribundus totam familiam epiſtolis, aut alio modo manumiſit nullo condito teſtamento, non poteſt dici contra legem Caniniam facere, quæ teſtamentarias ſolum manumiſſiones coercet. facit certè contra mentem legis, quæ etſi fieri non vetuit, fieri tamen noluit. quum parum diſtet manumiſſio teſtamento facta ab ea, quam facit is, qui nuper ſe deceſſurum ſciat, quum & hęc ultima ſit uoluntas. Hodie lex Caninia ſublata eſt ex conſtitutione Iuſtiniani, C. de lege Fu. Canin. toll. & inſt. eod. tit. Sed nec olim in teſtamento militis locum habuiſſe credo, ex l. teſtamento centurio. 51. de manum. teſtam.

De his, qui ſunt ſui, vel alieni iuris.

Cap. V I.

C A I V S.

DE iure perſonarum alia diuiſio ſequitur, quòd quædam perſonæ ſui iuris ſunt, quædam alieno iuri ſubiectæ ſunt. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri ſubiectæ sũt. nam ſi cognouerimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus, quę ſui iuris ſunt. Diſpiciamus itaque de his, quæ in aliena poteſtate ſunt. igitur in poteſtate ſunt ſerui dominorum, quæ quidem poteſtas iuris gentium eſt. Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere poſſumus, dominis in ſeruos vitæ, neciſque ptãtem fuiſſe; & quodcũq. per ſeruũ adquiritur, id dño adqritur. Sed hoc tpe nullis hominibus, qui ſub imperio Romano ſunt, licet ſupra modum, & ſine cauſſa legibus cognita in ſeruos ſuos ſęuire. Nam ex conſtitutione diui Antonini, qui ſine cauſſa ſeruum ſuum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum ſeruum occiderit. Sed & maior aſperitas dominorum eiuſdem principis conſtitutione coercetur.

EXſtat hoc fragmentum in l. 1. D. de his, qui ſunt ſui, uel alieni iuris, quæ inſcriptio à Caio in ſuis Inſtitutionibus addita fuit, non ut Anianus mutauit, DE IVRE PERSONARVM, qui titulus generalior eſt, ideo melius ſuprà capiti ſecundo adaptatus eſt.

SIMVL INTELLIGEMVS] Notum eſt Dialecticorum axioma, cognito altero ex contrarijs cognoſci & alterum.

VITAE, NECISQ.] Nam vt quiſque ſuas pecudes impunè occidere poteſt, ita & ſeruos, ſerui enim pecudibus comparantur. l. 2. ad leg. Aquil.

ID DOMINO ADQVIRITVR] ignoranti etiam, & inuito. id quod Accurſius, & cæteri interpretes abundè examinant.

SED HOC TEMPORE) verè eo tempore, nam antea licebat, quod uetuit Antoninus, cuius temporibus Caius vixit.

NVLLIS HOMINIBVS) Prohibuit Antoninus ſeruos ſine cauſſa occidi. nam & ſi ſerui ſunt, homines tamen ſunt, l. iuſtiſſimè, de ædil. ědi. nec prorſus pecudibus comparantur: nam partus pecudum in fructu eſt, non ancillarum, l. in pecudum, 28. de vſur. l. vetus, de vſufr. præterea eſſe poteſt, ut ciues aliquando ſint, augeantq́. Rempublicam. Sed & pecudes mactari quandoque leges vetant, ut de aratorijs bobus Solon ſtatuiſſe fertur: quos etiam pignori capi vetuit Conſtantinus, l. Exſequutores, 7. C. quæ res pign. obl. poſſ.

SINE CAVSSA) Diuus Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuiſſimis cauſſis ancillas atrociſſimè tractaſſet, l. 2. in fi. D. hoc tit.

EX CONSTITVTIONE D. ANTONINI) quæ habetur in d. l. 2. & in Juſtinia. Inſt. Idem quoque cum fratre Vero conſtituit, ne quis ſeruum uenderet, ut cum beſtijs depugnaret, l. domini, 42. de contra. emt. utique poſt legem Petroniam, & Senatuſconſulta ad eam legem pertinentia dominis poteſtas ablata eſt, ad beſtias depugnandas ſuo arbitrio ſeruos tradere: oblato tamen iudici ſeruo, ſi iuſta ſit domini querela, ſic pœnæ tradetur, l. circumcidere, ad fi. ad leg. Cor. de ſicar.

NON MINVS PVNIRI IVBETVR, QVAM &c.] Qui autem alienum ſeruum dolo malo occiderit, tenetur lege Cornelia de Sicarijs, qua capitis pœna irrogatur, §. liberum, Inſtitut. de lege Aquil. Hominem *enim lex ſimpliciter dixit, quo nomine etiam ſeruus ſignificatur, l. 1. §. 1. ad leg. Cor. de ſicar. ſicut & infans, l. pen. C. eod. tit. & fœmina, l. 152. de verb. ſign. Verba Caij Anianus ita contraxit.*

Aliquæ

EPITOME.

ALiquæ perſonæ ſui iuris ſunt, aliquæ alieno iuri ſubiectæ ſunt. Itaque quùm oſtenditur, quæ perſonæ alieno iuri ſubiectæ ſint, tunc euidēter adgnoſcitur, quæ ſui iuris ſint. In poteſtate itaque dominorum ſunt ſerui, quam poteſtatem omnes gentes habere, certum eſt. Sed diſtringendi in ſeruos dominis pro ſua poteſtate permittitur, occidendi tantùm ſeruos ſuos domini licentiam non habebunt; niſi fortè ſeruus dum pro culpæ modo cæditur, caſu forſitan moriatur. Nam ſi ſeruus dignum morte crimen admiſerit, ijs iudicibus, quibus publici officij poteſtas commiſſa eſt, tradendus eſt, ut pro ſuo crimine puniatur. Lib. j. tit. 3.

CASU FORSITAN MORIATUR) *Paulus lib. Sent. titu. ad leg. Corn. de Sicar.* Seruus ſi plagis defecerit, niſi id dolo fiat, dominus homicidij reus non poteſt poſtulari. *(quod fragmentum habetur in collatione legum Moſaicarū, & Romanarum edita à Pithæo) quod etiam confirmatum eſt à Conſtantino lib. 1. l. 2. C. Theod. de emend. ſeru. in maleficijs enim uoluntas ſpectatur, non exitus, l. Diuus, 14. D. ad leg. Corn. de Sicar. l. 1. in fi. l. 5. C. eod. tit.*

IIS IUDICIBUS) Hi erant Romæ Præfectus urbi, in Prouincijs Præſides, l. 1. §. ſi quis ſeruum, de off. Præf. vrb. l. 24. §. vlt. de pig. act. l. 9. de manumiſſ.

TRADENDUS EST) à domino, l. ſeruos, Accuſat.

CAIUS.

ITem in poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iu- »
ſtis nuptijs procreauimus: quod ius proprium ciuiū »
Romanorum eſt. »

EX l. 3. D. hoc tit. porrò liberos habebant Romani in poteſtate, vt domini ſeruos. Itaque quidquid filius adquirebat, patri adquirebat, ut ſecundo libro dicetur. Præterea, ut tradit Dionyſius, patres poteſtatem habebant eos coercendi, uerberandi, ruſticis in operibus habendi, ac etiam occidendi. qua de re exemplum eſt Caßij apud Valer. Max. lib. 5. cap. 8. & Cicero Clodium alloquens in Orat. pro domo ſua, Patrem (inquit) tuum ciuem optimum, clariſſimi viri filium, qui ſi uiuéret, qua ſeueritate fuit, tu profecto non uiueres, &c.

IN POTESTATE.) Poteſtatis uerbo plura ſignificantur. in perſona magiſtratuum, imperium: in perſona ſerui, dominium: in perſona liberorum, patria poteſtas, l. poteſtatis, 215. de verb. ſig. ita verò ſunt in poteſtate, niſi aliqua capitis diminutione exierint.

LIBERI NOSTRI.) hoc eſt tàm filij, quàm nepotes, & pronepotes, & deinceps, omnes enim liberorum appellatione continentur, l. 220. de verb. ſig.

QVOS EX IVSTIS NVPTIIS PROCREAVIMVS) Iuſtæ nuptiæ ſunt, quas inter ſe Ciues Romani contrahunt, quibus lege uetitum non eſt, ut ſequenti capite dicetur. Sed & quos non procreauimus, habere in poteſtate poſſumus, ueluti ſi quis alium adoptauerit. qua de re Cap. vij. ſermo erit.

QVOD IVS PROPRIVM CIVIVM ROM. EST.] nulli enim alij ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem Romani habebant, ut ait Iuſtinin. §. 1. de Patr. pot. nec verè aliarum gentium poteſtas in filios dici poterat, & ſi præcipiebantur filij parcere parentibus, ut apud Hebræos Deuteron. cap. 27. & Plato lib. 4. de legibus. neque enim apud cæteros ius erat, filios quoquo modo puniendi, & occidendi. In compendio locus hic ita habet.

EPITOME.

Lib. j. tit. 3. IN poteſtate etiam patrum ſunt filij ex legitimo matrimonio procreati.

EX LEGITIMO.] Quas Caius iuſtas nuptias, Anianus legitimum matrimonium appellauit.

De Matrimonijs. Cap. VII.

EPITOME.

LEGITIMAE ſunt nuptiæ, ſi Romanus Romanam nuptijs interuenientibus, uel conſenſu ducat vxorem. Sed non omnes perſonas vxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non ſolum de perſonis, quæ nobis propinquitate coniunctæ ſunt, ſed etiam de adoptiuis, hoc eſt, adfiliatis iuſſum eſt obſeruari. nam & ſi per emancipationem adoptio diſſoluatur, nuptias tamen inter has perſonas ſemper conſtat illicitas. Lib.j. ti. 4.

QVoniam ait, eos liberos eſſe in poteſtate parentum, qui nati ſunt ex legitimis nuptijs; ideo, quæ ſint iuſtæ nuptiæ declarat.

SI ROMANVS ROMANAM.] Iuſtum matrimoniū eſt, ſi inter eos, qui nuptias cōtrahūt, cōnubium ſit. Eſt autem connubium vxoris iure ducendæ facultas, quam habent ciues Romani cum ciuibus Romanis, vt eſt apud Vlp. in fragm. tit. 5. & in prin. Inſt. de nupt. Boetius quoque in Cicer. Top. in loco à conſequentibus ſic ait; Non autem omnibus erat connubium cum Romanis, nec erant nuptiæ iure contractę, quę non aut inter ciuem Romanum, ciuemquè Romanam inibantur, aut cui princeps populuſvè ciuitatem, vel connubium permiſiſſet. *quod aliquando fieri denotat Vlp. loco iam citato. & ego alibi latius exſequutus ſum.*

NVPTIIS INTERVENIENTIBVS, VEL CONSENSV.] Nuptias hic intelligit ſolemnitates illas, quibus vtebantur in deductione uxoris ad mariti domū, quas hic recenſere nimis lōgum eſſet, quum præſertim id alij fecerint, apud quos unicuiq. videre eſt. Matrimonium itaque ſolo conſenſu perficitur, vt etiā ſi dotis inſtrumēta defuerint, pompaq. aliaq. nuptiarū celebritas omittatur, nihilo

minus firmum ſit matrimonium, l. ſi donationum, 22. C. de nupt. quamobrem in liberę mulieris conſuetudine non concubinatus, ſed nuptiæ intelligendę ſunt, ſi non corpore quæſtum fecerit, l. 24. de rit. nupt.

QVIA NEC PATRI FILIAM.] incipit enumerare perſonas, quibuscum inceſtum committitur, nam ſi quis ex his, quas moribus prohibemur vxores ducere, duxerit, inceſtum dicitur committere, l. ſororis, 39. de ritu nup. præcipuè verò nuptiæ conſiſtere non poſſunt inter eas perſonas, quæ in numero parentum, liberorũ-vè ſunt, ſiue proximi, ſiue ulterioris gradus ſint uſque ad infinitum, l. 53. eod. tit.

NEC FILIO MATREM.] Perſæ matrem ducebant defuncto patre, teſte Philone in lib. de ſpecial. legib. quod ſcelus Oedipodi accidit & quamquàm per ignorantiam, quot mala peperit?

HOC EST ADFILIATIS.] Cuiacius lib. 7. obſer. cap. 15. ex hac adfiliatorum appellatione argumentum colligit, hanc Epitomen eſſe Aniani: nam eodem vocabulo vtitur in interpretatione l. 2. C. Theod. de legit. hæred.

SEMPER CONSTAT ILLICITAS.] ob publicum pudorem, & nominis reuerentiam, quamuis adoptiui emancipati liberorum nomen amittant, l. 3. D. vnde lib. turpe enim eſt, quam diu vocauimus matrem, hanc poſtea uocemus uxorem, & mulier, quem filium habuit, hunc maritum uereatur. In alijs perſonis, præterquã in parentibus, & liberis hoc non procedit. itaque patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, ſi emancipatus fuero, uxorem ducere poſſum, ſcilicet quia poſt emancipationem extraneus intelligor, l. quinetiam, 55. de ritu nuptiarum.

EPITOME.

Lib. j. tit. 4. INter fratrem quoque, & ſororem, ſiue eodem patre, ac matre nati fuerint, ſiue diuerſis matribus, aut patribus, matrimonia eſſe non poſſunt. Inter adoptiuos etiam fratres illicita ſunt coniugia, niſi fortè adoptio emancipatione fuerit diſſoluta; nam ſi emancipatio interuenerit, nuptiæ inter huiuſmodi fratres licitò contrahuntur.

trahuntur. Fratris quoque,& ſororis filiam vxorem ducere non licet; ſororem quoque patris, ac matris vxores accipere non licet. genero quoque ſocrum ſuam,nec ſocero nurum vxorem accipere licet:neque uitrico priuignam,neque priuigno nouercam.Fratres enim amitinos,uel conſobrinos in matrimonium iungi nulla ratione permittitur. Sed nec vni viro duas ſorores vxores habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.

INTER FRATREM QVOQVE &c.] Ad eos uenit, qui tranſuerſo gradu coniuncti ſunt, quorum nuptiæ vſque ad certum terminum prohibentur. ac primò fratrum, ſororumq́ue nuptias ait eſſe interdictas, nec intereſt ex iuſtis nuptijs cognatio deſcendat,an verò non. nam, & vulgo quęſitam ſororem quis vetatur vxorem ducere,l.& nihil.54.de ritu nup.quia hoc ius moribus,non legibus introductum eſt,ideo naturale ius,& pudor inſpiciēdus eſt. quare etſi ad leges ſeruiles cognationes,& adfinitates non pertinent, l.iuriſconſultus,§.1.de grad.& adfin.tamē in hoc iure ſeruandę ſūt, l.libertinus,l.adoptiuus,de ritu nup.non parcimus enim nominibus cognatorum etiam in ſeruis,nam parentes,& filios,fratreſq́ue etiam ſeruorum dicimus,d.l.iuriſconſ.§.1. Iure itaque gentium fratrū connubia uetita ſunt,quamuis apud quoſdam populos recepta fuiſſe legantur:quam coniunctionem nec Plato uidetur improbare lib.5.de Repub.nam quòd in mundi initio fratribus ſorores copulabantur, hoc factum eſt compellente neceſſitate, quod poſtea damnabile viſum eſt,35.q.1.cap.j.

INTER ADOPTIVOS.] l.per adoptionem,17.de ritu nupt.quod & pontificio iure comprobatum eſt,c.uni.de cogn.lega.ſtante igitur adoptione à cognatis abſtinere debemus, cognati verò adoptiuorum ſunt, qui & adgnati ſunt, l.ſi qua, 12. in fin. de ritu nupt.

NAM SI EMANCIPATIO INTERVENERIT.] Emancipatio ius adgnationis ſoluit, non ius cognationis.in adoptiuis tamen etiam cognationis ius ſoluit, neque enim adoptiuus cognatus intelligi pōt,niſi & adgnatus ſit. dum igitur manet adoptio,

manet & cognatio, quoniam qui adgnatus eſt, & cognatus eſt, l. ult. §. 1. de Grad. & adf. ſed ſoluta adoptione, quia deſinit eſſe adgnatus, nec cognatus per conſequens eſt. adoptio enim ius ſanguinis non adfert, l. qui in adoptionem, 23. de Adopt. Hinc patet, poſſe me vxorē ducere eam, quę in adoptionē ſoror mihi fuit. neque enim fratrum, & ſororum nomen ita verendum eſt, ut parentium: quum apud veteres puellę amatores ſuos, fratres, illi è contra amaſias ſorores blando vocabulo appellarent, quod eruditiſſimo cuique notum eſſe exiſtimo.

FRATRIS QVOQVE, ET SORORIS FILIAM.) Hic adgnoſcenda eſt Aniani additio. neque enim ſcripſit Caius, fratris filiam uxorem habere non licere, ſed ſororis tantum, ob Senatuſconſultum indultu Claudij factum: de quo ſic Suetonius capite 26. Verùm illecebris Agrippinæ Germanici fratris ſui filiæ, per ius oſculi, & blanditiarum occaſiones pellectus in amorem, ſubornauit proximo Senatu, qui cenſerent, cogendum ſe ad ducendum eam vxorem, quaſi Reipubl. maxime intereſſet, dandamque cæteris ueniam talium coniugiorum, quæ ad id tempus inceſta habebantur. Ac uix uno interpoſito die confecit nuptias, non repertis, qui ſequerentur exemplum, excepto libertino quodam, & altero Primipilari, cuius officium nuptiarum, & ipſe cū Agrippina celebrauit. *qua de re etiam Tacitus latè lib. 12. Ex eo igitur tempore admittebantur eę nuptiæ; quod tamen ad ſororum filias tractum non eſt, quod enim contra rationem iuris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentias, l. 14. de legib. ex quo id intelligitur, quod ait Vlpianus in fragmen. regul. tit. 5.* Inter cognatos autem ex tranſuerſo gradu olim quidem uſque ad quartum gradum matrimonium contrahi non poterat: nunc autē etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere, ſed tantum fratris filiam, non etiam ſororis filiam, aut amitam, uel materteram, quamuis eodem gradu ſint, *&c. Sic enim legendùm indicant fragmenta in Collatione legum Moſaicar. & Romanar. tit. 6. ubi & hæc Pauli ſententia refertur.* Inter parentes, & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non poſſunt; nec filiā ſororis, aut neptem ducere poſſumus. *& veſtigia quędam ſunt in Pandectis, ut Papinianus adulterium committi ait cum ſororis filia, l. miles, in prin. ad leg. Iul. de Adult. l. ſi adulterium, 38.*

§. 1.

§.1.eod.tit.ut & Vlpianus in l.etiam,56.de ritu nup.& Paulus ſororis pronepotem matrimonio iungi non poſſe,l.ſororis,eod. titul.de ritu nup.cur enim his locis de ſororis filia apertè definitur, de fratris filia uerbum nullum? Id autem poſtea correctum inuenitur à Diocletiano,& Maximiano,l.nemini,17.C.de nupt. quàm tamen nec ab his correctum ſit,nam ea uerba; præterea fratris tui filia, & ex ea nepte,addita ſunt à Triboniano: neque enim habentur in edicto Dioclet.& Maximiani,cuius ea l.17.particula eſt. quod edictum integrum eſt in Collatione legis Moſaic.titu.de inceſt.nup.ubi ea particula ſic habet : cum quibus autem perſonis tam cognatorum, quàm ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto noſtro complexi ſumus: cum filia,nepte,pronepteque;matre,auia,proauia;& ex latere amita,ac matertera,ſororis filia,& ex ea nepte. Itemque ex adfinibus proiugna,nouerca,ſocru,nuru, cæteriſq; quę antiquo iure prohibentur, à quibus cunctos uolumus abſtinere. & quamuis etiam eorum Imperatorum conſtitutionibus interdictæ eæ nuptię eſſent,tamen non potuit hoc ſcribere Caius, qui tot annis ante eos uixit,nempe M.Aurelij Antonini temporib. interdictæ ſunt certè à Conſtantino Chriſtiano Imper.l.1.C.Theodo. de inceſt.nupt.ex quo iure Anianus hic Caium loquentem facit.

SOROREM QVOQVE PATRIS, AC MATRIS.] Amitam,& materteram ducere non licet, etiam ſi per adoptionem coniunctæ ſint,l.17.D.de ritu nup.

SOCRVM SVAM.) qua appellatione non tantùm uxoris meę mater, ſed auia, & proauia intelligitur. Sed nec matrem eius,quam ſponſam habui, uxorem ducere poſſum, l. adoptiuus,§. ult.de ritu nup.

NEQVE VITRICO PRIVIGNAM.] quia filiæ loco eſt, d.l.adoptiuus,§.nunc uideamus.§.adfinitatis, Inſt. de nupt. Philo in lib.de Special.legib. Non fratris, patruivè vxorem licet ducere,tanto minus priuignam, cui vitricus parentis loco eſt,& ipſa viciſſim loco filiæ, nempe ex uxore huius genita.

NEQVE PRIVIGNO NOVERCAM.]quia matris loco eſt, §.ſocrum quoque.Inſt.de nup.etiam ſi ſponſa tantum patris fuerit, l.ſi qua 12 §.1.de ritu nup.Philo Hebr.eod.libro: At noſtra lex tantam cautelam adhibuit in hoc negotio, ut ne a priui-

gno

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

gno quidem poſt patris obitum nouercam duci permittat, tùm ob patris reuerentiam, tùm quia nouerca, & mater cognatæ appellationes videntur. *Antoninus tamen Caracallus nouercam duxit, quæ (vt teſtatur Spartianus)* quùm eſſet pulcherrima, & quaſi per negligentiam ſe maxima corporis parte nudaſſet, dixiſſetque Antoninus, vellem, ſi liceret, reſpondiſſe fertur, ſi libet, licet; an neſcis te Imperatorem eſſe, & leges dare, non accipere? quo audito furor inconditus ad effectum criminis roboratus eſt: nuptiaſque eas celebrauit, quas, ſi ſciret, ſe leges dare, verè ſolus prohibere debuiſſet. matrem enim (non alio dicenda erat nomine) duxit uxorem. *hæc Spartianus. Hodie priuignum vocamus Filiaſtrum, non adeo barbaro vocabulo. nam & in iure Pontificio id nomen legitur, vt. 30. q. 1. cap. 2. & alijs locis, & in antiquis inſcriptionibus Romæ, & Patauij.*

FRATRES ENIM AMITINOS, VEL CONSOBRINOS.] lego FRATRES ETIAM &c. Hic aliud Aniani facinus detegendum eſt. neque enim eſſe poteſt, ut Caius ſcripſerit, conſobrinos matrimonio coniungi non poſſe, id enim nullo iure uetabatur, ut colligi poteſt ex leg. 3. de ritu nupt. ex l. Lucius, 78. §. filiam, ad S.C. Trebell. & alijs auctoribus. tempore tamen Theodoſii eæ nuptiæ vetitæ erant, nec contrahi poterant, niſi ex indulgentia principis, l. unic. C. Theod. Si nup. ex reſcr. pet. Caſſiod. var. lib. 7. epiſto. 46. de quo & Paulus Diaconus in eius vita ſic ait; Tantum pudori tribuens, & continentiæ, ut conſobrinarum nuptias tanquam ſororum vetuerit. *Idque poſt Theodoſii mortem anno primo confirmarunt eiuſdem filij Arcadius, & Honorius, l. 3. C. Theod. de inceſt. nupt. atque ad has conſtitutiones Anianus interpretationes ſcripſit, non item ad eam, qua ijdem Imperatores nono poſt primam anno Fl. Stilione iterum, & Anthemio Coſſ. haſce nuptias permiſerunt, quæ non in Theodoſii, ſed in Iuſtiniani Codicẽ ſolum relata eſt, leg. Celebrandis, 19. C. de nupt. itaque & in §. duorum, Inſt. de nuptijs rectè legitur:* Duorum autem fratrum, uel ſororum liberi, uel fratris, & ſororis coniungi poſsũt. *nam duci eæ tantum perſonæ in quarto gradu prohibebantur, quæ loco filiorum, aut parentium eſſent. conſobrinæ autem nec parentium, nec filiorum loco ſunt. At hodie quoque hę nu-*

ptię

ptiæ vetitæ ſunt ex Pontificum iure, cui omnino parendum eſt.

SED NEC VNI VIRO DVAS SORORES, &c.] Intellige diuerſis temporibus. nam duas vxores habere eodem tempore, etiam ſi ſorores non ſint, moribus Romanis non conuenit, l. 2. C. de inceſt. nupt. l. 5. C. de dona. ante nupt. & infamis eſt, qui duas habet, l. 1. de his, qui not. inf. l. eum qui, 18. C. ad legem Iul. de Adult.

EPITOME.

QVod ſi quis inceſtas, uel nefarias, ideſt, quæ ſunt ſuperius comprehenſæ, nuptias inierit, nec vxorem habere uidetur, nec filios. Nam ij, qui ex huiuſmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem uideantur habere, patrem verò nullatenus habere cenſentur, & tanquàm ſi de adulterio concepti fuerint, computantur; qui ſpurij appellantur, hoc eſt, ſine patre filij. Lib. j. tit. 4.

NEC VXOREM HABERE VIDETVR, NEC FILIOS.] l. ſi quis, 6. C. de inceſt. nup.

QVI SPVRII APPELLANTVR.] Spurij ſunt vulgò quæſiti, qui patrem demonſtrare non poſſunt, vel qui poſſunt quidem, ſed eum habent, quem habere non licet, leg. 23. de ſtatu hom.

HOC EST SINE PATRE FILII.] Plutarchus in Problem. Spurius primum nomen eſt apud Romanos, vt Sextus, & Decimus, & Caius. Prima autem nomina non tota ſcribunt, ſed aut vna littera, ut T. Titum; aut duabus, vt GN. Gneum; aut tribus, vt SEX. Sextum, & SER. Seruium. ſic Spurius SP. ſcribebatur; eos autem, qui ſine patre erant, qui ἀπάτορες Græcè dicuntur, S. & P. deſignabant, quaſi Sine Patre. hoc errore factum, ut Spurij ſine patre dicerentur.

Regu

EPITOME.

Lib.j. ti. 4. REgula iuris hoc continet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis ſtatum ſumāt: qui verò non de legitimo matrimonio concipiuntur, ſtatum ſumant eo tempore, quo naſcuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiam ſi mater eius ſtatum mutet, id eſt, ſi ancilla fiat, ille qui legitimè conceptus eſt, ingenuus naſcitur. nam qui non legitimo matrimonio concipitur, ſi mater eius ex ancilla dum prægnans eſt, libera facta fuerit, liber naſcetur: Si verò ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, ſeruus naſcetur: quia non legitimè, ſed vulgo conceptus eſt.

IDem ſcribit Vlpianus in fragm. regul. in calce tit. 5. & certè quo ad regulam iuris veriſſimum eſt, ex legitimis nuptijs natos liberos patrem ſequi, vulgò queſitos matrem, l. quum legitimæ, 19. de ſtatu hom. quam & eſſe legem naturæ ait Vlpi. in l. 24. eod. tit. quare ex Ciue Romano, & Latina Latinus naſcitur, & ex libero, & ancilla ſeruus, quoniam cum his connubia non ſunt, ut idem affirmat in fragm. tit. 5. In legitimo igitur matrimonio conceptus, etiam ſi mater ſtatum mutet, tamen liber, & in poteſtate patris naſcitur. At qui vulgò conceptus eſt, quoniam patrem habere non cenſetur, matrem ſequi debet quocunque ſtatu ea ſit. itaque ſi naſcens matrẽ, quæ prius ancilla fuerat, liberam inueniat, liber eſt, & è contra, ſi ex libera ancillam inueniat, ſeruus naſcitur. & hæc quidem iuris regula eſt. Cęterum fauore libertatis, cuius gratia multa aduerſus rigorem iuris recepta ſunt, admittunt iuris prudentes, ut quocunque tempore libera fuerit mater, ſeu tempore conceptionis, ſeu partus, ſeu medio tempore, is, qui naſcitur, liber ſit, ſiue ex iuſtis nuptijs, ſeu vulgo quæſitus ſit, ut ſcribunt Paul. lib. 2. ſentent. tit. 24. & Martian. in l. 5. de ſtatu hom.

De Adoptionibus. Cap. VIII.

EPITOME.

ADOPTIO naturæ ſimilitudo eſt, ut aliquis filium habere poſſit, quem non generauit. Lib.1. tit. 5.

QVoniam filiosfamilias non ſolum natura, verum & adoptiones faciunt, l. 1. D. de Adopt. ideo quùm de iјs dixerit, qui natura ſunt filij, ſubijcit de his, qui per adoptionem in alterius poteſtatem ueniunt.

NATVRAE SIMILITVDO EST.] Adoptio naturæ imago eſt, l. filio, de lib. & poſthu. ideo quùm natura maior minoris filius eſſe nequeat, conſequens eſt, ut nec maiorem minor adoptet, l. 15. in fi. D. hoc ti. adoptio enim in his perſonis locum habet, in quibus & natura habere poteſt, l. ſeq. eod.

CAIVS.

Generalis enim adoptio duobus modis fit; aut Principis auctoritate, aut magiſtratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui ſui iuris ſunt: quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio, quia & is, qui adoptat, rogatur, ideſt interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus ſit, iuſtum ſibi filium eſſe: & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magiſtratus adoptamus eos, qui in poteſtate parentis ſunt, ſiue primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius, filia; ſiue inferiorem, qualis eſt nepos neptis, pronepos proneptis. illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & hi, qui generare non poſſunt, quales ſunt ſpadones, adoptare poſſunt. hoc verò

„ rò proprium eſt eius adoptionis,quæ per principẽm fit, „ quòd is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogan- „ dum dederit,non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſub- „ ijcitur,ſed & liberi eius in eiuſdem fiunt poteſtate tan- „ quàm nepotes.

Exſtat in l.2.de adopt. Adoptionis nomen generale eſt; in duas autem ſpecies diuiditur,quarum altera adoptio ſimiliter dicitur,altera Adrogatio l.1.eod.tit.

PRINCIPIS AVCTORITATE) Antea populi, ut tradit Agell.lib.5.cap.19. nam comitia curiata præbebantur arbitris Pontificib. Quæ igitur olim per populum, hodie per Imperatorem fit,l.2 in fi.C.de adopt nam lege Regia populus ei,& in eum omne ſuum imperium,& poteſtatem contulit,l.1.de conſt.princip.

QVIA ET IS, QVI ADOPTAT, ROGATVR &c.] Veranè hæc etymologia eſt?an ea,quam tradit Agellius ijs verbis? Adrogatio autem dicta,quia genus hoc in alienam familiam tranſitus per populi rogationem fit. *quæ uerior uidetur, nam & Sex.Pompeius.* Rogatio*(inquit)*eſt,quùm populus cõſulitur de vno,pluribusvè hominibus, quod non ad omnes pertineat,& de vna pluribusvè rebus, de quibus,nõ de omnibus ſanciatur ..*eius autem rogationis verba Agellius hæc refert:* Velitis,iubeatis,vti L.Valerius,L.Titio tàm iure, legeque filius fiet, quàm ſi ex eo patre, matreque familias eius natus eſſet; vtique ei vitæ, neciſque in eum poteſtas ſiet,vti patri endo filio eſt?hoc ita vt dixi, ita vos Quirites, rogo. *Quùm verò tempeſtate Caij adoptio per populi rogationem amplius non eſſet in uſu,ſatius duxit etymon tradere ſuis temporitus accommodatum. Sed & quùm per populum adoptabatur, non tantùm populus,ſed & is,qui adoptabat,& qui adoptabatur, rogabantur,ut Cicero oſtendit in Orat. pro Domo ſua,quum ait:* Credo enim, quamquàm in illa adoptione legitimè factum eſt nihil,tamen te eſſe interrogatum, auctornè eſſes, ut in te P.Fonteius vitæ,neciſque poteſtatem haberet,uti in filio.

IMPERIO MAGISTRATVS, &c.] Qui ſui iuris erat Curiatis comitijs alterius poteſtati ſubijciebatur. qui in parentis poteſtate,in alienam familiam tranſibat imperio magiſtratus, hoc eſt adhibitis

adhibitis ſolemnibus in iure apud magiſtratum, apud quem legis actio eſt, l.4. de Adop. fiebat autem hæc Adoptio per æs, & libram, vt plerique actus legitimi; Agellius eod. lib. 5. Adoptantur, quum a parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure cedũtur, atq. ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, uindicantur. *Sicq; intelligitur Suetonius Aug. cap. 64. cum ait:* Caium, & Lucium adoptauit domi per æs, & libram emptos à patre Agrippa. *videbatur enim naturalis pater filium alteri uendere, & tradere, ut in nexu moris erat, accepto Seſtertio nummo quaſi pretij loco Hac autem in re opus trina mancipatione erat; ut etiam in emancipationibus, quas ſolemnitates, abſtulit Iuſtin. l. vlt. C. hoc tit.*

SIVE INFERIOREM, QVALIS EST NEPOS] In his non tres mancipationes, ſed una ſatis erat, d. l. vlt. C. de adopt.

QVALES SVNT SPADONES, ADOPTARE POSSVNT] poſt hæc verba addunt alij ex Inſt. Iuſtianiani: Caſtrati autem non poſſunt: *quę uerba abſunt à Pand. Florentinis. Iis adoptare conceditur, qui natura generare nequeunt, quod Tullius oſtendit in Orat. pro Domo ſua ait enim:* Cauſſa quęri ſolet adoptandi, ut & is adoptet, qui quod natura iam aſſequi non poteſt, & legitimo, & Pontificio iure quærat. *& alio loco;* Quid eſt Pontifices ius adoptionis? nempe, vt is adoptet, q neque procreare iam liberos poſſit, & quùm potuerit, ſit expertus. *Quamobrem rectè Spadones adoptant. Sunt autem Spadones, qui natura inhabiles ſunt ad generandum, ut optimè declarat Ant. Auguſtinus emend lib. 3. cap. 5. Cur autem Caſtratis non licet? ſunt verò Caſtrati, quibus exſecta ſunt virilia hac in re variæ fuere opiniones, ſed Antonius Auguſtinus adquieuit rationi, quam tradit Theophilus in §. ſed & illud. Inſtit. hoc tit. cui tamen ego non aſſentior, ut pluribus docui Obſeru. lib. 1. cap. 17.*

1 *HOC VERO PROPRIVM] Qui ſui iuris eſt, quũ adrogatur, ſe, ſuaq. oĩa in adoptatoris poteſtatẽ, & dominiũ confert. itaq. ſi filios ĩ ptãte hẽt, deſiuit hẽre, & eiuſdẽ ptãti ſubijcit. q. n. ſub ptãte eſt, alios hẽre ĩ ptãte neqt. nec intereſt, naturales ſint filij, an adoptiui, ſic. n. Germanicus nepos factus eſt Auguſti, q adoptiuus filius erat Tyberij ab Auguſto adoptati, Suet. Tib. c. 15. §. illud ꝓpriũ. Inſt hoc ti. & Hadrianus Antoninũ Piũ ea lege adoptauit, ut ille Marcũ, & Verũ ſibi adoptaret, teſte Capitolino. Atq. hęc Anianus ita redegit.*

Et

EPITOME.

Lib.j tit.5. ET ipſa adoptio duobus modis fit, vna quæ adrogatio dicitur: alia quæ Adoptio. Adrogatio eſt, quando aliquis patrem non habens adoptatur, & ipſe ſe in poteſtatem adoptiui patris dat. Et ideo adrogatio dicitur, quia & ille, qui adoptat interrogatur, utrum illum, quem adoptat, filium habere uelit: & ille, qui adoptatur, interrogatur, vtrum id fieri velit. Illa verò alia adoptio eſt, ubi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur; & ita ille qui adoptatur, de certi patris poteſtate diſcedit, & in adoptiui patris incipit eſſe poteſtate.

DE CERTI PATRIS.) hoc eſt patris naturalis! Neſcio, an hæc, quæ ſequuntur, Tribonianus demſerit ex d.l.2. rectè enim adaptari poſſunt poſt illa uerba: Qualis eſt nepos, neptis pronepos, proneptis. Nam &c.

EPITOME.

Lib.j. ti.5. NAm & fœminæ adoptari poſſunt, vt loco filiarum adoptiuis patribus habeantur: Fœminæ verò adoptare non poſſunt, quia nec filios ex ſe natos in poteſtate habent.

FOEMINAE ADOPTARI POSSVNT.) Antequam populus iura ſua in principem tranſtuliſſet, fœminæ adrogari non poterant, id quod ita ſcribit Agellius: Neque pupillus autem, neque mulier, quæ in parentis poteſtate non eſt, adrogari poſſunt: quoniam & cum fœminis nulla comitiorum communio eſt, &c. *Sic enim omnino cum negatione legendum eſt; non ut uulgo:* Quæ in parentis poteſtate eſt; *nam ij tantùm Curiatis comitijs adrogabantur, qui ſui iuris erant, non qui ſub alterius poteſtate. Hodie verò fœminæ ex reſcripto principis adrogari*

rogari poſſunt, vt Caius noſter teſtatur in l. 21. D. hoc tit. l. in adoptionem. 8. C. eod.

FOEMINAE VERO ADOPTARE NON POSSUNT] Adoptio ius patriæ poteſtatis tribuit, at mulier filios in poteſtate habere non poteſt, §. cæteri. Inſt. de Here. qual. & diff. ipſa enim familiæ ſuæ & caput, & finis eſt, l. Pronunciatio, 195. de verb. ſig. & qui naſcuntur, in familia matrum non eſſe, palam eſt, l. ſeq. quare conſequens eſt, vt mulier adoptare non poſſit; aliquando tamẽ ex indulgentia principis adoptare mulieri conceditur in ſolatium amiſſorum liberorum, non tamen vt adoptatos in poteſtate habeat, ſed tanquam ſe progenitos naturales, & legitimos, l. 5. C. hoc tit. §. penult. Inſt. eod.

EPITOME.

SPadones autem, qui generare non poſſunt, adoptare poſſunt. Et licet filios generare non poſſint, quos adoptauerunt, filios habere poſſunt. Si quis verò filios habens ſe dederit adoptandum, non ſolum ipſe in patris adoptiui poteſtatem redigitur, ſed & filij eius, ſi tamen auum paternum non habuerint, in adoptiui patris tranſeunt poteſtatem, tanquam nepotes. Lib. j. ti. 5.

HAec reliqua ſunt contracta ex Caio in d. l. 2.

SI TAMEN AVVM PATERNVM NON HABVERINT] Hæc Anianus ſatis inſulsè. debuit enim dicere: Si tamen in Aui poteſtatem non ſint? *Nam ponamus filiũ emancipatum liberos habere, & ſiquidem ante emancipationem eos ſuſceperit, eo emancipatò remanent in poteſtate Aui, itaque non tranſeunt cum patre in alterius adoptionem. Si poſt emancipationem, quamuis auum habeãt, tamen in patris poteſtate ſunt, quo adoptato, & ipſi tranſeunt in poteſtatem adoptantis.*

Hier. Alcan. Comm. D Filij,

Quibus modis filij exeunt de poteſtate patris. Cap. IX.

EPITOME.

Lib.j. tit.6. Filij, qui in poteſtate patris ſunt, mortuo patre ſui iuris fiunt. Sed ſi hic filius, qui morte patris ſui iuris effectus eſt, filios habeat, in eius poſt patris ſui obitum erunt filij poteſtate. Nam ſi pater moriatur, & auus paternus uiuat, nepos ex filio ſui iuris eſſe non poteſt: quia in aui remanet poteſtate, qui auo mortuo ſui iuris efficitur. Item ſi moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc nepotes liberi, & ſui iuris erunt, & in patris emancipati poteſtatem non ueniunt.

Dixit de filijs, qui ſub patris poteſtate ſunt; nunc agit de liberatione ab ea poteſtate.

MORTVO PATRE] Mortuo patre familias quotquot capita ei ſubiecta fuerunt, ſingulas familias incipiunt habere: ſinguli enim patrum familias nomen ſubeunt, l. pronunciatio, de verb. ſig. l. 4. de His, qui ſunt ſui, uel al. in quod de ijs, qui ſui heredes ſunt intelligendum eſt, hoc eſt, qui proximi ſunt patrifamilias, l. vlt. de Bo. dam. Nam ſi quis decedat, qui filios in poteſtate habeat, & ex ijs nepotes, filij tantummodo ſui iuris fiunt, nepotes verò, qui prius in aui, tunc in patris poteſtatem recidunt, §. 1. Inſt. Quib. mo. ius pat. po. ſol. Ulp. in fragm. ti. 10. §. morte. ſeu naturales ſint, ſiue adoptiui, l. 5. de His, qui ſunt ſui, uel al. iu.

ET RELINQVAT FILIVM EMANCIPATVM] aut alia ratione capite minutum, ut in exilium actum, aut adoptatum ab alio. adeo vt ſi filium ſuum emancipatum pater adoptauerit, aut adoptatum denuo redadoptauerit, tamen mortuo eo nepos in patris non reuertatur poteſtatem, l. ſi pater, 41. D. de Adopt.

EPITOME.

ITem de poteſtate patris exeunt filij,ſi pater eorum in exſilium miſſus fuerit: quia non poteſt filium Ciuem Romanum in poteſtate habere homo peregrinæ conditionis effectus Item filius, ſi uiuo patre in exſilium miſſus fuerit,in poteſtate patris ciuis Rom. eſſe non poteſt, quia ſimiliter peregrinæ cōditionis factus cognoſcitur. Lib.j. ti.6.

SI PATER EORVM IN EXSILIVM MISSVS] Idem Vlpia.in fragm.reg.tit.10.§.ſi patri. Exſilij nomine proprie vſus eſt,quo ſignificatur aquæ, & ignis interdictio,aut in eius locum ſucceſſa deportatio.per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate.nam cætera non exſilia, ſed relegationes propriè dicuntur,l.2.de pub.iudi. Quare Ouidius,qui relegatus erat,rectè ait libro 2. Triſt.

Quippe relegatus, non exſul dicor in illo,
Parcaque fortunæ ſunt tibi uerba meę.

Sicque exſilium à relegatione ſeparatur in l.38.§.qui non dum, & §.Iudices,de Pœn.& in l.antepen.de Iniur. & alibi. itaque hoc in loco ea uox in propria ſignificatione accipi debet. nam impropriè eſt pro relegatione ſumitur,ut in l.4.in prin.D.ſi quis cautionibus.l.4. de pœn.& plurimis alijs locis. Relegatio autem ius patriæ poteſtatis non ſoluit,l.4.de interd.& releg. Quid verò ſi deportatus reſtituatur? an recidet filius in poteſtatem? Et diſtinctione vtendum eſt. aut ſimpliciter reſtitutus eſt,tuncque filij remanent ſui iuris, l.6. C.de Senten.paſſ.aut ſpecialiter quoque impetrauit, ut liberos in poteſtatem reciperet,tuncque redeunt in poteſtatem, l.9.C.eod.impetraſſe autem uidetur, cui dignitas,ac bona reſtituta ſunt,l.vlt.C. eod.tit.

PEREGRINAE CONDITIONIS] Deportati enim ad peregrinitatem rediguntur,l.ſed ſi hac lege,§.ſed ſi per pœnam, de in ius voc.ita ut ciuitatem non habeant,proptereaq; ἀπόλιδες dicuntur,l.ſunt quidam,17.de pœn.l.1.§.hi quibus.de leg.3.

EPITOME.

Lib. j. tit. 6. ITem ſi ab hoſtibus pater captus ſit, in poteſtate, quã diu apud hoſtes fuerit, filios non habebit. Sed ſi de captiuitate euaſerit, iure poſtliminij omnem, ſicuti in alijs rebus, ita & filios recipit in poteſtatem. Si verò pater, qui ab hoſtibus captus eſt, in captiuitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hoſtibus captus eſt; filij ſui iuris effecti intelliguntur.

NON HABEBIT] quamuis retrò creditur in ciuitate fuiſſe, qui ab hoſtibus captus eſt, l. 16. de Capt. & poſtl. reu. tamen quia in alterius poteſtate eſt, pendet ius liberorum, §. ſi ab hoſtibus, Inſt. hoc tit. in incerto enim ſunt, utrum ſui iuris facti; an adhuc pro filijs familias computentur. & ſi interim ſui iuris potius eſſe dicuntur, ideoque ea, quæ medio tempore adquirunt propria faciunt; l. in bello 12. de Captiu. & poſtlim. reuerſis. at ſi pater reuertatur, eius fiunt, l. bona, 22. eod. tit. l. filius. de verb. oblig.

IVRE POSTLIMINII] Poſtliminium eſt conſtitutio, qua omnia iura captiui in ſuſpenſo retinentur, non abrumpuntur, l. illa inſtitutio, 32. § 1. de hered. inſt. Poſtliminium eſt ius amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo, & in ſtatum priſtinum reſtituendæ inter nos, ac liberos populos, regeſq. moribus, legibus conſtitutum, l. 19. de Capt. & poſtl. reu. duæ enim ſpecies poſtliminij ſunt, ut aut nos reuertamur, ut aliquid recipiamus, l. 14. eo. dictum eſt autem à poſt, & limine, vt rectè ſenſit Scæuola, qua de re ita Cicero in Topicis: Scæuola autem P. filius iunctum putat eſſe verbum, ut ſit in eo & poſt, & limen; vt quæ à nobis alienata ſunt, quum ad hoſtem peruenerint, ex ſuo tanquam limine exierint, hinc quum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio videantur rediiſſe. *quam notationem & Iuſtinianus probat in § dictum eſt, Inſtit. hoc tit. iure autem explodetur opinio Seruij, qui dicebat, hoc in uerbo nihil eſſe notandum, niſi Poſt; & liminium illud productionem eſſe uerbi, ut Cice teſtatur eod. loco: nam & eliminium dici poteſt, ſicut eliminare dicimus. Redibant igitur ad idem*

limen,

limen, at non per limen admittebantur in ædes, ſi iam diem obijſſe nunciatum fuerat, quia id ominoſum putabant, ſed per tegulas, & impluuium intrò ſe ipſos demittebant, teſte Plutarcho Problem 5.

SICVT IN ALIIS REBVS] quas ante habuerat: nam quę interim filius adquiſiuit, propria fecit, ut diximus. quid ſi filius captus ſit, & poſtliminio reuertatur? & conſtat, in poteſtatem patris redire, l. quum duæ. 14. de Capt. & poſtl. reu. ſicut & ſeruus, & cæterę res, ut naues longę, & onerariæ, equus, & equa fræni patientes, mulus clitellarius: hæc enim ſine culpa domini amitti potuerunt. at ſi qua turpiter amittuntur, poſtliminio non redeunt, uelut arma, & veſtes, l. 2. & 3. D. eod. Cicero in Top. Feſt. lib. 14. Quod ſi filius apud hoſtes ſuſceptus ſit, & poſtliminio redierit, hic etiam filij iura habet, l. Apud, 9. D. eod.

RECIPIT IN POTESTATEM] Si tamen manendi in ciuitate animum habeat, nec malit hoſtes ſequi. alioquin recepiſſe ciuitatem non videtur, vt de Regulo reſponſum eſt, l. 5. §. pen. D. cod.

AB EO TEMPORE] In omnibus partibus iuris is, qui reuerſus non eſt ab hoſtibus, quaſi tunc deceſſiſſe uidetur, quum captus eſt, l. 18. de Capt. & poſtl. reu. quod lege Cornelia cautum eſt.

EPITOME.

ITem per emancipationem filij ſui iuris efficiuntur. Sed filius maſculus tribus emancipationibus de poteſtate patris exit, & ſui iuris efficitur. Lib. I. ti. 6.

SED FILIVS MASCVLVS] Dixit FILIVS, quia in nepotibus, cæteriſq. vnica mancipatio ſatis erat. dixit MASCVLVS, quia idem ius erat in filiabus fœminis, quod in nepotibus, vt inferius apparebit.

C A I V S.

„ EST autem mancipatio, vt & ſuprà quoque indicaui-
„ mus, imaginaria quædam venditio. quod ipſum
„ ius proprium Romanorum eſt ciuium. eaque res ita agi
„ tur, adhibitis non minus quàm quinque teſtibus ciuib.
„ Rom. puberibus; & præterea alio eiuſdem conditionis,
„ qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. is,
„ qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: HVNC
„ EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM
„ ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC
„ AERE, AENEAQVE LIBRA. deinde ære per
„ cutit libram, idque æs dat ei, a quo mancipium accipit,
„ quaſi pretij loco.

R*Ecitat hoc fragmentum Boetius tertio Commentario Tullian. Topic. cuius verba ſunt;* Mancipi res veteres appellabant, quę ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandā nexus fieret ſolemnitatem. nexus verò eſt quædam iuris ſolemnitas, quæ fiebat eo modo, quo in Inſtitutionib. Caius exponit. Eiuſdem autem Caij lib. primo Inſtitutionum de nexu faciendo hęc uerba ſunt: Eſt autem, &c. *quæ uerba quùm ita habeant tàm in impreſſis, quàm in manu ſcriptis, pro certo habendum eſt, Caium non alio, quàm primo libro hæc ſcripſiſſe, quod confirmatur etiam ex omnibus Priſciani exemplaribus, qui in fine lib. ſexti verba illa,* qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens, *ex Caio adducit, aitq. id eſſe primo libro Inſtitutionum. Putaueram ego id Caium tractaſſe lib. ſecundo, ubi de rebus diſſerit. & earum adquiſitione. Sed exemplaria omnia aliter oſtendunt. quumque libro primo reponendum hoc fragmentum foret, nullum exiſtimaui locum hoc, quo poſui, aptiorem. Mirum aūt non eſt, ſi hęc Anianus omiſit, quia & de in iure ceſſione idem fecit, & de cæteris ſolemnitatibus, quæ iure Gothico receptæ non fuerant.*

EST AVTEM MANCIPATIO] Res altius repetenda eſt.

eſt. Omnes res aut mancipi erant, aut nec mancipi. Mancipi res ſunt prædia in Italico ſolo tàm ruſtica, quàm vrbana. Item iura prędiorum ruſticorum, item ſerui, & quadrupedes, quæ dorſo, collouè domantur. cæteræ res nec mancipi dicuntur, ut tradit Vlpia. in fragm. tit. 19 atque harum rerum multis modis dominia adquirimus, ueluti mancipatione, traditione, vſucapione, in iure ceſſione, adiudicatione, lege, vt eſt eod. loco apud Vlpian. ex his modis adquiſita dominia quædam ex iure Quiritium dicuntur, quædam in bonis, quæ naturalia dominia uocat Theophilus in §. vlt. Inſtit. de libert. Ex iure Quiritium adquirebatur dominium tribus modis mancipatione, in iure ceſſione, vſucapione, quamuis Varro tres alios addiderit: Sic. n. loquitur lib. 2. de re ruſt. cap. 10. In emtionibus dominum legitimum ſex ferè res perficiũt. Si hereditatem iuſtam adijt; ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit; aut ſi in iure ceſſit, qui potuit cedere, & id ubi oportuit: aut ſi vſu cepit; aut ſi è præda ſub corona emit; tumvè, quùm in bonis, ſectionevè cuius publicè emit: *nam & alios hoſce modos mancipationis ſolemnitas comprehendit. hereditas enim mancipatione emebatur, hoc eſt per æs, & libram, ut refert Vlpian. in fragm. & Iuſtin. li. 2. Inſti. & qui ſub corona emebat, uidebatur mancipio accipere, propterea que vocabatur* Manceps, *teſte Feſto Pompeio lib. 11. quamuis uenditor earum rerum nomine emtori nihil præſtaret, ut patet ex Agell. lib. 7. cap. 4. Tres itaque erant modi adquirendi legitimi dominij, quorum unus hic à Caio refertur, eſtq. Mancipatio, ſeu Nexus. nam nomen Nexi, & generale eſt, & ſpeciale.* Nexum (*inquit Feſtus*) eſt, ut ait Gallus Aelius, quod cunque per æs, & libram geritur, idque necti dicitur. quo in genere ſunt hęc, teſtamenti factio, nexu datio, nexu liberatio, *&c. quamobrem & hanc mancipationem Tullius nexum uocauit, quum ait in Topic.* Abalienatio eſt eius rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, ĩter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. *nullæ autem res alienari mancipatione poterant, quàm quæ mancipi erant, quod & Vlpian. teſtatur in fragm. tit. 19.* Mancipatio propria ſpecies alienationis eſt rerum mancipi; eaque fit certis verbis, libripende, & quinq. teſtibus præſentibus. *quòd ſi quis mancipio dediſſet rem nec mancipi, nihil agebat, ut Cicero pariter innuit in Topicis ijs verbis:* Finge mancipio aliquem dediſſe id quod mancipio dari

non poteſt, num idcirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligauit? *quod & à Boetio ibidem declaratur: quod autem inquit Tullius,* inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt, *hoc denotat, non omnes potuiſſe mancipio dare, aut accipere: id enim locum habuit tã tum inter Ciues Romanos, quod hic aperte Caius fatetur inquiens:* QVOD IPSVM IVS PROPRIVM ROMAN. EST CIVIVM. *poſtea communicatum eſt etiam Latinis Colonarijs, Latiniſque Iunianis, ijsque peregrinis, quibus commercium datum eſt, vt declarat Vlpianus eod. titu. 19. Fragm. Proprium verò mancipationis erat, quod periculum rei mancipatę penes eum, qui tradidit erat: vnde illud eſt apud Plautum in Perſa;*

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur;
Mancipio neque promittet, neque quiſquàm dabit.
& paulò inferius; nihil mihi opus eſt litibus.
Niſi mancipio accipio, quid eo mihi opus
Mercimonio? *Cicero quoque in oratione pro Muręna:*

Quod ſi in ijs rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is periculum iudicij pręſtare debet, qui ſe nexu obligauit, *&c. Pro inde ſi res eo modo emta euicta fuiſſet, uenditor duplo tenus obligabatur, ut ait Paulus lib. 2. Senten. tit. 17. §. res emta. in alijs uerò emtionibus periculum penes emtorem erat, niſi de euictione ſtipulatione cauiſſet, tunc enim tanto condemnandus erat, quanto cautum foret, Paul. eod. loco, §. anteced. ſolebat itaque in ſimplicibus emtionibus ſtipulatio duplę intercedere, aut certè ſimplæ, idque eſt, quod ait Varro eod. lib. 2. de Re Ruſt. cap.* 10. Aut ſi mancipio non datur, dupla promitti, aut ſi ita pacti, ſimpla. *ac duplam quidẽ promittebant in pretioſis rebus, in cęteris ſimplam, l. emtori, 37. D. de Euict. cogebaturq; uenditor eam duplam promittere, l. 2. eod. tit. quod ſi non promiſiſſet, antea non tenebatur: poſtea, quia tàm adſidue duplæ ſtipulatio fiebat, receptum eſt, ut teneretur, ac ſi cautum eſſet, ob bonæ fidei iudicium, l. quod ſi, 31. §. quia adſidua, de ædil. edicto. l. ex emto, §. Caſſius, de Act. emti. In cęteris verò rebus, quę pretioſæ non eſſent, ad ſimplam agebatur, ut paſſim ex titu. de Euiction. patet. Notandum autem, quod ait Varro eodem loco, qui quum legitimos illos adquirendi modos enumeraſſet, ſubiungit:* In horũ emtione ſolet accedere peculium, aut ſi excipiet ſtipulatio, intercedere ſanum eum eſſe, furtis, noxiſque ſolutum;

nam

nam in ſimplicibus emtionibus, niſi exprimatur, peculium non accedit, l. quoties, 29. de contrah. emt. l. 3. de Euict. l. quis ergo, 17. de Pecul.

VT ET SVPRA QVOQVE INDICAVIMVS] Indicaſſe forſan id potuit in titu. de Libertinis, ſcribens de ijs, qui Ciues Romani efficiebantur, qui ſcilicet manumiſſoris eſſent ex iure Quiritium.

CIVIBVS ROMANIS] etiam Latinis Iunianis; Vlpian. in fragm. reg. tit. 20.

PVBERIBVS] Puberem Caſſiani eum eſſe dicebant, qui habitu corporis pubes apparet, id eſt, qui generare poteſt; Proculeij autē eum, qui quatuordecim annos expleuit; uerum Priſcus, eum puberē eſſe, in quem utrumque concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum, teſte Vlpian. in fragm. tit. 11. Caius noſter Proculeianus potius erat, at Paulus Caſſianus uidetur fuiſſe, cuius ſententiam rectè exponit Ant. Auguſtinus lib. 3. emen. cap. 5. Qui igitur in Pandectis inueniuntur ſcripſiſſe, puberem quatuordecim annorum eſſe, ij Proculeiani ſunt, aut ſi Caſſiani quidem erant, Triboniani manum ſunt paſsi: nam Proculeianos ſequutus eſt Iuſtinianus reiecta Caſsianorum, & Priſci ſententia, l. ult C. quando tut. uel cur. eſſe de. quod & antea probaſſe uidentur Diocletia. & Maximianus. l. 4. C. qui teſtam fac. poſſ.

QVI APPELLATVR LIBRIPENS] In omnibus imaginarijs uenditionibus libra interponebatur, teſte Plinio lib. 33. ca. 3. ea ratione, ut imaginem uenditionis adhiberet, ex antiquiori inſtituto. nullæ enim antiquitus fiebant uenditiones abſque libra, quum ueteres ære graui uterentur, & penſo eo, non numerato debitum ſoluerent, ut patet ex eod. Plinio, Feſto lib. 4 & 14. Varrone lib. 4. de ling. lat. Sanè verò nummus unus pretiū nō denotat, l. ſi quis, 10. §. vlt. de Adq. poſſ. l. ſi quis, 46. D. Loca alioquin hæc uenditio imaginaria non diceretur: imaginaria enim uenditio non eſt pretio accedente, l. 16. de reg. iur.

HOC AERE AENEAQVE LIBRA] Horatius lib. 2. epiſt. vlt.

Si proprium eſt, quod quis libra mercatus, & ęre eſt.

DEINDE AERE PERCVTIT LIBRAM] Quam rem facere animaduertebatur. Varro lib. 4. de lin lat. Deinde porta Rauduſcula, quòd ęrata fuit. æs Raudus dictum; ex eo in ueteri

bus

bus mancupijs ſcriptum: RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. *Feſtus lib.17.* Rodum vulgus quidem in vſu habuit, non modo pro ære imperfecto, vt Lucilius quum ait: Plumbi pauxillum, rodus, liniquе metaxa, ſed etiam pro ſignato, quia in mancipando quum dicitur, RODVSCVLO LIBRAM FERITO, aſſe tangitur libra.

EPITOME.

Lib.j. tit.6. Mancipatio autem, hoc eſt manus traditio, quædã ſimilitudo uenditionis eſt; quia & in emancipationibus præter illum, hoc eſt certum patrem, alius pater adhibetur, qui Fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filium ſuum fiduciario patri mãcipat, hoc eſt manu tradit: à quo fiduciario patre naturalis pater vnum, aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinem pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc ſecundò, & tertiò fit, & ſic de patris poteſtate exit. Quæ tamen mancipatio ſolebat ante Præſidem fieri, modo ante curiam facienda eſt, vbi quinque teſtes Ciues Romani in pręſenti erunt, & pro illo, qui Libripens appellatur, ideſt ſtateram tenens, & qui Anteſtatus appellatur, alij duo, vt ſeptem teſtium numerus impleatur. tamen quum tertiò mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei à fiduciario patre remancipetur, & à naturali patre manumittatur: vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, ſuccedat. Fœminæ, vel nepotes maſculi ex filio vna emancipatione de patris, vel aui exeunt poteſtate, & ſui iuris efficiuntur. Et hi ipſi quamlibet vna mancipatione de patris, vel aui poteſtate exeant, niſi à patre remancipati fuerint, & à naturali patre manumiſſi, ſuccedere eis naturalis

turalis

turalis pater non poteſt,niſi fiduciarius,à quo manumiſſi ſunt. nam ſi remancipatum ſibi naturalis pater, uel auus manumiſerit, ipſe eis in hereditate ſuccedit.

HOC EST MANVS TRADITIO] lego HOC EST MANV TRADITIO. Quemadmodum in manumiſſionibus ſeruorum vtebantur quodammodo in iure ceſſione, ut ſuprà declarauimus,ita in manumiſſionibus filiorum intercedebat mancipatio,quaſi filius res eſſet quædam mancipi. Itaque his ſolemnitatibus utebantur. Anteſtatus quinque teſtes conuocabat ante præſidem,ubi libripens erat,& pater naturalis cum filio ſuo,item & alius,qui filium emere debuerat,qui fiduciarius pater dicebatur. Tradebat ergo naturalis pater filium fiduciario patri dicens; Mancupo tibi hunc filium,qui meus eſt; *at ille è contra;* Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, iſque mihi emtus eſt hoc ære,æneaque libra. *ſtatimque percuſſa libra ſeſtertium nummum dicis cauſſa dabat ei, à quo filium acceperat, quem protinus manumittebat; is verò manumiſſus in naturalis patris poteſtatem denuò recidebat. idque iterum fiebat. quumque tertiò naturalis pater filium manciparet,ijs verbis vtebatur:* Mancupo tibi hunc filium, qui meus eſt,ea conditione, ut mihi remancupes, ut inter bonos benè agier oportet, & ſine fraudatione. *(nam ea formula,* Vt inter bonos, *&c. vſos fuiſſe in fiducia teſtis eſt Cicero libro 3.offic.) idque ea ratione excogitatum fuit,ne ſi fiduciarius ille pater tertiò filium manumiſiſſet, in eius bonis ſucceſſurus eſſet,ad ſimilitudinem patroni: quod ius æquius uiſum fuit,ut naturalis pater haberet.nam poſt tertiam manumiſſionem liber erat,nec recidebat amplius in patris poteſtatem ex lege 12.tabularum.*

QVAEDAM SIMILITVDO VENDITIONIS EST] Paulus deduci filium in imaginariam ſeruilem cauſſam ait in l. 3. §.1.de Cap dimin.unde rectè Theophilus: Ideo autem uendebatur filius,ut in ſeruitutem redigi videretur,& ita cōmodè ei libertas daretur: nam liber manumitti non poterat. *Ob eam igitur mancipationem liberorum manumiſſio nomen Emancipationis ſumſit,minus certè proprium, nam mancipatio eſt venditio,ſeu alteri traditio, manumiſſio eſt è manu, hoc eſt poteſtate miſſio,*

miſſio, & liberatio. & quamuis filios manumittere ſæpe legitur in iure noſtro, & Titulus eſt, Si à parente quis manumiſſus ſit; *tamen diſcriminis gratia manumiſſionem propriam ſeruorum, emãcipationem liberorum dicimus, l. 1. §. 1. D. Quando act. de pecu. ann. Fictè igitur filius uendebatur, fictè in ſeruitutem redigebatur, ex qua manumitti uideretur. neque enim is, qui ſeruus non eſſet, aliter quàm fictè uendi poterat. Unde quum ob ſæuitiam coegerit Antoninus dominos ad ſeruorum uenditionem, l. 2. de His, qui ſunt ſui, uel al. iu. Traianus filium, quem pater malè contra pietatem adficiebat, coegit emancipare, l. ult. D. Si à par. quis man. ſit.*

HOC EST CERTVM PATREM] *Sic naturalem patrem ſuprà uocauit titu. anteced.* De certi patris poteſtate diſcedit.

QVI FIDVCIARIVS NOMINATVR] *Boetius in 4. Commen. in Top. Cic.* Fiduciam verò accipit, cuicunque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet. velut ſiquis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei quum tempus, quod ſuſpectum eſt præterierit, reddat. hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod reſtituendi fides interponitur. *Liuius lib. 2. de Corintho loquens:* Nabidi eam tyranno uelut fiduciariam dare optimum uiſum, ut victori ſibi reſtitueret. *Ex quibus apparet, quare Pater hic Fiduciarius nuncupetur. Sicque heres fiduciarius vocabatur, qui hereditatem emebat in teſtamento per æs, & libram, ut reſtitueret heredi, quem teſtator in tabulis ſcripſiſſet, de quo Vlpian. & Theoph. proptereaque fideicommiſſarius heres fiduciarius dicitur, l. Seius, 46. l. ſi poſtulante. 67. in fi. ad Trebell.*

HOC SECVNDO, ET TERTIO FIT] *Singulæ verò emancipationes vel iiſdem, vel aliis teſtibus fieri poſſunt, uel eodem die, uel intermiſſo tempore, ut tradit Paulus Sentent. lib. 2. titu. 25. Hinc adgnoſcere licet, quanti foret Romanorum patria poteſtas, ut vnica manumiſſio ſatis non uideretur. idque ex lege 12. tabularum, cuius verba ab Vlpiano referuntur in fragment. titu. 10. quùm ait;* Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus ſui iuris fit. id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis, SI PATER FILIVM TER VENVM DEDIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. *quam legem ex Romuli inſtituto translatam eſſe in 12. tabulas*

patet

patet ex Dionyſ.qui libro 2.ſic ſcribit: Neque verò hac licentia contentus Romulus poteſtatem etiam filiorum vẽdendorum patribus vſque ad tertiam auctionem conceſſit. quæ poteſtas multo maior eſt, quàm domini in ſeruum. nam ſeruus à domino uenundatus recepta libertate liber eſt, filius iterum, atque iterum in poteſtatem patris reuertitur. poſt tertiam verò venditionem, ſi ſe in libertatem vindicarit, è poteſtate patris egreditur. *Sed de veris, ſeruiſq; venditionibus intelligit Dionyſius, non de fictis, & imaginarijs. cui tamen neſcio, an facilè fides adhibenda. potuit enim Græcus homo uerba legis de ueris uenditionibus capere, non de fictis nam & ſi patribus licebat filios interficere, tamen uendere non licuiſſe; teſtatur Conſtantinus Imper. his uerbis;* Libertati à maioribus tantùm impenſum eſt, ut patribus, quibus ius uitę in liberos, neciſque poteſtas olim erat permiſſa, libertatem eripere non liceret. *quę ſunt in l. vlt. C. de Patr. Poteſt. crudelius enim, & indignius Romanis uiſum eſt, ſi liberi homines, & ciues ſeruitutem ſeruirent, quàm ſi mortem oppeterent. ideo inquit Tullius in Orat. pro domo ſua:* Ius à maioribus noſtris, qui non fictè, & fallaciter populares, ſed verè & ſapienter fuerunt, ita comparatum eſt, vt ciuis Rom. libertatem nemo poſſet inuitus amittere. *& idem pro Cęcinna:* Si pater uendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimitiit. *Sanè enim de ficta uenditione intelligit. Nam quòd patri liceret filium noxæ dedere, §. vlt. Inſt. de Noxa. act. hoc non ex mero patris arbitrio, ſed ex filio quoque perueniebat, qui facto ſuo libertatem ſibi abiudicauit. Sed ualdè ſcrupulum inijcit, quod eodem libro 2. tradit Dionyſ. ex Numæ Pompilij legibus: ut ſi pater filio uxorem ducere permiſiſſet, quæ ei ſacrorum, pecuniarumque ſocia ex legib. fieret, non amplius filium vendendi ius haberet. Niſi & hic de Emancipationibus intelligendum eſt: nam ſi filium emancipaſſet, is propria ſacra ſibi conſtituiſſet, utpote qui à ſacris paternis dimitti, atq; abſolui dicebatur, l. quidam, 31. C. de Fideic. l. 1. §. vlt. C. de Ann. excep. cuiuſque enim familię priuata ſacra erant, ut oſtendit Cic. 2. de legib. eius autem uxor, quæ in manum conuenerat, non ideo ex ſacris ſoceri ſui abſoluta eſſet, in cuius poteſtate erat, Vlpia. in fragm. tit. 22. §. ſui heredes. neque enim poterat in mariti poteſtate fuiſſe, qui enim ſub alterius poteſtate eſt, alium habere in poteſtate non poteſt,*

poteſt, l. ſic eueniet, 21. ad leg. Iul. de Adult. quia igitur cum marito cohabitare debuerat, nec poterat ſacra, in quibus erat, deſerere, ita ait Numa, ne tunc filius emanciparetur. Sed hæc fortaſſe nimis ſubtiliter diſputata quibuſdam uidebuntur. quare adhuc hæreo. Sanè conſtat, poſt leges 12. tabul. patres ius habuiße filios occidendi, vt de Torquato, deque aliis notum eſt; de uenditis filijs exemplum nullum extat: niſi ſi forte quis propter nimiam paupertatem, egeſtatemque uictus cauſſa filium ſanguinolentum uendiderit, l. 2. C. de Patr. qui fil. ſu. diſt. Sanguinolentos autem uocant ἀρτιβλάστους, hoc eſt recens natos, & ſanguine uteri materni adhuc perfuſos, ut docti viri notarunt. quaſi hi nondum perfectè homines ſint, nec de eorum vita plenius ſperetur.

MODO ANTE CVRIAM FACIENDA EST] *Quonam tempore? Gotthorum. Anianus enim eſt, qui loquitur. quod & Alciatus animaduertit lib. 2. Parerg. cap. 26. nam & adoptiones ijs temporibus ante Curiam fiebant, ut idem Anianus teſtatur ad l. 2. C. Theod. de legit. hered.*

ET QVI ANTESTATUS APPELLATUR] *Valde erraße mihi viſus eſt Ant. Auguſtinus, qui in explanatione legum 12. tabul. cap. 52. Anteſtatum hic interpretatur eum, cuius aurem uellebant, quum potius is ſit, qui aliorum aures uellebat. nam ſi Anteſtari nihil aliud eſt, quàm teſtes uocare, ſeu admonere, ut teſtes ſint, ijs autem aures attingebantur, & recordarentur, ſe teſtes eſſe, ut idem declarat, ſequitur dicendum, non Anteſtato aurem eſſe vulſam, ſed ipſum alijs, nempe teſtibus vulſiße. Paſſiuum enim uerbum non eſt anteſtari, ut eo ſignificetur, teſtes uocari, ſed uocare: vnde Anteſtatus non qui uocatus, ſed qui uocauit teſtes, dicendus eſt. quo errore & Turneb. lapſus eſt lib. 29. Adu. cap. 14. Neque verò magis Cuiacio aſſentior, qui lib. 7. Obſeru. cap. 16. credit Anteſtatum hunc eundem eße cum Fiduciario patre: nam Caius, aut certè Anianus id aliquo modo ſignificaßet. quis enim non uideat, ex contextu orationis Fiduciarium patrem, & Anteſtatum diuerſas eſſe perſonas? Puto igitur, aliquem fuiſſe, qui in ea ſolemnitate hoc ageret, ut quinque teſtes conuocaret, deinde cum libripende huic actui intereſſet. De Anteſtatione etiam Ful. Vrſinus in notis ad leg. 12. tabu. Lilius Gyrald. Dialog. 9. Budeus in poſter. adnot. ad Pand. Alciat. lib. 2. parerg. cap. 20.*

VT SI FILIVS ILLE MORTVUS FVERIT, &c.]

Qui

Qui ſeruum manumittit, patronus efficitur, uocaturque ad hereditatem, ideoque ad tutelam quæ omnia in Fiduciario patre erant, qui Fiduciarius tutor dicebatur teſte Vlp. in frag. ti. 11. §. qui liberum. ſed contracta fiducia is tertio non manumittebat, ſed patri naturali remancipabat, qui manumittens quaſi patronus filio olim ſuo efficiebatur, hereſque futurus erat. atque ob eam rem in Tertulliano matrem ſuperabat, quod auo tamen, & proauo non concedebatur, l. 2. §. ſed neque auus. ad S. C. Tertull. exiſtimo autem hanc remancipationem ex prudentium cautionibus ortam.

FOEMINAE, UEL NEPOTES MASCULI EX FILIO, UNA EMANCIPATIONE, &c.] Vt in adoptionibus unica mancipatio in filiabus, & nepotibus, cæteriſque liberis ſatis erat, l. vlt. C. de Adopt. Ita in manumiſſionibus, ut Vlpianus quoque teſtatur in fragm. tit. 10. §. 1. quare ſi poſt primam, alteramvè manumiſſionem filij teſtamentum ſit conditum à patre, iſque præteritus ſit, quoniam reuertitur in patriam poteſtatem, teſtamentum adgnatione rumpitur, teſte eod. Vlpia. in fragm. tit. 23. § adgnaſcitur. At filia, quum emancipatur, uel nepos, cæteriſque, quia una emancipatione exeunt de poteſtate, teſtamentum non rumpunt, l. ncrum, 8. de Iniuſ. rup. & irr. fa. teſt.

NISI FIDUCIARIUS] hoc eſt, Sed tantùm fiduciarius. *Sed vt adoptionum, ſic emancipationum ſolemnes illas obſeruationes abſtulit Iuſtinianus, l. vlt. C. de Emanc. liber. vbi rhapiſmata nominat, ut etiam in Nou. 81. quibus utebantur quoque in manumiſſionibus ſeruorum, ut diſcimus ex Iſidoro libro 9. Etymolog. & Iuuenal. Sat. 5. ex Claudiano lib. 4. de Conſ. Honor.*

C A I V S.

Liberum arbitrium eſt ei, qui filium, & ex eo nepotẽ „ in poteſtate habebit, filium quidem poteſtate de- „ mittere, nepotem verò in poteſtate retinere; uel ex di- „ uerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem ve- „ rò manumittere: vel omnes ſui iuris efficere. eadem & „ de pronepote dicta eſſe intelligemus. „

Iuueni-

INuenitur hoc fragmentum in l.28.D.de Adop.& em. Et filios, & nepotes, & deinceps pater habet in poteſtate, nec alter ab altero pendet, ut uno emancipato, & alter emancipatus intelligatur. quare aut filium tantum poteſt emancipare, aut nepotem tantũ, aut omnes. quod ſi filium emancipauerit, dum nepos apud hoſtes eſt, isque poſtliminio reuerſus ſit, auum ſequetur non patrem, etiamſi in eius poteſtate uere nunquam fuerit; ut ſi pater adrogatus, & emancipatus ſit, l. 1. ſ. ſed ſi quis. De ſu. & leg. here. l. ſi me, 13. de Capt. & poſtl reu. Quid ſi filium emancipet, cuius uxor prægnans ſit? & conſtat, nepotem, qui naſcetur, in aui, non in patris poteſtatem futurum, §. ult. Inſt. hoc tit. in his enim caſibus tempus conceptionis ſpectatur, l. emancipatum, §. 1. de Senator. Hæc Anianus ita contraxit.

EPITOME.

Lib j. tit.6. QVod ſi habeat quis filium, & ex eo nepotes, & uoluerit filium emancipare, & nepotes in ſua poteſtate retinere, in arbitrio eius eſt: aut ſi uoluerit nepotes emancipare, & filium in ſua poteſtate retinere, & hoc ei pro iuris ordine licere manifeſtum eſt. Quod non ſolum de nepotibus, ſed & de pronepotibus ſimiliter facere poteſt.

De Tutelis. Cap. X.

EPITOME.

Lib.1. tit. 7. TVTORES aut legitimi ſunt, aut teſtamentarij. Legitimi ſunt, qui pupillo per virilem ſexum propinquitate coniunguntur; & qui proximior fuerit de adgnatis, ad ipſum legitima tutela pertinet; quia is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipſe proximus eſt ad hereditatem.

Hic

HIc ſit tranſitus ad aliam diuiſionem perſonarum. nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam uel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur, in princip.Inſti.hoc titu. In tutela ſunt maſculi impuberes, hoc eſt minores 14. annis, fœminæ 12. hodie,. nam olim fœminæ erant in perpetua tutela, vt tradit Vlpian. in fragmen.titu. 11. Eſt autem tutela, vt Seruius definiuit, vis, ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem ipſe ſe defendere nequit, iure ciuili data, ac permiſſa, leg. 1. hoc tit. Summa verò Tutorum diuiſio ea eſſe poteſt, quod Tutores aut legitimi ſunt, aut Datiui. Rurſum ex legitimis quidam ſunt, qui verè legitimi ſunt, quidam quaſi legitimi, quidam ad inſtar quaſi legitimorum, quidam fiduciarij. Verè legitimi ſunt hi, de quibus hic mentio habetur. proximi enim adgnati, qui ad pupilli hereditatem vocantur, ex lege 12. tabul.tutores ſunt legitimi, l. 1. de legit. tutor. Quaſi legitimi tutores ſunt Patroni ſuorum libertorum, neque enim nominatim in ea lege de hac tutela cauetur, ſed per interpretationem inducta eſt, nam lex uocat patronos ad ſucceſſionem libertorum, ſicut adgnatos ad ſucceſſionem pupillorum. & quoniam hac ratione adgnati tutores ſunt, ita interpretatione factum, vt & patroni tutores ſint per conſequentias hereditatium, quæ ex ipſa lege ijs datæ ſunt, l. 3. in princ. de legit. hered. Tutores ad inſtar quaſi legitimorum ſunt patres filiorum emancipatorum, quæ tutela exemplo patronorum recepta eſt, ac ut patronorum legitima tutela dicitur, ſic hæc quoque; minus propriè certè, quum nec ex lege, nec ex interpretatione legis id nomen erui poſſit, patronus enim legitimus dictus eſt per conſequentiam hereditatis, ad quam ipſa lege uocatur, quamuis uerbis legis tutor non conſtituatur. at pater emancipati neque tutor conſtituitur, neque ad hereditatem à lege uocatur: ſed utrumque prudentium interpretatione inductum eſt, quia ut patronus ſeruum, ita pater filium manumittit. hunc itaque vicem legitimi tutoris ſuſtinere ait Vlpian. in d. l. 3. in fi. Fiduciarius tutor erat is, qui in antiqua illa filiorum emancipatione Fiduciarius pater appellabatur: nam quum filium emiſſet, terque manumiſiſſet, tutor eius efficiebatur ad ſimilitudinem patroni, & nihilominus dicebatur tutor fiduciarius, teſte Vlpiano in fragm. titu. 11. §. qui liberum. Poſtea inductum fuit, ut poſt tertiam uenditionem remancipatum filium

pater naturalis manumitteret, ut ipſe heres eſſet, ut ſupra declarauimus, ſicque tutor eius efficiebatur pariter fiduciarius, ut idem Vlpianus ait. quia tamen is verè pater erat, fiduciarij tutoris nomen abſurdè quodammodo uidebatur retinere, ideo ipſe etiam legitimus dictus eſt, vt & ad legitimam filij ſucceſſionem uocari dicitur in §.ult.Inſt.de legit. adgn.ſucceſſ. Illud autem nomen fiduciarij tutoris poſt mortem ſuam ad filium in poteſtate retentum tranſmittit: is enim Fiduciarius tutor efficitur eius, cuius pater legitimus tutor dicebatur, l.4.de leg.tut titu.Inſt. de Fiduc. tut. quoniam ad fratris bona admittitur, vt patroni filius ad ſucceſſionem liberti. Sunt & alij legitimi tutores ex Anaſtaſiana conſtitutione, nempe fratres emancipati fratrum in poteſtate retentorum, nam quùm eos ad legitimam horum ſucceſſionem uocarit, æquum fuit, vt & tutores faceret, l. 4. C. de legit. tut. antea ipſo iure nec tutores erant, nec heredes, vt qui capitis minutione adgnati eſſe deſiiſſent. pari quoque ratione filij fratrum emancipatorum legitimi tutores erunt patruorum, qui è patris poteſtate non exierant, quùm & hi ad eorum hereditatem, & tutelam à Iuſtiniano admittantur, l.vltim. §. penul. C. de legit. hered.

CAIVS.

» SVnt autem adgnati, qui per virilis ſexus perſonas
» cognatione iuncti ſunt, quaſi à patre cognati: ve-
» luti frater eodem patre natus, fratris filius, neposvè ex
» eo; item patruus, & patrui filius, neposvè ex eo.

SVmſimus hæc ex l.7. D.de legit. tut. quæ omnia Anianus ſatis habuit complecti ijs uerbis: quę pupillo per uirilem ſexum propinquitate coniunguntur. *Alciatus lib. 3. parerg. cap. pen. Adgnatos putat dictos, quòd adnati ſint, hoc eſt iuxta nos nati, vt Plinius adnata membra uocat, quæ propè alia ſuboriuntur, ut digiti ſunt.*

QVASI A PATRE COGNATI] quaſi per patrem nobis coniuncti. Cognatio nomen eſt naturale, adgnatio ciuile,

uile,l. vlt.§.1.de Grad.& adfin. §. vlt. Inſt. de leg.adgn. tut. proinde eo, tanquàm notiori nomine adgnationem declarat. Sed non ſemper, qui per patrem coniunguntur, adgnati ſunt, ut unus ex paternis proauis, nempe qui auiæ meæ paternæ pater eſt: is enim mihi per patrem coniungitur, at quia patri meo adgnatus non eſt, nec mihi adgnatus eſt: Adgnati ergò ſunt, qui per virilem ſexum coniunguntur, & gentiles ſunt, hoc eſt ex eadem domo, & gente proditi, ex eadem familia, quiq́ue omnes vno nomine appellantur,l pronuntiatio,§.communi.de verb.ſig. uide li.2. cap.vlt.

VELVTI FRATER] Si emancipatus non ſit. tunc enim adgnationis ius amittit, quamuis gentilitatem uidetur retinere: neque enim nomen familiæ mutat, ut ſi L. Titius pater C.Titium filium emancipauerit, is emancipatus Titius nihilominus uocabitur, ſicq́ue gentis nomen retinet. Alius eſt ſi in adoptionem datus ſit; intelligo autem de Adoptione ante Iuſtinianum. Suus ergo, & emancipatus adgnati non ſunt, ſed nec fratres iure ciuili ſunt. & maior ſolutio eſt emancipatio, quàm mors: vt ecce; ſi filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero, ij fratres non ſunt: ſi filio meo mortuo Titium adoptauero, is defuncti frater fuiſſe uidetur,l.5.D.de Grad.& adfin.

EODEM PATRE NATVS] qui conſanguineus dicitur l. 1.ad fin.de ſuis,& leg.here.& germanus,§.nos verò,& §.ſeq.Inſt. de legit.adgn.ſucceſ.nec intereſt eandem matrem habeant,an diuerſas,l.vlt.§.1.de Grad.& adfin.

EPITOME.

TEſtamentarij ſunt, quos patres, aut aui paterni in teſtamento ſuo tutores filijs, aut nepotibus delegauerint. Quod ſi nec teſtamentarius tutor fuerit,nec legitimus, tunc inquiſitione iudicis pupillis tutores dantur. Lib.j. tit.7.

AD datiuos tutores tranſit. Datiui tutores ſunt, aut teſtamentarij, aut Attiliani, & Iuliani: at hi poſteriores

propriè datiui dicuntur, quamuis etiam teſtamentarij rectè eo no-mine appellentur, Ulpian. in fragmen. reg. titu. 11. §. teſtamento quoque. Legitimi autem nunquam datiui appellantur, nam legitimos tutores nemo dat, ſed lex duodecim tabularum fecit tutores, l. 5. de legit. tut.

TESTAMENTARII] Siue patres familias ſint, ſiue filijfamil. ſiue ſerui teſtatoris dati cum libertate ante Iuſtinianum, poſt Iuſtinianum etiam ſine libertate, quùm tacitè data intelligatur. quæ omnia in eiuſdem Inſtitutionibus uidere eſt.

NEPOTIBUS] Si pater eorum mortuus ſit, aut emancipatus, tunc enim nepotes ſui heredes ſunt, l. hereditas, §. 1. de Teſtam. tut.

DELEGAVERINT] Non impropriè delegare tutores Anianus dixit. Sanè delegare eſt alium pro ſe ſubſtituere, quod facit pater qui dat tutorem ſe decedente: vtique enim & tutela poteſtas eſt. preterea à legandi *verbo hoc deducitur, quo omnis teſtatoris ordinatio ſignificatur, ut heredis inſtitutio, legatorum, & libertatium datio, tutoris quoque conſtitutio, l. verbis, de verb. ſig. fuit lex duodecim; UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA, TUTELAQUE SUAE REI, ITA IUS ESTO. Vlpi. in frag. tit. 11. l. ſæpe, 53. de verb. ſig.*

INQUISITIONE IUDICIS] nullo exiſtente tutore, aut teſtamentario, aut legitimo, aut Fiduciario, tunc tutor pupillo datur ex inquiſitione in Vrbe à Pratore vrbano, & maiori parte Tribunorum plebis ex lege Attilia: In prouincijs à præſidibus prouinciarum ex lege Julia, & Titia,

Ulpian. in fragmen. tit. 11. Iuſtinian. in Inſtitut. tit. de Attil. tut. Hæc tamen Iuſtinianus poſtea mutauit.

De

De Curationibus. Cap. XI.

EPITOME.

PERACTIS pupillaribus annis, quibus tutores abſoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore ſunt minores ætate, maiores euerſores, inſani. Hi, qui minores ſunt, uſque ad viginti & quinque annos completos ſub curatore ſunt. Qui verò euerſores, aut inſani ſunt, omni tempore vitæ ſuæ ſub curatore eſſe iubentur; quia ſubſtantiam ſuam rationabiliter gubernare non poſſunt. Lib.j. tit.8.

PVPILLARIBVS ANNIS] In maſculis quatuordecim, in fœminis duodecim. vide ſup. cap. 9. & lib. 11. cap. 6.

INCIPIT PERTINERE.] Si adoleſcentibus libuerit. inuiti enim curatores non acccipiunt, præterquam in litem, §. 2. Inſt. hoc tit. atque hi honorarij curatores appellantur, quoniam à prætore conſtituuntur, Vlpia. in fragm. tit. 12.

MAIORES EVERSORES] Euerſores uocat prodigos. Hi verò aut maiores ſint, aut minores xxv. annis, curatorem accipiunt uel inuiti: nam aliquis eligendus eſt, qui eos conſilio regat, & bona adminiſtret. nam prodigo per Prætorem bonis interdicitur: cuius rei ea formula eſt: QVANDO TV TVA BONA PATERNA, AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI EA RE, COMMERCIOQVE INTERDICO. quam habet Paulus Sen. lib. 3. tit. 4. Atque ob eã cauſſam filius quoque patri prodigo curator eſſe poteſt, l. his qui, 12. de Tut. & curat. dat. ab his, &c. quòd ſi filius non ſit, adgnati curatores erunt ex lege 12. tab. qui propterea legitimi dicuntur, Vlpi. in fragm. tit. 12.

INSANI] Furioſis nominatim lex duodecim tabul. Curato-

res ſtatuit adgnatos, quorum exemplo, & prodigorum curatio inuenta eſt, l. 1. de Curat furio. &c. Primò igitur ad filios patris, matrisvè furioſæ curatio pertinet, d. l. 1. & l. 4. D. eod. & quàmuis generaliter curatores ad bona potius, & ad res quàm ad perſonas dentur, tamē huiuſce curatoris conſilio, & opera tueri debet non ſolum patrimonium, ſed & corpus ac ſalus furioſi; l. 7 eod. tit. nam & uerbis duodecim tabularum comprehenditur, quæ ſunt: SI FVRIOSVS EXISTAT, ADGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. quæ habentur apud Cic. lib. 2. de Inuen. & in Rhetor. ad Heren. li. 1. propterea'que tutela uocatur ab Horatio lib. 2. Serm. Sat. 5.

interdicto huic omne adimat ius
Prętor, & ad ſanos abeat tutela propinquos.

At quum legitimus ille curator inhabilis ad eam rem uidetur, Prætor alij dat adminiſtrationem, l ſępe. 13. eod. tit.

OMNI TEMPORE VITAE SVAE] Si ſemper in eo ſtatu permanſerint; alioquin tandiu erunt ambo in curatione, quandiu uel furioſus ſanitatem, uel prodigus ſanos mores receperit, d. l. 1. de Curat. furio. &c. Dantur etiam curatores ex edicto Prætoris fatuis, mutis, ſurdis, debilibus, & qui negotijs ſuis aliquo perpetuo morbo ſupereſſe non poſſunt, l. 2. l. 3. l. 4. l. 5. de Poſtul.

CAII INSTITVTIONVM LIBER SECVNDVS,

CVM HIERONYMI ALEANDRI COMMENTARIO.

De Rerum diuiſione, & qualitate. *Cap. I.*

CAIVS.

SVMMA rerum diuiſio in duos ar- ,,
ticulos deducitur. nam aliæ ſunt ,,
diuini iuris, aliæ humani. Diuini ,,
iuris ſunt ueluti res ſacræ,& religio ,,
ſæ: Sanctæ quoque res, ueluti mu ,,
ri,& portæ, quodammodo diuini ,,
iuris ſunt. Quod autem diuini iu- ,,
ris eſt,id nullius in bonis eſt. id verò quod humani iu- ,,
ris eſt, plerunque alicuius in bonis eſt: poteſt autem & ,,
nullius in bonis eſſe.nam res hereditariæ, antequam ali- ,,

„ quis heres exiſtat, nullius in bonis ſunt. Hæ autem res,
„ quæ humani iuris ſunt, aut publicę ſunt, aut priuatæ.
„ Quæ publicæ ſunt, nullius in bonis eſſe creduntur: ipſius enim vniuerſitatis eſſe creduntur. Priuatę autem
„ ſunt, quę ſingulorum ſunt.

POſtquàm primo libro abundè tractauit de perſonis, earumque ſtatu, & qualitate, hoc libro ad res accedit, earumque adquiſitiones. Sumtum eſt autem hoc fragmentum ex l. 1. D. hoc tit.

SVMMA] *Prima, maxima, ut etiam lib. 1. dixit:* Summa itaque de iure perſonarum diuiſio, &c.

RES SACRAE] Gallus Aelius ait, ſacrum eſſe quocunque modo, atque inſtituto ciuitatis conſecratum ſit, ſiue ædis, ſiue ara, ſiue ſignum, ſiue locus, ſiue pecunia, ſiue quid aliud, quod Dijs dedicatum, atque conſecratum ſit. quod autem priuati ſuæ religionis cauſſa aliquid earum rerum Deo dedicent, id Pontifices Rom. non exiſtimare ſacrum. at ſi qua ſacra priuata ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificum ſtato die, aut certo loco facienda ſunt, ea ſacra appellari, tanquàm ſacrificium. Ille locus ubi ea ſacra priuata facienda ſunt, vix videtur ſacer eſſe. *Hæc Feſtus. Hodie quoque non ſolent Epiſcopi conſecrare templa, ſeu ſacella, quę in priuatis ædibus ſunt. Sacræ igitur res ſunt, quę publicè conſecratæ ſunt, non priuatè, l. 6. D. hoc tit. à Pontificibus, ſiue etiam ab Imperatoribus, qui pontificiam ſumebant auctoritatem, l. 9. hoc titu. ideo tã ipſi conſulebantur, quàm collegium Pontificum: ut Plinius fecit lib. 10. epiſt. 73. quam auctoritatem deſierunt ſumere Imperatores, qui Chriſtiani effecti ſunt, ut ex marmoribus inſcriptis, & numiſmatibus uidere eſt. Quę igitur facta ſacra ſunt, non facilè ſacra eſſe deſinunt, quare diruta æde ſacra, locus ſacer manet, d. l. 6. l. Aede, 73. de contrah. emt. & ita Traianus Plinio reſpondet lib. 10. epiſto. 76. at quùm loca capta ſunt ab hoſtibus, ſacra eſſe deſinunt; ſed liberata, quaſi quodam poſtliminio reuerſa priſtino ſtatui reſtituuntur, l. 36. de Relig. & Sum. fun.*

RELIGIOSAE] *Quod religioſum eſt, id & ſanctum eſſe oportet; ita enim definiuit Maſſurius Sabinus:* Religioſum eſt, quod

propter ſanctitatem aliquam remotum, ac ſepoſitum à nobis eſt. uerbum à relinquendo dictum, tanquam ceremonię à carendo: *vt eſt apud Agell.lib 4 cap.9. & M.Tullius lib.4.de Repub.ſepulturam,quæ religioſa eſt,ſanctam ſignificat his uerbis,quæ apud Nonium ſunt*: Eoſdem terminos hominum curæ,atque uitæ ſic Pontificio iure ſanctitudo ſepulturæ. *idem Philippica 9.* Sepulchrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt,quod nulla ui moueri, atque deleri poteſt, atque ut cætera extinguuntur, ſic ſepulchra fiunt ſanctiora uetuſtate. *Religioſus autem locus non publicas ceremonias requirit,ſed religioſum unuſquiſque ſua uoluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum, d. l.6. hoc tit. nihil autem refert, liberi hominis, an ſerui corpus ſit, l.2. de Relig. & ſum.fun. at non totus, qui ſepulturæ deſtinatus eſt locus, religioſus fit, ſed quatenus corpus humatum eſt, d.l.2.§.Celſus. Credo omnibus notum eſſe, iure 12. tabul. non licuiſſe intra urbem humare quemquam, ut Cicero teſtatur lib.2. de legibus. quod ab Hadriano confirmatum eſt, l.3.§.Diuus, de ſepul.uiol. & ab Impp. Diocletiano, & Maxim. l.mortuorum, C.de Reli. & ſum.fun. Id tamen abrogauit Leo Imper. Nouella conſt. 53. ſtatuens, ut tàm intra urbem, quàm extra liceret ſepelire. poſtea conſtitutum eſt, ut in atrijs, porticibus, & exhedris ſacrarum ædium ſepelirentur, 13. quæſt.2.c.Præcipiendum. demum receptum, ut & intra Eccleſiam, c.nullus, eod.loco.*

SANCTAE QVOQVE RES] *Propriè dicimus ſancta, quę neque ſacra, neque profana ſunt, ſed ſanctione quadam confirmata; ut leges ſanctæ ſunt, ſanctione enim quadam ſunt ſubnixæ quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, & ſi Deo non ſit cõſecratum, l.9. D. hoc titu. quod ergo ſanctum eſt, id non propterea aut religioſum eſt, aut ſacrum, at quod religioſum eſt, & ſanctum eſt; Macrob.lib.3. Satur. cap.3.* Sanctum eſt, ut idem Trebatius li. x. religionum refert, interdum idem, quod ſacrum, idemq́. quod religioſum: interdum aliud, hoc eſt, nec ſacrum, nec religioſum. *Feſt.Pompeius lib.17.* Siquidem quod ſacrũ eſt, idem lege, aut inſtituto maiorum ſanctum eſſe putant, ut uiolari id ſine pœna non poſſit. idem religioſum quoque eſſe, quoniam ſit aliquid, quod ibi homini facere non liceat, quod ſi faciat, aduerſus deorum uoluntatem uideatur facere. *Sancire eſt confirmare, & adprobare: quare beatos illos*

uiros,

uiros,quos ex pio ueterum inſtituto, poſt mortem colimus, non antè Sanctos vocamus,quàm à Summi Pontificis adprobatione inter cœlites relati ſint,quod canonizare dicimus.

VELVTI MVRI] Siquis violauerit muros, capite punitur,ſicuti ſi quis tranſcendet ſcalis admotis, uel alia qualibet ratione;nam ob eam rem,& Remus occiſus eſt,l.vlt.D.hoc tit.& non tãtùm urbis Romæ,ſed & municipiorum ſancti ſunt muri,d.l.9.in fi. hoc tit.quo iure & ualli,& muri caſtrorum cenſentur,l.3.ad fin. de Re milit.

ET PORTAE] Plutarchus in Romaicis parum uidetur percepiſſe differentiam inter ſacrum, & ſanctum: ſcribit enim muros ἱερὺς eſſe,portas non item,quod per has cadauera efferantur, aliæq; res impuræ. at,ut vidimus,nec muri ſacri ſunt,ſed tantummodo ſancti ob pœnam in violatores ſancitam, quod & de portis ſtatutum eſt, l. 1. & 3. D. Nequid in loco ſa. fi. ideò ſanctæ rectè dicuntur.

QVODAMMODO DIVINI IVRIS SVNT] Sacra Dijs ſuperis,& maioribus,Religioſa Dijs Manibus dedicata erant. ideo ea propriè diuina dicuntur. Sancta minus propriè, quoniam nullis Dijs dicata erant. Sed quia ciuitates Deos habebant tutelares, ut tradit Tertullian.aduerſ.gent.& alij,quorum cuſtodiæ portæ,& mœnia commendata fuerant,ideo diuini iuris quodammodo dici poſſũt. Stephanus Græcus interpres Baſilic.lib.46 tit.3.ait, portas & mœnia ideo dici diuini iuris eſſe,quia muniunt nos,& efficiunt,ut in tuto ſimus.At uidentur etiam dedicari conſueuiſſe, ut apparet ex inſcriptione veteri Veronæ: COLONIA AVGVSTA VERONA, NOVA GALLENIANA, VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NONARVM APRILIVM, DEDICATI PRID. NON. DECEMBRIS, &c.

ID NVLLIVS IN BONIS EST] nec ullius fieri poteſt. vt nec profana res,quæ publici iuris ſit.uidendus Accurſius.

NVLLIVS IN BONIS ESSE CREDVNTVR] Ideoque nec ſeruus communis ciuitatis ſingulorum pro parte intelligitur, ſed uniuerſitatis,& ideo tàm contra ciuem,quàm pro eo poſſe ſeruũ ciuitatis torqueri;Diui fratres reſcripſerunt.ideo & libertus ciuitatis non habet neceſſe ueniam edicti petere,ſi uocet in ius aliquem ex ciuibus,l.2.D.hoc tit.

VNIVERSITATIS ESSE CREVVNTVR] *Quædam etiam publica ſunt, quæ uniuerſitatis non ſunt, l. quod in littore, 14. de Adqui. rer. dom. ut aer, mare, littus maris: ſed hæc communia dicuntur, l. 2. hoc tit.*

QVAE SINGVLORVM SVNT) Priuos, priuasque antiqui dicebant pro ſingulis. Ob quam cauſſam & priuata dicuntur, quę vniuſcuiuſque ſint. hinc & priuilegium, *&c. Hæc Feſtus, cui Nonius duobus locis adſtipulatur, adductis teſtimonijs ex Lucillo, & Lucretio.*

EPITOME.

CAIVS ſuperiori commentario de iure perſonarum aliqua diſputauit. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat. Omnes itaque res aut noſtri iuris ſunt, aut diuini, aut publici. Noſtri iuris ſunt quæ in proprietate noſtra eſſe noſcuntur. Diuini iuris ſunt Eccleſiæ, ideſt templa Dei, uel ea patrimonia, ac ſubſtātiæ, quæ ad eccleſiaſtica iura pertinent. Publici iuris ſunt muri, fora, portæ, theatra, circus, arena, quæ Antiqui ſancta appellauerunt, pro eo quod ex inde tolli aliquid, aut contingi non liceret: ſed hæc omnia in nullius bonis ſunt, ideo publici iuris eſſe dicuntur. Sed & res hereditariæ, antequam aliquis heres exiſtat, ideſt quando dubitatur, utrū ſcriptus, an legitimus heres ſuccedere debeat, in nullius bonis eſſe videntur. Lib. 2 tit. 1.

COMMENTARIO) Commentarij quoque dicebantur libri Inſtitutionum Caij, ut etiam apparet ex præfatione Juſtiniani in ſuas Inſtitutiones, & Boetio in Topic. Tullianis.

ITERVM) Non eſt denuo, ſed ἐπὶ δεύτερον, *ſecundo loco. duplici enim ſignificatione accipitur, l. 7. §. hæc uox, de Eden. at poſitum uidetur minus propriè, tunc enim utimur, quùm dicimus, primò, iterùm, tertiò.*

AVT NOSTRI IVRIS SVNT, &c.) Aliam diuiſionē

rerum

QVAEDAM PRAETEREA] *Hanc partitionem rerum corporalium, & incorporalium, Cicero in Topic. facit, rerum, quæ ſunt, & quæ intelliguntur.*

QVAE TANGI POSSVNT] *Ariſtotiles 4. Phyſic. tradit Philoſophos ferè omnes exiſtimaſſe, corpus eſſe quidquid tangi poteſt. vnde Lucretius lib. primo;*

Tangere enim, & tangi niſi corpus nulla poteſt res.

SICVT HEREDITAS] *Caius noſter ita alio loco definit hereditatem: hereditas eſt ſucceſſio in uniuerſum ius, quod defunctus habuit, l. nihil aliud, de verb. ſig. Heredes enim iuris uniuerſi ſucceſſores ſunt, l. quoties, §. heredes, de hered. inſtit. l. 37. de adqui. hered. eſt ergo ſucceſſio in ius, aut certè ius ſucceſſionis, l. Bonorum, de Verbo. ſign. & hereditatis poſſeſſio eſt magis iuris, quàm corporum poſſeſſio, l. 3. §. hereditatis, de bonor. poſſeſſ. nec enim minus intelligitur hereditas, & ſi nullum ſubſit corpus, l. hereditas, de petit. hered.*

QVOD IN HEREDITATE RES CORPORALES] *Seneca deridet Iuriſconſultorum hanc differentiam hereditatis, & rerum hereditariarum. Sic enim loquitur lib. 6. de Benef. cap. 5.* Iuriſconſultorum iſtæ argutæ ineptiæ ſunt, qui hereditatem negant uſucapi poſſe, ſed ea, quæ in hereditate ſunt, tanquàm quidquam aliud ſit hereditas, quàm ea, quę in hereditate ſunt. *rectè verò negabant Iuriſconſulti hereditatem poſſe uſucapi. nam ſine poſſeſſione vſucapi nihil poteſt, l. ſine, de Vſucap. at hereditas non poſſidetur, quoniam incorporalis res eſt, l. 3. de adq. poſ. l. 43. de adq. rer. dom. quod docet Accur. in l. 1. D. pro herede.*

QVAE ETIAM SERVITVTES VOCANTVR] *De quibus inferius in Epitome.*

EPITOME.

PRæterea quædam res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales ſunt, quæ manu tangi poſſunt: uelut ager, mancipium, ueſtis, aurum, argentum, & his ſimilia. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ non in corpore, ſed in iure conſi- Lib. 2 ti. 1.

ſtunt,

ſtunt,ſicut eſt hereditas,& obligationes diuerſis contractibus ſcriptę. Et licet hereditas, uel emtio, aut diuerſi contractus res corporales in ſe habeant, ius tamen ipſius hereditatis,uel emtionis, aliorumq; cōtractuum incorporale eſt. Incorporalia etiam ſunt iura prædiorum vrbanorum,uel ruſticorum.

DIVERSIS CONTRACTIBUS SCRIPTAE] forſan ADSCRIPTAE. quidam habent: DE DIVERSIS, &c. Caius dixit: Obligationes quoquomodo contractæ.

ALIORVMQVE CONTRACTVVM) Contractus συνάλλαγμα eſt, qui parens eſt (vt ita dicam) obligationis. Quare quod Caius ait ineſſe corpora in obligationibus, Anianus id ad contractus adaptat, nam ſine contractibus obligationes eſſe nequeunt. Sed & ex maleficio, & varijs cauſſarum figuris oriuntur obligationes, l.1. de oblig. & acti. qua de re libro tertio.

EPITOME.

Lib.2 tit.1. PRædiorum urbanorum iura ſunt, ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ, altius erigendæ domus aut non erigendę, & luminum; ut ita quis fabricet, ut uicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum uerò ruſticorum iura ſunt uia, uel iter, per quod pecus, aut animalia debent ambulare, uel ad aquam duci, & aquæductus, quæ ſimiliter incorporalia ſunt. Hæc iura tamen ruſticorum prædiorum ſeruitutes appellantur.

SEruitutes aut perſonarum ſunt, vt vſus, & vſusfructus, aut rerum, ut ſeruitutes ruſticorum prædiorum, & vrbanorum, l.1. de ſeruitut.

VRBANORVM) Urbana prædia ſunt omnia ædificia, etiamſi in villa ædificata ſint, §.2. Inſt. de ſeru. ruſt. & vrb. præd. l.1. D. commun. præd.

Stil-

STILLICIDIA] Stillicidium dictum eſt, quòd aqua ſtillatim cadat, ut ait Varro lib. 4. de ling. lat. Credo triplicem eſſe ſtillicidij ſeruitutem Immittendi, Recipiendi, Non recipiendi. Immittendi ſtillicidij ſeruitus eſt, ueluti ſi quis ſtillicidium, quòd utile erat hortis ſuis, aut ciſternæ, iure ſeruitutis in vicini aream immittat. Recipiendi ſeruitus eſt, ueluti ſi quis patiatur alterius ſtillicidium in ędes ſuas, aut aream cadere. Non recipiendi ſtillicidij eſt, veluti ſi ſeruitutem habeas immittendi ſtillicidij, quam ego ex conuētione tibi ceſſero, quia priuor ea vtilitate, quam ciſterna, aut horti mei ſentiebant, ſeruitutem patior non recipiendi ſtillicidij, ex quo intelligitur §. 2. Inſtit. de Seruit. ruſt. & vrb. præd. quod non percepit Theophilus. Cętera de ſtillicidio uide in l. 19. & 20. de Seru. vrb. præd. & alibi.

FENESTRAE) Vt quis patiatur feneſtram ab alio in ſuo pariete aperiri, l. 8. C. de Seruit.

CLOACAE) Cloacam habere licere per vicini domum, putauit Neratius ſeruitutem eſſe ruſticorum prædiorum, vt & altius tollendi, & protectum habendi, l. 2. de Serui. ruſti. præd. quæ tamen intelligenda ſunt de ædificijs in villa conſtructis, que ruſtica eſſe prædia autumauit Neratius, l. 4. D. In quib. ca. pign. &c. ex quo mirari licet oſcitantiam Triboniani, qui hanc opinionem in Digeſtis admiſit refragantem cæteris Iuriſconſultis, ſibique ipſi, qui aliter in Iuſtiniani Inſtitutionibus ſcripſit. & credemus, nullam eſſe in libris iuris ἀντινομίαν? Cloaca eſt locus cauus, per quem colluies fluit, l. 1. §. 1. de Cloac. Romæ plurimæ erant cloacæ, & tam priuatæ, quam publicę, d. l. 2. §. idem Labeo. quas Caſſiodorus variar. l. 3. epiſt. 30. tantas fuiſſe refert, ut aliarum ciuitatium poſſent miracula ſuperare. mira quoque de ijs refert Plinius, lib. 36. cap. 15.

ALTIVS ERIGENDAE DOMVS) Aliqua ex cauſſa eſſe poteſt, ut is, qui domum tollit, ſeruiat; veluti ſi impetret vicinus, vt is altius tollat, quod antea facere in animo non habuerat: tunc enim iure ſeruitutis ſemper eam altitudinem ſeruare cogitur. Alioquin libertas potius eſt, quàm ſeruitus, quùm unicuique liceat in infinitum ędes ſuas tollere, l. cum eo, l. cuius, de Seru. vrb. præd. l. Proculus 26. de Dam. infe. l. altius. C. de Seruit. in infinitum dixi, dummodo nō obſtet definitio altitudinis, quæ iure ſtatuta eſt, ex lege Auguſti ad ſeptuaginta pedes, ex Traiani ad ſexaginta, qua de re Briſſon. Select. antiq. lib. 1. cap. 1.

ET LVMINVM, VT ITA QVIS, &c) fortaſſe legas: ET LVMINVM, ET VT ITA QVIS &c. nam alia ſeruitus eſt luminum, alia ne luminibus officiatur. Luminum ſeruitute conſtituta id adquiſitum videtur, ut vicinus lumina noſtra excipiat. quum autem ſeruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti uidemur, ne ius ſit vicino inuitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina noſtrorum ædificiorum, l. 3. de Seru. vrb. præd. Sed & aliæ ſunt ſeruitutes vrbanæ, ut itineris, ſiue aditus per ędes, l. iter, D. Comm. præd. l. 19. §. ſi domo, de Seru. vrb. præ. Oneris ferēdi, l. 32. eo. Tignum immittendi, Proiiciendi, Protegendi, l. 1. eod. tit. Ne proſpectui officiatur, l. 14 & 15. eod. & huiuſmodi.

VIA, VEL ITER, PER QVOD PECVS) Ignoraſſe hoc loco videtur Anianus differentiam itineris, & viæ, quam paucis exponemus. Iter ab eundo dictum eſt, Actus ab agendo, Via à vehendo, ut ait Varro lib. 4. de ling. lat. Iter eſt ius eundi ambulandi hominis non etiam iumentum agendi, vel vehiculum, l. 1. de Seru. ruſti. præd. §. 1. Inſtit. eod. Sanè agere eſt greges, & armenta ante ſe minare, ut poſteriores latini dixere, non equitare, nam equo vehi poteſt, etiam qui iter habet, l. inter, eod. tit. nam hoc vtimur etiam geſtandi gratia, §. furtum autem, Inſtit. de Oblig. quæ ex deli. vehiculū verò eſt, quod à iumentis trahitur, uel fertur. nam & quibuſdam vehiculis in itinere uti poſſumus, ut Sella geſtatoria, & Lectica, l. qui Sella, 7. eod. tit. Hęc enim ferebantur à ſeruis, ut ego late docui in Tractatu de Seruitut. Ruſticis. Actus eſt ius agendi, uel iumentū, vel vehiculum, d. l. 1. l. inter, eod. quo loco uehiculum intelligitur Carruca, carpentum, eſſedum, Rheda, petoritum, & huiuſmodi; etiā ploſtrum, ſi non eo lapides trahantur, d. l. qui Sella. Via verò eſt ius & eundi, & agendi, & ambulandi, nam & iter, & actum in ſe continet, d. l. 1. eod. & lapides, tignaque trahendi, & haſtam rectam deferendi, d. l. qui Sella. Viæ latitudo ex lege 12. tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum ſedecim, l. 8. eo. tit. de Seru. ruſt. poterat tamen conſtitui uel latior, vel anguſtior, l. 23. eod. at Actus latitudo non minor erat, quàm quattuor pedum, teſte Varrone lib. 4. de lin. lat. Qui iter habet, agere non poteſt. qui actum habet, ire pōt, nam actus iter continere uidetur, non tamen ex proprietate ſeruitutis, ſed ex tacita paciſcentium conuentione, vt & Duareno uiſum eſt. nam eſſe etiā poteſt, ut actus abſque itinere ſit, l. 4. §. 1. Si ſeru. vind.

quare ſiquis iter petens cauſſa cciderit, deinde actum petat, non ſubmouebitur exceptione rei iudicatæ, l. ſi mater, §. ſi quis iter, de except. rei iud. Aliud iuris uidetur eſſe in via, nam via & iter continet, & actum, ut diximus.

VEL AD AQVAM DVCI] *Reſpicit fortaſſe ſeruitutẽ pecoris ad aquam adpulſus, l. 1. §. vlt. de ſerui. ruſt. præd. l. 1. §. Trebatius, de Aqua quoti. & æſti.*

ET AQVAEDVCTVS] *Aquæductus eſt ius aquam ducendi per fundum alienum, l. 1. §. 3. de Seru. ruſt. præd. tam inueniendam, aut quærendam, quàm inuentam, l. Labeo, eo. tit. de Aquæductibus uidendus Vitruuius lib. 8. cap. 7. & Frontinus. Sunt & ſeruitutes ruſticæ Aquæ hauſtus, ius paſcendi, Calcis coquendæ, Arenę fodiendæ, d. l. 1. §. vlt. l. 2. eod. & huiuſmodi.*

HAEC IVRA TAMEN, &c.] *Notant in manuſcriptis ſic eſſe: ET IVRA TAM RVSTICORVM, QVAM VRBANORVM PRAEDIORVM, &c. quod probo.*

De Adquirendo rerum dominio. Cap. II.

EPITOME.

ITEM regulariter conſtitutum eſt, vt ſuperpoſita inferioribus cedant: vt ſiquis in ſolo noſtro ſine noſtro permiſſu domum ædificauerit ad eum, cuius terra eſt, domus ædificata pertineat. Vel ſi aliquis in agro noſtro arbores, aut vineas vel plantas quaſcunque poſuerit, ſimiliter ſuperficies ſolo cedat. Vel ſi meſſem in campo ſeminauerit, omnia hæc, quæ in terram alienam iactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de chartis, & pergamenis, ſi in alienis ſcribat, licet aureis, vel argẽteis litteris, ſimiliter eius eſt ſcriptura, cuius charta aut pergamenum fuerit. Quod & de tabula, hoc eſt ſi aliquis in tabula mea picturam fecerit, obſeruatur; quia

Lib. 2 tit. 1.

ſtatutum eſt, vt tabulæ pictura cedat. Quod ſiquis ex vuis meis vinum, aut ſpicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius vinum, triticum, vel oleum eſt, cuius ſpicæ, aut vuæ, aut oliuæ fuerint. Siquis etiam ex tabulis alienis nauem, aut armarium, aut quodcunque ad vſum pertinens fecerit, ſimili ratione eius erunt, quæ facta fuerint, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam ſi ex lana, vel lino veſtimenta fecerit, eius erunt veſtimenta, cuius lana, vel linum fuiſſe probabitur. Sed in his omnibus ſuperius comprehenſis quicunque in terra aliena aliquid poſuerit, aut ædificauerit, aut horum, quæ dicta ſunt aliquid fecerit, illis qui aliena præſumſerunt, hoc competit, vt expenſas, vel impendia, quæ in ijs fecerint, a dominis, qui rem factam vendicant, recipere poſſint.

Hic caput diſtinguere commodius exiſtimaui, titulus enim ſuperioris capitis adquiſitionem rerũ non cõprehendit ſed tantum diuiſionem, & qualitatem. Lapſus eſt quoque Iuſtinianus, aut potius Tribonianus in Inſtitutionibus: at ibi melius certè connecti uidetur, quùm poſt publicas res ad ſingulorum deueniatur.

AD EVM, CVIVS TERRA EST] Idem Caius tradidit libro ſecundo aureorum, l.7.§.ex diuerſo.D. hoc tit.

PERTINEAT] Num ergò amittet ædificator pretium materiæ, & mercedes fabrorum? diſtinguendum eſt: aut ſcit, qui ædificat, alienum eſſe ſolum, aut ignorat: ſi ſcit, culpa ei obijci poteſt, quòd temerè ædificauit in eo ſolo, quod intelligeret alienum; ideo & materiam adeo amittit, ut nec diruto ædificio uindicatio eius competat. Si vero ignorat alienum eſſe, nec dominus ſoli ſoluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: exceptione doli mali repellitur, ut ead.l. docet Caius.

ARBORES, AVT VINEAS) Si modo radices egerint, d. l.7.§.vlt.

VEL SI MESSEM) l.qua ratione, hoc titu.

QVOD ET DE CHARTIS, ET PERGAMENIS) Chartę fiebant ex papyro, Pergamena membranæ erant, d.l.qua ratione,

ratione,§.1.ſic dictæ ab vrbe Pergamo, unde prius Romam latę ſunt, teſte Plinio.Ideo autem diſtinxit,quia chartæ appellatione mẽbranæ non continentur,l.52 § quod tamen,de lega.3. Videndus Caſſiodorus Variar.lib.11.epiſt.38.

VT TABVLAE PICTVRA CEDAT) Hic magnum eſt Aniani flagitium:prorſus enim contrarium ſcripſit Caius, cuius ſententia ex libro ſecundo Aureorum in hęc uerba apparet: Sed nõ uti litteræ chartis,membranisuè,cedunt,ita ſolent picturæ tabulis cedere,ſed ex diuerſo placuit tabulas picturæ cedere, *d.l.qua ratione,§.3.hoc tit.Hæc autem uidetur fuiſſe Proculeianorum opinio contra eam, quam habent Sabiniani regulam ſtatuentes,neceſſe eſſe rei cedi, quod ſine illa eſſe non poteſt,l.in rem actio.32.§.2.de rei vend.Paulus Sabinianus potius apparet, ut & ſupra indicauimus (niſi eę ſectæ iam euanuerant) nam & libros ad Sabinum ſcripſit. Iuſtinianus tamen Caij ſententiam comprobauit ob pretium picturæ, ridiculum eſſe inquiens, Picturam Apellis, vel Parrhaſii in acceſſionem uiliſſimę tabulæ cedere, §.ſi quis in aliena, Inſtitu de Rer diuiſ.qua tamen ratione & ſolum ædificio cedere deberet, multo enim maioris pretij ędificij ſuperficies eſt, quàm ſolum, niſi dicamus, id eſſe,quia ſtabilius ſit ſolum. Quapropter ſi quis in alieno pariete pingat, dicendum, picturam quantumuis precioſam parieti cedere,quod non abſurdè excogitauit Aretinus.*

EIVS VINVM, TRITICVM,&c.] Vide quid iuris ſibi ſumſerit Anianus, vt etiam hoc loco Caium faciat Sabinianum, qui tamen neque Proculeianus in hac ſpecie eſt, ut pote qui mediã ſententiam amplexus ſit exiſtimans, ſi ſpecies ad materiam reuerti poſſit,uerius eſſe,quod Sabinus,& Caſſius ſenſerunt,ſi non poſſit reuerti,uerius eſſe,quod Neruæ,& Proculo placuit,l.7.§.quum quis, D.hoc tit.quod Paulus confirmat,l.24.eod.& Iuſtin.§.quum ex aliena,Inſtit.de Rer.diuiſ.ubi tamen quod de frumento,& ſpicis dicitur, Caio repugnat in d.l.7. qua in re Triboniani incuria accuſanda eſt,etiam in opinione Pauli de pictura,quam non deleuit, quùm damnaſſet.

SI EX LANA] Veſtimentum ex alterius lana eius fit,qui dominus eſt lanæ.Quid ſi quis alienam lanam purpura infecerit? videtur reſpondendum,quod de pictura ſenſit Caius, ob pretium purpuræ. tamen aliud eſt, nam in pictura artificium conſideratur,

quòd in purpura non poteſt, in qua tantum coloris mutatio ſpectatur, l.26.in fi.hoc tit.

: *SED IN HIS OMNIBUS] Patau. SIMILITER ETIAM SI HIS OMNIBUS, &c. ſequentia quoque non recte. conſtant. Sed næ ille magnum ſibi negotium capeſſat, qui Gothici hominis verba, & locutiones ad amusſim perpendat.*

RECIPERE POSSINT) Adhibita diſtinctione ſcientiæ, & ignorantiæ, ut ſupra monuimus.

De in iure ceſsione. Cap. III.

C A I V S.

» IN iure aũt ceſſio fit hoc modo. Apud magi
» ſtratũ populi Ro. uel apud Prętorem, uel
» apud præſidem prouinciæ, is, cui res in iu
» re ceditur, rẽ tenens ita uindicat; HVNC
» EGO HOMINEM EX IVRE QVIRI-
» TIVM MEVM ESSE AIO. deinde poſtquam hic vin
» dicauerit, prætor interrogat, qui eum cedit, an contra
» vindicat? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui uindica-
» uerit, eam rem addicit: idque legis actio uocatur.
»

H*Abet hoc fragmentum Boetius in 3. Commen. Topic. Tullian. ubi ait:* Ceſſio uerò tali fiebat modo, ut ſecundo commentario idem Caius expoſuit. In iure autem, &c. *Iam verò commentarios quoq. dici Inſtitutiones Caij ſuprà docuimus. Quòd autem hoc loco caput hoc poſui, non abs re factum eſt. vbi.n. de naturalib. quibuſdã rerum adquiſitionib. dictum eſt, ſequitur dicendum de ciuilib. quo in loco In iure ceſſio eſt. Eundemq. ordinem ſequutus eſt Iuſtinianus, qui in fine tituli de Vſu, & Habit. ſic loquitur:* Ex poſuimus ſummatim, quibus modis iure gentium res nobis adquiruntur; modo uideamus, quibus modis legitimo, & ciuili iure adquiruntur. *Docuimus primo libro, q̃ res eſſent mancipi, & quæ nec mancipi. docuimus, legitimum, & plenum dominiũ trib. modis adquiri, mãcipatione ſcilicet, in iure ceſſione, uſucapione. docuimus, quæ eſſet, & qui fieret Mancipatio, ſeqtur, ut uideamus*

de in iure ceſſione. In iure ceſſio eſt communis alienatio, & manci pi rerum,& nec mancipi,quæ fit per tres perſonas,in iure cedentes, vindicantes,& addicentes. In iure cedit dominus,uindicat is,cui ce ditur,addicit Prætor,ut ait Vlpi.in fragm.regul.tit.19. & hoc loco explicat Caius. Non tantum autem res corporales in iure ceduntur, ſed & incorporales,ueluti vſusfructus,hereditas,tutela legitima,& libertas. Vſusfructus à fructuario cedi non poteſt niſi domino proprietatis,& ſi extraneo cedatur, ideſt ei, qui proprietatem non habeat,nihil ad eum tranſit,ſed ad dominum proprietatis reuertitur,l.ſi vſusfructus,66.de Iu.do.Hereditas antequam adeatur, à legitimo tantùm in iure cedi poteſt: poſtquam adita eſt,tàm à legitimo, quã à ſcripto herede.neceſſe eſt autem, ut & ſingulæ res corporales cedantur,cui ceſſa eſt hereditas,ut latius eod.loco Vlpian.exſequitur. Legitima quoque tutela in iure cedebatur,non tamen omnis,ſed tutela duntaxat fœminarum. fœminæ enim in perpetua erant tutela, vt tradit Cicero pro Muræna,& Boet.in Topic.is autem, cui tute la in iure ceſſa erat,Ceſſicus tutor dicebatur, qui ſiue mortuus fuerat,ſiue capite minutus,ſiue alij tutela ceſſiſſet,ea ad legitimum redibat tutorem;ſi uerò legitimus deceſſiſſet,aut capite minutus fuiſſet,ceſſitia quoque tutela extinguebatur.Sed demum tutela hæc penitus deleta eſt,quùm lex Claudia legitimas fœminarum tutelas ſuſtulit,vt docet Vlpian.in fragm. tit.11. De ceſſione libertatis diximus lib.primo.

EAM REM ADDICIT] Tota Prætoris iuriſdictio his trib. uerbis continebatur,Do,Dico,Addico. Dabat iudices, dabat bonorum poſſeſſionem: Dicebat ius: Addicebat bona libertatium conſeruandarum cauſa, addicebat res, & iura, quæ in iure cedebantur.

IDQVE LEGIS ACTIO VOCATVR] Legis actiones, ſiue actus legitimi ſolemnitates erant, quæ inter ciues Romanos fiebant, adhibitis quibuſdam ſymbolis,apud patrem,aut quemuis magiſtratum maiorem,qui tribunal haberet, aut ſaltem legis actionem.nam quidam actus legitimi tribunal non requirebant, quidam nec magiſtratũ.Erant autem actus legitimi Mancipatio,In iure ceſſio,Adoptio,Emãcipatio,Manumiſſio,Teſtamentũ,Reſignatio tabularũ,Aditio hereditatis,Repudiatio hereditatis, Nuptiæ, Diuortiũ,Acceptilatio,Optio,Tutoris in iure datio,Poſtulatio iudicij recuperatorij, & hmõi,de quib.alij locuti ſunt,præſertim Pet.Faber Semeſtr.li.2.

De Vſucapionibus. Cap. IIII.

C A I V S.

" * FVrtum non committitur. Furtum enim ſi-
" ne affectu furandi non committitur. Fun
" di quoque alieni poteſt aliquis ſine vi
" nanciſci poſſeſſionem, quæ uel ex negli-
" gentia domini vacet, vel quia dominus ſine ſucceſſione
" deceſſerit, vel longo tempore abfuerit.

HAbetur in l. 37. de vſurp. & vſucap. Porrò rectè hoc loco de vſucapione tractatur, quæ & ipſa legitimi, ſeu ciuilis dominij adeptio eſt, tàm rerum mancipi, quàm nec mancipi, ut ait Vlpia. in fragm. tit. 19. Vtique quùm res aliqua neque mancipata eſſet, neque in iure ceſſa, non ante in pleno adquirentis dominio erat, quàm ſi ab eo res mobilis anno, immobilis biennio poſſeſſa foret, ut idem Vlpian. ibid. affirmat; & Boetius ſignificat eo loco Topic. At ſi ea res, quæ mancipi eſt, nulla ſolemnitate interpoſita tradatur, abalienari non poterit, niſi ab eo, cui traditur, uſucapiatur. *& Horatius libro 2. epiſt. vlt.*

Quædam (ſi credis conſultis) mancipat uſus.

Tam igitur res mancipi uſucapiebantur, quàm nec mancipi, at mancipi tàm mobiles, quàm immobiles: nec mancipi ſolum mobiles. Immobiles res mancipi ſunt prædia in Italico ſolo, & ea quæ Italici iuris ſunt, de quibus Vlpianus in l. 1. Caius in l. pen. Paulus in l. vlt. de Cenſ. Immobiles res nec mancipi ſunt prædia prouincialia, quæ vectigalia quoque dicuntur. atque hæc vſucapi non poterant, l. quùm ſponſus, 12. §. in vectigalibus, de Publi in rem act. At Iuſtinianus, quũ aboleuiſſet differentiam rerum mancipi, & nec mancipi, traxit quoque uſucapionem ad prædia prouincialia, l. vni C. de vſucap. transf. eaque omnino exæquauit, ſtatuens, ut triennij poſſeſſio rerum mobilium uſucapionem faceret, immobilium verò decennij inter præſentes, vicennij inter abſentes, quod etiam teſtatur in §. 1. Inſt. de vſucap.

FVR-

FVRTVM NON COMMITTITVR] *Caput huius ſententiæ Triboniani gladio amputatum eſt. pendet uerò ab anteced. lege, qua idem Caius ex lib. 2. aureorum dicit, ſi quis uſumfructum ancillæ habens partum eiuſdem alienauerit, credens in fructu eſſe, furtum non facere, quia hoc caſu* Furtum non committitur, *quæ Iuſtinianus tranſtulit in §. item ſi is. Inſt. hoc tit.*

SINE AFFECTV FVRANDI] *In furtis enim affectus cõſiderandus eſt. Qui re commodata, aut depoſita uſus eſt aliter, atque accepit, furti tenetur; quod ex Bruto, & Sceuola comprobat Agellius li. 7. c. 15. quã tamẽ in re ſecũdũ affectũ aliter, atq aliter ſtatuendum eſt, nam ſi exſtimauit, ſe non inuito domino id facere, etiamſi inuito fecerit, furtum non committit, l. inter omnes, 47. §. rectè, l. qui re, 78. de furt. §. placuit, Inſtit. de Oblig. quę ex deli. naſc.*

FVNDI QVOQVE] *Quod expeditius procedere, quàm mobilium rerum ait Iuſtinianus, §. quod autem, Inſtit. hoc tit.*

NANCISCI POSSESSIONEM] *Ipſe tamen uſucapere nequit, quia in mala fide eſt, quùm intelligat, alienum ſe fundum occupaſſe. Sed ſi alij bona fide accipienti tradiderit, procedit uſucapio, qa neque furtiuum, neque ui poſſeſſum acceperit, ideoque res uitio uacat, l. ſubſequenti, & d. §. quod autem, Inſtit. hoc tit. Requiritur itaque iuſta cauſſa, ſeu iuſtus titulus, & bona fides, quæ ſi ab initio fuerit, iure ciuili ſatis eſt, etiamſi poſtea inter uſucapionem ſciatur, rem eſſe alienam, l. vn. C. de vſuc. transf. §. Diutina, Inſt. hoc tit. Iure autem Pontificio neceſſe eſt, malam fidem nunquam ſuperuenire, c. vlt. de Pręſcr. quo iure vtimur. At ſi poſt vſucaptam rem nouerit dominus fuiſſe alienam, nunquid reſtituere tenebitur in foro (quod aiunt) conſcientiæ? Hac in re controuerſia eſt, interim uiderint Theologi. ego me huic pelago in præſentia non committo. Hæc ſatis ſit diſſeruiſſe ad unicum hoc uſucapionum fragmentum. Cætera inuidere nobis tempora, inuidere barbaræ gentes, inuidit Anianus, qui omnia omiſit, quæcunque Gothicis legibus non congruerent.*

Per quas perſonas nobis adquiritur. Cap. V.

CAIVS.

ADQVIRVNTVR nobis non ſolùm per noſmetipſos,ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus.Item per ſeruos, in quibus vſumfructum habemus. Item per homines liberos, & ſeruos alienos, quos bona fide poſſidemus. de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus. Igitur quod ſerui noſtri ex traditione nanciſcuntur, ſiue quid ſtipulentur, uel ex qualibet alia cauſſa adquirunt, id nobis adquiritur. Ipſe enim, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt:ideoq; ſi heres inſtitutus ſit, niſi noſtro iuſſu hereditatem adire non poteſt. Et ſi iubentibus nobis adierit,hereditas nobis adquiritur, perinde atq; ſi nos ipſi heredes inſtituti eſſemus. Et his conuenienter ſcilicet legatum nobis per eundem adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habemus, adquiritur nobis, ſed etiam poſſeſſio. cuiuſq; enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id nos poſſidere uidemur. unde etiam per eorum longam poſſeſſionem dominium nobis adquiritur. De his autem ſeruis, in quibus tantùm uſumfructum habemus ita placuit,vt quidquid ex re noſtra, vel ex operis ſuis adquirant, id nobis adquiratur. ſiquid verò extra eas cauſſas perſequuti ſint,id ad dominum proprietatis pertinet. Itaq; ſi is ſeruus heres inſtitutus ſit, legatumve q̄d aut ei donatū fuerit;non mihi ſed domino proprietatis adquiritur.

Sumſimus

SVmſimus hoc fragmentum ex l. 10. de Adq. rer. dom. ex quo Iuſtinianus nonum caput ſecundi libri additis quibuſdam confecit adiecto titulo, quem & nos poſuimus.

PER EOS, QVOS IN POTESTATE HABEMVS] *Quidam in poteſtate ſunt, quidam in manu, alij in mancipio. In poteſtate ſunt filijfamilias patrum, in manu ſunt uxores uirorum ſic effectæ coemtione, aut confarreatione, in mancipio ſunt ſerui dominorum. tamen & poteſtatis nomen ad dominorum in ſeruos dominiũ trahitur.*

DILIGENTIVS DISPICIAMVS] *Cur ergo de filijs familias uerbum nullum? an hæc diligentia dicetur? Vt verum fatear, malo, peccatum hoc Triboniano adſcribamus, quàm Caio. potuit enim verba Caij iuſta ferè ex cauſa expunxiſſe, quùm iure veteri tractaret Caius de peculijs filiorum, at ipſe Tribonianus ex Iuſtiniani præcepto diuerſis regulis ea in re nouum ſtatuerit, §.1. Inſtit. hoc titu.*

EX TRADITIONE] *Scilicet ſi ex iuſta cauſſa traditæ res ſint, Vlpi. in fragm. tit. 19. §. traditio. Poſſunt etiam mancipio adquirere, vt eodem tit. dicitur, §. adquiritur.*

ID NOBIS ADQVIRITVR] *Etiam ignorantibus, & inuitis, §. item uobis, Institut. hoc titu. l. 32. de adquir. rer. domi. etiam uetantibus, l. ſeruus, 62. de verbor. oblig. quare & ſi prohibuerim alicui, ne cum meo ſeruo contrahat, iſque contraxerit, & adquiſitum mihi ſit, is habet in me actionem de peculio, l. ſi quis ſeruum, 29. de pecul. l. ſi quis mancipijs, 17. §. Proculus, de Institu. actio.*

IPSE ENIM, QVI IN POTESTATE] *Iuſtinianus dixit:* Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate, &c. *Nam filiusfamilias ex conſtitutionibus proprium habet peculium Caſtrenſe, item quaſi caſtrenſe, & aduentitium quoad proprietatem. Sed & ſerui aliquo caſu uidentur quid proprij habere, ut ſi dominus eis legatum alimentorum teſtamento reliquerit, quod officio iudicis conſequentur, l. ſeruos, 17. de Alim. legat.*

NISI NOSTRO IVSSV] *Qui præcedere debet, non perfectum negotium comprobare, & ſpecialiter conceptus eſſe, non generaliter de omni hereditate, l. ſi quis, 25. §. iuſſum, & ſequ. de Adq. hered.*

SED ETIAM POSSESSIO] *Quam & ſi corporaliter tãtùm*

habeat,

habeat, domino tamen ciuilem adquirit, niſi eo ignorante ui poſſideat, l. 24 de Adq. poſſ.

DOMINIVM NOBIS ADQVIRITVR] *Plenum dominium, tam in bonis, quàm ex iure Quiritium. Nam ſi in rei traditione nec mancipatio, nec in iure ceſſio interuenerat, non antè plenum dominium adquirebatur, quam ſi res mobilis per annum, immobilis per biennium poßeſſa foret, ut ſuperius docuimus, & inferius quoque dicetur. Apud Iuſtinianum hic locus ſic eſt:* Vnde etiã per eos uſucapio, uel longi temporis præſcriptio uobis accedit. *vt eſt in mea manuſcr. malè in impreſſis,* uel longi temporis poſſeſſio.

ITA PLACVIT, VT QVIDQVID, &c.] *Seruus hic duos habet dominos, alium proprietarium, alium vſufructuarium, quamuis proprietarius magis propriè dominus dicatur; Vtrique adquirere poteſt; ſi ex re proprietarij, proprietario; ſi ex re vſufructuarij, vſufructuario adquirit, ſi ex induſtria ſua & operis ſuis uſufructuario tantum, in hoc enim uſusfructus conſiſtit. nam & ſi operari nolit, cogendus eſt: etenim modica quoque caſtigatio fructuario competit, leg. 23. in fin. de vſufruct. Quùm autem quid ex cauſſa lucratiua, aut hæreditaria conſequitur, inſpiciendum eſt, an quod donatum, legatumvè eſt, id contemplatione uſufructuarij factum ſit, quo caſu eidem quærit; ſi verò proprietarij, proprietario; ſin neutrius, ſed ipſius tantummodo ſerui, id pariter proprietario adquiretur, leg. 22. de vſufruct. Interdum tamen in pendenti eſt, cui adquirat, ut putà ſi aliquid emit, & per traditionem accepit, nec dum pretium numerauit, ſed tantummodo pro eo fecit ſatis; nam poſtea numeratio declarabit, cui ſit adquiſita ſtipulatio, l. 25. §. 1. de vſufru.*

NON MIHI, SED DOMINO PROPRIETATIS) *Quid de ſeruo, qui alterius in bonis erat, alterius ex iure Quiritium? Hunc ex omnibus cauſſis adquiſiſſe bonitario domino, refert Vlpianus in frag. tit. 19 §. ſi ſeruus.*

EPITOME.

ADQVIRITVR autem nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed & per eos, qui in poteſtate noſtra ſunt: ſicut filij, vel ſerui: quia quidquid ijs à qualibet perſona donatum uel venditum fuerit, aut heredes fuerint instituti, id patribus, & dominis ſine aliqua dubitatione conquiritur; præter eos filios, quibus per leges caſtrenſe peculium habere permiſſum eſt. Hi verò ſerui, qui in uſufructu noſtro, & in proprietate alterius ſunt, hoc tantum uſufructuario adquirere poſſunt, quod opere, aut manibus ſuis fecerint, aut de mercedibus operis ſui acceperint. Nam ſi eis aut hereditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non uſufructuario adquiritur. Lib. 2. tit. 1.

SICVT FILII] Ex hoc confirmatur, ut monui, omiſſum à Triboniano id, quod de filijs loquutus fuerat Caius.

PRAETER EOS FILIOS] Filij viuente patre proprium nihil poſſidebant, ut tradit Dionyſ. lib. 8. Verùm Imperatores, ut adoleſcentes allicerent ad militiam, plenum ius in caſtrenſi peculio ijs dederunt, quod Iuſtinianus ad quaſi caſtrenſe traxit.

AVT LEGATVM DIMITTATVR] verbo Dimittendi, pro eo, quod eſt relinquere, ſæpe vtitur Anianus.

CAIVS.

Idem placet de eo, qui à nobis bona fide poſſidetur, ſiue liber ſit, ſiue alienus ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei poſſeſſore. Itaq; quod extra duas cauſſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt: uel ad dominum

eius,ſi ſeruus eſt.Sed bonę fidei poſſeſſor,quùm vſucepe rit ſeruum,quia eò modo dominus fit,ex omnibus cauſ ſis per eum ſibi adquirere poteſt.vſufructuarius uero uſucapere ſeruum non poteſt;primùm quia non poſſidet ſed habet ius vtendi fruendi,deinde quoniam ſcit, ſeruum alienum eſſe.

Reliqua pars eſt l.10. de Adquir.rerum dominio.

BONA FIDE POSSIDETUR) tanquàm ſeruus. Quid ſi quis iuſto errore ductus aliquem exiſtimet ſibi filium? puta ſi errore adrogauerit,adrogatio autem iure facta non ſit. & conſtat,hunc ei non adquirere.neque enim,ut liberorum emtio,ita facilis frequens adoptio,uel adrogatio filiorum eſt,l.44 de Vſucap.

QVOD EXTRA DVAS CAVSSAS) Si ex re bonæ fidei poßeſſoris,aut ex operis ſuis queſiuerit.

PRIMVM QVIA NON POSSIDET) Vſusfructus enim ius eſt,non corpus.at iura non poſſidentur:ſine poſſeſsione antè non procedit uſucapio. quod & ſuperius declaratum eſt.

DEINDE QVIA SCIT SERVVM ALIENVM ESSE) Quod ſciens,ſi posſideret tanquam dominus, non tanquàm fructuarius,in mala fide eſſet,quod officit uſucapioni. Quid de libero homine,qui bona fide posſidetur? Et certum eſt,hunc non poſſe uſucapi, ſicut nec rem ſacram,uel religioſam,uel publicam, l.9.de vſucap.l. vlt.C.de longi temp.præ.§.2. Inſt.de Vſuc.

De Teſtamentis. Cap. VI.

EPITOME.

Lib. 2 ti. 2. PER vniuerſitatem, hoc eſt,omnia ſimul bona adquirimus hereditate,emtione, adoptione: quia is,quem adoptauerimus,ſi ſine patre eſt, cùm omnibus bonis ſuis ad nos tranſit.

VT rectè coniunctum caput hoc cum ſuperiori uideatur, graue non ſit Iuſtiniani uerba perlegere in §. ult. Inſtit. per quas perſ. nob. adqu. ubi ait, poſt ſingularum rerum adquiſitionẽ declaratam rectè ueniri ad modos, quibus per uniuerſitatem res adquiruntur. Hique ſunt Hereditas, Bonorum poſſeſſio, Adrogatio, Addictio bonorum libertatium conſeruandarum cauſſa. Anianus duorum tantùm mentionem facit.

HEREDITATE, EMTIONE] Emtio potius ſingularum rerum, quàm uniuerſitatis adquiſitio eſt. credo itaque abſque dubio legendum, HEREDITATIS EMTIONE, nam Caium tractaſſe de teſtamento per æs, & libram pro certo habendum eſt, quod ijs temporibus in uſu erat. Non utique temporibus Aniani, nam imaginariæ illę ſolemnitates paulatim deſierant ob aliam formam à Prætore introductam, ac demum penitus ſublatæ ſunt ex conſtitutione Conſtantini, l. quoniam, 15. C. de Teſtam. Antiquis igitur temporibus qui heres erat, is hereditatis emtor uocabatur, aut potius Familiæ emtor: nam familia eadem eſt, quæ hereditas; unde in 12. tabulis, ADGNATVS PROXVMVS FAMILIAM HABETO. l. pronuntiatio, §. 1. de Verb. ſign. & actio familię herciſcundæ, hoc eſt hereditatis diuidendæ, de qua titulus eſt in Pand. & Codice. Conuocatis igitur quinque teſtibus ciuibus Romanis puberibus, qui claſſici teſtes dicebantur teſte Feſto lib. 3. & libripende, mancipatio fiebat. hoc eſt imaginaria uenditio, & emtio. Teſtator enim familiam uendebat, Heres emebat ſeſtertio nummo dicis cauſſa interpoſito, additis ſolemnibus uerbis. poſtea teſtator tabulas teſtamenti tenens ita dicebat: Hæc, uti his tabulis, cæriſuè ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. itaque uos Quirites teſtimonium perhibetote. tunc ſe teſtes ſubſcribebant, & annulo ſignabant. Id quod ab Vlpiano explicatur in fragm. regul. tit. 20. & meminit A. Gel. lib. 15. cap. 27. & Iuſtinian. Inſtit. hoc titu. Poſtea, quia in diſcrimen poſita erat teſtatoris uita, heres enim, qui familiam emerat, metuens, ne is ſententiam mutaret, inſidias facile ſtruebat, inductũ eſt, ut non amplius heres ipſe familiam emeret, ſed alius extraneus, qui heredi ſeorſum in tabulis ſcripto poſt mortem teſtatoris familiam reſtitueret, ut Theophilus refert. isque eſt, quem intelligit Trãquill. Neron. cap. 4. Ex hoc Domitius naſcitur, quem emtorem familiæ, pecuniæque in teſtamento Auguſti fuiſſe mox uulgò notatum eſt. Plutarchus quoque in libro de ſera num. vind.

ab-

abſurdum eſſe ſcribit, quod Romani alium relinquerent heredem, alij familiam uenderent. Sed hæc, ut diximus, in deſuetudinem abiere. cæpitque & honorario, & ciuili iure ita teſtamentum condi, ut uno, eodemque tempore adhibiti ſeptem teſtes ſubſcriptiones, & ſignacula teſtamento imponerent. Ipſe autem teſtator, aut teſtes manu propria nomen heredis exprimerent ex Iuſtiniani conſtitutione, §. ſed his omnibus, Inſtit. hoc tit. l. iubemus, C. eod. quod poſtea remiſit Noue. 119. quo iure hodie utimur. At in Eccleſiaſtico dominio duo, aut tres teſtes ſufficiunt, c. quùm eſſes, & c. ſeq ex. de Teſta. Venetijs autem etiam holographum teſtamentum ualet abſque teſtibus, ſi tamen poſt teſtatoris mortem auctoritate magiſtratus confirmetur, quod releuare dicunt. idque manaſſe videtur ex Nouella Conſtit. Theodo & Valent. titu. 4. & ex Vuiſigothorum legibus li. 2. tit. 5. cap. 6. quæ apud cæteros non obtinuere. Eſt & teſtamentum nuncupatiuum, eſt & militare, de quibus in Juſtiniani Inſtit. & alibi.

SI SINE PATRE EST] Sine patre ciuili, nam emancipatus filius, quamuis patrem habeat, transfert ſua bona in adoptantem.

CVM OMNIBVS BONIS SVIS] Si tamen impubes adrogetur, ſatiſdatio ab adrogatore dari ſolet, reſtituendi bona pupilli, ſi intra pubertatem deceſſerit, illis, qui ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem eius uenturi eſſent, l. 17. in fi. cum l ſeq. de Adopt. §. quùm autem, Inſt. eod.

C A I V S.

„ SI quæramus, an valeat teſtamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecerit teſtamentum habuerit teſtamenti factionem: deinde ſi habuerit, requiremus, an ſecundum regulas iuris ciuilis teſtatus ſit.

IN ſunt hæc verba Caij in l. 4. D. qui teſtam. fac. poſſ.

IN PRIMIS ANIMADVERTERE) Hunc ordinem ſemper ſequutus eſt Caius, ut prius de perſonis diſſerat, quàm de rebus

bus. Itaque primo libro de perſonis, ſecundo de rebus tractat. atque in hoc articulo innuit, prius inquirendum eſſe quis fecerit teſtamentum, deinde quomodo fecerit. malè Iuſtinianus, qui id in ſuis Inſtitutionibus non ſeruauit.

HABVERIT TESTAMENTI FACTIONEM) Teſtamenti factio dupliciter accipitur. Dicimus enim habere teſtamenti factionem tàm qui teſtamentum facere poteſt, quàm qui non poteſt, ſed heres in teſtamento ſcribi poteſt, ut filius familias, & ſeruus. qua de re multa diſſerit Bartolus ad l. ſi filiusfamilias, D. Qui teſtam. fac. poſſ. Hoc loco teſtamenti factio ſumitur in actiua ſignificatione. qui verò ſint, qui hanc factionem non habeant, dicetur inferius in epitome.

SECVNDVM REGVLAS IVRIS) Debet, qui teſtamentum condit, ſolemnitates adhibere, quæ ad id inſtitutę ſunt, alioquin teſtamentum non erit. Quintil. declam. 308. Non dixerim teſtamentum, cui libripens, & emtor familię, & cętera iuri neceſſaria deerunt. *Quapropter definiunt teſtamentum eſſe iuſtam uoluntatis ſententiam, & c. l. 1. hoc tit. Iuſtam hoc eſt, ſecundùm regulas iuris. Quæ ſint hæ ſolemnitates, paulò ſuperius expoſuimus, quas & Accurſius hic enumerare pergit. Conſtat verò magnam, exactamque curam, & diligentiam hac in re adhibitam, ut vix quiſquã ſine Iuriſperito teſtamentum facere auderet, quam nimiam & miſeram diligentiam uocauit teſtator in l. Lucius, 88. in fin. de lega. 2. Videndus Seneca lib. 4. de Benef. cap. 11. Præterea nemo poteſt in teſtamento ſuo cauere, ne leges in ſuo teſtamento locum habeãt, l. 55. de leg. 1. multæ fuere leges teſtamentarię, Caninia, Furia, Cornelia, Falcidia, Velleia, Voconia, Papia, Viceſima. quare Falcidia in teſtamento prohiberi non poterat, l. 15. §. 1. ad leg. Falc. Hodie tamẽ poteſt ex Conſtitutione Iuſtiniani de Hered. & Falc. cap. 2. ad fi. ſiue expreſsè facta ſit prohibitio, ſeu tacitè: quòd memini ex te didiciſſe M. Antoni Otheli præceptor amantiſſime.*

EPITOME.

ID quoque ſtatutum eſt, quòd non omnibus liceat facere teſtamentum. Sicut ij ſunt, qui ſui iuris non ſunt, & alieno iuri ſubiecti ſunt, hoc eſt filij tàm ex no- Lib. 2 tit. 2.

bis

bis nati; quàm adoptiui; Item teſtamenta facere non poſſunt impuberes, ideſt minores xiiij. annorum, aut puellæ xij. Item & ij, qui furioſi, ideſt mente inſani fuerint, non poſſunt facere teſtamenta. Sed ij, qui inſani ſunt, ſi interualla ipſius inſaniæ habent, per interualla, quibus ſani ſunt, poſſunt facere teſtamenta.

ET ALIENO IVRI SVBIECTI SVNT) Satis fuit dicere, qui ſui iuris non ſunt: hos enim neceſſe eſt alieno iuri ſubiectos eſſe.

HOC EST FILII TAM EX NOBIS &c.) Magna eſt altercatio, cur filiusfamilias teſtari non poſſit, etiamſi pater permittat, l.6. D. hoc tit. at eo permittente donare cauſſa mortis poſſit, leg. tam is, 25. de Don. cau. mor. Filiusfamilias teſtamentum facere non poteſt; quod nihil ſuum habet, ut teſtari de eo poſſit, inquit Vlpian. in fragm. tit. 20. Sed Imperatores Auguſtus, Nerua, Traianus, & Hadrianus conſtituere, ut de peculio caſtrenſi teſtamentum poſset facere, §. 1. Iuſtit. quib. non eſt perm. fac. teſta. quod Iuſtinianus traxit ad quaſi caſtrenſe, l. ult. C. de inoffi. teſtam. quod ij habent, qui ſalaria percipiunt publica, nam falſum eſt, quod Iaſon, & Salicetus, cæterique putarunt, omnia, quę litterarum cauſſa adquiruntur, ſub quaſi caſtrenſis peculij nomen uenire. At certè filiusfamil. in eo peculio vice patrisfamilias fungitur, l. 6. in fin. de Iniu. rup. & irr. fac. teſt. l. 2. ad S. C. Maced. alioquin verbis legis 12. tabular. repellitur, quæ ait: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA &c, nam de patrefamilias hoc tantum cauit, non item de filio familias. Mulieres antiquitus facere teſtamentum non poterant ſine tutoris auctoritate, quia erant in perpetua tutela, Ulpia. in fragm. tit. 20. §. pen. quæ uerò in manum uiri conuenerat, teſtamentum etiam nullo auctore condere poterat. quod elicitur ex uerbis M. Tullij in Topic. ubi ait: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquàm diminuit, non uidetur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari &c. *Ait enim non ualere teſtamentum eius, quę capite ſe nunquàm diminuit, hoc eſt, quæ in manum viri non conuenit, nam ea teſtari poteſt ſine alterius auctoritate. Boetius ſic habet;*

Mulieres verò antiquo iure tutela perpetua continebat. recedebant verò à Tutoris poteſtate, quæ in manum uiri conueniſſent. itaque fiebat eis prioris ſtatus permutatio. & erat capite diminuta, quæ viri conueniſſet in manum. quædam igitur, quæ ſe nunquàm capite diminuiſſet, id eſt, qui in manum viri minime conueniſſet, ſi non tutoris auctoritate teſtamentum fecit, quæritur, an ſecundum eius tabulas ex edicto prætoris debeat dari poſſeſſio,&c. *Cur verò hæc, quę alieni quodammodo iuris eſſet, & marito tanquàm filia, teſtari poterat? nulla credo alia de cauſſa, quàm quòd mater familias eſſet, idque oſtendit Cicero in Topicis, vbi ait:* Si ita Fabię pecunia legata eſt à viro, ſi ea vxor mater familias eſſet: ſi ea in manum viri non cõuenerat, nihil debetur. Genus eſt enim vxor, eius duæ formæ, vna matrum familias, hę ſunt, quę in manum viri conuenerunt, altera earum, quæ tantummodò vxores habentur. *Quod ibidem explanat Boetius, & confirmat Agellius lib. 18 cap. 6 quod igitur de patre familias ſtatuit lex 12. tabul. id ad matrem familias trahendum fuit. Cæterũ quod ad patris bona attinet, ut ea filiusfamilias poſſet mortis cauſſa donare, mirum non eſt, quia pater per filium donare cenſetur, nam qui per alium facit, per ſe ipſum videtur facere, ut iuris regula eſt. Teſtari verò per filium non poteſt, quùm teſtamentum foret actus legitimus, qui neque diem recipit, neque conditionem, neque fit per interpoſitam perſonam, quod acutè obſeruauit, & diſcuſſit Petrus Faber Semeſtr. lib. 2. cap. 23.*

ID EST MINORES XIIII. ANNORUM.] Hæc Proculeianorum ſententia videtur ſemper fuiſſe magis recepta, ut pubertas ex numero quatuordecim annorum conſtitueretur. nam quãuis Sabiniani adfirmarent, quoſdam etiam poſt quindecim, & ſedecim annos adhuc eſſę impuberes, quod & hodie uidere poſſumus, tamen ſtatuenda erat certa regula: nullaque melior fuit, quàm hæc Proculeianorum, nam plerique maſculi quartodecimo, fęminæ duodecimo anno pubem emittunt: nam ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter, & facilè, quàm quę perraró eueniunt, l. 5. de legib. itaque hanc opinionem potius receptam fuiſſe uidetur teſtari Macrobius lib. 1. in Som. Scip. ſic inquiens: Poſt annos autem bis ſeptem ipſa ætatis neceſſitate pubeſcit: tunc ẽm

moueri incipit vis generationis in maſculis, & purgatio fœminarum. ideo & tutela puerili, quaſi uirile iam robur abſoluitur: de qua tamen fœminæ propter votorum feſtinationem maturius biennio legibus liberantur. *Idemque clarius lib. 7. Saturn. cap. 6.* Quùm calor ſemper generationis cauſſa ſit, fœminæ ideo celerius, quàm pueri, fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. nam & ſecundum iura publica duodecimus annus in fœmina, & quartusdecimus in puero definiuit pubertatis ætatem. *& meminit Tertullianus aliquot loci. Atque hanc pubertatis definitionem comprobatam à Juſtiniano diximus libro primo ad capi. 9. ante eam igitur ætatem teſtamentum facere non licet ob defectum iudicij, l 5. hoc titu. § præterea. Inſt. quib. non eſt perm. Debent autem eam ætatem exceſſiſſe, aut ſaltem compleſſe, l. qua ætate, hoc titu. Olim pupillis Tribunis militum datum fuit, ut teſtarentur, l. vlt. C. de teſtam. mili. eam enim dignitatem dedit Auguſtus impuberibus, teſte Sueton. cap. 38. ex quo intelligitur l. 4. C. de teſtam. milit.*

PER INTERVALLA, QVIBVS SANI SVNT, &c.] Vt tamen, dum dilucidũ interuallum durat, teſtamentum inceptum, conſummatumque ſit, l. Furioſum, 9. C. hoc titu. Sed & plurimi alij ſunt, qui teſtamenta facere non poſſunt, ut Serui, Serui pœnæ, Deportati, Peregrini, Obſides, Captiui, Capitali crimine damnati, de ſtatu ſuo dubitantes, Prodigi, quibus bonis interdictum eſt, item qui lege inteſtabiles facti ſunt, Surdi quoque, & muti, & Cæci, niſi quadam adhibita obſeruatione. de quibus omnibus diſſerere nimis longum eſſet.

Nec Caius, aut Anianus vlterius trahi ſermonem videtur permittere.

I S,

De Inſtitutione, & exheredatione liberorum. Cap. VII.

EPITOME.

IS, Qui filium in poteſtate habet, curam agere debet, vt teſtamentum faciens maſculum filium, aut nominatim heredem inſtituat, aut nominatim exheredet. Nam ſi maſculum filium in teſtamento prætérierit, non ualebit teſtamentum: Si verò filiam præterierit, non rumpit teſtamentum filia prætermiſſa, ſed inter fratres ſuos legitimo ſtante teſtamento, ſuam ſicut alij fratres, conſequitur portionem. Si uerò teſtamento extranei heredes ſcripti fuerint, ſtante teſtamento filia medietatem hereditatis adquirit. Nam ſi facto teſtamento, in quo filius maſculus prætermiſſus eſt, euenerit, ut uiuente adhuc patre filius, qui prætermiſſus eſt, moriatur, ſic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, teſtamentum, quod factum eſt, non ualebit. Lib. 2 tit. 3.

HOC capite tàm de Inſtitutione, quàm de exheredatione liberorum agitur, nēpe ut teſtamentum ualeat præter obſeruationes, quæ præcedenti capite traditæ ſunt, l. inter, 30. de lib. & poſtum. quare melior eſt titulus, quem poſuimus, quàm ille, DE EXHEREDATIONE LIBERORVM, *qui apud Anianum, & Iuſtinianum viſitur. nam Theophilus poſt hunc titulum in princ. tit. de Hered. Inſtituen. ait.* Poſt traditam de inſtitutione, & exheredatione liberorum doctrinam, &c. *quod & Cuiacius notauit.*

NOMINATIM) Id enim neceſſe eſt, ut inſtitutio, & exheredatio ualeat, l. Titius, 25. de lib. & poſt. l. pen. §. uideamus, de bon. poſſ. contra tab. l. 6. §. ſi inſtitutus, ad l. Corn. de Falſ. l. 3. de Iniu-

rup.& irr.fa.teſt.l.1.de Hered.inſt.l.2.C.de lib.præt l.vlt.C.de bon. poſſ.con.tab.Nomen igitur filij,& prænomen, & cognomen dicendũ eſt,aut etiam unum ex his. ſed & ſufficit,ſi dixerit,filius meus exheres eſto,ſi unus ſit filius, aut ſi pepercerit filium dicere, & Seia natum dixerit,aut cum conuicio non nominandus,non filius meus,latro,gladiator,*& huiuſmodi,l.1.l.2.l.3.de lib.& poſtu.dummodo conſtet, de eo loqui, nam* Nomen *(inquit Diomedes lib.1. Gram.)* dicitur,quod unamquamque rem monſtret,ac notet,quaſi notamen. *quare nihil intereſt,nomine demonſtret,an indubitabili ſigno,quod penè nihil à nomine diſtet, l.quoties.9.§.ſiqs nomen,de hered.inſt.§.ſiquis in nomine,Inſtit.de legat.*

NON VALEBIT TESTAMENTVM) ipſo iure,neq. enim querela,aut alio facto opus eſt. Veruntamen ſi superueniens bonis ſe patris abſtinuit,licet ſubtilitas iuris refragari uidetur,attamen uoluntas teſtatoris ex bono,& æquo tuebitur,l.filio,17.de iniuſt. rup.& irri.fa teſt.

NON RVMPIT TESTAMENTVM FILIA PRAETERMISSA) Vt nec nepos,aut neptis,reliquiuè, teſte Vlp. in fragm.tit.22.quare & ſi tentabat nullum dicere,non poterat,ſed iure adcreſcendi portionem ſuam habebat. ex prætore autem poterat habere contra tabulas bonorum poſſeſſionem in totum, at Impe. Antoninus eam in tantum coarctabat, in quantum ius adcreſcendi competebat,l.vlt.C.de lib.præt. Peioris autem conditionis erat filia præterita,quàm exheredata.nam ſi præterita fuiſſet alio herede inſtituto,illa dimidium hereditatis accipiebat, quòd ſi teſtamento hereditas reſtitui iuſſa eſſet,quàm retinere quartam ex S.C.Trebelliano uellet,non plus,quàm ſeſcunciam retinebat. quod ſi exheredata fuiſſet,mota querela inofficioſi, ac reſtituta ex fideicommiſſo hereditate,retinebat quadrantem.quod abſurdum ſuſtulit Iuſtinianus, d.l. vlt.C.de lib.præt.

FILIA MEDIETATEM HEREDITATIS ADQVIRIT] Filia ſcriptis heredibus adcreſcebat,ſuis quidem heredibus, hoc eſt fratribus,in partem uirilem, extraneis in partem dimidiã, ut confirmant fragmenta Vlpiani d.tit.22.Quid uerò,ſi & frater,et extraneus ſcripti ſunt? vtriq.dimidiam auferet,hoc eſt ſextantem,ut unuſquiſq.trientem habeat.Si verò duo ſint fratres inſtituti, his tertiam,extraneis dimidiam tollit,Paul.lib.3.ſent.tit.4.§.filio.Sed hæc (ut diximus) à Iuſtiniano ſunt abrogata.

Quamlibet

QVAMLIBET FILIVS ILLE MORTVVS FVERIT] *l. ſi filius, 7. de lib.& poſt. ex regula, quæ dicit, ea quæ ab initio non ſubſiſtunt, ex poſtfacto non conualeſcere, l. quod initio, 29. de regul. iur.*

EPITOME.

POſtumorum duo genera ſunt, quia poſtumi appellantur ij, qui poſt patris mortem de vxore nati fuerunt, & illi, qui poſt teſtamentum factum naſcuntur. Et ideo niſi is, qui teſtamentum facit, in ipſo teſtamento comprehenderit; QVICVNQVE FILIVS, AVT FILIA MIHI NATVS, NATA VE FVERIT, HERES MIHI SIT; aut certè dicat, EXHERES SIT, ualere eius non poteſt teſtamentum; quia, ſicut ſuperius iam dictum eſt, legitimè concepti prò natis habeantur. Niſi quod melior conditio eſt poſtumæ, quàm natæ; quia nata, ſi prætermiſsa fuerit, non rumpit teſtamentum: poſtuma verò, ſicut maſculus, teſtamentum rumpit.

P*Oſtumi quaſi poſteriores dicti ſunt; ideoque id nomen ſine adſpiratione ſcribendum, Cuiacius notat lib. 3. Obſ. cap. 4. ij igitur ſunt, qui poſteriores parenti editi ſunt. nec tantùm poſt eius mortem, ſed & poſt conditum teſtamentum eo uiuo ex primo capite legis Vell. leg. Hic autem Caius de ſuis poſtumis tractat, non de alienis. qui verò ſui poſtumi ſint, qui alieni, uideamus.* Eſt autem alienus poſtumus *(inquit Iuſtin. §. poſtumo, de legat.)* qui natus, inter ſuos heredes teſtatori futurus non eſt. *hoc eſt, qui nunquàm futurus eſt ſuus heres teſtatori; qui verò aliquando ſuus heres teſtatori futurus eſt, is alienus dici non poteſt, ſed potius ſuus dicetur, §. poſtumi quoque. Inſt. de Hered. qual. & diff. utiq. n. alienus is etiam eſt, q extraneus eſt: quod exemplum à Iuſtiniano adductum demonſtrat, nam in d. § poſtumo, Inſt. de legat. poſtquàm finiuit alienum poſtumum, ſubiungit:* ideoque ex emancipato filio conceptus nepos extraneus erat poſtumus auo. *quaſi rationem reddat, qua-*

re alienum dixerit,quia ſcilicet extraneus ſit:ideoque nepotem ex fi lio emancipato alienum nepotem uocat Vlpian. in l.ſed ſi hac lege. 10.§.ſi filius meus,de in ius voc.quamobrẽ inepta eſt eorum opinio, qui aiunt,alienum eſſe poſtumum, qui ex filio in poteſtate naſcitur, is enim ſuuſ eſt,aut certè futurus ſuus. His cognitis uideamus, qui inſtitui potuerint,aut debuerint,qui non. Ac putem lege 12. tabul. tàm ſuos poſtumos,quàm alienos inſtitui potuiſſe,ob latiſſimam pote ſtatem teſtatoribus tributam,l.verbis.de verb.ſign. quæ quoniã aut legibus,aut auctoritate Iuriſperitorum coanguſtata eſt, factum eſt, vt ſui tantum poſtumi poſſent heredes inſtitui,non item alieni. Ratio fuit,quoniã quùm cõſtitutũ foret,ut præteritione filiorũ nullũ eſſet teſtamentum,ſi ſui poſtumi præteriti eſſent, adgnatione teſtamentum rupiſſent. Alieni verò quia impune prætereuntur, ideo iure ciuili factum eſt,ut nec heredes inſtituerentur,quoniam incerti ſunt; nam regula inducta fuit,ne incertæ perſonæ inſtituerentur,aut iiſdẽ legaretur,§.legari,Inſtit.de legat.quoniam certum conſilium debet eſſe teſtantis,inquit Vlpian.in fragm.tit.22.quæ tamen regula quibuſdam caſibus coanguſtata eſt,præſertim in ſuis poſtumis,ne(vt diximus) teſtamenta infirmarentur. Quamobrem cautio Gallij Aquilij, (quæ multis leguleijs negocium faceſſit) de poſtumis futuris ſuis capienda eſt,non de alienis,ut multi putant, quo in errore uerſatus quoque eſt doctiſſimus præceptor meus Guidus Pancirolus,qui hiſce diebus maximo cum omnium dolore diem ſuum obijt:cuius quidem doctrinæ multa,quæ didici,accepta refero. Nam vnuſquiſque poterat poſtumum ſuum heredem ſcribere,l.4.de lib.& poſt. ubi illud uerbum poſſe *non omnino cum Accurſio interpretor* debere, *nam debebat quidem poſtumum heredem ſcribere,quia filius,& ſuus heres eſſet,poterat verò,quia id admiſſum iure ciuili fuerat cõtra regulam,quam ſuperius adduximus. quod verò ibidem Vlpianus ait;* Placet omnem maſculum poſſe poſtumum heredem ſcribere; *rectiſſimè Raphael Cumanus, ideo maſculum nominari inqt, quia fœminæ poſtumos ſuos habere non poſſunt,quùm filios non habeant in poteſtate.idque fruſtrà Iaſon ſubuertere conatur, nam l.Poſtumus.de inoff.teſtamen.quam pro ſua ſententia adducit,non de iure ciuili loquitur,ſed de prætorio, quo iure inſtitutus alienus poſtumus in bonorum poſſeſſionem mittitur.Sed ad rem,quùm poſſet unuſquiſque poſtumos ſuos heredes inſtituere, poterat quoque poſtumum nepotem ex filio,qui aliquando ſuus futurus eſſet,inſtituere.Sed quùm*

neſci-

neſcirent quodammodo homines, quomodo id facerent, Gallus Aquilius Iuriſcon. cautionem, & formulam docuit, quæ ea eſt: Si filius meus uiuo me morietur, tunc ſi quis mihi ex eo nepos, ſiue quę neptis poſt mortem meam in decem mēſibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, heredes ſunto, *l. Gallus, de lib. & poſt. nam quod in l. pen. de legat. 1. inquit Paulus, obtinuiße Galli ſententiam, alienos quoque poſtumos legitimos nobis heredes fieri, non de hac formula intelligendum eſt, vt vulgus interpretum putat, ſed de alia Galli opinione, qui cenſuit, alienos poſtumos non teſtamentarios, ſed legitimos heredes poſſe fieri: Veluti fratris mei poſtumus heres legitimus ab inteſtato eſſe mihi poteſt, uentre in poſſesſionem mißo vnde legitimi. vnde ab eo fideicommißum relinquere poßum, l. 1. §. pen de legat. 3. Quod igitur inquit Iuſtinianus, §. poſtumus, de lega.* Poſtumus autem alienus heres inſtitui & antè poterat, & nunc poteſt; *antea, intelligendum eſt de iure Prætorio, non ciuili, §. 1. Inſtitu. de Bonor. poſſ. quòd uerò nunc poſſit, id ad Iuſtiniani conſtitutionem referendum eſt, ut posſit inſtitui, nec prætoris indigeat auxilio. quòd verò ſubiungit:* niſi in utero eius ſit, quæ iure noſtro uxor eſſe non poteſt, *non intelligi debet, quę vxor teſtatoris eſse non poteſt, ſed quæ nullius uxor eſſe poteſt, ut ſentit Cuiacius, vt antiquitus virgo Veſtalis, aut peregrina, hodie Aſcetria, nam harum poſtumos nec prætor adiuuabat. abſurdum enim eſſet, ſi diceremus prætorem hanc inſtitutionem non adiuuare;* Qui ex ſorore mea naſcetur heres mihi eſto, *aut eam;* Qui ex Titia vxore Seij naſcetur, mihi heres eſto. *nam quod dicitur, ex ea, quæ alij nupta eſt, non licere poſtumum heredem ſcribere, l. ſi quis, 9. §. 1. de liber. & poſt. non de alieno poſtumo, ſed de ſuo intelligitur; ueluti ſiquis dixerit;* Qui mihi filius ex Titia vxore Seij naſcetur, heres eſto. *hoc enim caſu turpis eſt inſtitutio. Nam quòd de ſuſpicione quadam interpretes tradunt, ridiculum prorſus eſt, quùm ea ſuſpicio tā ex nato, quàm ex naſcituro oriri queat, ut probat Alciatus. Quiſque igitur poterat alienum poſtumum heredem inſtituere ex iure prętorio, poſtumum autem ſuum ex iure ciuili, etiamſi nondum vxorem habebat, l. 4. de lib. & poſtum. & ex certa fœmina, dummodo innupta foret, l. filius, 28. §. ſi quis eo tempore, eod. tit. vt de vidua reſponſum eſt, l. anteced. eod. quæ omnia quò magis recto oculo quiſq. inſpiciet, eò veriora videbit.*

AVT CERTE DICAT, EXHERES SIT] *Sic rectè legitur in Patauina editione, anno 1554. malè in Lutetiana: EXHERES MIHI SIT, AVT CERTE DICAT, EXHERES SIT. malè in Taurinenſi, & cæteris Criſpinianis; HERES MIHI SIT, AVT CERTE DICAT, HERES SIT. Poſtumus enim filius aut inſtituendus eſt, aut exheredandus, atque formulam vtramque ponit Caius.*

VALERE EIVS NON POTEST TESTAMENTVM] *Sicut patientia filij præteriti operatur, vt ſuſtineatur teſtamentum, quamuis ipſo iure nullum ſit, l. 17. de iniu. rup. & irr. fa. teſta. ita ſi poſtumus prẹteritus viuo teſtatore natus deceſſerit, licet iuris ſcrupuloſitate, nimiaque ſubtilitate teſtamentum ruptum uideatur, attamen bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas accipere heres ſcriptus poteſt, l. poſtumus, 12. de iniu. rup. & irri. fac. teſt.*

SICVT SVPERIVS IAM DICTVM EST] *Lapſus eſt memoriæ Aniani, qui quùm multa ex Caio ſuſtulerit, tamen uerbis Caij adfirmat, id exſtare, quod iam ſuſtulit.*

LEGITIME CONCEPTI PRO NATIS HABENTVR] *Quoties de commodis ipſorum quæritur, l. 7. l. 26. de Statu homin.*

POSTVMA VERO SICVT MASCVLVS TESTAMENTVM RVMPIT] *Quod & Vlpian. ſignificat his uerbis titu. 22. fragmen.* Poſtumi quoque liberi cuiuſcunque ſexus omiſſi, quod ualuit teſtamentum adgnatione rumpunt. *& meminit Iuſtinian in §. poſtumi, Inſtitu. hoc titu. eaque fortaſse ratio fuit, quia nihil de ea videtur cogitaſſe teſtator, quùm nondum nata ſit; arg. l. ſi filiusfamilias, de Teſtamen. mili. nam ſi iam natam prẹterijt, vix eſſe poteſt, vt eius non meminerit, ac eo caſu videtur potius odio præterijſſe. Sicque facilius iam nata exheredari inter cẹteros poterat, quàm naſcitura, nam huic aliquid legari debebat, ne ſilentio omiſſa cenſeretur, vt Vlpianus oſtendit titu. 22. regul. & Iuſtinia. in d. § poſtumi, quod ipſe ſuſtulit, l. vlt. §. vltim. C. de liber. præter.*

Poſtu-

C A I V S.

POſtumorum loco ſunt & hi, qui in ſui heredis loco ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo fiunt parentibus ſui heredes. vt ecce, ſi filium, & ex eo nepotem, neptemvè in poteſtate habeam, quia filius gradu præcedit, is ſolus iura ſui heredis habet, quamuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de poteſtate mea, incipit nepos, neptiſuè in eius loco ſuccedere & eo modo iura ſuorum heredum quaſi adgnatione nanciſcuntur. Ne ergo eo modo rumpat mihi teſtamentum, ſicut ipſum filium, vel heredem inſtituere, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam teſtamentum. ita & nepotem, neptemvè ex eo neceſſe eſt mihi vel heredem inſtituere, uel exheredare, ne fortè me uiuo filio mortuo, ſuccedendo in locum eius nepos, neptisvè, quaſi adgnatione rumpant teſtamentum. Idque lege Iunia Vellea prouiſum eſt.

EXſtat hoc fragmentum in l.13. de Iniuſ. rup. & irr. fac. teſta. & apud Iuſtinianum ſub hoc titu. quod multorum commentarijs adeo expoſitum eſt, vt cumulum non requirat. quare paucis vtamur. Notauimus ſuprà, iure veteri nepotes, & pronepotes, ſicut & filias impunè teſtamento præteriri potuiſſe, ſi tamen iam nati eſſent, nam poſtumi nepotes, poſtumæuè adgnatione rumpebant teſtamentum. Lex autem Vellea nepotes iā natos, quorum pater gradu præcederet, exæquauit poſtumis, ut hi etiam præteriti rumperent teſtamentū, ſi mortuo eorum patre ſui heredes adgnaſcerentur, quod hoc loco explicat Caius, dum ait, eos poſtumorum loco eſſe. id autem continebatur capite ſecundo legis Velleę, l. Gallus, §. ſequenti. de lib & poſtu.

QVIA FILIVS GRADV PRAECEDIT, IS SOLVS &c.] Nam vt nepos ſit ſuus heres, neceſſe eſt, ut pater eius uiuo auo deſierit ſuus heres eſſe, §. 1. Inſt. de hered. qual. & differ.

Quibus modis teſtamenta infirmantur. Cap. VIII.

EPITOME.

Lib.2 tit.3. SIQVIS poſt factum teſtamentum adoptauerit apud populum illum, qui ſui iuris eſt, hoc eſt, qui patrem non habet, aut apud prætorem illum adoptauerit, qui in poteſtate patris eſt, quaſi ei filius natus ſit, ita eius rumpitur teſtamentũ. Poſteriore quoque teſtamento, quod iure factum eſt, id, quod iure factum antè fuerat, rumpitur. Quòd ſi facto poſteriore teſtamento heres ſcriptus aut ante aditionẽ hereditatis moriatur, aut uiuo teſtatore defecerit, aut conditio poſſibilis, ſub qua heres inſtitutus eſt, impleta non fuerit, is, qui teſtamentum fecit, inteſtatus mori uidetur: quia teſtamentum, quod prius fecerat, teſtamẽto poſteriore reſciſſum eſt, & quod poſterius factum eſt, his rebus, quas diximus, infirmatur.

HIc octauum caput diſtinguendum erat, ut fecimus. Anianus multa capita omiſit, multa confuſa reliquit, ut ſuperius quoque patuit. Dictum eſt, quomodo teſtamentum iure fiat, expoſitis ſolemnibus, item inſtitutione, aut exheredatione liberorum. modò inſpiciendum eſt, quibus ex cauſſis teſtamentum hoc iure factum rumpatur, irritumvè fiat.

ADOPTAVERIT APVD POPVLVM] Vt verum fatear, dudum hæreo, Adoptio per populum ſtatim translata in principem populi poteſtate deſierit, an multo poſtea tempore durauerit. nam Auguſtus iam princeps Tertium nepotem Agrippam, ſimulque priuignum Tiberium adoptauit in foro lege

Curia-

Curiata, *teſte Sueton. cap. 65. & Claudius Neronem, de quo ſic Tacit. lib. 12. Annal.* rogataq. lex, qua in familiam Claudiam, & nomen Neronis tranſiret. *Apud Vlpian. quoque in fragmẽtis regularum tit. 8. vbi de adopt. loquitur, nulla mentio eſt adoptionis per principem, vt nec apud Agellium lib. 5. cap. 19. qui uixit temporibus Caij. Certè Diocletiani tempeſtate adrogatio per principem fiebat, l. 2. C. de Adoption. nam quòd ſuis quoque temporibus id fieri Caius ſcribat eo fragmento, quod poſuimus lib. 1. cap. 8. ex l. 2. de Adopt. etiam atque etiam animaduertendum eſt, nùm id fragmentum Caij purum putum ſit, quùm per Triboniani manus uerſatum ſit. Aut dicendum tàm apud principem, quàm apud populum id potuiſſe fieri, donec paulatim poteſtatem omnem principes ſibi arrogarunt. Primò Iulius Cæſar comitia cum populo partitus eſt, ut Sueton. refert Iul. cap. 41. deindè Auguſtus Comitiorum priſtinum ius reduxit, & ipſe interueniebat tanquam unus è populo, teſte eod. Aug. cap. 40. & cap. 56. Denique & aliæ mutationes exortæ ſunt ad libitum principum.*

QVASI EI FILIVS NATVS SIT] *Adgnatione ſui heredis rumpitur teſtamentum. Pluribus autem modis adgnaſcuntur, velut adgnaſcendo, id eſt, quùm ſuus heres adgnaſcitur, qui neque heres inſtitutus, neque ut oportet, exheredatus ſit: aut in locum ſui heredis ſuccedendo, velut nepos mortuo filio, vel emancipato, vt proximo ſuperiori capite diximus. item iure veteri manumiſſione, id eſt ſi filius ex prima, ſecunda uè mancipatione manumiſſus, reuerſus ſit in patris poteſtatem, qua de re primo libro diximus, & infrà cap. 14. Pariter in manum conuentione, de qua poſtmodum agetur. denique & adoptione, quùm ſcilicet filius aut adoptatur, aut adrogatur. de quibus omnibus Vlpian. in fragm. regul. titu. 23. Adoptio igitur operatur idem, quod adgnatio, l. verum, 8. de iniuſto rup. & irr. fac. teſt. l. filius, 28. §. 1. de lib. & poſtum. §. 1. Inſtit. hoc tit. Quid ſi Titiũ heredem inſtituam, & poſtea eundem adoptem? an quaſi adgnaſcendo rumpet teſtamentum? & conſtat, non rumpi teſtamentum ab eo, qui heres inuenitur, l. filio, 23. §. vlt. de lib. & poſt. dubitari poterat, quoniam non tanquam filius, ſed tanquam extraneus inſtitutus fuerat. Pariter ſi pater ab hoſtibus capiatur, qui teſtamentum fecit, & filium inſtituit, reuerſo eo non rumpitur teſtamentum, quamuis filius quaſi adgnatione reuertatur in poteſtatem, l. ſi pater, 9. D. eod. titu.*

QVOD

QVOD IVRE FACTVM EST] *Regula iuris traditur, poſteriora derogare prioribus, quæ in teſtamentis potiſsimum locum habet. Tunc autem prius teſtamentum rumpitur, quùm poſterius ritè perfectum eſt. nam ſi in poſteriori iuris ſolennia deſint, aut filiusfamilias preteritus ſit ſuperius non rumpitur, l. 7. de lib. & poſtum. l. ſi bina, de Iniuſ. rup. & irr. fa. teſta. Capitolin. in Pertinace:* Legē ſanè tulit, ut teſtamēta priora non prius eſſent irrita, quàm alia perfecta eſſent. *Duo excipiuntur caſus, quibus poſterius teſtamentum imperfectum rumpit ſuperius perfectum. Unus eſt, ſi poſterius teſtamentum fiat iure militari. Alter ſi in priori perfecto extraneus inſtitutus ſit, in alio imperfecto is, qui ab inteſtato venire poteſt, l. 2. de iniu. rup. & irri. l. hac conſultiſſima, §. ſi quis autem, C. de teſtamen.*

ID, QVOD IVRE FACTVM ANTE FVERAT] *Debet prius teſtamentum iure factum eſſe, alioquin fruſtra quæreretur, an ob poſterius rumpatur, quùm per ſe ipſum irritum foret, l. ſi quis. 29. ad S.C. Trebel. l. 1. de iniu. rup. & irr. nemo autem poteſt duo teſtamenta facere, quæ æquè valeant, niſi miles ſit, l. quære batur, l. militis, §. 1. de teſt. milit.*

AUT VIVO TESTATORE DEFECERIT]. *aut viuēs noluerit heres eſſe, §. 1. Inſti. hoc tit.*

CONDITIO POSSIBILIS] *Impoſsibilis enim conditio pro non ſcripta habetur, l. 3. de cond. & demon. l. 1. de cond. inſtit. l. 16 de iniu. rup. & irr. §. pen. Inſti. de hered. inſti. Idem iuris eſt in conditionibus, quæ contra leges, aut bonos mores ſcriptæ ſunt, aut inanes, & deriſoriæ ſunt, l. 9. l. 14. l. 27, de condit. inſti. pariter ſi contra ſalutem ſint, aut dignitatem, l. 7. l. 63. § ſi ſub conditione, ad S.C. Trebelli. In contractibus aliud eſt, ut dicetur lib. 3. cap. 4.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 3. ALio quoque modo teſtamenta iure facta infirmantur, vt ſi aliquis poſt factum teſtamentum capite minuatur, ideſt, aut ab hoſtibus capiatur, aut pro crimine in exſilium deputetur. Similiter & ſi qui adoptatus fuerit, teſtamentum, quod antequàm adoptaretur, fecerat, non ualebit.

AUT

AUT AB HOSTIBUS CAPIATUR] *Admiſſum eſt tamen, ut ſi poſtliminio reuertatur, teſtamentum vires recipiat: aut ſi ibi decedat, lege Cornelia confirmetur, l. ſi quis filio, §. quatenus, de lib. & poſt.*

IN EXSILIUM DEPUTETUR] *Ita omnia exemplaria. fortaſſe quis ſcripſerit, DEPORTETUR. at eo loquendi genere alijs locis utitur Anianus, ut in interpretatione l. 9. C. Theodo. de Iuriſd.* exſilio ſe deputandum eſſe cognoſcat. *& ad l. 1. C. Theod. de Inoff. teſtam.* non pro crimine ſuo exſilio fuerit deputatus, *& ad l. 2. de Poſtlim.* nouerit ſe in exſilio deputandum. *pariter ad l. 2. Unde vi. ad l. vnic. Si quis eam, cuius tut. &c. ad l. 1. de Rap. virg. ad l. 2. Ut intra an. crim. act. &c. ad l. vn. Ne dam prouinc. inſl. in Theodoſiano Codice. Deportatio igitur teſtamentum iam factum rumpit, l. eius, 8. Qui teſtam. fac. poſſ. quia & bona, quæ tunc habuit, quum damnaretur, publicantur, etiamſi in ſententia expreſſum non ſit, l. Deportatorum, C. de Pœn. Eius, qui ſententia præſidis deportatur, non ſtatim irritum fit teſtamentum, ſed quum princeps factum comprobauerit, l. 6. §. eius qui, de ĩniu. rup. & irri. quia Præſes deportandi ius non habet, l. 6. de Interd. & releg. at Præfectus prætorio, & eius Vicarius, & Præfectus urbis deportandi ius habent, ac ſtatim poſt eorum ſententiam ciuitas amittitur, ideoque teſtamentum rumpitur, l. 2. §. 1. de pœn. l. 1. §. à præfecti, de lega. 3. quamuis nondum Imperator inſulam adſignauerit, l. 1. §. 2. de off. præf. vrb.*

TESTAMENTUM, QUOD ANTEQUAM ADOPTARETUR, FECERAT, NON VALEBIT] *Etiamſi iterum ſui iuris effectus ſit. niſi tunc codicillis, aut alijs litteris eodẽ teſtamento ſe mori uelle declarauerit, l. qui ex liberis, §. qui teſtamento, de bon. poſſ. ſec. tabul.*

HERE-

De Heredum qualitate, & differentia. Cap. IX.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 3. HEREDES autem ſui ſunt, aut neceſſarij, aut extranei. Sui heredes appellantur filij, aut nepotes ex filjs maſculis, quos in poteſtate auus, uel pater habet. Neceſſarij ſunt heredes ſerui, qui cum libertate heredes inſtituuntur. neceſſarij ideó, quia aut velint, aut nolint, neceſſe eſt eis heredes eſſe. Nam qui creditoribus tenentur obnoxij, & putant ſe non tantum in ſubſtantia, quantum in debitis relinquere, ipſi ſeruos ſuos manumittunt, & heredes neceſſarios faciunt, vt quò magis heres, quàm dominus infamiam incurrat, quùm res eius, ideſt hereditas domini pro debitis uenditur, & creditoribus datur. Extranei ſunt, qui nullo propinquitatis gradu teſtatori iunguntur, ſed eos quicunque pro arbitrio ſuo ſcribit heredes.

HOC etiam caput Anianus cum reliquis immiſcuit, quod nos iure merito ſegregauimus.

HEREDES AVTEM SVI SVNT, AVT NECESSARII] Patauina editio habet: HEREDES AVTEM SVI SVNT, AVT NON SVI, AVT NECESSARII SVNT &c. verbis malè confuſis, & repetitis. lego: HEREDES AVTEM AVT SVI SVNT, AVT NECESSARII.

SVI HEREDES APPELLANTVR FILII, AVT NEPOTES] Ac denique omnes per uirilem ſexum deſcendentes, ut dicetur infrà cap. 14. dummodo proximo gradu familię principem contingant.

contingant. Nam ſi filius exſtet, & nepos, & pronepos, filius ſolus ſuus heres erit, quo defuncto nepos ſolus fit ſuus heres; at pronepos non antea erit ſuus heres proauo, quàm & nepos, & filius deceſſerit. nec intereſt, naturales ſint, an adoptiui, l. 1. § ſuos, de ſuis, & leg. here. erat & antiquitus inter ſuos heredes, uxor, quę in manum uiri conuenerat, de qua pariter cap. 14. ſermo erit. Suorum heredum nomen ex lege 12. tabularum deſcendit, l. liberorum, de ver b. ſigni. uidentur autem dici ſui heredes, quia quodammodo ſui ipſius heredes ſunt, quum mortuo patre familias non adeant, ſed continuent hereditatem, quam iam habebant, ut Alciatus, & alij declararunt, quaſi olim hi domini eſſent, qui etiam viuo patre quodammodo domini exiſtimantur, l. in ſuis, de lib. & poſtum. Hi autem, & neceſſarij ſunt ex lege duodecim tabularum, ſed prætor dat poteſtatem abſtinendi ab hereditate paterna, ſi eis damnoſa uiſa fuerit, l. neceſſarijs, 57. de adq. here. nec eſt neceſſe prætorem adire, ſatis enim eſt, ſi ſe non miſcuerunt hereditati, l. ei qui, 12. eod. tit. Scire autem eos oportet, ſe beneficio prætoris eſſe voluntarios, nam ſi neceßarios ſe putauerint, quamuis ſint uoluntarij, non poterunt repudiare. l. 15. eod. tit.

QVI CVM LIBERTATE HEREDES INSTITVVNTVR.] Hodie ex Iuſtiniani conſtitutione etiã ſine libertate, quùm tacite data intelligatur, §. 2. Inſtit. qui, & quib. ca. ma. non poſſ.

NECESSARII IDEO, QVIA AVT VELINT, AVT NOLINT, &c.) Inter neceſſarios ſuos heredes, & ſuos neceßarios, hoc eſt liberos, qui in poteſtate ſunt, iure ciuili nihil intereſt, ut ait Vlpia. in fragm. ti. 22. at Sui iure prætorio adiuuantur, quapropter nec neceſſarij ab Aniano appellantur. Neceſſarijs autem tantùm heredibus abſtinendi poteſtas non datur.

NAM QVI CREDITORIBVS TENENTVR OBNOXII] Non ſemel hoc loquendi genus uideas in hoc libello, ex quo Anianum facilè deprehendas, nam huiuſce ſcriptionis plenæ ſunt eius interpretationes ad leges Cod. Theodoſiani, & ad Pauli ſententias. Sed & Vuiſigothorum leges ſæpius ita loquuntur.

VT QVO MAGIS HERES, QVAM DOMINVS INFAMIAM INCVRRAT] Qua de re non nihil diximus primo libro. cap. 4. Nullo herede relicto res hereditarię venduntur

defuncti

defuncti nomine, l. 4 de Reb. auct. iud. poſſ. quod ignominioſum eſt; quare huiuſce rei leges curam habent, l. 5. de Curat. furioſi. l. 23. D. Quæ in fraud. cred.

EXTRANEI SVNT, QVI NVLLO PROPINQVITATIS GRADV TESTATORI IVNGVNTVR.] Hoc prorſus falſum eſt. nam heredes extranei ſunt, qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, ſiue adgnati ſunt, ſiue cognati, qui teſtatorem aliquo propinquitatis gradu contingunt. Proinde liberi quoque emancipati heredes à nobis inſtituti extranei heredes nobis uidentur, §. cæteri, Inſtitut. hoc titu. Multa ſunt, quæ Anianus improprijs uocibus deſignat, vnde aliter ſonant, ac ipſe forſitan ſenſit.

De Subſtitutionibus, & faciendis ſecundis Tabulis. Cap. X.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. SVBSTITVTIO eſt, quæ poſt inſtitutionem à teſtatore fieri ſolet, id eſt ſecundi heredis appellatio. Et duæ ſunt, quarum vna vulgaris dicitur, alia pupillaris. Vulgaris dicitur; ILLE HERES MIHI ESTO (ſiue hoc filio, ſiue extraneo) QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Pupillaris ſubſtitutio filijs tantummodo impuberibus dari poteſt, quæ ita fit: ILLE FILIVS MEVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO.

RETinuimus *Aniani titulum, quamuis ſi DE SVBSTITVTIONIBVS tantùm dixiſſet, ſatis fuiſſet, quoniam & hoc generali nomine pupillaris ſubſtitutio continetur, cuius tantùm gratia ſecundę tabulæ fiunt. retinuimus inquam, quia diligenter docet, quì faciendæ ſint ſecundæ tabulæ.*

IDEST SECVNDI HEREDIS APPELLATIO.] Hæc interpretatio Anianum olet, quæ falſiſſima eſt, nam non ideo minus tertij, & quarti heredis appellatio (vt ipſe loquitur) ſubſtitutio dicetur, l. 1. de vulg. & pup. ſub. §. 1. inſtit. eod. Vlpia. fragm. tit. 22. §. antepen. cæterum ipſe errore ductus eſt, ob ſententiam Pauli lib. 3. tit. 5, quam ita legit: Heredes aut inſtituti, aut ſubſtituti dicuntur. inſtituuntur primo gradu, ſuſtituuntur ſecundo, vel tertio ſcripti. *credidit enim ſecundo tantum gradu ſcriptum Subſtitutum dici, tertiò verò gradu propriè Scriptum appellari: nam eius verba ad eum locum ita habent:* Qui teſtamenta faciunt, ſicut inſtituere heredes, ita ſubſtituere poſſunt. Nam qui primo gradu heredes ſcripti ſunt, inſtituti appellantur; qui ſecundo ſubſtituti: qui tertio ſcripti uocantur. *exiſtimo autem illud verbum* Scripti *ex Paulo expungendum, ut etiam abeſt à Modeſtino in d. l. 1. de vulg. & pupill. ſubſtit. quod & Cuiacio videtur.*

ET DVAE SVNT) Num duæ tantum? at interpretes tot gradus conſtituere, tot ſpecies, tot diuiſiones, & ſubdiuiſiones excogitarunt, ut quotieſcunq. eas percurro, muſcarum prælium uidere uidear. Si ſucceſſionem ſpectemus, duæ tantum ſunt ſubſtitutiones. aut enim ſuccedimus in locum eius, qui heres non fuit, & hæc vulgaris eſt. aut in locum eius, qui heres quidem fuit, ſed teſtari non poterat, & hæc pupillaris eſt, aut quaſi pupillaris, quam Doctores vocant exemplarem. Si perſonas ſpectemus, tres ſunt Subſtitutiones, vulgaris, quæ fit puberibus, & impuberibus quibuſcunque, pupillaris, quę filio impuberi fit, in poteſtate conſtituto, quaſi pupillaris, quæ filio puberi fit dementi. Si modum ſcripturæ attēdamus, quatuor ſunt Subſtitutiones. prima illa eſt: Si Titius heres non erit, Caius heres eſto. *altera;* Si filius meus intra pupillares annos, *aut*, manente demētia morietur, Caius heres eſto. *Tertia eſt, quæ duplex dicitur à Theophilo Vulgaripupillaris:* Si filius meus heres non erit, aut heres quidem erit, ſed intra pupillares annos

annos morietur, Titius heres eſto. *Quarta ea eſt, quam uocant reciprocam:* Filios meos heredes inſtituo, eoſque inuicem ſubſtituo,

VVLGARIS DICITVR: ILLE HERES MIHI ESTO] *Probo Patauinam editionem, quæ ſic habet: VVLGARIS DICIRVR ILLA: HERES &c. Haſce tamen formularum conceptiones ſcias Aniani eſſe. Caius elegantius ſcripſerat.*

SIVE HOC FILIO, SIVE EXTRANEO] *Iure Ciuili ſubſtitutio hæc:* Si filius meus impubes heres non erit, Titius heres eſto, *vulgaris tantummodo eſt. at Diui fratres conſtituere, ut pupillarem quoque comprehenderet, niſi pater duos fratres inuicem ſubſtituerit, quorum alter pubes, alter impubes ſit, hoc communi verbo,* eoſque inuicem ſubſtituo, *tunc enim in vulgarem tantummodo caſum facta ſubſtitutio intelligitur, l.4. de vulg.& pup. ſub.*

PVPILLARIS SVBSTITVTIO FILIIS TANTVMMODO IMPVBERIB.] *Quod ſic erit accipiendum, ſi ſint in poteſtate, ceterum emancipatis pupillariter ſubſtituere non poſſumus, l.2. de vulg.& pup. Tanta eſt patria poteſtas, ut etiam poſt mortem patris vſque ad filij pubertatem extendatur: itaque & vſque ad id tempus pater in locum ſuum ſubrogat tutorem, qui pupilli perſonam, & bona gubernet, atque ob eam rem, quia is à patre datus alter pater uidetur, tutela poteſtas eſſe dicitur. Vſque igitur ad id tempus pater filio ſubſtituere poteſt, ſi hereditatem adierit, niſi miles ſit, nam miles etiam ultra id tempus filio ſubſtituit, quæ tamen ſubſtitutio in fideicommiſſum conuertitur, l. Centurio, de vulg.& pup. l. Precibus, C. de Impub.& al. ſub. quæ iura perſpicua mihi uidentur, nec uideo, quò tendat tantus interpretum conflictus. nam & id perſpicuè apparet, quòd ſubſtitutus poſt pubertatem bona tantum militis capit, quod ius proprium fideicommiſſi eſt, l. coheredi, §. quod ſi heredem, de vulg. & pupil. alioquin ciuilia uerba, ſeu directa in paganorum teſtamentis non trahuntur ad fideicommiſſum, l. uerbis, eodem titulo. Ea igitur ſubſtitutio militis fideicommiſſum eſt, aut ſaltem ſubſtitutio ad inſtar fideicommiſſi, ut ſenſit Chriſtophorus Caſtilioneus. miles enim, quomodocunque poteſt, quomodocunque vult, teſtatur. itaque & emancipato filio, & extraneo cuilibet eo modo poteſt ſubſtituere, l. miles, 41. §. pen. de mili. teſtam. At paganus, ut diximus, neque poſt pubertatem, neque extra*

neis

neis poteſt ſubſtituere, ſi quandoque heredes fuerint, l. ex facto, 35. §. item quæro, de vulg. & pupill. niſi ſi filium furioſum habeat, tunc enim & poſt pubertatem ſubſtituit hoc modo: Si filius meus manēte dementia, uel furore deceſſerit, Caius heres eſto: *quod Iuſtinianus induxit, l. Humanitatis, C. de Impuber. & c. nam antea non licebat, niſi id impetratum à Principe foret, d. l. ex facto. de vulg. & pup.*

ILLVM EI SVBSTITVO] At cuius heres erit hic ſubſtitutus? patriſnè, an filij? Si duo ſunt teſtamenta, filij uidetur eſſe heres, ſi unum, patris. Proculciani putabant duo eſſe teſtamenta, Sabiniani unum, quod patet ex l. paterfamilias, 13. de priuil. creditor. vbi Iauoleni præceptores nominantur, fuit autem Iauolenus Sabinianus, l. 2. §. vlt. de Orig. iur. Vnde uiſum quibuſdam confundi tabulas, & inſtitutiones non debere, ſed patrem debere prius ſibi, deinde filio heredem ſcribere, l. 2. §. prius, de vul. & pup. ſub. poteſt etiam pater ſibi per ſcripturam, filio per nuncupationem, uel è contrà facere teſtamentum, l. patris, 20. in fi. eod. tit. at certè unum eſt teſtamētum, ſed duarum cauſſarum, hoc eſt duarum hereditatium, l. 2. §. illud etiam, de hered. vend. §. igitur. Inſt. de pup. ſub. nam ſufficit, tabulas eſſe patris ſignatas, & ſi reſignatæ ſint filij, & ſeptem ſigna patris ſufficient, d. l. patris, eod. nihil autem refert, dicat, Mihi heres eſto, *an* Filio heres eſto, *l. coheredi, 42. in fi. l. paterfamilias, 46. in prin. eod. tit. l. 8. §. qui filio, de Bon. poſſ. ſec. tab. qua de re & Cicero non nihil lib. 2. de Inuen. Rhet.*

EPITOME.

SEd pupillaris ſubſtitutio ita ſecreta eſſe debet, ut ad notitiam ſubſtituti peruenire non poſſit, ne uitæ pupilli aliquas ſubſti tutus inſidias moliatur. Nam in extrema pagina teſtamenti fieri debet, ut pars illa, in qua ſubſtitutio pupillaris ſcripta eſt, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obſignata permaneat, & prior pars teſtamenti, in qua heres ſcriptus eſt, referetur. Hoc etiam & de donis fieri poteſt. Lib. 2 tit. 4.

NE VITAE PVPILLI ALIQVAS SVBSTITVTVS INSIDIAS MOLIATVR] *Multi enim hoc pertimeſcere ſolent, §. ſin autem, Inſtit. de pupil. ſubſtit. nam ſi pupillus pubertatem egrediatur, iam ſubſtitutus ſpem ſuccedendi amittet; quamobrem etiamſi pater teſtamento ſuo cauerit, ut filius apud ſubſtitutum educetur, tamen prætor æſtimare debet, an non ſuſpicio ulla maligna ſit, t. 1. D. Vbi pupil. educ. deb. facile enim mortem pupillorum exoptant ſubſtituti, unde illud eſt Perſii Sat. 2.*

Pupillumque vtinam, quem proximus heres
Impello, expungam: namque eſt ſcabioſus, & acri
Bile tumet. *& facilè id euenire ſolet, ut ſignificat Horatius Sermon. lib. 2. Sat. 5.*

vt & ſcribare ſecundus
Heres, & ſi quis caſus puerum egerit orco,
In uacuum uenias. perrarò hæc alea fallit.

NAM IN EXTREMA PAGINA] *In ima cera, ait Suetonius Iul. cap. 83. ut contrà primas ceras nominat Neron. c. 17.*

OBSIGNATA PERMANEAT] *Si teſtator in priore parte teſtamenti id cauerit, d. §. ſin autem, in fin. Inſtitut. de pupill. ſubſti. Sed & idem eſt, ſi ſeorſum tabulas ſignatas reliquerit, etiam ſi non fuerit ſuperſcriptum, ne aperirentur, l. 8. Quemad. teſta. aper.*

HOC ETIAM ET DE DONIS FIERI POTEST.] *Verba hæc ſubobſcura ſunt. nihil autem aliud ſignificare credo, quã legata quoque, quæ à ſubſtituto alicui dari teſtator præcipit, iiſdem poſtremis tabulis ſcribi debere. nam non minus legatarij uitæ pupilli inſidiarentur, quùm ſcirent, nihil ſe percepturos, niſi pupillus decederet, & locum ſubſtitutioni daret. Vtique autem & legatum donum, ſeu donatio eſt.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. NAm ſi extraneus heres ſcriptus ſit, & ſi aliquem ſubſtituere non poſſumus, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres ſit, poteſt tamen per fideicommiſſum obligari, ut alij rogatus à teſtatore hereditatem aut integram, aut pro parte reſtituat.

HAec Anianus. verba autem Caij facilè exiſtimo ea eſſe, quę Iuſtinianus habet in §. vlt. Inſt. de pupil. ſubſtit.

ETSI ALIQVEM SVBSTITVERE NON POSSVMVS &c.] Qui ſemel fuit heres, amplius non poteſt deſinere eſſe heres, l. ei qui, de hered. inſti. l. 1. ad S. C. Trebell. quamobrem etſi hereditatem ex fideicommiſſo reſtituat, nihilominus heres permanet, § reſtituta, Inſtit. de fideicom. hered. ac niſi poſt Pegaſianum Senatuſconſultum ſtipulationes ad ſimilitudinem partiariorum legatariorum, aut emtæ, & uenditę hereditatis interpoſitæ eſſent, uniuerſa onera heres ſuſtinebat. Hinc perſpicere licet, fideicommiſſum non eſſe ſubſtitutionem, ut paſſim uocant interpretes. Inſtitutio enim eſt directa primi heredis appellatio, ſic ſubſtitutio eſt directa ſecundi heredis, uel tertij appellatio. quaſi ſubinſtitutio. & qui ſubſtitutionem fideicommiſſariam appellat, idem facilius poteſt dicere gibbum rectum, aut planitiem montoſam. quare parcius ea appellatione utendum; quod & ſeruaſſe Iuriſconſulti uidentur. Nam ſubſtitutus in locum deficientis heredis heres eſt: contrà Fideicommiſſarius fideicomiſſum habere non poteſt, niſi heres adierit hereditatem. Hęc ſi ab alijs animaduerſa eſſent, non ità facilè multis erroribus ſcaterent interpretum ſcripta: Hinc falſa illa adſeueratio, ſubſtitutionem uerbis directis compendioſè (vt aiunt) factam, quum nullo tempore directò ualere poſſit, poſt mortem ad fideicommiſſum trahi, quam meritò improbat Alexander, qui pater veritatis cognominatus eſt. & apertiſſimè locus hic Caij refragatur comprobatus (vt diximus) à Iuſtiniano in §. vlt. Inſt. de pup. ſub. fruſtra enim id eſſe priuilegium militis dixiſſet Papinianus in l. Centurio, de vul. & pup. quod ſuperius declarauimus. Nam quòd hoc uerbum inuicem ſubſtituo, commune uocauit Modeſtinus in l. 4. de vul. & pupill. ſubſtit. non etiam fideicommiſſorum commune eſſe intelligendum eſt, ſed tantùm vulgaris, & pupillaris ſubſtitutionis, ut apertè ex eo loco colligitur, & Viglius conſiderat. At falſus intellectus ueritati præualuit: itaq; hodie eo iure vtimur, nam & Pontificijs legibus comprobatum uidetur, c. Rainutius, ext. de Teſtam. c. 1. de Teſtam. in Sex.

De Legatis. Cap. XI.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. LEGATORVM genera ſunt quatuor, Vindicationis, damnationis, ſinendi modo, & Præceptionis. Vindicationis legatum eſt, ſi teſtator ſic loquutus fuerit: ILLVM SERVVM TIBI DO, aut LEGO: vel ILLAM REM TIBI PRAESVME, HABE, VINDICA. Quod poſt mortem teſtatoris ſtatim legatarius non expectato herede ſibi præſumit. quam ſi præſumſerit, nec pro præſumto legato ab herede põt calumniam ſuſtinere, nec ſi aliena res fuerit, quæ legata eſt, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per uindicationem una res multis legata ſit, & ſinguli hanc ipſam rem præſumere uelint, æquales ſinguli de re legata capiunt portiones.

Diluit tacitam obiectionem Iuſtinianus Inſtit. hoc tit. cur hoſce modos adquiſitionis ſingularum rerum interſerat, quùm de vniuerſalibus adquiſitionibus uerba facere inſtituerit: quia ſcilicet de teſtamentis, & hereditatibus teſtomentariis diſſertum eſt, teſtamentis autem dantur legata, ideo non abs re uiſum, de legatis dicere. quæ ratio & Caio inſeruiet.

SI TESTATOR SIC LOQVVTVS FVERIT] *Vlpianus in fragmen. tit. 24.* Per uindicationem his uerbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, ſiue HABETO.

QVOD POST MORTEM TESTATORIS STATIM LEGATARIVS NON EXPECTATO HEREDE, &c.] *An igitur ante aditam hereditatem? minime gentium. nam ſi hereditas non adeatur, infirmatur teſtamentum, ut dixi Cap. 8. & nihil valet ex his, quæ teſtamento ſcripta ſunt, l. 9. de Teſtam. tut. quamobrem*

brem intelligendum poſt aditam hereditatem. quod autem ait, non expectato herede, hoc vult inferre, vt legatarius neceſſe non habeat è manu heredis rem legatam percipere, quum ipſe per ſe poſſit uindicare: habet enim huiuſmodi legatarius actionem in rem aduerſus quãcunque perſonam, quod & Theophilus exponit. Si tamen ante aditã hereditatem deceſſiſſet legatarius, huiuſmodi legatum ad heredes tranſmittebat, quod ius in cæteris non erat, ut tradit Paulus libro 3. ſenten. tit. de Legat. & ſi nondum conſtituiſſet legatum ad ſe pertinere, dummodo id eueniſſet poſt apertas tabulas; hoc eſt poſtquã dies legati ceſſiſſet, nam ex lege Papia dies legati cedebat ex apertis tabulis. Hodie vetus ius reſtitutum eſt.

SIBI PRAESVMIT] malè Patauij, SI PRAESVMAT.

NEC PRO PRAESVMTO LEGATO AB HEREDE POTEST CALVMNIAM SVSTINERE.] Hoc ſignificat Aniani verba, ut non poſſit heres ullam exceptionem legatario vindicanti opponere, quominus ille ſua manu rem capiat legatam: quæ tamen ſi immobilis eſſet, utroque tempore ex iure Quiritium eſſe debuerat teſtatoris, mortis ſcilicet, & teſtamenti faciendi tempore. Si verò numero, pondere aut menſura contineretur, ſatis erat ſi uel mortis duntaxat tempore fuiſſet ex iure Quiritium, ut refert Vlpian. Regul. tit. 24. §. 6.

NEC SI ALIENA RES FVERIT &c.] In legato vindicationis heredis facto opus non eſt. ideo aliena res per vindicationem legari non poterat: quia legatarius, ſuam eſſe rem dicere nequibat, quæ formula uindicationis propria eſt. Facilè pertinet ad hanc rem l. Stichus. 39. de Man. teſtam. & l. propemodum, 88 de verb. ſign. ſi in ea admittamus uerbum illud alieno, quod potius crediderim delendum.

SI PER VINDICATIONEM VNA RES SINGVLIS RELICTA SIT] Siue coniunctim, ſiue diſiunctim. cõiunctim hoc modo, Titio, & Seio fundum Tuſculanum do lego. hoc enim caſu concurſu partes fiebant. ac de hoc legato accipienda eſt l. coniunctim, 80 de lega. 3. Diſiunctim ita; Titio fundum Tuſculanum do lego; Seio fundum Tuſculanum do, lego. & hoc caſu non concurſu, ſed ſingulis partes debebantur: quod intelligit Iuſtinianus in l. vn. §. ſin autem diſiunctim, C. de Caduc. tol. ut rectè diuinauit Accurſius.

EPITOME.

Lib.2 ti. 5. PEr damnationem iſto ordine legatum dimittitur, ut teſtator in teſtamento ſcribat; TV HERES MEVS ILLI HOC DA. aut, ILLVD ILLI AB HEREDE MEO DARI IVBEO. In quo genere legati etiam alienæ res per legatum dimitti poſſunt. Et neceſſe eſt heredi, aut redimere eam rem, quæ iuris alieni eſt, & legatario tradere; aut ſi is, cuius eſt res, uendere noluerit, quantum res illa ualebit, legatario in pretio compenſare. Sed ſi teſtator rem alienam quaſi ſuam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non poteſt: & inutile eſt legatum. Nam ſi ſciens alienam eſſe, per legatum dederit, neceſſe eſt ab herede, aut ipſam rem, aut æſtimationem rei in pretio legatario dari.

PER DAMNATIONEM ISTO ORDINE] Vlpianus in fragm. regu. tit. 24 has formulas prodit; HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. DATO. FACITO. HEREDEM MEVM DARE IVBEO.

IN QVO GENERE LEGATI ETIAM ALIENAE RES &c.] Hoc in legato heredis facto opus eſt, nam ipſe damnatus eſt legatario præſtare, non legatario poteſtas data eſt uindicandi. Ideo ſi aliena res legata ſit, poteſt eam heres emere, & legatario dare, quò pertinet l. alienus. 61. ad leg. Falcid. nam ſi emere iuſto pretio non poterat, æſtimationem dabat.

AVT, SI IS, CVIVS EST RES, VENDERE NOLVERIT] Aut ētſi uendere quidē uoluerit, ſed immodico pretio, tunc enim duntaxat æſtimationem, quanti ea res eſt, inferre legatario poteſt heres, l. non dubium, 14. in fi. de legat. 3.

LEGATARIVS HOC AB HEREDE PETERE NON POTEST.] niſi proximus ſit teſtatori, aut uxori, uel alia talis

perſona, cui legaturus eſſet, & ſi ſciſset rem alienam eſſe, l. quum alienam, 10. C. de legat. Legatarium autem probare oportet, ſciſſe defunctum alienam rem legare, quia ſemper neceſſitas probandi incũbit illi, qui agit, l. Verius, 21. de Probat. Idem iuris eſt in re obligata, neceſſe enim heres habet eam luere, & legatario præſtare, §. ſed & ſi rem, Inſtit. hoc tit. Paul. lib. 3. Senten. hoc titu. §. ſi res obligata. Quid verò ſi debitor rem obligatam legauerit creditori? is legatum retinebit, ac debitam pecuniam ab heredibus exiget, l. creditorem, de leg. 2.

NAM SI SCIENS ALIENAM &c.] *Hoc totum repetitum eſt abſque ulla neceſſitate.*

EPITOME.

CAeterum inter damnationis legatum, & vindicationis hoc intereſt, quòd per vindicationem res aliena relinqui non poteſt; per damnationem eo pacto, quo ſuperius comprehenſum eſt, poteſt. Illæ etiam res, quæ in rerum natura non ſunt, per damnationem legato dimitti poſſunt, uelut ſi ita teſtator in teſtamento ſcribat: FRVCTVS, QVI EX ILLO AGRO NATI FVERINT; aut, ID, QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM FVERIT. quod in legato uindicationis fieri non poteſt; quia non poteſt hæc legatarius teſtatore mortuo continuo uindicare. Li. 2. tit. 5.

QVAE IN RERVM NATVRA NON SVNT] *Sed futuræ ſperantur, l. 24. de lega. 1. l. etiam, 17. de lega. 3. §. ea quoque res, Inſtit. eod. tit. nam ſiquis legaſset:* Stichum, qui mortuus eſt, heres meus Titio dare damnas eſto, *inutile, & ridiculum foret legatum.*

TESTATORE MORTVO] *& adita hereditate, ut ſuprà dictum eſt.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 5. INter legatum vindicationis, & damnationis iſta ſimilitudo eſt, quòd per legatum uindicationis, ſiue damnationis ſi coniunctim, ideſt, duobus, aut pluribus una res in legato dimiſſa fuerit, in utroque legato ſimul ab omnibus præſumatur. Inter legatum uindicationis, & damnationis iſta diſtantia eſt, ut ſi diſiunctim, ideſt ſingulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, ſingulis integra debeatur; ideſt, ut unus rem ipſam accipiat, alij æſtimationem rei ipſius in pretio ab herede percipiant.

SIMVL AB OMNIBVS PRAESVMATVR] Non per omnia procedit hæc ſimilitudo ſed in hoc tantum, ut quiſque legatarius partem habeat. nam ſi in legato vindicationis legatarij re, & uerbis coniuncti ſint, concurſu partes fiunt, ut iam dictum eſt. Si verò in legato damnationis eo modo ſint coniuncti, non concurſu ueniunt ſed ſingulis ab initio partes debentur, ſicque intelligenda eſt l. planè, 34. §. ſi coniunctim, de lega. 1. quid verò refferebat, concurſu partes haberent, an ſinguli? illud nimirum, quòd quùm partes concurſu fieri deberent, non concurrente altero pars eius alteri adcreſcebat. at quùm ſingulis ab initio partes deberentur, non capientis pars in hereditate remanebat, nec collegatario adcreſcebat, l. Si Titio. 7. de lega. 2. Et hęc quidem iure ciuili procedebant: at poſt legem Papiam deficientium portiones caducæ fiebant, ut demonſtrat Vlpianus tit. 24. in Fragm. § optimum & ſeq. quæ omnia ſuſtulit Iuſtinianus. nam & caducarias leges abrogauit, & nullam ſtatuit eſſe legatorum differentiam.

SINGVLIS INTEGRA DEBEATVR) Idque eſt, quod intelligit Paulus lib. 3. ſent. tit. de Legat. § 2. in legato uindicationis diſiunctim relicto ſingulis partes debentur: nam ſi unus ſolidum vindicaſſet, alter non haberet, quid uindicaret.

EPITOME.

SInendi modo hæc legati verba ſunt: ILLE HERES MEVS REM ILLAM ILLVM PERMITTE PRAESVMERE, ET SIBI HABERE. Nam & propriam rem teſtator, & heredis ſui; & alienam per ſinendi legatum relinquere poteſt. In quo legato non quidē heres legatario rem, quæ relicta eſt, iubetur tradere, ſed vindicanti legatario non permittitur prohibere. Lib. 2 tit. 5.

SINENDI MODO HAEC LEGATI VERBA SVNT] Apud Vlpianum lib. ſingul. reg. tit. 24. ea formula eſt: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE, L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQ. HABERE.

NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR &c.] Legendum eſt; NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR, ET HEREDIS SVI, NON ALIENAM PER SINENDI LEGATVM &c. Vlpian. in fragmen. ita loquitur; Sinendi modo legari poſſunt res propriç teſtatoris, & heredis eius: *Alienæ res ſinendi modo legari non poſſunt, quoniam factum heredis non requiritur, ſed tantum patientia, quæ in eiuſdem tantùm rebus, & in iis, quæ teſtatoris fuerant, aliquid operari poteſt: in alienis non; item. Nam ſi heres permittat, legatarium alienam rē vindicare, is non rectè uindicabit, ſi patiatur vindicare rem teſtatoris, aut ſuam, rectè fiet uindicatio. Hoc ſinendi legatum uindicationis legato ſimile eſt, ut ſtatim ſubiungitur.*

EPITOME.

PRæceptionis uerò legatum non niſi uni ex heredibus dari poteſt, ut aliquid ei hereditate præcipuum relinquatur. Et ſi aut coniunctim, id eſt multis, aut disiunctim ſingulis relinquatur, omnibus una res tantùm, Lib. 2 tit. 5.

tùm, quæ nominata eſt, debetur, non uni res, & alij æſtimatio, ſicut in legato damnationis eſt conſtitutum.

PRÆCEPTIONIS VERO LEGATVM] Cuius ea eſt formula; LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO, ut eſt apud Vlpi. in frag. regul.

NON NISI VNI EX HEREDIBVS.] Nam qui dicit PRAECIPITO, ſine dubiò præſupponit partem hereditatis, ſignificat enim ad partem, quam ei relinquit, uelle eum illam rem præcipuam habere, ut Theophilus ait. quid verò ſi heres, cui præceptionis titulo legatum eſt, hereditatem repudiet? Et conſtat legatum nihilominus poſſe petere, l. filio, 87. de lega. 1. l. quum reſponſo, 12. C. eod. titu.

ETSI AVT CONIVNCTIM, IDEST MVLTIS &c.) lego ETSI AVT CONIVNCTIM MVLTIS, AVT DISIVNCTIM SINGVLIS.

De Lege Falcidia. Cap. XII.

EPITOME.

Lib. 2. tit. 6. LEGE Falcidia conſtitutum eſt, quicunque heres fuerit inſtitutus quartam partem totius hereditatis habeat. Quod ſi teſtator hereditatem ſuam legatis exinanierit, hoc ſtatutum eſt, ut Falcidiam ſibi de imminutione legatorum heres retineat, conſtante nihilominus teſtamento. Hic de Pauli Sententijs addendum.

LEGE FALCIDIA] Fuit Lex Falcidia Plebiſcitum, tulit enim P. Falcidius Tribunus plebis, ut teſtatur Dio. lib. 48. & Iſidor. lib. 5. etymolog. cap. 15. cuius verba à Gratiano referuntur in

e.quędam,diſt.2.lata eſt anno ſecundo Imperij Auguſti,P.Seruilio Iſaurico iterum,& L.Antronio Coſs.vt Euſebius in Chron.tradit.

HOC STATVTVM EST, VT FALCIDIAM,&c.] *Falcidiam uocat quartam partem,ut paſſim in Iure.nam ſecundo capite legis Falcidiæ cautum eſt,ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat,l.1.D.ad leg.Falc.optimaq́ ſanè ratione,nã quùm lege 12.tabularum libera eſſet poteſtas exinaniendi totam hereditatem legatis,facilè recuſabant ſcripti heredes pro nullo, aut minimo lucro hereditatem adire, unde deſtituebantur teſtamenta. quod refert Iuſtin.in ſuis Inſtit.in princ.huius tit.Nec uerò poſt legem Falcidiam poterat teſtator prohibere,ne quadrãs ab herede retineretur. hodie poteſt ex eiuſdem Iuſtiniani conſtitutione,ut monui ſuprà ad Cap.vj.de Teſtamentis.Cætera,quę ad hanc legem pertinent,ab alijs tractata ſunt.Hæc verba Caij, aut Aniani vlterius procedere non patiuntur.*

HIC DE PAVLI SENTENTIIS ADDENDVM.] *Deſunt hæc uerba ab Editione Patauina.vidit nimirum,qui edidit, non eſſe Caij,qui Paulum ætate pręceſſit. uerùm non animaduertit, & cætera,quæ in hac Epitome ſunt,non eſſe propriè Caij.Anianus (vt dixi in huius operis initio) iuſſu Regis Alarici centonem ſuit ex Theodoſiano,& Gregoriano Codice,Pauli Sententijs, Caij Inſtitutionibus,& alijs Iuriſconſultorum libris,quos ipſe ſuis interpretationibus deturpauit potius,quàm illuſtrauit,ut ferebant Vuiſigothorum inſtituta.Sępe verò delegat lectores ad alios Iuriſconſultorum locos, ut in interpretatione l.2. C.Theod.de Dotib.ubi ſic ait:* De retentionibus verò, quia hoc lex iſta non euidenter oſtendit,in iure,hoc eſt in Pauli Sententijs,ſub titulo de dotibus requirendum, aut certè in Pauli reſponſis ſub titulo de Re vxoria. *& ad l.2.C.Theod.de Inoff.dotib.* Hic de iure addendum, quid ſit lex Papia. *ſic ad l.2. C.Theod.de legit.here.* Hic de iure addendum,quid ſit Fiducia. *pariter ad l.2.eod.C.de Reuocan. donat.* Hic de iure requirendum de Reuocandis donationibus. *Inſuper & in hac Epitome lib.3.cap.3.ita loquitur;* Exponendum hic,quid ſit donum,aut munus,uel operæ.

POTEST

De Fideicommiſsis. Cap. XIII.

EPITOME.

Lib.2 tit.7. POTEST aliquis recto iure heredem inſtituere, & rogare eum, ut hereditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommiſſum reddat. Nam ſi heredem directo iure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt ad alium acceptam hereditatem tranſmittere. Sed in hac quoque re hoc obſeruandum eſt, quod de Falcidia ſuprà iam dictum eſt, ut heres inſtitutus etiam ſi omnem hereditatem alij reſtituere iuſſus ſit, ita hereditatem alij reſtituat, ut quartam ſibi ex ipſa hereditate retineat.

Fideicommiſſa dicta ſunt, quia nullo iuris uinculo, ſed tantùm fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. poſtea ad neceſſitatem iuris tracta ſunt, ut refert Iuſtin. in titu. de fideicomm. hered.

ET ROGARE EUM &c.] Fideicommiſſa non ciuilibus uerbis, ſed precatiuè relinquuntur, ut ait Vlpian. in fragmen hoc titu. ueluti: Lucius Titius heres eſto. Rogo te Luci Titi, ut cumprimum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas. *§. in primis, Inſtit. eod. Precaria uerba ſunt etiam,* Peto, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, deſidero, fideicommitto, *§. vlt. Inſtitu. de Sing. reb. per fideicomm. leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4. ſentent. titu. primo. Vlpian. in fragm.* Iubeo *quoque precarium eſt, l. Aurelius, 28. §. vltim. de liber. legat. neque enim ſemper imperatiuum eſt, quod cognoſci poteſt, quia dicimus, Titium*

tium ſaluere iubeo, & huiuſmodi. Commendo *non eſt uerbum precatiuum, leg. 11. §. ſi ita quis, de leg. 3. l. 12. C. de Fideicomm. libert. Poſſunt autem concipi plures formulæ ad Fideicommiſſum relinquendum, ut* Cupio des, opto des, credo te daturum, *l. 114. de lega. 1.* Exigo, deſidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij eſſe, Scio hereditatem meam re ſtituturum te Titio, *l. 118. de lega. 1. Vel etiam ſi teſtator cum eo loquatur, cui fideicommiſſum relinquit, ueluti:* Peto Luci Titi contentus ſis centum aureis, *l. 69. de lega. 2.* Scire te volo donare me tibi aureos octingentos, *l. 75. de lega. 2. & eiuſmodi.*

AVT OMNEM, AVT EX PARTE) Aut purè, aut ſub conditione, aut ex certo die, §. in primis, Inſtitu. de fideic. hered.

NAM SI HEREDEM DIRECTO IVRE NON INSTITVERIT) Inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur, d. §. in primis. nam heredis inſtitutio caput, & fundamentum eſt totius teſtamenti, §. ante heredis, Inſtit. de lega. Ideoq. & fideicommiſſum inutile erit eo teſtamento datum. at datum ab inteſtato ualet: ut ſi quis legitimi heredis, aut eius, qui bonorũ poſſeſſor futurus eſt, fideicõmittat, l. 1. §. hoc aũt, l. 6. §. meminiſſe, ad S. C. Trebell. l. 3. C. eod. l. 3. D. de Iu. Codicil. l. 8. eod. §. prætereat, Inſt. de fideic. hered. Quid aũt illud eſt, FIDEICOMMISSARIVS NON POTEST AD ALIVM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE? Si fideicõmiſſarium intelligamus eũ, cui relictũ eſt fideicõmiſſum, cur is ad aliũ hereditatẽ adquiſitã tranſmittat? Aut librarius uerba Aniani, aut Anianus Caij ſentẽtiã deprauauit. niſi capiamus fideicõmiſſarium pro eo, qui rogatus eſt reſtituere. vt ſcilicet teſtator teſtamentũ fecerit, in quo neminẽ heredẽ inſtituerit, rogauerit aũt eo teſtamẽto aliquẽ, ut hereditatẽ ſuam Titio reſtituat. & conſtat, hunc non poſſe eam hereditatem ad Titium tranſmittere. Certè & qui reſtituere rogatus eſt, fideicommiſſarius dici poteſt, l. quamuis, 51. de iudic. Noue. 118. propè finem.

QVOD DE FALCIDIA SVPRA IAM DICTVM EST.) Senatuſconſultum Pegaſianum traxit legem Falcidiã etiam ad fideicommiſſa, ut ſcriptus heres, qui hereditatem reſtituere rogatus ſit, quadrantem retineat, §. ſed quia, Inſt. de Fideic. here. Vlp. lib. reg. tit. 25. Pau l. li. 4. ſent. tit. 3.

Et

EPITOME.

Lib.2 tit.7. ET ſingulæ quæcunque res per fideicommiſſum dimitti poſſunt, hoc eſt, aut fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. Ab ipſo fideicommiſſario alteri fideicommiſsum dimitti poteſt. & à legatario licet legatum dimitti non poſſit, fideicommiſſum poteſt. Et non ſolum propriæ res à teſtatore per fideicommiſſum dimitti poſſunt, ſed etiam ipſius heredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius, cui per teſtamentum parum dimiſſum eſt, plus alij per fideicommiſſum, quàm id, quod conſequitur, reddere iubeatur. Quùm autem aliena res per fideicommiſsum relinquitur, neceſſe eſt heredi, uel legatario rem illam, quæ per fideicommiſsum eſt relicta, aut redimere, & fideicommiſſario dare, aut pretium eiuſdem rei, quantum æſtimata fuerit, fideicommiſſario numerare, ſicut in damnationis legato fieri diximus.

ET SINGVLAE] Verba Caij illa fortè ſunt, quæ Iuſtinian. habet in tit. de Sing. reb. per fideic. rel.

ET A LEGATARIO LICET LEGATVM &c.] §. 1. Inſt. eod. Legatum eſt donatio ſine onere, ideo non poteſt legatarius onerari, vt quod ei donatum eſt, is alij donet. poteſt tamen rogari, ut rem donatam alij reſtituat: & ſi libuerat, olim reſtituebat. hodie velit, nolit, reſtituet.

ET NON SOLVM PROPRIAE RES &c.] §. poteſt. Inſtitut. eod. Sed ſi alienam rem tanquam ſuam teſtator per fideicommiſſum reliquerit, non relicturus ſi alienam ſciſset, ut ſolet legatum, ita inutile erit fideicommiſſum, Paul. ſenten. lib. 4. l. Prædia, C. de ficommiſ.

NE LEGATARIVS] lego DVMMODO NE LEGATARIVS &c. Poteſt rogari, ut rem legatam reſtituat; poteſt ut tantun-

tantundem præſtet: vt plus reſtituat, quàm accepit, rogari non poteſt, l. 1. §. ſi is qui. ad Trebellian. §. hoc ſolum, Inſt. de ſing. reb. per fide. reli. Legatarius autem non poteſt detrahere Falcidiam, quia hoc ius ſoli heredi datum eſt, l. lex Falcidia, 47. in fi. D. ad legem Falcid.

NECESSE EST HEREDI, VEL LEGATARIO] *Peſſimè impreſſum Patauij hoc modo: NECESSE EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QVAE PER FIDEICOMMISSVM EST RELICTA, AVT REDIMERE, VEL REDDERE, AVT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.*

SICVT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMVS] *Vlpianus in fragmen. tit. 25.* Res per fideicommiſſum relinqui poſſunt, quæ etiam per damnationem legari poſſunt.

EPITOME.

Libertates etiam ſeruis per fideicommiſſum dari poſſunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ teſtator ab ijs, ut manumitterent ſperauit. Nec intereſt, utrum hoc teſtator de ſuis ſeruis, an de ipſius heredis, uel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur heres emere ipſum ſeruum, & manumittere. Sed ſi illum dominus ſuus noluerit uendere, perit per fideicommiſſum data libertas; quia in hac re heres æſtimationem in pretio dare non cogitur: Sed quùm per fideicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris, ſed heredis libertus eſt. Lib. 2. tit. 7.

QVAE TESTATOR AB HIS, VT MANVMITTERENT SPERAVIT] *Si quis teſtamento ſic dixerit;* Spero Luci Titi, te manumiſſurum ſeruos meos Stichũ, & Erotem: *Fideicommiſſariam libertatem deberi credo: facilè*

NE VITAE PVPILLI ALIQVAS SVBSTITVTVS INSIDIAS MOLIATVR] *Multi enim hoc pertimeſcere ſolent, §. ſin autem, Inſtit. de pupil. ſubſtit. nam ſi pupillus pubertatem egrediatur, iam ſubſtitutus ſpem ſuccedendi amittet; quamobrem etiamſi pater teſtamento ſuo cauerit, ut filius apud ſubſtitutum educetur, tamen prætor æſtimare debet, an non ſuſpicio ulla maligna ſit, l. 1. D. Vbi pupil. educ. deb. facile enim mortem pupillorum exoptant ſubſtituti, unde illud eſt Perſii Sat. 2.*

Pupillumque vtinam, quem proximus heres
Impello, expungam: namque eſt ſcabioſus, & acri
Bile tumet. *& facilè id euenire ſolet, ut ſignificat Horatius Sermon. lib. 2. Sat. 5.*

vt & ſcribare ſecundus
Heres, & ſi quis caſus puerum egerit orco,
In uacuum uenias. perrarò hæc alea fallit.

NAM IN EXTREMA PAGINA] *In ima cera, ait Suetonius Iul. cap. 83. ut contrà primas ceras nominat Neron. c. 17.*

OBSIGNATA PERMANEAT] *Si teſtator in priore parte teſtamenti id cauerit, d. §. ſin autem, in fin. Inſtitut. de pupill. ſubſti. Sed & idem eſt, ſi ſeorſum tabulas ſignatas reliquerit, etiam ſi non fuerit ſuperſcriptum, ne aperirentur, l. 8. Quemad. teſta. aper.*

HOC ETIAM ET DE DONIS FIERI POTEST.) *Verba hęc ſubobſcura ſunt. nihil autem aliud ſignificare credo, quã legata quoque, quæ à ſubſtituto alicui dari teſtator præcipit, iiſdem poſtremis tabulis ſcribi debere. nam non minus legatarij uitæ pupilli inſidiarentur, quùm ſcirent, nihil ſe percepturos, niſi pupillus decederet, & locum ſubſtitutioni daret. Vtique autem & legatum donum, ſeu donatio eſt.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. NAm ſi extraneus heres ſcriptus ſit, & ſi aliquem ſubſtituere non poſſumus, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres ſit, poteſt tamen per fideicommiſſum obligari, ut alij rogatus à teſtatore hereditatem aut integram, aut pro parte reſtituat.

HAec Anianus. verba autem Caij facilè exiſtimo ea eſse, quę Iuſtinianus habet in §. vlt. Inſt. de pupil. ſubſtit.

ETSI ALIQVEM SVBSTITVERE NON POSSVMVS &c.] Qui ſemel fuit heres, amplius non poteſt deſinere eſſe heres, l. ei qui, de hered. inſti. l. 1. ad S. C. Trebell. quamobrem etſi hereditatem ex fideicommiſſo reſtituat, nihilominus heres permanet, § reſtituta, Inſtit. de fideicom. hered. ac niſi poſt Pegaſianum Senatuſconſultum ſtipulationes ad ſimilitudinem partiariorum legatariorum, aut emtæ, & venditę hereditatis interpoſitæ eſſent, uniuerſa onera heres ſuſtinebat. Hinc perſpicere licet, fideicommiſſum non eſſe ſubſtitutionem, ut paſſim uocant interpretes. Inſtitutio enim eſt directa primi heredis appellatio, ſic ſubſtitutio eſt directa ſecundi heredis, uel tertij appellatio. quaſi ſubinſtitutio: & qui ſubſtitutionem fideicommiſsariam appellat, idem facilius poteſt dicere gibbum rectum, aut planitiem montoſam. quare parcius ea appellatione utendum; quod & ſeruaſſe Iuriſconſulti uidentur. Nam ſubſtitutus in locum deficientis heredis heres eſt: contrà Fideicommiſſarius fideicommiſſum habere non poteſt, niſi heres adierit hereditatem. Hęc ſi ab alijs animaduerſa eſſent, non ità facilè multis erroribus ſcaterent interpretum ſcripta. Hinc falſa illa adſcueratio, ſubſtitutionem uerbis directis compendioſè (vt aiunt) factam, quum nullo tempore directò ualere poſſit, poſt mortem ad fideicommiſsum trahi, quam mertò improbat Alexander, qui pater veritatis cognominatus eſt. & apertiſſimè locus hic Caij refragatur comprobatus (vt diximus) à Iuſtiniano in §. vlt. Inſt. de pup. ſub. fruſtra enim id eſse priuilegium militis dixiſſet Papinianus in l. Centurio, de vul. & pup. quod ſuperius declarauimus. Nam quòd hoc uerbum inuicem ſubſtituo, commune uocauit Modeſtinus in l. 4. de vul. & pupill. ſubſtit. non etiam fideicommiſſorum commune eſse intelligendum eſt, ſed tantùm vulgaris, & pupillaris ſubſtitutionis, ut apertè ex eo loco colligitur, & Viglius conſideras. At falſus intellectus ueritati præualuit: itaq; hodie eo iure vtimur, nam & Pontificijs legibus comprobatum uidetur, c. Rainutius, ext. de Teſtam. c. 1. de Teſtam. in Sex.

De Legatis. Cap. XI.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4.

LEGATORVM genera ſunt quatuor, Vindicationis, damnationis, ſinendi modo, & Præceptionis. Vindicationis legatum eſt, ſi teſtator ſic loquutus fuerit: ILLVM SERVVM TIBI DO, aut LEGO: vel ILLAM REM TIBI PRAESVME, HABE, VINDICA. Quod poſt mortem teſtatoris ſtatim legatarius non expectato herede ſibi præſumit. quam ſi præſumſerit, nec pro præſumto legato ab herede pōt calumniam ſuſtinere, nec ſi aliena res fuerit, quæ legata eſt, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per uindicationem una res multis legata ſit, & ſinguli hanc ipſam rem præſumere uelint, æquales ſinguli de re legata capiunt portiones.

DIluit tacitam obiectionem Iuſtinianus Inſtit. hoc tit. cur hoſce modos adquiſitionis ſingularum rerum interſerat, quum de vniuerſalibus adquiſitionibus uerba facere inſtituerit: quia ſcilicet de teſtamentis, & hereditatibus teſtamentarijs diſſertum eſt, teſtamentis autem dantur legata, ideo non abs re uiſum, de legatis dicere. quæ ratio & Caio inſeruiet.

SI TESTATOR SIC LOQVVTVS FVERIT] Ulpianus in fragmen. tit. 24. Per uindicationem his uerbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, ſiue HABETO.

QVOD POST MORTEM TESTATORIS STATIM LEGATARIVS NON EXPECTATO HEREDE, &c.] An igitur ante aditam hereditatem? minime gentium. nam ſi hereditas non adeatur, infirmatur teſtamentum, ut dixi Cap. 8. & nihil valet ex his, quæ teſtamento ſcripta ſunt, l. 9. de Teſtam. tut. quamobrem

brem intelligendum poſt aditam hereditatem. quod autem ait, non expectato herede, hoc vult inferre, vt legatarius neceſse non habeat è manu heredis rem legatam percipere, quum ipſe per ſe poſſit uindicare: habet enim huiuſmodi legatarius actionem in rem aduerſus quãcunque perſonam, quod & Theophilus exponit. Si tamen ante aditã hereditatem deceſſiſſet legatarius, huiuſmodi legatum ad heredes tranſmittebat, quod ius in cæteris non erat, ut tradit Paulus libro 3. ſenten. tit. de Legat. & ſi nondum conſtituiſſet legatum ad ſe pertinere, dummodo id veniſset poſt apertas tabulas, hoc eſt poſtquã dies legati ceſſiſſet, nam ex lege Papia dies legati cedebat ex apertis tabulis. Hodie vetus ius reſtitutum eſt.

SIBI PRAESVMIT] *malè Patauij, SI PRAESVMAT.*

NEC PRO PRAESVMTO LEGATO AB HEREDE POTEST CALVMNIAM SVSTINERE.] *Hoc ſignificãt Aniani verba, ut non poſſit heres ullam exceptionem legatario vindicanti opponere, quominus ille ſua manu rem capiat legatam: quæ tamen ſi immobilis eſſet, utroque tempore ex iure Quiritium eſſe debuerat teſtatoris, mortis ſcilicet, & teſtamenti faciendi tempore. Si verò numero, pondere aut menſura contineretur, ſatis erat ſi uel mortis duntáxat tempore fuiſset ex iure Quiritium, ut refert Vlpia. Regul. tit. 24. §. 6.*

NEC SI ALIENA RES FVERIT &c.] *In legato vindicationis heredis facto opus non eſt. ideo aliena res per vindicationem legari non poterat: quia legatarius, ſuam eſſe rem dicere nequibat, quæ formula uindicationis propria eſt. Facilè pertinet ad hanc rem l. Stichus. 39. de Man. teſtam. & l propemodum, 88 de verb ſign. ſi in ea admittamus uerbum illud* alieno, *quod potius crediderim delendum.*

SI PER VINDICATIONEM VNA RES SINGVLIS RELICTA SIT] *Siue coniunctim, ſiue diſiunctim. cõiunctim hoc modo,* Titio, & Seio fundum Tuſculanum do lego. *hoc enim caſu concurſu partes fiebant. ac de hoc legato accipiend. eſt l. coniunctim, 80 de lega. 3. Diſiunctim ita;* Titio fundum Tuſculanum do lego; Seio fundum Tuſculanum do, lego. *& hoc caſu non concurſu, ſed ſingulis partes debebantur. quod intelligit Iuſtinianus in l. vn. §. ſin autem diſiunctim, C. de Caduc. toll. ut rectè diuinauit Accurſius.*

E P I T O M E.

Lib. 2 ti. 5. PEr damnationem iſto ordine legatum dimittitur, ut teſtator in teſtamento ſcribat; TV HERES MEVS ILLI HOC DA. aut, ILLVD ILLI AB HEREDE MEO DARI IVBEO. In quo genere legati etiam alienæ res per legatum dimitti poſſunt. Et neceſſe eſt heredi, aut redimere eam rem, quæ iuris alieni eſt, & legatario tradere; aut ſi is, cuius eſt res, uendere noluerit, quantum res illa ualebit, legatario in pretio compenſare. Sed ſi teſtator rem alienam quaſi ſuam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non poteſt: & inutile eſt legatum. Nam ſi ſciens alienam eſſe, per legatum dederit, neceſſe eſt ab herede, aut ipſam rem, aut æſtimationem rei in pretio legatario dari.

PER DAMNATIONEM ISTO ORDINE] Vlpianus in fragm. regu. tit. 24 has formulas prodit; HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. DATO. FACITO. HEREDEM MEVM DARE IVBEO.

IN QVO GENERE LEGATI ETIAM ALIENAE RES &c.] Hoc in legato heredis facto opus eſt, nam ipſe damnatus eſt legatario præſtare, non legatario poteſtas data eſt uindicandi. Ideo ſi aliena res legata ſit, poteſt eam heres emere, & legatario dare, quò pertinet l. alienus. 61. ad leg. Falcid. nam ſi emere iuſto pretio non poterat, æſtimationem dabat.

AVT SI IS, CVIVS EST RES, VENDERE NOLVERIT] Aut ẽt ſi uendere quidẽ uoluerit, ſed immodico pretio, tunc enim duntaxat æſtimationem, quanti ea res eſt, inferre legatario poteſt heres, l. non dubium, 14. in fi. de legat. 3.

LEGATARIVS HOC AB HEREDE PETERE NON POTEST.] niſi proximus ſit teſtatori, aut uxori, uel alia talis

perſona, cui legaturus eſſet, & ſi ſciſset rem alienam eſse, l. quum alienam, 10. C. de legat. Legatarium autem probare oportet, ſciſſe defunctum alienam rem legáre, quia ſemper neceſſitas probandi incũbit illi, qui agit, l. Verius, 21. de Probat. Idem iuris eſt in re obligata, neceſſe enim heres habet eam luere, & legatario præſtare, §. ſed & ſi. rem, Inſtit. hoc tit. Paul. lib. 3. Senten. hoc titu. §. ſi res obligata. Quid verò ſi debitor rem obligatam legauerit creditori? is legatum retinebit, ac debitam pecuniam ab heredibus exiget, l. creditorem, de leg. 2.

NAM SI SCIENS ALIENAM &c.] Hoc totum repetitum eſt abſque ulla neceſſitate.

EPITOME.

CAeterum inter damnationis legatum, & vindicationis hoc intereſt, quòd per vindicationem res aliena relinqui non poteſt; per damnationem eo pacto, quo ſuperius comprehenſum eſt, poteſt. Illæ etiam res, quæ in rerum natura non ſunt, per damnationem legato dimitti poſſunt, uelut ſi ita teſtator in teſtamento ſcribat: FRVCTVS, QVI EX ILLO AGRO NATI FVERINT; aut, ID, QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM FVERIT. quod in legato uindicationis fieri non poteſt; quia nón poteſt hæc legatarius teſtatore mortuo continuo uindicare. Li. 2. tit. 5.

QVAE IN RERVM NATVRA NON SVNT] Sed futuræ ſperantur, l. 24. de lega. 1. l. etiam, 17. de lega. 3. §. ea quoque res, Inſtit. eod. tit. nam ſiquis legaſſet: Stichum, qui mortuus eſt, heres meus Titio dare damnas eſto, *inutile, & ridiculum foret legatum.*

TESTATORE MORTVO] & adita hereditate, ut ſuprà dictum eſt.

EPITOME.

Lib.2 tit.5. INter legatum vindicationis,& damnationis iſta ſimilitudo eſt,quòd per legatum uindicationis, ſiue damnationis ſi coniunctim, ideſt, duobus, aut pluribus una res in legato dimiſſa fuerit, in utroque legato ſimul ab omnibus præſumatur. Inter legatum uindicationis, & damnationis iſta diſtantia eſt, ut ſi diſiunctim, ideſt ſingulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit,ſingulis integra debeatur; ideſt, ut unus rem ipſam accipiat, alij æſtimationem rei ipſius in pretio ab herede percipiant.

SIMVL AB OMNIBVS PRAESVMATVR] Non per omnia procedit hæc ſimilitudo,ſed in hoc tantum, ut quiſque legatarius partem habeat. nam ſi in legato vindicationis legatarij re,& uerbis coniuncti ſint,concurſu partes fiunt,ut iam dictum eſt. Si verò in legato damnationis eo modo ſint coniuncti, non concurſu ueniunt,ſed ſingulis ab initio partes debentur,ſicque intelligenda eſt l.plane,34.§.ſi coniunctim,de lega.1.quid vero referebat,concurſu partes haberent,an ſinguli? illud nimirum,quòd quum partes concurſu fieri deberent,non concurrente altero pars eius alteri adcreſcebat.at quum ſingulis ab initio partes deberentur,non capientis pars in hereditate remanebat,nec collegatario adcreſcebat,l. Si Titio.7.de lega.2.Et hæc quidem iure ciuili procedebant:at poſt legem Papiam deficientium portiones caducæ fiebant, ut demonſtrat Vlpianus tit.24.in Fragm.§ optimum.& ſeq.quæ omnia ſuſtulit Iuſtinianus.nam & caducarias leges abrogauit, & nullam ſtatuit eſſe legatorum differentiam.

SINGVLIS INTEGRA DEBEATVR) Idque eſt,quod intelligit Paulus lib.3.ſent,tit,de Legat.§ 2.in legato uindicationis diſiunctim relicto ſingulis partes debentur: nam ſi unus ſolidum vindicaſſet,alter non haberet,quid uindicaret.

EPITOME.

SInendi modo hæc legati verba ſunt; ILLE HERES MEVS REM ILLAM ILLVM PERMITTE PRAESVMERE, ET SIBI HABERE. Nam & propriam rem teſtator, & heredis ſui; & alienam per ſinendi legatum relinquere poteſt. In quo legato non quidē heres legatario rem, quæ relicta eſt, iubetur tradere, ſed vindicanti legatario non permittitur prohibere. Lib. 2 tit. 5.

SINENDI MODO HAEC LEGATI VERBA SVNT] *Apud Vlpianum, lib. ſingul. reg. tit. 24 ea formula eſt*: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE, L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQ. HABERE.

NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR &c.] *Legendum eſt*; NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR, ET HEREDIS SVI, NON ALIENAM PER SINENDI LEGATVM &c. *Vlpian. in fragmen. ita loquitur*; Sinendi modo legari poſſunt res propriæ teſtatoris, & heredis eius: *Alienæ res ſinendi modo legari non poßunt, quoniam factum heredis non requiritur, ſed tantum patientia, quæ in eiuſdem tantùm rebus, & in iis, quæ teſtatoris fuerant, aliquid operari poteſt: in alienis non; item. Nam ſi heres permittat, legatarium alienam rē vindicare, is non rectè uindicabit, ſi patiatur vindicare rem teſtatoris, aut ſuam, rectè ſiet uindicatio. Hoc ſinendi legatum uindicationis legato ſimile eſt, ut ſtatim ſubiungitur.*

EPITOME.

PRæceptionis uerò legatum non niſi uni ex heredibus dari poteſt, ut aliquid ei hereditate præcipuum relinquatur. Et ſi aut coniunctim, ideſt multis, aut diſiunctim ſingulis relinquatur, omnibus una res tantùm, Lib. 2 tit. 5.

tùm, quæ nominata eſt, debetur, non uni res, & alij æſtimatio, ſicut in legato damnationis eſt conſtitutum.

PRAECEPTIONIS VERO LEGATVM] Cuius ea eſt formula; LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO, ut eſt apud Vlpi. in frag. regul.

NON NISI VNI EX HEREDIBVS.] Nam qui dicit PRAECIPITO, ſine dubiò præſupponit partem hereditatis, ſignificat enim ad partem, quam ei relinquit, uellè eum illam rem præcipuam habere, ut Theophilus ait. quid verò ſi heres, cui præceptionis titulo legatum eſt, hereditatem repudiet? Et conſtat legatum nihilominus poſſe petere, l. filio, 87. de lega. 1. l. quum reſponſo, 12. C. eod. titu.

ETSI AVT CONIVNCTIM, IDEST MVLTIS &c.) lego ETSI AVT CONIVNCTIM MVLTIS, AVT DISIVNCTIM SINGVLIS.

De Lege Falcidia. Cap. XII.

EPITOME.

Lib. 2. tit. 6. LEGE Falcidia conſtitutum eſt; quicunque heres fuerit inſtitutus quartam partem totius hereditatis habeat. Quòd ſi teſtator hereditatem ſuam legatis exinanierit, hoc ſtatutum eſt, ut Falcidiam ſibi de imminutione legatorum heres retineat, conſtante nihilominus teſtamento. Hic de Pauli Sententijs addendum.

LEGE FALCIDIA] Fuit Lex Falcidia Plebiſcitum, tulit enim P. Falcidius Tribunus plebis, ut teſtatur Dio. lib. 48. & Iſidor. lib. 5. etymolog. cap. 15. cuius verba à Gratiano referuntur in

e.quędam,diſt.2.lata eſt anno ſecundo Imperij Auguſti,P.Seruilio Iſaurico iterum,& L.Antronio Coſ.vt Euſebius in Chron.tradit.

HOC STATVTVM EST, VT FALCIDIAM,&c.] *Falcidiam uocat quartam partem,ut paſſim in Iure.nam ſecundo capite legis Falcidiæ cautum eſt,ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat,l.1.D.ad leg.Falc.optimą;ſanè ratione,nã quùm lege 12.tabularum libera eſſet poteſtas exinaniendi totam hereditatem legatis,facilè recuſabant ſcripti heredes pro nullo, aut minimo lucro hereditatem adire, unde deſtituebantur teſtamenta. quod refert Iuſtin.in ſuis Inſtit.in princ.huius tit.Nec uerò poſt legem Falcidiam poterat teſtator prohibere,ne quadrãs ab herede retineretur. hodie poteſt ex eiuſdem Iuſtiniani conſtitutione,ut monui ſuprà ad Cap.vj.de Teſtamentis.Cætera,quę ad hanc legem pertinent,ab alijs tractata ſunt.Me verba Caij, aut Aniani vlterius procedere non patiuntur.*

HIC DE PAVLI SENTENTIIS ADDENDVM.] *Deſunt hæc uerba ab Editione Patauina.vidit nimirum,qui edidit, non eſſe Caij,qui Paulum ætate pręceſſit. uerùm non animaduertit, & cætera,quæ in hac Epitome ſunt,non eſſe propriè Caij. Anianus (vt dixi in huius operis initio) iuſſu Regis Alarici centonem ſuit ex Theodoſiano,& Gregoriano Codice,Pauli Sententijs, Caij Inſtitutionibus,& alijs Iuriſconſultorum libris,quos ipſe ſuis interpretationibus deturpauit potius,quàm illuſtrauit,ut ferebant Vuiſigothorum inſtituta.Sępe verò delegat lectores ad alios Iuriſconſultorum locos, ut in interpretatione l.2. C.Theod.de Dotib.ubi ſic ait:* De retentionibus verò, quia hoc lex iſta non euidenter oſtendit,in iure,hoc eſt in Pauli Sententijs,ſub titulo de dotibus requirendum, aut certè in Pauli reſponſis ſub titulo de Re vxoria. *& ad l.2.C.Theod.de Inoff.dotib.* Hic de iure addendum, quid ſit lex Papia. *ſic ad l.2. C.Theod.de legit.hered.* Hic de iure addendum,quid ſit Fiducia. *pariter ad l.2.eod.C.de Reuocan.donat.* Hic de iure requirendum de Reuocandis donationibus. *Inſuper & in hac Epitome lib.3.cap.3.ita loquitur;* Exponendum hic,quid ſit donum,aut munus,uel operæ.

POTEST

De Fideicommiſsis. Cap. XIII.

EPITOME.

Lib.2 tit.7. POTEST aliquis recto iure heredem inſtituere, & rogare eum, ut hereditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommiſſum reddat. Nam ſi heredem directo iure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt ad alium acceptam hereditatem tranſmittere. Sed in hac quoque re hoc obſeruandum eſt, quod de Falcidia ſuprà iam dictum eſt, ut heres inſtitutus etiam ſi omnem hereditatem alij reſtituere iuſſus ſit, ita hereditatem alij reſtituat, ut quartam ſibi ex ipſa hereditate retineat.

Fideicommiſſa dicta ſunt, quia nullo iuris uinculo, ſed tantùm fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. poſtea ad neceſſitatem iuris tracta ſunt, ut refert Iuſtin. in titu. de fideicomm. hered.

ET ROGARE EUM &c.] Fideicommiſſa non ciuilibus uerbis, ſed precatiuè relinquuntur, ut ait Vlpian. in fragmen hoc titu. ueluti: Lucius Titius heres eſto. Rogo te Luci Titi, ut cumprimum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas. *§. in primis, Inſtit. eod. Precaria uerba ſunt etiam,* Petò, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, deſidero, fideicommitto, *§. vlt. Inſtitu. de Sing. reb. per fideicomm. leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4. ſentent. titu. primo. Vlpian. in fragm.* Iubeo *quoque precarium eſt, l. Aurelius, 28. §. vltim. de liber. legat. neque enim ſemper imperatiuum eſt, quod cognoſci poteſt, quia dicimus, Titium*

tium ſaluere iubeo, & huiuſmodi. Commendo *non eſt uerbum precatiuum, leg.11.§.ſi ita quis, de leg.3. l. 12. C.de Fideicomm.libert. Poſſunt autem concipi plures formulę ad Fideicommiſſum relinquendum, ut* Cupio des, opto des, credo te daturum, *l.114.de lega.1.* Exigo, deſidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij eſſe, Scio hereditatem meam reſtituturum te Titio, *l.118.de lega.1. Vel etiam ſi teſtator cum eo loquatur, cui fideicommiſſum relinquit, ueluti:* Peto Luci Titi contentus ſis centum aureis, *l.69.de lega.2.* Scire te volo donare me tibi aureos octingentos, *l.75.de lega.2. & eiuſmodi.*

AVT OMNEM, AVT EX PARTE) Aut purè, aut ſub conditione, aut ex certo die, §.in primis, Inſtitu.de fideic. hered.

NAM SI HEREDEM DIRECTO IVRE NON INSTITVERIT) Inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur, d.§.in primis. nam heredis inſtitutio caput, & fundamentum eſt totius teſtamenti, §.ante heredis, Inſtit.de lega. Ideoq. & fideicommiſſum inutile erit eo teſtamento datum. at datum ab inteſtato ualet: ut ſi quis legitimi heredis, aut eius, qui bonorũ poſſeſſor futurus eſt, fideicõmittat, l.1.§.hoc aũt, l.6.§.meminiſſe, ad S.C.Trebell. l.3.C.eod. l.3.D.de Iu.Codicil. l.8.eod. §.prætereat, Inſt.de fideic.hered. Quid aũt illud eſt, FIDEICOMMISSARIVS NON POTEST AD ALIVM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE? Si fideicõmiſſarium intelligamus eũ, cui relictũ eſt fideicõmiſſum, cur is ad aliũ hereditatẽ adquiſitã transmittat? Aut librarius uerba Aniani, aut Anianus Caij ſentẽtiã deprauauit. niſi capiamus fideicõmiſſarium pro eo, qui rogatus eſt reſtituere. vt ſcilicet teſtator teſtamentũ fecerit, in quo neminẽ heredẽ inſtituerit, rogauerit aũt eo teſtamẽto aliquẽ, ut hereditatẽ ſuam Titio reſtituat. & conſtat, hunc non poſſe eam hereditatem ad Titium transmittere. Certè & qui reſtituere rogatus eſt, fideicommiſſarius dici poteſt, l.quamuis, 51.de iudic. Noue.118. propè finem.

QVOD DE FALCIDIA SVPRA IAM DICTVM EST.) Senatuſconſultum Pegaſianum traxit legem Falcidiã etiam ad fideicommiſſa, ut ſcriptus heres, qui hereditatem reſtituere rogatus ſit, quadrantem retineat, §.ſed quia, Inſt.de Fideic.here. Vlp.lib.reg.tit.25. Pau l.li.4.ſent.tit.3.

Et

EPITOME.

Lib.2 tit.7. ET ſingulæ quæcunque res per fideicommiſſum dimitti poſſunt, hoc eſt, aut fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. Ab ipſo fideicommiſſario alteri fideicommiſsum dimitti poteſt. & à legatario licet legatum dimitti non poſſit, fideicommiſſum poteſt. Et non ſolum propriæ res à teſtatore per fideicommiſſum dimitti poſſunt, ſed etiam ipſius heredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius, cui per teſtamentum parum dimiſſum eſt, plus alij per fideicommiſſum, quàm id, quod conſequitur, reddere iubeatur. Quùm autem aliena res per fideicommiſsum relinquitur, neceſſe eſt heredi, uel legatario rem illam, quæ per fideicommiſsum eſt relicta, aut redimere, & fideicommiſſario dare, aut pretium eiuſdem rei, quantum æſtimata fuerit, fideicommiſſario numerare, ſicut in damnationis legato fieri diximus.

ET SINGVLAE] Verba Caij illa fortè ſunt, quæ Iuſtinian. habet in tit. de Sing. reb. per fideic. rel.

ET A LEGATARIO LICET LEGATVM &c.] §. 1. Inſt. eod. Legatum eſt donatio ſine onere, ideo non poteſt legatarius onerari, vt quod ei donatum eſt, is alij donet. poteſt tamen rogari, ut rem donatam alij reſtituat: & ſi libuerat, olim reſtituebat. hodie velit, nolit, reſtituet.

ET NON SOLVM PROPRIAE RES &c.] §. poteſt. Inſtitut. eod. Sed ſi alienam rem tanquam ſuam teſtator per fideicommiſſum reliquerit, non relicturus ſi alienam ſciſſet, ut ſolet legatum, ita inutile erit fideicommiſſum, Paul. ſenten. lib. 4. l. Prædia, C. de fidecommiſ.

NE LEGATARIVS] lego DVMMODO NE LEGATARIVS &c. Poteſt rogari, ut rem legatam reſtituat; poteſt ut tantun-

tantundem præſtet: vt plus reſtituat, quàm accepit, rogari non poteſt, l. 1. §. ſi is qui. ad Trebellian. §. hoc ſolum, Inſt. de ſing. reb. per fide. reli. Legatarius autem non poteſt detrahere Falcidiam, quia hoc ius ſoli heredi datum eſt, l. lex Falcidia, 47. in fi. D. ad legem Falcid.

NECESSE EST HEREDI, VEL LEGATARIO] *Peſſimè impreſſum Patauij hoc modo: NECESSE EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QVAE PER FIDEICOMMISSVM EST RELICTA, AVT REDIMERE, VEL REDDERE, AVT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.*

SICVT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMVS] *Vlpianus in fragmen. tit. 25.* Res per fideicommiſſum relinqui poſſunt, quæ etiam per damnationem legari poſſunt.

EPITOME.

Libertates etiam ſeruis per fideicommiſſum dari poſſunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ teſtator ab ijs, ut manumitterent ſperauit. Nec intereſt, utrum hoc teſtator de ſuis ſeruis, an de ipſius heredis, uel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur heres emere ipſum ſeruum, & manumittere. Sed ſi illum dominus ſuus noluerit uendere, perit per fideicommiſſum data libertas; quia in hac re heres æſtimationem in pretio dare non cogitur: Sed quum per fideicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris, ſed heredis libertus eſt. Lib. 2. tit. 7.

QVAE TESTATOR AB HIS, VT MANVMITTERENT SPERAVIT] *Si quis teſtamento ſic dixerit:* Spero Luci Titi, te manumiſſurum ſeruos meos Stichũ, & Erotem: *Fideicommiſſariam libertatem deberi credo: facile*

NE VITAE PVPILLI ALIQVAS SVBSTITVTVS INSIDIAS MOLIATVR] *Multi enim hoc pertimeſcere ſolent, §. ſin autem, Inſtit. de pupil. ſubſtit. nam ſi pupillus pubertatem egrediatur, iam ſubſtitutus ſpem ſuccedendi amittet; quamobrem etiamſi pater teſtamento ſuo cauerit, ut filius apud ſubſtitutum educetur, tamen prætor æſtimare debet, an non ſuſpicio ulla maligna ſit, l. 1. D. Vbi pupil. educ. deb. facile enim mortem pupillorum exoptant ſubſtituti, unde illud eſt Perſii Sat. 2.*

Pupillumque vtinam, quem proximus heres
Impello, expungam: namque eſt ſcabioſus, & acri
Bile tumet. *& facilè id euenire ſolet, ut ſignificat Horatius Sermon. lib. 2 Sat. 5.*

vt & ſcribare ſecundus
Heres, & ſi quis caſus puerum egerit orco,
In uacuum uenias. perrarò hæc alea fallit.

NAM IN EXTREMA PAGINA] *In ima cera, ait Suetonius Iul. cap. 83. ut contrà primas ceras nominat Neron. c. 17.*

OBSIGNATA PERMANEAT] *Si teſtator in priore parte teſtamenti id cauerit, d. §. ſin autem, in fin. Inſtitut. de pupill. ſubſti. Sed & idem eſt, ſi ſeorſum tabulas ſignatas reliquerit, etiam ſi non fuerit ſuperſcriptum, ne aperirentur, l. 8. Quemad. teſta. aper.*

HOC ETIAM ET DE DONIS FIERI POTEST.) *Verba hęc ſubobſcura ſunt. nihil autem aliud ſignificare credo, quã legata quoque, quæ à ſubſtituto alicui dari teſtator præcipit, iiſdem poſtremis tabulis ſcribi debere. nam non minus legatarij uitæ pupilli inſidiarentur, quùm ſcirent, nihil ſe percepturos, niſi pupillus decederet, & locum ſubſtitutioni daret. Vtique autem & legatum donum, ſeu donatio eſt.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. NAm ſi extraneus heres ſcriptus ſit, & ſi aliquem ſubſtituere non poſſumus, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres ſit, poteſt tamen per fideicommiſſum obligari, ut alij rogatus à teſtatore hereditatem aut integram, aut pro parte reſtituat.

HAec Anianus. verba autem Caij facilè exiſtimo ea eſſe, quę Iuſtinianus habet in §. vlt. Inſt. de pupil. ſubſtit.

ETSI ALIQVEM SVBSTITVERE NON POSSVMVS &c.] *Qui ſemel fuit heres, amplius non poteſt deſinere eſſe heres, l. ei qui, de hered. inſtl. l. 1. ad S. C. Trebell. quamobrem etſi hereditatem ex fideicommiſſo reſtituat, nihilominus heres permanet, § reſtituta, Inſtit. de fideicom. hered. ac niſi poſt Pegaſianum Senatuſconſultum ſtipulationes ad ſimilitudinem partiariorum legatariorum, aut emtæ, & uenditę hereditatis interpoſitæ eſſent, uniuerſa onera heres ſuſtinebat. Hinc perſpicere licet, fideicommiſſum non eſſe ſubſtitutionem, ut paſſim uocant interpretes. Inſtitutio enim eſt directa primi heredis appellatio, ſic ſubſtitutio eſt directa ſecundi heredis, uel tertij appellatio, quaſi ſubinſtitutio. & qui ſubſtitutionem fideicommiſſariam appellat, idem facilius poteſt dicere gibbum rectum, aut planitiem montoſam, quare parcius ea appellatione utendum; quod & ſeruaſſe Iuriſconſulti uidentur. Nam ſubſtitutus in locum deficientis heredis heres eſt: contrà Fideicommiſſarius fideicōmiſſum habere non poteſt, niſi heres adierit hereditatem. Hęc ſi ab alijs animaduerſa eſſent, non ità facilè multis erroribus ſcaterent interpretum ſcripta. Hinc falſa illa adſeueratio, ſubſtitutionem uerbis directis compendioſè (vt aiunt) factam; quum nullo tempore directò ualere poſſit, poſt mortem ad fideicommiſſum trahi, quàm meritò improbat Alexander, qui pater veritatis cognominatus eſt. & apertiſſimè locus hic Caij refragatur comprobatus (vt diximus) à Iuſtiniano in §. vlt. Inſt. de pup. ſub. fruſtra enim id eſſe priuilegium militis dixiſſet Papinianus in l. Centurio, de vul. & pup. quòd ſuperius declarauimus. Nam quòd hoc uerbum* inuicem ſubſtituo, *commune uocauit Modeſtinus in l. 4. de vul. & pupill. ſubſtit. non etiam fideicommiſſorum commune eſſe intelligendum eſt, ſed tantùm vulgaris, & pupillaris ſubſtitutionis, ut apertè ex eo loco colligitur, & Viglius conſiderat. At falſus intellectus ueritati prævaluit: itaq; hodie eo iure vtimur, nam & Pontificijs legibus comprobatum uidetur, c. Rainutius, ext. de Teſtam. c. 1. de Teſtam. in Sex.*

De Legatis. Cap. XI.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 4. LEGATORVM genera ſunt quatuor, Vindicationis, damnationis, ſinendi modo, & Præceptionis. Vindicationis legatum eſt, ſi teſtator ſic loquutus fuerit: ILLVM SERVVM TIBI DO, aut LEGO: vel ILLAM REM TIBI PRAESVME, HABE, VINDICA. Quod poſt mortem teſtatoris ſtatim legatarius non expectato herede ſibi præſumit. quam ſi præſumſerit, nec pro præſumto legato ab herede pōt calumniam ſuſtinere, nec ſi aliena res fuerit, quæ legata eſt, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per uindicationem una res multis legata ſit, & ſinguli hanc ipſam rem præſumere uelint, æquales ſinguli de re legata capiunt portiones.

Diluit tacitam obiectionem Iuſtinianus Inſtit. hoc tit. cur hoſce modos adquiſitionis ſingularum rerum interſerat, quùm de vniuerſalibus adquiſitionibus uerba facere inſtituerit: quia ſcilicet de teſtamentis, & hereditatibus teſtamentarijs diſſertum eſt, teſtamentis autem dantur legata, ideo non abs re uiſum, de legatis dicere. quæ ratio & Caio inſeruiet.

SI TESTATOR SIC LOQVVTVS FVERIT] *Vlpianus in fragmen. tit. 24.* Per uindicationem his uerbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, ſiue HABETO.

QVOD POST MORTEM TESTATORIS STATIM LEGATARIVS NON EXPECTATO HEREDE, &c.] *An igitur. ante aditam hereditatem? minime gentium. nam ſi hereditas non adeatur, infirmatur teſtamentum, ut dixi Cap. 8. & nihil valet ex his, quæ teſtamento ſcripta ſunt, l. 9. de Teſtam. tut. quamobrem*

brem intelligendum poſt aditam hereditatem. quod autem ait, non expectato herede, hoc vult inferre, vt legatarius neceſſe non habeat è manu heredis rem legatam percipere, quum ipſe per ſe poſſit uindicare: habet enim huiuſmodi legatarius actionem in rem aduerſus quãcunque perſonam, quod & Theophilus exponit. Si tamen ante aditã hereditatem deceſſiſſet legatarius, huiuſmodi legatum ad heredes tranſmittebat, quod ius in cæteris non erat, ut tradit Paulus libro 3. ſenten. tit. de Legat. & ſi nondum conſtituiſſet legatum ad ſe pertinere, dummodo id euenisſet poſt apertas tabulas, hoc eſt poſtquã dies legati ceſſiſſet, nam ex lege Papia dies legati cedebat ex apertis tabulis. Hodie vetus ius reſtitutum eſt.

SIBI PRAESVMIT] *malè Patauij, SI PRAESVMAT.*

NEC PRO PRAESVMTO LEGATO AB HEREDE POTEST CALVMNIAM SVSTINERE.] *Hoc ſignificãt Aniani verba, ut non poſſit heres ullam exceptionem legatario vindicanti opponere, quominus ille ſua manu rem capiat legatam: quæ tamen ſi immobilis eſſet, utroque tempore ex iure Quiritium eſſe debuerat teſtatoris, mortis ſcilicet, & teſtamenti faciendi tempore. Si verò numero, pondere aut menſura continerẽtur, ſatis erat, ſi uel mortis duntaxat tempore fuiſſet ex iure Quritium, ut refert Vlpia. Regul. tit. 24. §. 6.*

NEC SI ALIENA RES FVERIT &c.] *In legato vindicationis heredis facto opus non eſt. ideo aliena res per vindicationem legari non poterat: quia legatarius, ſuam eſſe rem dicere nequibat. quæ formula uindicationis propria eſt. Facilè pertinet ad hanc rem l. Stichus. 39. de Man. teſtam. & l propemodum, 88 de verb. ſign. ſi in ea admittamus uerbum illud* alieno, *quod potius crediderim delendum.*

SI PER VINDICATIONEM VNA RES SINGVLIS RELICTA SIT] *Siue coniunctim, ſiue diſiunctim. cõiunctim hoc modo,* Titio, & Seio fundum Tuſculanum do lego. *hoc enim caſu concurſu partes fiebant. ac de hoc legato accipienda eſt l. coniunctim, 80 de lega. 3. Diſiunctim ita,* Titio fundum Tuſculanum do lego; Seio fundum Tuſculanum do, lego. *& hoc caſu non concurſu, ſed ſingulis partes debebantur. quod intelligit Iuſtinianus in l. vn. §. ſin autem diſiunctim, C. de Caduc. tol. ut rectè diuinauit Accurſius.*

EPITOME.

Lib.2 ti. 5. PEr damnationem iſto ordine legatum dimittitur, ut teſtator in teſtamento ſcribat; TV HERES MEVS ILLI HOC DA. aut, ILLVD ILLI AB HEREDE MEO DARI IVBEO. In quo genere legati etiam alienæ res per legatum dimitti poſſunt. Et neceſſe eſt heredi, aut redimere eam rem, quæ iuris alieni eſt, & legatario tradere; aut ſi is, cuius eſt res, uendere noluerit, quantum res illa ualebit, legatario in pretio compenſare. Sed ſi teſtator rem alienam quaſi ſuam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non poteſt: & inutile eſt legatum. Nam ſi ſciens alienam eſſe, per legatum dederit, neceſſe eſt ab herede, aut ipſam rem, aut æſtimationem rei in pretio legatario dari.

PER DAMNATIONEM ISTO ORDINE] Vlpianus in fragm. regu. tit. 24. has formulas prodit; HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. DATO. FACITO. HEREDEM MEVM DARE IVBEO.

IN QVO GENERE LEGATI ETIAM ALIENAE RES &c.] Hoc in legato heredis facto opus eſt, nam ipſe damnatus eſt legatario præſtare, non legatario poteſtas data eſt uindicandi. Ideo ſi aliena res legata ſit, poteſt eam heres emere, & legatario dare, quò pertinet l. alienus. 61. ad leg. Falcid. nam ſi emere iuſto pretio non poterat, æſtimationem dabat.

AVT SI IS, CVIVS EST RES, VENDERE NOLVERIT] Aut ẽt ſi uendere quidẽ uoluerit, ſed immodico pretio, tunc enim duntaxat æſtimationem, quanti ea res eſt, inferre legatario poteſt heres, l. non dubium, 14. in fi. de legat. 3.

LEGATARIVS HOC AB HEREDE PETERE NON POTEST.] niſi proximus ſit teſtatori, aut uxori, uel alia talis

perſona, cui legaturus eſſet, & ſi ſciſset rem alienam eſse, l. quum alienam, 10. C. de legat. Legatarium autem probare oportet, ſciſſe defunctum alienam rem legare, quia ſemper neceſſitas probandi incūbit illi, qui agit, l. Verius, 21. de Probat. Idem iuris eſt in re obligata, neceſſe enim heres habet eam luere, & legatario præſtare, §. ſed & ſi rem, Inſtit. hoc tit. Paul. lib. 3. Senten. hoc titu. §. ſi res obligata. Quid verò ſi debitor rem obligatam legauerit creditori, is legatum retinebit, ac debitam pecuniam ab heredibus exiget, l. creditorem, de leg. 2.

NAM SI SCIENS ALIENAM &c.] Hoc totum repetitum eſt abſque ulla neceſſitate.

EPITOME.

CAeterum inter damnationis legatum, & vindicationis hoc intereſt, quòd per vindicationem res aliena relinqui non poteſt; per damnationem eo pacto, quo ſuperius comprehenſum eſt, poteſt. Illæ etiam res, quæ in rerum natura non ſunt, per damnationem legato dimitti poſſunt, uelut ſi ita teſtator in teſtamento ſcribat: FRVCTVS, QVI EX ILLO AGRO NATI FVERINT; aut, ID, QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM FVERIT. quod in legato uindicationis fieri non poteſt; quia non poteſt hæc legatarius teſtatore mortuo continuo uindicare. Li. 2. tit. 5.

QVAE IN RERVM NATVRA NON SVNT] Sed futuræ ſperantur, l. 24. de lega. 1. l. etiam, 17. de lega. 3. §. ea quoque res, Inſtit. eod. tit. nam ſiquis legaßet: Stichum, qui mortuus eſt, heres meus Titio dare damnas eſto, *inutile, & ridiculum foret legatum.*

TESTATORE MORTVO] & adita hereditate, ut ſuprà dictum eſt.

EPITOME.

Lib.2 tit.5. INter legatum vindicationis,& damnationis iſta ſimilitudo eſt,quòd per legatum uindicationis, ſiue damnationis ſi coniunctim, ideſt, duobus, aut pluribus una res in legato dimiſſa fuerit, in utroque legato ſimul ab omnibus præſumatur. Inter legatum uindicationis, & damnationis iſta diſtantia eſt, ut ſi diſiunctim, ideſt ſingulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit,ſingulis integra debeatur; ideſt, ut unus rem ipſam accipiat, alij æſtimationem rei ipſius in pretio ab herede percipiant.

SIMVL AB OMNIBVS PRAESVMATVR.] Non per omnia procedit hæc ſimilitudo ſed in hoc tantum, ut quiſque legatarius partem habeat. nam ſi in legato vindicationis legatarij re,& uerbis coniuncti ſint,concurſu partes fiunt,ut iam dictum eſt. Si verò in legato damnationis eo modo ſint coniuncti, non concurſu ueniunt,ſed ſingulis ab initio partes debentur,ſicque intelligenda eſt l.plane,34.§.ſi coniunctim,de lega.1. quid verò referebat,concurſu partes haberent,an ſinguli? illud nimirum,quòd quùm partes concurſu fieri deberent,non concurrente altero pars eius alteri adcreſcebat. at quùm ſingulis ab initio partes deberentur,non capientis pars in hereditate remanebat,nec collegatario adcreſcebat,l. Si Titio.7.de lega.2. Et hæc quidem iure ciuili procedebant:at poſt legem Papiam deficientium portiones caducæ fiebant, ut demonſtrat Vlpianus tit.24.in Fragm.§ optimum.& ſeq. quæ omnia ſuſtulit Iuſtinianus.nam & caducarias leges abrogauit, & nullam ſtatuit eſſe legatorum differentiam.

SINGVLIS INTEGRA DEBEATVR) Idque eſt,quod intelligit Paulus lib.3.ſent,tit.de Legat.§ 2. in legato uindicationis diſiunctim relicto ſingulis partes debentur: nam ſi unus ſolidum vindicaſſet,alter non haberet,quid uindicaret.

EPITOME.

SInendi modo hæc legati verba ſunt: ILLE HERES MEVS REM ILLAM ILLVM PERMITTE PRAESVMERE, ET SIBI HABERE. Nam & propriam rem teſtator, & heredis ſui, & alienam per ſinendi legatum relinquere poteſt. In quo legato non quidẽ heres legatario rem, quæ relicta eſt, iubetur tradere, ſed vindicanti legatario non permittitur prohibere. Lib. 2 tit. 5.

SINENDI MODO HAEC LEGATI VERBA SVNT] Apud Vlpianum lib. ſingul. reg. tit. 24. ea formula eſt; HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE, L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQ. HABERE.

NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR &c.] Legendum eſt; NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR, ET HEREDIS SVI, NON ALIENAM PER SINENDI LEGATVM &c. Vlpian. in fragmen. ita loquitur; Sinendi modo legari poſſunt res propriç teſtatoris, & heredis eius: *Alienæ res ſinendi modo legari non poßunt, quoniam factum heredis non requiritur, ſed tantum patientia, quæ in eiuſdem tantùm rebus, & in ijs, quæ teſtatoris fuerant, aliquid operari poteſt: in alienis non; item. Nam ſi heres permittat, legatarium alienam rẽ vindicare, is non rectè uindicabit, ſi patiatur vindicare rem teſtatoris, aut ſuam, rectè fiet uindicatio. Hoc ſinendi legatum uindicationis legato ſimile eſt, ut ſtatim ſubiungitur.*

EPITOME.

PRæceptionis uerò legatum non niſi uni ex heredibus dari poteſt, ut aliquid ei hereditate, præcipuum relinquatur. Et ſi aut coniunctim, id eſt multis, aut diſiunctim ſingulis relinquatur, omnibus una res tan- Lib. 2 tit. 5.

tùm,

tùm, quæ nominata eſt, debetur, non uni res, & alij æſtimatio, ſicut in legato damnationis eſt conſtitutum.

PRÆCEPTIONIS VERO LEGATVM] Cuius ea eſt formula; LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO, ut eſt apud Vlpi. in frag. regul.

NON NISI VNI EX HEREDIBVS] Nam qui dicit PRÆCIPITO, ſine dubiò præſupponit partem hereditatis, ſignificat enim ad partem, quam ei relinquit, uelle eum illam rem præcipuam habere, ut Theophilus ait. quid verò ſi heres, cui præceptionis titulo legatum eſt, hereditatem repudiet? Et conſtat legatum nihilominus poſſe petere, l. filio, 87. de lega. 1. l. quum reſponſo, 12. C. eod. titu.

ETSI AVT CONIVNCTIM, IDEST MVLTIS &c.) lego ETSI AVT CONIVNCTIM MVLTIS, AVT DISIVNCTIM SINGVLIS.

De Lege Falcidia. Cap. XII.

EPITOME.

Lib. 2. tit. 6. LEGE Falcidia conſtitutum eſt, quicunque heres fuerit inſtitutus quartam partem totius hereditatis habeat. Quod ſi teſtator hereditatem ſuam legatis exinanierit, hoc ſtatutum eſt, ut Falcidiam ſibi de imminutione legatorum heres retineat, conſtante nihilominus teſtamento. Hic de Pauli Sententijs addendum.

LEGE FALCIDIA] Fuit Lex Falcidia Plebiſcitum, tulit enim P. Falcidius Tribunus plebis, ut teſtatur Dio. lib. 48. & Iſidor. lib. 5. etymolog. cap. 15. cuius verba à Gratiano referuntur in

e.quędam,diſt.2.lata eſt anno ſecundo Imperij Auguſti,P.Seruilio Iſaurico iterum,& L.Antronio Coſſ.vt Euſebius in Chron.tradit.

HOC STATVTVM EST, VT FALCIDIAM,&c.] *Falcidiam uocat quartam partem,ut paſſim in Jure.nam ſecundo capite legis Falcidiæ cautum eſt,ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat,l.1.D.ad leg.Falc.optimę ſanè ratione,nã quùm lege 12.tabularum libera eſſet poteſtas exinaniendi totam hereditatem legatis,facilè recuſabant ſcripti heredes pro nullo, aut minimo lucro hereditatem adire, unde deſtituebantur teſtamenta. quod refert Iuſtin.in ſuis Inſtit.in princ.huius tit.Nec uerò poſt legem Falcidiam poterat teſtator prohibere,ne quadrãs ab herede retineretur. hodie poteſt ex eiuſdem Iuſtiniani conſtitutione,ut monui ſuprà ad Cap.vj.de Teſtamentis.Cætera,quę ad hanc legem pertinent,ab alijs tractata ſunt.Me verba Caij, aut Aniani vlterius procedere non patiantur.*

HIC DE PAVLI SENTENTIIS ADDENDVM.] *Deſunt hæc uerba ab Editione Patauina.vidit nimirum,qui edidit, non eſſe Caij,qui Paulum ætate pręceſſit.uerùm non animaduertit, & cætera,quæ in hac Epitome ſunt,non eſſe propriè Caij.Anianus (vt dixi in huius operis initio) iuſſu Regis Alarici centonem ſuſt ex Theodoſiano,& Gregoriano Codice,Pauli Sententijs, Caij Inſtitutionibus,& alijs Iuriſconſultorum libris,quos ipſe ſuis interpretationibus deturpauit potius,quàm illuſtrauit,ut ferebant Vuiſigothorum inſtituta.Sępe verò delegat lectores ad alios Iuriſconſultorum locos, ut in interpretatione l.2. C.Theod.de Dotib.ubi ſic ait:* De retentionibus verò, quia hoc lex iſta non euidenter oſtendit,in iure,hoc eſt in Pauli Sententijs,ſub titulo de dotibus requirendum, aut certè in Pauli reſponſis ſub titulo de Re vxoria. *& ad l.2.C.Theod.de Inoff.dotib.* Hic de iure addendum, quid ſit lex Papia. *ſic ad l.2.C.Theod.de legit.here.* Hic de iure addendum,quid ſit Fiducia. *pariter ad l.2.eod.C.de Reuocan.donat.* Hic de iure requirendum de Reuocandis donationibus. *Inſuper & in hac Epitome lib.3.cap.3.ita loquitur;* Exponendum hic,quid ſit donum,aut munus,uel operæ.

POTEST

De Fideicommiſsis. Cap. XIII.

EPITOME.

Lib.2 tit.7. POTEST aliquis recto iure heredem inſtituere, & rogare eum, ut hereditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommiſſum reddat. Nam ſi heredem directo iure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt ad alium acceptam hereditatem tranſmittere. Sed in hac quoque re hoc obſeruandum eſt, quod de Falcidia ſuprà iam dictum eſt, ut heres inſtitutus etiam ſi omnem hereditatem alij reſtituere iuſſus ſit, ita hereditatem alij reſtituat, ut quartam ſibi ex ipſa hereditate retineat.

Fideicommiſſa dicta ſunt, quia nullo iuris uinculo, ſed tantùm fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. poſtea ad neceſsitatem iuris tracta ſunt, ut refert Iuſtin. in titu. de fideicomm. hered.

ET ROGARE EUM &c.] Fideicommiſsa non ciuilibus uerbis, ſed precatiuè relinquuntur, ut ait Vlpian. in fragmen hoc titu. ueluti: Lucius Titius heres eſto. Rogo te Luci Titi, ut cumprimum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas. *§. in primis, Inſtit. eod. Precaria uerba ſunt etiam,* Peto, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, deſidero, fideicommitto, *§. vlt. Inſtitu. de Sing. reb. per fideicomm. leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4 ſentent. titu. primo. Vlpian. in fragm.* Iubeo *quoque precarium eſt, l. Aurelius, 28. §. vltim. de liber. legat. neque enim ſemper imperatiuum eſt, quod cognoſci poteſt, quia dicimus, Titium*

tium ſaluere iubeo, & huiuſmodi. Commendo *non eſt uerbum precatiuum, leg.* 11.*§.ſi ita quis, de leg.* 3. *l.* 12. *C.de Fideicomm.libert.Poſſunt autem concipi plures formulę ad Fideicommiſſum relinquendum, ut* Cupio des, opto des, credo te daturum, *l.*114.*de lega.* 1. Exigo, deſidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij eſſe, Scio hereditatem meam reſtituturum te Titio, *l.*118.*de lega.*1.*Vel etiam ſi teſtator cum eo loquatur, cui fideicommiſſum relinquit, ueluti:* Peto Luci Titi contentus ſis centum aureis, *l.*69.*de lega.* 2. Scire te volo donare me tibi aureos octingentos, *l.*75.*de lega.* 2. *& eiuſmodi.*

AVT OMNEM, AVT EX PARTE) Aut purè, aut ſub conditione, aut ex certo die,§.in primis, Inſtitu.de fideic. hered.

*NAM SI HEREDEM DIRECTO IVRE NON INSTITVERIT) Inutile eſt teſtamentum,in quo nemo heres inſtituitur,d.§.in primis. nam heredis inſtitutio caput, & fundamentum eſt totius teſtamenti,§.ante heredis,Inſtit.de lega.Ideoq. & fideicommiſſum inutile erit eo teſtamento datum.at datum ab inteſtato ualet:ut ſi quis legitimi heredis,aut eius,qui bonorũ poſſeſſor futurus eſt,fideicõmittat,l.*1.*§.hoc aũt,l.*6.*§.meminiſſe,ad S.C.Trebell. l.*3.*C.eod.l.*3.*D.de Iu.Codicil.l.*8.*eod.§.prætereat,Inſt.de fideic.hered.Quid aũt illud eſt, FIDEICOMMISSARIVS NON POTEST AD ALIVM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE? Si fideicõmiſſarium intelligamus eũ, cui relictũ eſt fideicõmiſſum,cur is ad aliũ hereditatẽ adquiſitã tranſmittat? Aut librarius uerba Aniani, aut Anianus Caij ſentẽtiã deprauauit.niſi capiamus fideicõmiſſarium pro eo,qui rogatus eſt reſtituere.vt ſcilicet teſtator teſtamentũ fecerit,in quo neminẽ heredẽ inſtituerit,rogauerit aũt eo teſtamẽto aliquẽ,ut hereditatẽ ſuam Titio reſtituat.& conſtat,hunc non poſſe eam hereditatem ad Titium tranſmittere. Certè & qui reſtituere rogatus eſt,fideicommiſſarius dici poteſt,l.quamuis,*51.*de iudic.Noue.*118.*propè finem.*

*QVOD DE FALCIDIA SVPRA IAM DICTVM EST.) Senatuſconſultum Pegaſianum traxit legem Falcidiã etiam ad fideicommiſſa,ut ſcriptus heres, qui hereditatem reſtituere rogatus ſit,quadrantem retineat,§.ſed quia,Inſt.de Fideic.here.Vlp.lib. reg.tit.*25.*Pau l.li.*4.*ſent.tit.*3.

Et

tantundem præſtet: ut plus reſtituat, quàm accepit, rogari non poteſt, l. 1. §. ſi is qui. ad Trebellian. §. hoc ſolum, Inſt. de ſing. reb. per fide. reli. Legatarius autem non poteſt detrahere Falcidiam, quia hoc ius ſoli heredi datum eſt, l. lex Falcidia, 47. in fi. D. ad legem Falcid.

NECESSE EST HEREDI, VEL LEGATARIO] *Peſſimè impreſſum Patauij hoc modo:* NECESSE EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QVAE PER FIDEICOMMISSVM EST RELICTA, AVT REDIMERE, VEL REDDERE, AVT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.

SICVT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMVS] *Vlpianus in fragmen. tit. 25.* Res per fideicommiſſum relinqui poſſunt, quæ etiam per damnationem legari poſſunt.

EPITOME.

Libertates etiam ſeruis per fideicommiſſum dari poſſunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ teſtator ab ijs, ut manumitterent ſperauit. Nec intereſt, utrum hoc teſtator de ſuis ſeruis, an de ipſius heredis, uel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur heres emere ipſum ſeruum, & manumittere. Sed ſi illum dominus ſuus noluerit uendere, perit per fideicommiſſum data libertas; quia in hac re heres æſtimationem in pretio dare non cogitur: Sed quum per fideicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris, ſed heredis libertus eſt. Lib. 2. tit. 7.

QVAE TESTATOR AB HIS, VT MANVMITTERENT SPERAVIT] *Si quis teſtamento ſic dixerit:* Spero Luci Titi, te manumiſſurum ſeruos meos Stichū, & Erotem: *Fideicommiſſariam libertatem deberi credo: facilè*

enim in fauorem libertatis reſpondendum eſt.
NEC INTEREST, VTRVM HOC TESTATOR DE SVIS, &c.] *Siue putauerit alienos eſſe, & ſui fuerint, ſiue putauerit ſuos, & alieni ſint, l. Paulus. 39. de Fideicom. liber. quod in legatis, & fideicommiſſis pecuniarijs non procedit, ut ante dixi.*
QVIA IN HAC RE HERES AESTIMATIONEM IN PRETIO DARE NON COGITVR) *Nam libertas inæſtimabilis res eſt, l. libertas, l. non eſt ſingulis, de regul. iur. Hodie tamen non perit, quia poteſt tempus occaſionem quandoque offerre ſerui manumittendi, §. libertas, Inſt. de ſing. re. p Fide. reli. uide quę dixi lib. 1. Cap. 3.*
NON TESTATORIS, SED HEREDIS LIBERTVS EST] *§. pen. Inſt. eod. l. 7. C. de Fideic. libert.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 7. PRæterea inter fideicommiſſa, & legata ſunt quædam diſtantiæ. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid commiſſum eſt, herede mortuo poterit peruenire; ſi talis fuerit conditio teſtamenti; nam legatum ita relinqui non poteſt. Item legatum per Codicillum relictum non ualet, niſi codicilli teſtamento fuerint confirmati: fideicommiſſum verò, etiamſi teſtamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri relinqui non poteſt, ſed fideicommiſſum poteſt. Item per legatum ſeruo alieno directa libertas dari non poteſt; per fideicommiſſum poteſt. Item per codicillos nemo heres inſtitui poteſt, quamuis teſtamento confirmati ſint: Sed is, qui teſtamento heres fuerit inſtitutus, poteſt per codicillum rogari, ut hereditatem, quæ ei data eſt, alij totam, uel pro parte reſtituat. quod ualidum eſt, etiamſi codicilli teſtamento non fuerint confirmati.

Sunt

SVNT QVAEDAM DISTANTIAE] quas abſtulit Iuſtinianus, l.2.C.Comm.de lega.§.noſtra autem, Inſt.de lega.

AD EVM, CVI ALIQVID COMMISSVM EST) lego DIMISSVM EST. hoc verbo quàm ſæpe vtatur Anianus, hic libellus demonſtrat. Sed & lubet adnotare alios eiuſdem locos in Theodoſiani Codicis interpretationibus, quas ipſe ſcripſit. habet igitur id uerbum pro relinquere, ad l.2.C.Th.de Inoff. teſtam. ad l.3.C.eod.ad l.4.eod.ad l.vn.C.de Inoff.dona ad l.vn.C.de Here. pet. ad l.1.C.de Fam.herci.ad l.2.C.de ſec.nup.ad l.2.de Teſt.& Cod.ad l.1.de lib.ca.ad l.4.Vnde vi.ad l.4.de legit.here.ad l.7.eod.ad l.9. de mater.bon ad l.vn.de bon.quæ fil.fam.ad l.2.C.Gregoriano, de Inoff.teſtamen.ad l.1.C.Greg.de Fami.herciſ.ad Nouel.2.Theodo. tit.11.l.1.ad Nouel.Valent.lib.2.ti 6 ad Nou.eiuſd.ti.12.ad Nou. 1.Seueri lib.5.ad Pauli Sentent.lib.1.tit.20.ad lib.3.tit.2.& tit.7. ad lib.4.tit.1.

NAM LEGATVM ITA RELINQVI NON POTEST] Poſt mortem heredis legari non poteſt, ne ab heredis herede legari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur, ait Vlpi.in fragm.tit.24.& Paul.lib.Sent.3.tit.6.quòd emendauit Juſtinianus, §.poſt mortem, Inſt.de lega.

ITEM LEGATVM PER CODICILLVM RELICTVM NON VALET.] §.præterea, Jnſt.de Fideicom.hered. Condito teſtamento, codicilli pars teſtamenti eſſe intelliguntur, ideoque legatũ in ijs relictum ualet, ac ſi teſtamento ſcriptum eſſet. quùm verò nullum ſit teſtamentum, codicilli ab inteſtato ſcripti eſſe dicuntur: ſed legatum ab inteſtato relinqui non poteſt, l.antepen.de lega.1.quoniã quem teſtator inſtitutione non honorat, nec legato debet onerare. poteſt tamen precariò petere, ut aliquid alij det.

ITEM PER LEGATVM SERVO ALIENO DIRECTA LIBERTAS DARI NON POTEST) Directa libertas ſimilis eſt legato uindicationis, ac ſicut aliena res per uindicationem legari non poteſt, ita nec alieno ſeruo libertas dari poteſt. quoniam qui directò manumittitur, ipſo iure liber ſit, nec heredis factũ requirit. at manum (vt dicitur) in alienam meſſem mittere nemo debet. quùm & ab alienorum ſeruorum manumiſſione abſtinuerint quoque Imperatores, quamuis ad id laceſſiti populi adclamatione, ut oſtendi lib.1.obſeru.cap.21.

JTEM PER CODICILLOS NEMO HERES JNSTI-

TVI POTEST.] At hic non tradit differentiam inter legata, & fideicommiſſa: nam huic rei non uidetur ſe adſtrinxiſſe; magis enim uim, & proprietatem fideicommiſſorum explicare pergit, & quem vult ordinem ſequitur. Codicillorum origo apud Iuſtinianum videnda eſt, titulo de Codicillis, Porrò his neq. dari hereditas, neque adimi pōt, l. 2. C. de Codic. § Codic. Inſt. de Codi. nam Codicilli ſunt qdem pars teſtamenti, ſed pars, qua ſeparata teſtamētum non corruit. at ſeparata heredis inſtitutione irritum fit teſtamentum; quia ex ea ſuas habet uires, adeo ut ante heredis inſtitutionem legari non poſſet, quoniam & poteſtas teſtamenti ab ea incipit, Vlpian. §. ante, in fragm. tit. 24. Paul. lib. 3. Sent tit 6. §. ante. Inſtitut. de lega. ac codicilli etiamſi ante teſtamentum facti ſint, ſemper intelliguntur ſequela teſtamenti.

ETIAMSI CODICILLI TESTAMENTO NON FVERINT CONFIRMATI.] Nimirum quia & ab inteſtato fideicommiſſa dantur, ut ſuperius dictum eſt.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 7. ITem quamuis non poſſimus poſt mortem eius, quem heredem inſtituimus, alium ei ſubſtituere; tamen per fideicommiſſum rogare eum poſſumus, ut quùm moriatur, alij eam hereditatem uel totam, uel pro parte reſtituat. Et quia, ſicut ſuperius dictum eſt, etiam poſt mortem heredis fideicommiſſum ei, cui relictum eſt, dari poteſt; quod hoc ordine fit, ut teſtator ſcribat: ILLVM HEREDEM INSTITVO, ET VOLO, VT, QVVM MORTVVS FVERIT, AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT. Præterea & in hoc alia fideicommiſſorum, & legatorum conditio eſt, quia fideicommiſſa ſi tardius, quàm ſcriptum eſt, ſoluta fuerint, uſuræ, & fructus debentur. Legatorum verò vſuræ non debentur, ſed ex mora ſolutionis, ſi per damnationem relicta fuerit, duplicantur.

Quamuis

QVAMVIS NON POSSIMVS POST MORTEM EIVS &c.] *Poſſumus poſt mortem filij impuberis, quia videmur pro eo teſtamentum facere. at poſt eius mortem, qui teſtari poteſt, nemo ſubſtituere poteſt, quia huiuſmodi ſubſtitutio inualida eſt, nec trahitur vnquam ad fideicommiſſum, ut dixi cap. x. Neque obſtat l. Scæuola, 76 ad Treb. quia ibi & filius impubes deceſſit, & ſubſtitutio teſtamento adſcripta non eſt, ſed codicillis, quo caſu uidetur teſtator uoluiſſe fideicommittere: alioquin nullo modo ualet ſubſtitutio Codicillis ſcripta l. pen. C. de Codicill. nam ſi ea ſubſtitutio non codicillis, ſed teſtamento adſcripta fuiſſet, nunquam reſpondiſſet Scæuola, placere, ut fideicommiſſum intelligatur. nam codicilli ſemper arguunt fideicommiſſum, quum nihil obſtat apertè contrarium, l illud, 13. § tractari, de Iu. Codil. l. vlt. §. illud quoque. C. de Codicil. & hoc eſt uerum.*

ET QVIA SICVT SVPERIVS &c] *vacat* QVIA.

AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.) *Patauij* PERVENIAT.

LEGATORVM VERO VSVRAE NON DEBENTVR, SED &c.) *Contrà videntur eſſe l. 1. l. vlt C. de vſur. & fruct. lega. & Paulus lib. 3. Sent. tit. vlt. qui ſic ait:* Ex mora præſtandorum fideicommiſſorum, uel legatorum fructus, & uſuræ peti poſſunt. Mora autem fieri uidetur, quum poſtulanti non datur. *Sed ita conciliabimus: vt ſi mora ex inficiatione naſcatur, tunc dupletur actio, Paul Sentent. lib. 1. titu. 19. §. vlt. Inſtitut. de Oblig quæ qua. ex contr. Si verò heres non inficietur quidem legatum, ſed moram faciat, puta ſub obtentu legis Falcidiæ, l. 2. C. de vſur. leg. tunc vſuræ, & fructus debeantur. In cæteris legatis mora non conſideratur, quia legatarius quandocunque vult vindicat. Hodie tamen, quia omnia legata exæquata ſunt, inficiando lis non creſcit, ſed tantùm ex mora vſuræ præſtantur, preterquàm in legatis, quæ pietatis intuitu relicta ſunt, d. §. vlt Inſtit. de oblig. quæ quaſi ex con. §. ex maleficijs, de Actionibus.*

De Inteſtatorum heredit atibus Cap. XIIII.

C A I V S.

„ INTESTATORVM hereditates lege
„ duodecim tabularum primum ad ſuos he
„ redes pertinent. Sui autem heredes exiſti-
„ mantur liberi, qui in poteſtate morientis
„ fuerint, ueluti filius, filia, uel nepos neptis
„ vè, pronepos proneptisvè ex nepote filio nato progna-
„ tus, prognat[illegible]vè. nec intereſſe naturales naturales liberi
„ an adoptiui. Ita demum tamen nepos, neptisvè, & pro
„ nepos, proneptisvè ſuorum heredum numero ſunt, ſi
„ præcedens perſona deſierit * ſiue alia ratione, uelut e-
„ mancipatione. Nam ſi per idem tempus, quo quiſque
„ morietur, filius in poteſtate eius ſit, nepos ex eo ſuus he
„ res eſſe non poteſt. Idem & in cæteris deinceps liberorũ
„ perſonis dictum intelligimus.

POſt rerum adquiſitiones ex hereditatibus teſtamentarijs, reliquũ erat, ut de ijs adquiſitionibus diſſereret, quæ per hereditates ab inteſtato nobis obueniunt, quod hoc capite facit, & ſequenti. Pręclarum autem hoc fragmentum, quod utrumque caput complectitur, ſumſimus ex collatione legum Moſaicarum, & Romanarum tit. vlt. quam edidit eruditiſſimus Petrus Pitheus, cui profectò tantum debet Reſpublica litteraria, quantum benemerenti homini deberi par eſt. In eo autem & ſi ita eſt; Caius Inſtitutionum libro III. legitimas ſic ordinat ſucceſſiones. Inteſtatorum &c. *tamẽ nos hoc libro poſuimus, quia ſi tres tantùm libros inſtitutionum ſcripſit Caius, vt diximus in huius operis initio, facilè credendum eſt, hæc tractaſſe hoc libro, quùm materiam rerum adquiſitionum ſequatur,*

tur, nec eum ordinem confundat, ut primo libro de perſonis, ſecūdo de rebus, tertio de obligationibus loquatur. legendum igitur eo loco, libro II. *vt Pitheus quoque ſentit. facilis eſt autem notarum lapſus.*

INTESTATORVM] *Inteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumuè factum eſt, aut nemo ex eo heres exſtitit. ut ait Iuſtinia. in prin. tit. de heredi. quæ ab inte. def. l. 1. de ſuis, & leg. her. quæ quomodo accidant, non nihil diximus ſupra Cap. vj. vij. & viij.*

SVI AVTEM HEREDES EXISTIMANTVR LIBERI] *Liberorum appellatione & filij, & nepotes, & pronepotes, cæterique continentur, l. liberorum, l. cognoſcere, §. vlt. l. filij, de verb. ſigni. Quare autem dicantur ſui heredes, diximus ſupra Cap. 9.*

QVI IN POTESTATE MORIENTIS] *ergò filius eius, qui apud hoſtes deceſſit, ſuus heres dici non poteſt, l. 12. Qui teſta. fac. poſſ. tamen fictione legis Corneliæ ſuus iudicatur. Pariter poſtumus nepos ſuus heres non erit, l. 6. de ſuis, & legit. here. niſi uiuo auo conceptus ſit, quia conceptus quodammodo in rerum natura fuiſſe exiſtimatur, l. 7. D. eod. l. Gallus, de lib. & poſtum. Sui autem in ſucceſſione cæteris omnibus ab inteſtato præferuntur, niſi ſi pater poſt mortem ſuam perduellionis fuerit damnatus, l. 1. §. interdum, de ſuis, & legit. here. tunc enim ſuum heredem habere non poteſt, aut ſi habet, is ſuus heres eſſe deſinit, §. interdum, Inſt. hoc tit.*

EX NEPOTE FILIO NATO) *lege* EX NEPOTE EX FILIO NATO.

NEC INTERESSE, NATVRALES LIBERI, AN ADOPTIVI) *Scripſerim potius, I ut apud uſtinianum:* NEC INTEREST, VTRVM NATVRALES SINT LIBERI, AN ADOPTIVI. *nam eius verba ex Caio deſumta eſſe conſtat. adoptiui autem eodem iure cenſentur, quo naturales, ut alibi dictum eſt.*

*SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT**) *Mancum fuit hoc loco exemplar, quod ſic ſupplendum eſt ex Iuſtiniani Inſtitu. §. ita demum, hoc tit.* SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT IN POTESTATE PARENTIS ESSE, SIVE MORTE ID ACCIDERIT, SIVE ALIA RATIONE. &c.

VELVT EMANCIPATIONE) *Diximus libro 1. Cap. 9.*

Credo autem emancipationem capitis minutionem fuiſſe ob ſimulatas illas venditiones, & manumiſſiones. quare hodie fortaſſe emancipatus non erit capite minutus, quùm potius caput adquirere uideatur, ut qui paterfamilias efficitur.

QVO QVISQVE MORIETVR] *Apud Iuſtinianum eſt,* QVO QVIS MORERETVR, *aut* QVO QVIS MORITVR.

IDEM ET IN CAETERIS DEINCEPS &c.] *Si filius de medio ſublatus eſt, nepos ſuus heres eſt; ſi nepos, pronepos ſuus erit; ſi pronepos, abnepos erit. qua de re loquuti ſumus Cap. 9. Subijciam hic Aniani Epitomen: & ſic membratim cuncta, quæ ipſe ex Caio ſumſit.*

EPITOME.

Lib. 2 ti. 8. INteſtatorum hereditas primùm ad ſuos heredes pertinent. Sui autem heredes appellantur filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per uirilem ſexum deſcendentes ſui uocantur. Naturales ſunt hæ perſonæ, ac adoptiuæ. Adoptiuorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos, uel neptis ex filio, auo ſui heredes ſunt, ſi pater eorum de poteſtate patris aut morte, aut emancipatione diſceſſerit. nam ſi eo tempore, quo aliquis moritur, filium in poteſtate habeat, & ex eo nepotes, illi uiuo patre ſuo, & in poteſtate aui conſtituto, ſui heredes auo eſſe non poſſunt.

QVIA OMNES PER VIRILEM SEXVM DESCENDENTES] *recto tramite.*

NATVRALES SVNT HAE PERSONE, AC ADOPTIVAE] *Patau.* NATVRALES SVNT HAE PERSONAE, HOC EST ADOPTIVAE. *fortè legas;* SEV NATVRALES SINT HAE PERSONAE, SIVE ADOPTIVAE.

ADO-

ADOPTIVORUM ENIM COMPARATIONE, &c.] *Hoc intendit, ut ex legitimis liberis quidam naturales dicantur ad differentiam adoptiuorum, quidam adoptiui ad differentiam natu ralium.*

FILIVM IN POTESTATE HABEAT] Pat. FILIVM IN POTESTATE HABEAT CONSTITVTVM.

C A I V S.

§. Vxor quoque, quæ in manu eius eſt, is ſua heres eſt, „ quia filiæ loco eſt. item nurus, quæ in filij manu eſt, „ nam & hæc neptis loco eſt. Sed ita demum erit ſua „ heres, ſi filius, cuius in manu erit, dum pater moritur, „ in poteſtate eius non ſit. Idemque dicimus & de ea, „ quæ in nepotis manu matrimonij cauſſa ſit: quia prone „ ptis loco eſt. „

O *Miſere totam hanc Caij ſententiam, & Anianus, & Iuſtinianus; quia eorum temporibus conuentiones in manum amplius in uſu non erant. Conueniebat uxor in manum viri, aut confarreatione, aut coemtione. Sed confarreatio (ut ait Boe. in Topic. Cic.) ſolis Pontificibus conueniebat; qua in re multæ ſolemnitates adhibebantur, quas Vlpia. tangit lib. ſingul. Regul. tit. 9. quùm ait:* Farre conuenitur in manum certis uerbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſolemni ſacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur. *Et Seruius ille, qui nuper editus eſt à Daniele, cuius fragmenta & Pitheus hic adducit, in lib. 1. Georg. ſic ait;* Farre, quùm per Pontificem Maximum, & Dialem Flaminem per fruges, & molam ſalſam coniungebantur, unde confarreatio appellatur, &c. *& alia ſolemnia narrat lib. 4. Aeneid. ait enim:* Mos apud veteres fuit Flamini, ac Flaminicæ, ut, quùm per farreationem in nuptias conuenirent, ſellas duas iugatas ouili pelle ſuperiniecta ponerēt, eius ouis, quæ hoſtia fuiſſet, & ibi nubentes uelatis capitibus in confarreatione Flamen, ac Flaminica reſiderent. *& paulò ſuperius;*

rius; Quæ conuentio eo ritu perficitur, ut aqua, & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem, & Flaminicam iure Pontificio in matrimonium neceſſe eſt conuenire. *Sed quod adhiberetur aqua, & ignis, non tàm confarreationis proprium fuiſſe, quàm & cæterarum nuptiarũ patet ex l. penul. D. de Donat. int. vir. & vxo. quò pertinet illud Nouij apud Nonium;* Sequere me, puriter uolo facias, igni, atque aqua uolo hanc accipere. *Plura autem huius rei exempla uide apud Briſſonium in lib. de Rit. nup. Sed confarreationem ẽt in aliorum nuptijs non tantùm Pontificum fieri potuiſſe, teſtis eſſe poteſt Dionyſ. lib. 1. Antiq. & Plin. lib. 18. cap. 3. quem nubendi modum iam Tiberij tempeſtate obſoleuiſſe, refert Corn. Tacit. lib. 4. De Coemtione uerò ita ſcribit Boet. in Topic. Tull.* Coemtio verò certis ſolemnitatibus peragebatur, & ſeſe in coemendo inuicem interrogabant: vir ita; an ſibi mulier materfamilias eſſe uellet. illa reſpondebat, uelle. Item mulier interrogabat, an uir ſibi paterfamilias eſſe uellet. ille reſpondebat, uelle. Itaque mulier viri conueniebat in manum, & uocabantur hę nuptię per coemtionem, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ. quam ſolemnitatem in ſuis Inſtitutis Vlpianus exponit. *Hanc uerò coemtionem fieri per æs, & libram, ut plerique actus legitimi, Seruius oſtendit, quùm ait:* Coemtio enim eſt, ubi libra, atque ęs adhibetur, & mulier, atque uir inter ſe quaſi emtionem faciunt, &c. *quò etiam non abs re quis dixerit pertinere hæc Nonij uerba;* Nubentes ueteri lege Romana aſſes tres ad maritum uenientes ſolebant ferre, atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi cauſſa marito dare: alium, quem in pede haberent, in foco larium familiarium ponere: tertium in ſacciperione quũ condidiſſent, compito uicinali ſolere donare, &c. *qua de re & Iſidor. non nihil lib. 5. Etymolog. Has uxores matres familias eſſe dictas, oſtendimus quoque ſuprà Cap. 6. & eas credo intelligere Vlpianum in l. pronunciatio, §. 1. de Verb. ſign.*

IS SVA HERES EST] Rectè legit Pitheus; EI SVA HERES EST. tàm verò ſuum heredem in maſculino genere, quã ſuam heredem in fœminino dicimus, ut in l. vlt. D. de Collat. dotis. & ſola heres in l. 26. §. 1. de Pact. dot. quod Soſipater non admittit. Fiebat

bat

bat uxor ſua heres, quia in poteſtatem mariti tranſibat tanquam filia, quod & Vlpianus in fragm. demonſtrat tit. 22. & 23. & alijs locis. quare & capite minui dicebatur, ut Cicero in Topic. loquitur. Ideoque quùm in mariti ~~filiam~~, & ſacra tranſiret, mirum non eſt, dixiſſe Modeſtinum, haſce nuptias diuini, & humani iuris communicationem eſſe, l. 1. de Ritu nup. & Gordianus Imper. uxorem uocauit ſociam rei humanæ, atque diuinæ, leg. 4. C. de crim. expil. hered. familiam

SED ITA DEMVM ERIT SVA HERES &c.] Si maritus patrem habeat, uxor in mariti quidem manum conuenit, ſed in eius patris poteſtate eſt: itaque marito tanquàm filia, eius uerò patri tanquàm neptis eſt, propterea ſua heres eſse non poteſt, niſi maritus ſit de medio ſublatus, qui eam gradu præcedit.

CAIVS.

§. Poſtumi quoque, qui, ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate eius futuri forent, ſui heredes ſunt.

EAdem uerba apud Iuſtinianum ſunt Inſtit. hoc tit. Diximus ſuprà, eos, qui in utero ſunt, haberi pro iam natis, quùm de illorũ beneficio agitur. erunt igitur Poſtumi ſui heredes, ſiue filij ſint, ſiue nepotes, ſed nepotes eo demum caſu, ſi eos filius non præceſserit, quo caſu concepta eſt formula Caij Aquilij, l. Gallus, de lib. & poſtu. ergò de ſuis heredibus loquitur, non de alienis, ut falsò putant Doctores. Anianus ſic habet.

EPITOME.

SImiliter poſtumi, qui ſi uiuo patre nati fuiſsent, in poteſtate eius futuri erant, ſui heredes ſunt. Lib. 2 tit. 8.

SI VIVO PATRE] Rectius videtur dixiſſe Caius, SI VIVO PARENTE, quoniam appellatione parentis non tantùm pater, ſed etiam auus, & proauus, cęteriq́ue ſuperiores continentur,

tur, l. appellatione, 51. de verb. ſign. Sed certè & patris nomine auus quoque intelligi poteſt, l. Iuſta interpretatione, D. eod. tit. & ita patrem pro auo Vlpianus dixit in l. 2. § ſi quis ex liberis, ad S. C. Tertull. hæc tamen appellatio in odioſis ad auum non extenditur, ut in lege Iulia, qua prohibetur Senator eam uxorem ducere, cuius pater artem ludricam fecerit, neque enim obſtat, auum ludricam artem feciſſe, l. 44. § 1. de Ritu nup. idem quoque procedit in lege Iulia de Adulterijs, qua permittitur patri filiam adulteram occidere l. 20. l. 21. ad leg. Iul. de Adulter.

CAIVS.

„ § Idem iuris eſt & de his, quorum nomina ex lege
„ Aelia Sentia, uel ex Senatuſconſulto poſt mortem
„ patris cauſſa probata in poteſtate eius futuri eſsent: &
„ de eo filio, qui ex prima, ſecundaque emancipatione
„ poſt mortem patris manumittitur, intelligimus.

QVORVM NOMINA &c.] *Pitheus putat legendum QVORVM NOMINE &c. Optimè autem declarat hunc locum Vlpianus in fragmentis tit. 7. cuius uerba hìc ſubdam, quemadmodum ab ipſo Pitheo ſunt reſtituta.* In poteſtate parentium ſunt etiam ij liberi, quorum cauſſa probata eſt, per errorē contracto matrimonio inter diſparis conditionis perſonas. Nam ſeu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam, uel eam, quæ Dedititiorum numero eſt, quaſi ciuē per ignorantiam uxorem duxerit; ſiue ciuis Romana per errorem peregrino uel ei, qui Dedititiorum numero eſt, aut etiam ſi Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia cauſſa probata ciuitas redditur tàm liberis, quàm parentibus præter eos, qui Dedititiorum numero ſunt, & ex eo fiunt in poteſtate parentium liberi. *Id igitur cautum fuerat lege Aelia Sentia, quod quùm hìc Caius confirmet, malè Cuiacius cenſet in Vlpiano legendum,* ex lege Iunia.

VEL EX SENATVSCONSVLTO.] *Non omnino placet Pithei opinio, cui referendum id uidetur ad Senatuſconſultum circa legem Aeliam de cōſilio, & cauſſa adprobanda, l. vn. in fi. de Off. Conſ. nam potius eo caſu legendum eſſet; ET EX SENATVSCONSVLTO. Quare ſi priorem lectionem retineamus, potius de alio Senatuſconſulto capiendum eſt, quod circa rem non abſimilem factum ſit. puta, quùm Senatuſconſulto cautum ſit, ne ſenatoris filia nubat libertino, l. oratione, 16. de Nupt. l. 3. §. uideamus, de Donat. int. vir. & vx. non abſurdè credi poteſt, ſi id errore eueniat, cauſſa adprobata iuſtos cenſeri filios. Sed & hoc diuinare eſt. Sanè & alij ſunt caſus, quibus ſui adgnaſcuntur, ut in l. qui in prouincia, 57. de Ritu nupt. & in l. eos qui, 65. eod. tit. l. 6. C. de nupt. alij ſunt ex conſtitutionibus, l. 3. l. 4. l. 5. &c. C. de Natur. lib. §. vlt. Inſtit. de Nup. §. quib. Inſt. hoc tit. alij ex canonicis ſanctionibus, c. penul. c. vlt. ext. Qui fil. ſint legit.*

ET DE EO FILIO, QVI EX PRIMA &c.] *Hac de re diximus ſuprà cap. viij. & plenius lib. 1. cap. 9. ad fin. Quùm igitur pater ſemel, iterumque filium vendidit patri fiduciario, ac interim moriatur, poſt mortem autem fiduciarius pater filium manumittat, quoniam is in patris poteſtate reuerſurus fuiſſet, ſuus adgnaſcitur ad ſimilitudinem poſtumorum ex antiquo iure. Si verò ante mortem quidem manumittatur, ſed poſt conditum à patre teſtamentum, ſuus adgnaſcitur ex lege Velleia, l. Gallus, §. nunc de lege, de lib. & poſt. qua de re, & ſuperius uerba fecimus.*

CAIVS.

§ Quùm filius, filiavè, & ex alio filio nepotes, neptesvè exiſtent, pariter ad hereditatem uocantur, nec qui gradu propior eſt, ulteriorem excludit. Aequum enim uidetur, nepotes, neptesvè in patris ſui locum, portionemque ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos, neptisvè ſit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisvè, ſimul uocantur. Et quia placebat, nepotes, neptisvè, item pronepotes, proneptesvè in patris ſui locum ſuccedere, conue-

De Fideicommiſsis. Cap. XIII.

EPITOME.

Lib.2 tit.7. POTEST aliquis recto iure heredem inſtituere, & rogare eum, ut hereditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommiſſum reddat. Nam ſi heredem directo iure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt ad alium acceptam hereditatem tranſmittere. Sed in hac quoque re hoc obſeruandum eſt, quod de Falcidia ſuprà iam dictum eſt, ut heres inſtitutus etiam ſi omnem hereditatem alij reſtituere iuſſus ſit, ita hereditatem alij reſtituat, ut quartam ſibi ex ipſa hereditate retineat.

Fideicommiſſa dicta ſunt, quia nullo iuris uinculo, ſed tantùm fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. poſtea ad neceſsitatem iuris tracta ſunt, ut refert Iuſtin. in titu. de fideicomm. hered.

ET ROGARE EUM &c.] Fideicommiſsa non ciuilibus uerbis, ſed precatiuè relinquuntur, ut ait Vlpian. in fragmen hoc titu. ueluti: Lucius Titius heres eſto. Rogo te Luci Titi, ut cumprimum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas. *§. in primis, Inſtit. eod. Precaria uerba ſunt etiam,* Peto, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, deſidero, fideicommitto, *§. vlt. Inſtitu. de Sing. reb. per fideicomm. leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4. ſentent. titu. primo. Vlpian. in fragm.* Iubeo *quoque precarium eſt, l. Aurelius, 28. §. vltim. de liber. legat. neque enim ſemper imperatiuum eſt, quod cognoſci poteſt, quia dicimus, Ti-*

tium ſaluere iubeo, & huiuſmodi. Commendo *non eſt uerbum precatiuum, leg.* 11. *§. ſi ita quis, de leg.* 3. *l.* 12. *C. de Fideicomm. libert. Poſſunt autem concipi plures formulę ad Fideicommiſſum relinquendum, ut* Cupio des, opto des, credo te daturum, *l.* 114. *de lega.* 1. Exigo, deſidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij eſſe, Scio hereditatem meam reſtituturum te Titio, *l.* 118. *de lega.* 1. *Vel etiam ſi teſtator cum eo loquatur, cui fideicommiſſum relinquit, ueluti:* Peto Luci Titi contentus ſis centum aureis, *l.* 69. *de lega.* 2. Scire te volo donare me tibi aureos octingentos, *l.* 75. *de lega.* 2. *& eiuſmodi.*

AVT OMNEM, AVT EX PARTE) Aut purè, aut ſub conditione, aut ex certo die, §. in primis, Inſtitu. de fideic. hered.

NAM SI HEREDEM DIRECTO IVRE NON INSTITVERIT) Inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur, d. §. in primis. nam heredis inſtitutio caput, & fundamentum eſt totius teſtamenti, §. ante heredis, Inſtit. de lega. Ideoq. & fideicommiſſum inutile erit eo teſtamentę datum. at datum ab inteſtato ualet: ut ſi quis legitimi heredis, aut eius, qui bonorũ poſſeſſor futurus eſt, fideicõmittat, l. 1. *§. hoc aũt, l.* 6. *§. meminiſſe, ad S. C. Trebell. l.* 3. *C. eod. l.* 3. *D. de Iu. Codicil. l.* 8. *eod. §. prætereat, Inſt. de fideic. hered. Quid aũt illud eſt, FIDEICOMMISSARIVS NON POTEST AD ALIVM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE? Si fideicõmiſſarium intelligamus eũ, cui relictũ eſt fideicõmiſſum, cur is ad aliũ hereditatẽ adquiſitã tranſmittat? Aut librarius uerba Aniani, aut Anianus Caij ſentẽtiã deprauauit. niſi capiamus fideicõmiſſarium pro eo, qui rogatus eſt reſtituere. vt ſcilicet teſtator teſtamentũ fecerit, in quo neminẽ heredẽ inſtituerit, rogauerit aũt eo teſtamẽto aliquẽ, ut hereditatẽ ſuam Titio reſtituat. & conſtat, hunc non poſſe eam hereditatem ad Titium tranſmittere. Certè & qui reſtituere rogatus eſt, fideicommiſſarius dici poteſt, l. quamuis,* 51. *de iudic. Noue.* 118. *propè finem.*

QVOD DE FALCIDIA SVPRA IAM DICTVM EST.) Senatusconſultum Pegaſianum traxit legem Falcidiã etiam ad fideicommiſſa, ut ſcriptus heres, qui hereditatem reſtituere rogatus ſit, quadrantem retineat, §. ſed quia, Inſt. de Fideic. here. Vlp. lib. reg. tit. 25. *Pau l. li.* 4. *ſent. tit.* 3.

tantundem præſtet: vt plus reſtituat, quàm accepit, rogari non poteſt, l. 1. §. ſi is qui. ad Trebellian. §. hoc ſolum, Inſt. de ſing. reb. per fide. reli. Legatarius autem non poteſt detrahere Falcidiam, quia hoc ius ſoli heredi datum eſt, l. lex Falcidia, 47. in fi. D. ad legem Falcid.

NECESSE EST HEREDI, VEL LEGATARIO] *Peſſimè impreſſum Patauij hoc modo: NECESSE EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QVAE PER FIDEICOMMISSVM EST RELICTA, AVT REDIMERE, VEL REDDERE, AVT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.*

SICVT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMVS] *Vlpianus in fragmen. tit. 25.* Res per fideicommiſſum relinqui poſſunt, quæ etiam per damnationem legari poſſunt.

EPITOME.

Libertates etiam ſeruis per fideicommiſſum dari poſ- Lib. 2.
ſunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumit- tit. 7.
tant, quæ teſtator ab ijs, ut manumitterent ſperauit. Nec intereſt, utrum hoc teſtator de ſuis ſeruis, an de ipſius heredis, uel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur heres emere ipſum ſeruum, & manumittere. Sed ſi illum dominus ſuus noluerit uendere, perit per fideicommiſſum data libertas; quia in hac re heres æſtimationem in pretio dare non cogitur: Sed quùm per fideicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris, ſed heredis libertus eſt.

QVAE TESTATOR AB HIS, VT MANVMITTERENT SPERAVIT] *Si quis teſtamento ſic dixerit:* Spero Luci Titi, te manumiſſurum ſeruos meos Stichū, & Erotem: *Fideicommiſſariam libertatem deberi credo: facilè*

enim in fauorem libertatis reſpondendum eſt.

NEC INTEREST, VTRVM HOC TESTATOR DE SVIS, &c.] *Siue putauerit alienos eſſe, & ſui fuerint, ſiue putauerit ſuos, & alieni ſint, l. Paulus. 39. de Fideicom. liber. quod in legatis, & fideicommiſſis pecuniarijs non procedit, ut ante dixi.*

QVIA IN HAC RE HERES AESTIMATIONEM IN PRETIO DARE NON COGITVR) *Nam libertas inæſtimabilis res eſt, l. libertas, l. non eſt ſingulis, de regul. iur. Hodie tamen non perit, quia poteſt tempus occaſionem quandoque offerre ſerui manumittendi, §. libertas, Inſt. de ſing. re. p Fide. reli. uide quę dixi lib. 1. Cap. 3.*

NON TESTATORIS, SED HEREDIS LIBERTVS EST] *§. pen. Inſt. eod. l. 7. C. de Fideic. libert.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 7. PRæterea inter fideicommiſſa, & legata ſunt quædam diſtantiæ. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid commiſſum eſt, herede mortuo poterit peruenire; ſi talis fuerit conditio teſtamenti; nam legatum ita relinqui non poteſt. Item legatum per Codicillum relictum non ualet, niſi codicilli teſtamento fuerint confirmati: fideicommiſſum verò, etiamſi teſtamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri relinqui non poteſt, ſed fideicommiſſum poteſt. Item per legatum ſeruo alieno directa libertas dari non poteſt; per fideicommiſſum poteſt. Item per codicillos nemo heres inſtitui poteſt, quamuis teſtamento confirmati ſint: Sed is, qui teſtamento heres fuerit inſtitutus, poteſt per codicillum rogari, ut hereditatem, quæ ei data eſt, alij totam, uel pro parte reſtituat. quod ualidum eſt, etiamſi codicilli teſtamento non fuerint confirmati.

SVNT QVAEDAM DISTANTIAE] quas abſtulit Iuſtinianus, l. 2. C. Comm. de lega. §. noſtra autem, Inſt. de lega.

AD EVM, CVI ALIQVID COMMISSVM EST) lego DIMISSVM EST. hoc verbo quàm ſæpe vtatur Anianus, hic libellus demonſtrat. Sed & lubet adnotare alios eiuſdem locos in Theodoſiani Codicis interpretationibus, quas ipſe ſcripſit. habet igitur id uerbum pro relinquere, ad l. 2. C. Th. de Inoff. teſtam. ad l. 3. C. eod. ad l. 4. eod. ad l. vn. C de Inoff. dona ad l. vn. C. de Here. pet. ad l. 1. C. de Fam. herci. ad l. 2. C. de ſec. nup. ad l. 2. de Teſt. & Cod. ad l. 1. de lib. ca. ad l. 4. Vnde vi. ad l. 4. de legit. here. ad l. 7. eod. ad l. 9. de mater. bon. ad l. vn. de bon. quæ fil. fam. ad l. 2. C. Gregoriano, de Inoff. teſtamen. ad l. 1. C. Greg. de Fami. herciſ. ad Nouel. 2. Theodo. tit. 11. l. 1. ad Nouel. Valent. lib. 2. ti 6 ad Nou. eiuſd. ti. 12. ad Nou. 1. Seueri lib. 5. ad Pauli Sentent. lib. 1. tit. 20. ad lib. 3. tit. 2. & tit. 7. ad lib. 4. tit. 1.

NAM LEGATVM ITA RELINQVI NON POTEST] Poſt mortem heredis legari non poteſt, ne ab heredis herede legari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur, ait Vlpi. in fragm. tit. 24. & Paul. lib. Sent. 3. tit. 6. quod emendauit Iuſtinianus, §. poſt mortem, Inſt. de lega.

ITEM LEGATVM PER CODICILLVM RELICTVM NON VALET.] §. præterea, Inſt. de Fideicom. hered. Condito teſtamento, codicilli pars teſtamenti eſſe intelliguntur, ideoque legatũ in ijs relictum ualet, ac ſi teſtamento ſcriptum eſſet. quùm verò nullum ſit teſtamentum, codicilli ab inteſtato ſcripti eſſe dicuntur: ſed legatum ab inteſtato relinqui non poteſt, l. antepen. de lega. 1. quoniã quem teſtator inſtitutione non honorat, nec legato debet onerare. poteſt tamen precariò petere, ut aliquid alij det.

ITEM PER LEGATVM SERVO ALIENO DIRECTA LIBERTAS DARI NON POTEST) Directa libertas ſimilis eſt legato uindicationis, ac ſicut aliena res per uindicationem legari non poteſt, ita nec alieno ſeruo libertas dari poteſt. quoniam qui directò manumittitur, ipſo iure liber fit, nec heredis factũ requirit. at manum (vt dicitur) in alienam meſſem mittere nemo debet. quùm & ab alienorum ſeruorum manumiſſione abſtinuerint quoque Imperatores, quamuis ad id laceſſiti populi adclamatione, ut oſtendi lib. 1. obſeru. cap. 21.

ITEM PER CODICILLOS NEMO HERES INSTI-

TVI POTEST.] *At hic non tradit differentiam inter legata, & fideicommiſſa: nam huic rei non uidetur ſe adſtrinxiſſe; magis enim uim, & proprietatem fideicommiſſorum explicare pergit, & quem vult ordinem ſequitur. Codicillorum origo apud Iuſtinianum videnda eſt, titulo de Codicillis, Porrò his neq. dari hereditas, neque adimi pôt, l. 2. C. de Codic. § Codic. Inſt. de Codi. nam Codicilli ſunt q̃dem pars teſtamenti, ſed pars, qua ſeparata teſtamẽtum non corruit. at ſeparata heredis inſtitutione irritum fit teſtamentum; quia ex ea ſuas habet uires, adeò ut ante heredis inſtitutionem legari non poſſet, quoniam & poteſtas teſtamenti ab ea incipit, Vlpian. §. ante, in fragm. tit. 24. Paul. lib. 3. Sent. tit 6. §. ante. Inſtitut. de lega. ac codicilli etiamſi ante teſtamentum facti ſint, ſemper intelliguntur ſeque la teſtamenti.*

ETIAMSI CODICILLI TESTAMENTO NON FVERINT CONFIRMATI.] *Nimirum quia & ab inteſtato fideicommiſſa dantur, ut ſuperius dictum eſt.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 7. ITem quamuis non poſſimus poſt mortem eius, quem heredem inſtituimus, alium ei ſubſtituere, tamen per fideicommiſſum rogare ~~non~~ cum poſſumus, ut quùm moriatur, alij eam hereditatem uel totam, uel pro parte reſtituat. Et quia, ſicut ſuperius dictum eſt, etiam poſt mortem heredis fideicommiſſum ei, cui relictum eſt, dari poteſt; quod hoc ordine fit, ut teſtator ſcribat: ILLVM HEREDEM INSTITVO, ET VOLO, VT, QVVM MORTVVS FVERIT, AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT. Præterea & in hoc alia fideicommiſſorum, & legatorum conditio eſt, quia fideicommiſſa ſi tardius, quàm ſcriptum eſt, ſoluta fuerint, uſurę, & fructus debentur. Legatorum verò vſuræ non debentur, ſed ex mora ſolutionis, ſi per damnationem relicta fuerit, duplicantur.

Quamuis

QUAMVIS NON POSSIMVS POST MORTEM EIVS &c.] Poſſumus poſt mortem filij impuberis, quia videmur pro eo teſtamentum facere. at poſt eius mortem, qui teſtari poteſt, nemo ſubſtituere poteſt, quia huiuſmodi ſubſtitutio inualida eſt, nec trahitur vnquam ad fideicommiſſum, ut dixi cap. x. Neque obſtat l. Scæuola, 76 ad Treb. quia ibi & filius impubes deceſſit, & ſubſtitutio teſtamento adſcripta non eſt, ſed codicillis, quo caſu uidetur teſtator uoluiſſe fideicommittere: alioquin nullo modo ualet ſubſtitutio Codicillis ſcripta l. pen. C. de Codicill. nam ſi ea ſubſtitutio non codicillis, ſed teſtamento adſcripta fuiſſet, nunquam reſpondiſſet Scæuola, placere, ut fideicommiſſum intelligatur. nam codicilli ſemper arguunt fideicommiſſum, quùm nihil obſtat apertè contrarium, l illud, 13. § tractari, de Iu. Codil. l. vlt. §. illud quoque. C. de Codicil. & hoc eſt uerum.

ET QVIA SICVT SUPERIVS &c] vacat QUIA.

AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.) Patauij PERVENIAT.

LEGATORVM VERO USURAE NON DEBENTVR, SED &c.) Contrà videntur eſſe l. 1. l. vlt C. de vſur. & fruct. lega. & Paulus lib. 3. Sent. tit. vlt. qui ſic ait: Ex mora præſtandorum fideicommiſſorum, uel legatorum fructus, & uſuræ peti poſſunt. Mora autem fieri uidetur, quùm poſtulanti non datur. *Sed ita conciliabimus: vt ſi mora ex inficiatione naſcatur, tunc dupletur actio, Paul Sentent. lib. 1. titu. 19. §. vlt. Inſtitut. de Oblig quæ qua. ex contr. Si verò heres non inficietur quidem legatum, ſed moram faciat, puta ſub obtentu legis Falcidiæ, l. 2. C. de vſur. leg. tunc vſuræ, & fructus debeantur. In cæteris legatis mora non conſideratur, quia legatarius quandocunque vult vindicat. Hodie tamen, quia omnia legata exæquata ſunt, inficiando lis non creſcit, ſed tantùm ex mora vſuræ præſtantur, preterquàm in legatis, quæ pietatis intuitu relicta ſunt, d. §. vlt Inſtit. de oblig. quæ quaſi ex con. §. ex maleficijs, de Actionibus.*

De Inteſtatorum heredit atibus Cap. XIIII.

CAIVS.

,, INTESTATORVM hereditates lege
,, duodecim tabularum primum ad ſuos he
,, redes pertinent. Sui autem heredes exiſti-
,, mantur liberi, qui in poteſtate morientis
,, fuerint, ueluti filius, filia, uel nepos neptiſ
,, vè, pronepos proneptiſvè ex nepote filio nato progna-
,, tus, prognat[illegible]vè. nec intereſſe naturales naturales liberi
,, an adoptiui. Ita demum tamen nepos, neptiſvè, & pro
,, nepos, proneptiſvè ſuorum heredum numero ſunt, ſi
,, præcedens perſona deſierit * ſiue alia ratione, uelut e-
,, mancipatione. Nam ſi per idem tempus, quo quiſque
,, morietur, filius in poteſtate eius ſit, nepos ex eo ſuus he
,, res eſſe non poteſt. Idem & in cæteris deinceps liberorũ
,, perſonis dictum intelligimus.

POſt rerum adquiſitiones ex hereditatibus teſtamentarijs, reliquũ erat, ut de ijs adquiſitionibus diſſereret, quæ per hereditates ab inteſtato nobis obueniunt, quod hoc capite facit, & ſequenti. Pręclarum autem hoc fragmentum, quod utrumque caput complectitur, ſumſimus ex collatione legum Moſaicarum, & Romanarum tit. vlt. quam edidit eruditiſſimus Petrus Pitheus, cui profectò tantum debet Reſpublica litteraria, quantum benemerenti homini deberi par eſt. In eo autem & ſi ita eſt; Caius Inſtitutionum libro III. legitimas ſic ordinat ſucceſſiones. Inteſtatorum &c. *tamẽ nos hoc libro poſuimus, quia ſi tres tantùm libros inſtitutionum ſcripſit Caius, vt diximus in huius operis initio, facilè credendum eſt, hæc tractaſſe hoc libro, quùm materiam rerum adquiſitionum ſequa-*

tur,

tur, nec eum ordinem confundat, ut primo libro de perſonis, ſecũdo de rebus, tertio de obligationibus loquatur. legendum igitur eo loco, libro II. *vt Pitheus quoque ſentit. facilis eſt autem notarum lapſus.*

INTESTATORVM] Inteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumuè factum eſt, aut nemo ex eo heres exſtitit. ut ait Iuſtinia. in prin. tit. de heredi. quæ ab inte. def. l. 1. de ſuis, & leg. her. quæ quomodo accidant, non nihil diximus ſupra Cap. vj. vij. & viij.

SVI AVTEM HEREDES EXISTIMANTVR LIBERI] Liberorum appellatione & filij, & nepotes, & pronepotes, cæterique continentur, l. liberorum, l. cognoſcere, §. vlt. l. filij, de verb. ſigni. Quare autem dicantur ſui heredes, diximus ſupra Cap. 9.

QVI IN POTESTATE MORIENTIS] ergò filius eius, qui apud hoſtes deceſſit, ſuus heres dici non poteſt, l. 12. Qui teſta. fac. poſſ. tamen fictione legis Corneliæ ſuus iudicatur. Pariter poſtumus nepos ſuus heres non erit, l. 6. de ſuis, & legit. here. niſi uiuo auo conceptus ſit, quia conceptus quodammodo in rerum natura fuiſſe exiſtimatur, l. 7. D. eod. l. Gallus, de lib. & poſtum. Sui autem in ſucceſſione cæteris omnibus ab inteſtato præferuntur, niſi ſi pater poſt mortem ſuam perduellionis fuerit damnatus, l. 1. §. interdum, de ſuis, & legit. here. tunc enim ſuum heredem habere non poteſt, aut ſi habet, is ſuus heres eſſe deſinit, §. interdum, Inſt. hoc tit.

EX NEPOTE FILIO NATO) lege EX NEPOTE EX FILIO NATO.

NEC INTERESSE, NATVRALES LIBERI, AN ADOPTIVI) Scripſerim potius, ut apud Iuſtinianum: NEC INTEREST, VTRVM NATVRALES SINT LIBERI, AN ADOPTIVI. nam eius verba ex Caio deſumta eſſe conſtat. adoptiui autem eodem iure cenſentur, quo naturales, ut alibi dictum eſt.

SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT) Mancum fuit hoc loco exemplar, quod ſic ſupplendum eſt ex Iuſtiniani Inſtitu. §. ita demum, hoc tit. SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT IN POTESTATE PARENTIS ESSE, SIVE MORTE ID ACCIDERIT, SIVE ALIA RATIONE. &c.*

VELUT EMANCIPATIONE) Diximus libro 1. Cap. 9.

Credo autem emancipationem capitis minutionem fuiſſe ob ſimulatas illas venditiones, & manumisſiones, quare hodie fortaſſe emancipatus non erit capite minutus, quùm potius caput adquirere uideatur, ut qui paterfamilias efficitur.

QVO QVISQVE MORIETVR.] Apud Iuſtinianum eſt, QVO QVIS MORERETVR, aut QVO QVIS MORITVR.

IDEM ET IN CAETERIS DEINCEPS &c.] Si filius de medio ſublatus eſt, nepos ſuus heres eſt; ſi nepos, pronepos ſuus erit; ſi pronepos, abnepos erit. qua de re loquuti ſumus Cap. 9. Subijciam hic Aniani Epitomen: & ſic membratim cuncta, quæ ipſe ex Caio ſumſit.

EPITOME.

Lib. 2 ti. 8. INteſtatorum hereditas primùm ad ſuos heredes pertinent. Sui autem heredes appellantur filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem ſexùm deſcendentes ſui uocantur. Naturales ſunt hæ perſonæ, ac adoptiuæ. Adoptiuorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos, uel neptis ex filio, auo ſui heredes ſunt, ſi pater eorum de poteſtate patris aut morte, aut emancipatione diſceſſerit. nam ſi eo tempore, quo aliquis moritur, filium in poteſtate habeat, & ex eo nepotes, illi uiuo patre ſuo, & in poteſtate aui conſtituto, ſui heredes auo eſſe non poſſunt.

QVIA OMNES PER VIRILEM SEXVM DESCENDENTES] recto tramite.

NATVRALES SVNT HAE PERSONE, AC ADOPTIVAE] Patau. NATVRALES SVNT HAE PERSONAE, HOC EST ADOPTIVAE. fortè legas; SEV NATVRALES SINT HAE PERSONAE, SIVE ADOPTIVAE.

ADO-

ADOPTIVORUM ENIM COMPARATIONE, &c.] *Hoc intendit, ut ex legitimis liberis quidam naturales dicantur ad differentiam adoptiuorum, quidam adoptiui ad differentiam naturalium.*

FILIUM IN POTESTATE HABEAT] *Pat. FILIUM IN POTESTATE HABEAT CONSTITUTUM.*

C A I V S.

§. Vxor quoque, quæ in manu eius eſt, is ſua heres eſt, ,,
quia filiæ loco eſt. item nurus, quæ in filij manu eſt, ,,
nam & hæc neptis loco eſt. Sed ita demum erit ſua ,,
heres, ſi filius, cuius in manu erit, dum pater moritur, ,,
in poteſtate eius non ſit. Idemque dicimus & de ea ,,
quæ in nepotis manu matrimonij cauſſa ſit: quia prone- ,,
ptis loco eſt. ,,

O*Miſere totam hanc Caij ſententiam, & Anianus, & Iuſtinianus, quia eorum temporibus conuentiones in manum amplius in uſu non erant. Conueniebat uxor in manum viri, aut confarreatione, aut coemtione. Sed confarreatio (ut ait Boe. in Topic. Cic.) ſolis Pontificibus conueniebat; qua in re multæ ſolemnitates adhibebantur, quas Vlpia. tangit lib. ſingul. Regul. tit. 9. quùm ait:* Farre conuenitur in manum certis uerbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſolemni ſacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur. *Et Seruius ille, qui nuper editus eſt à Daniele, cuius fragmenta & Pithœus hic adducit, in lib. 1. Georg. ſic ait;* Farre, quùm per Pontificem Maximum, & Dialem Flaminem per fruges, & molam ſalſam coniungebantur, unde confarreatio appellatur, &c. *& alia ſolemnia narrat lib. 4. Aeneid. inquit enim:* Mos apud veteres fuit Flamini, ac Flaminicæ, ut, quùm per farreationem in nuptias conuenirent, ſellas duas iugatas ouili pelle ſuperiniecta ponerēt, eius ouis, quæ hoſtia fuiſſet, & ibi nubentes uelatis capitibus in confarreatione Flamen, ac Flaminica reſiderent. *& paulò ſuperius;*

rius; Quæ conuentio eo ritu perficitur, ut aqua, & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem, & Flaminicam iure Pontificio in matrimonium neceſſe eſt conuenire. *Sed quod adhiberetur aqua, & ignis, non tàm confarreationis proprium fuiße, quàm & cæterarum nuptiarū patet ex l.penul. D. de Donat. int.vir. & vxo. quò pertinet illud Nouij apud Nonium;* Sequere me, puriter uolo facias, igni, atque aqua uolo hanc accipere. *Plura autem huius rei exempla uide apud Briſſonium in lib.de Rit.nup. Sed confarreationem ēt in aliorum nuptijs non tantùm Pontificum fieri potuiße, teſtis eße poteſt Dionyſ.lib.1.Antiq. & Plin.lib.18.cap.3. quem nubendi modum iam Tiberij tempeſtate obſoleuiſſe, refert Corn.Tacit.lib.4. De Coemtione uerò ita ſcribit Boet. in Topic. Tull.* Coemtio verò certis ſolemnitatibus peragebatur, & ſeſe in coemendo inuicem interrogabant. vir ita; an ſibi mulier materfamilias eſſe uellet. illa reſpondebat, uelle. Item mulier interrogabat, an uir ſibi paterfamilias eſſe uellet. ille reſpondebat, uelle. Itaque mulier viri conueniebat in manum, & uocabantur hę nuptię per coemtionem, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ, quam ſolemnitatem in ſuis Inſtitutis Vlpianus exponit. *Hanc uerò coemtionem fieri per æs, & libram, ut pleriqueactus legitimi, Seruius oſtendit, quùm ait:* Coemtio enim eſt, ubi libra, atque ęs adhibetur, & mulier, atque uir inter ſe quaſi emtionem faciunt, &c. *quò etiam non abs re quis dixerit pertinere hæc Nonij uerba;* Nubentes ueteri lege Romana aſſes tres ad maritum uenientes ſolebant ferre, atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi cauſſa marito dare: alium, quem in pede haberent, in foco larium familiarium ponere: tertium in ſacciperione quū condidiſſent, compito uicinali ſolere donare, &c. *qua de re & Iſidor. non nihil lib.5. Etymolog. Has uxores matres familias eſſe dictas, oſtendimus quoque ſuprà Cap.6. & eas credo intelligere Vlpianum in l.pronunciatio, §.1. de Verb.ſign.*

IS SVA HERES EST] *Rectè legit Pithœus; EI SVA HERES EST. tàm verò ſuum heredem in maſculino genere, quā ſuam heredem in fœminino dicimus, ut in l. vlt.D.de Collat.dotis. & ſola heres in l.26.§.1. de Pact.dot. quod Soſipater non admittit. Fie-*

bat

bat uxor ſua heres,quia in poteſtatem mariti tranſibat tanquam fi-lia,quod & Vlpianus in fragm.demonſtrat tit. 22.& 23.& alijs lo-cis.quare & capite minui dicebatur, ut Cicero in Topic.loquitur. Ideoque quùm in mariti filiam,& ſacra tranſiret,mirum non eſt, di-xiſſe Modeſtinum, haſce nuptias diuini, & humani iuris commu-nicationem eſſe, l. 1.de Ritu nup. & Gordianus Imper. uxorem uocauit ſociam rei humanæ, atque diuinæ, leg.4. C.de crim. expil. hered. familiam

SED ITA DEMVM ERIT SVA HERES &c.] Si ma-ritus patrem habeat,uxor in mariti quidem manum conuenit, ſed in eius patris poteſtate eſt:itaque marito tanquàm filia,eius uerò patri tanquàm neptis eſt, propterea ſua heres eſſe non poteſt, niſi maritus ſit de medio ſublatus,qui eam gradu præcedit.

C A I V S.

§ Poſtumi quoque,qui, ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate eius futuri forent,ſui heredes ſunt. „ „

EAdem uerba apud Iuſtinianum ſunt Inſtit.hoc tit.Diximus ſu-prà,eos,qui in utero ſunt,haberi pro iam natis,quùm de illorũ beneficio agitur.erunt igitur Poſtumi ſui heredes, ſiue filij ſint,ſiue nepotes,ſed nepotes eo demum caſu,ſi eos filius non præceſſerit, quo caſu concepta eſt formula Caij Aquilij,l.Gallus,de lib.& poſtu.ergò de ſuis heredibus loquitur,non de alienis,ut falsò putant Doctores. Anianus ſic habet.

E P I T O M E.

SImiliter poſtumi,qui ſi uiuo patre nati fuiſsent,in po-teſtate eius futuri erant,ſui heredes ſunt. Lib. 2 tit.8.

SI VIVO PATRE] Rectius videtur dixiſſe Caius, SI VI-VO PARENTE, quoniam appellatione parentis non tan-tùm pater,ſed etiam auus,& proauus,cęteriq; ſuperiores continen

tur,

VEL EX SENATVSCONSVLTO.] Non omnino placet Pithei opinio, cui referendum id uidetur ad Senatuſconſultum circa legem Aeliam de cõſilio, & cauſſa adprobanda, l. vn. in fi. de Off. Conſ. nam potius eo caſu legendum eſſet; ET EX SENATVSCONSVLTO. Quare ſi priorem lectionem retineamus, potius de alio Senatuſconſulto capiendum eſt, quod circa rem non abſimilem factum ſit. puta, quùm Senatuſconſulto cautum ſit, ne ſenatoris filia nubat libertino, l. oratione, 16. de Nupt. l. 3. §. uideamus, de Donat. int. vir. & vx. non abſurdè credi poteſt, ſi id errore eueniat, cauſſa adprobata iuſtos cenſeri filios. Sed & hoc diuinare eſt. Sanè & alij ſunt caſus, quibus ſui adgnaſcuntur, ut in l. qui in prouincia. 57. de Ritu nupt & in l. eos qui, 65. eod. tit. l 6. C. de nupt. alij ſunt ex conſtitutionibus, l. 3. l. 4 l. 5. &c. C. de Natur. lib. §. vlt. Inſtit. de Nup. §. quib. Inſt. hoc tit. alij ex canonicis ſanctionibus, c. pennl. c. vlt. ext. Qui fil. ſint legit.

ET DE EO FILIO, QVI EX PRIMA &c.] Hac de re diximus ſuprà cap. viij. & plenius lib. 1. cap. 9. ad fin. Quùm igitur pater ſemel, iterumque filium vendidit patri fiduciario, ac interim moriatur, poſt mortem autem fiduciarius pater filium manumittat, quoniam is in patris poteſtate reuerſurus fuiſſet, ſuus adgnaſcitur ad ſimilitudinem poſtumorum ex antiquo iure. Si verò ante mortem quidem manumittatur, ſed poſt conditum à patre teſtamentum, ſuus adgnaſcitur ex lege Velleia, l. Gallus, §. nunc de lege, de lib. & poſt. qua de re, & ſuperius uerba fecimus.

C A I V S.

§ Quùm filius, filiavè, & ex alio filio nepotes, nepteſvè exiſtent, pariter ad hereditatem uocantur, nec qui gradu propior eſt, ulteriorem excludit. Aequum enim uidetur, nepotes, neptesvè in patris ſui locum, portionemque ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos, neptiſvè ſit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisvè, ſimul uocantur. Et quia placebat, nepotes, neptisvè, item pronepotes, proneptesvè in patris ſui locum ſuccedere, conue-

„ conueniens, non in capita, ſed in ſtirpem hereditates
„ diuidi; ut filius dimidiam partem hereditatis fruat, ex
„ altero filio duo, pluresvè nepotes alteram dimidiam.
„ Item ſi ex duobus filijs nepotes exſtent, ex altero filio
„ unus fortè, uel duo, ex altero tres, aut quatuor ✻ altera
„ dimidia.

Totum hoc tranſtulit Iuſtinianus ferè ad uerbum in ſuas Inſtitutiones. Qui ſui heredes ſunt, una admittuntur ad parentis hereditatem, nec alter alterum præcedit, itaque tàm filius ueniet, quàm nepos ex alio filio, & pronepos ex alio nepote ex lege duodecim tabularum, l.3. C. de ſuis, & legit. lib.

NEPOTES, NEPTESVE IN PATRIS SVI LOCVM &c.] Et eam partem habere, quam pater eorum, ſi uiueret habiturus eſſet, Vlp. in fragm. l.7. de Collat. bon.

PORTIONEMQVE] non eſt apud Iuſtinianum. Portio hereditatis dicitur etiam in l.3. in l.41. de vulg. & pup. in l.37. §. Seiam, de lega. 3. l.5. §. ſed & ſi, de lega. præſt. l.22. §. vlt. ad S. C. Trebell. l.1. §. & hereditatis, de His, quæ in teſtam. l.24. ad leg. Corn. de Falſ. & alijs locis.

CONVENIENS NON IN CAPITA, SED IN STIRPEM] Iuſtinianus ſic: conueniens eſſe uiſum eſt, non in capita, &c. *Vlp. in fragm. tit. 26.* non ut in capita diuidatur, ſed ut in ſtirpes, ideſt, ut filius ſolus mediam partem habeat, & nepotes, quotquot ſunt, alteram dimidiam. *Itaque non pro virilibus portionibus, ſed ex ſtirpibus ſuccedunt, l.2. C. de ſuis & legit.*

FRVAT] Iuſtinianus HABEAT. quo loco innuit Cuiacius, Caium priſco verbo uſum eſſe: cuius ego, & ſi diu quæſiuerim, exemplum reperi nullum. Quid ſi Caius ſcripſerit FRVATVR? ideo autem mutauerit Iuſtinianus, quia inſolens ei uiſa eſt loquutio, quartus caſus pro ſexto poſitus, quod a veteribus ſolùm factitatum uidemus, à Næuio, à Plauto, alijſque?

EX ALTERO TRES, AVT QVATVOR ✻ &c.] Mutila eſt ſententia ſic ſupplenda ex Iuſtiniani Inſtitutionibus: EX ALTERO TRES, AVT QVATVOR: AD VNVM, AVT DVOS DIMIDIA PARS PERTINEAT, AD

TRES, VEL AD QVATVOR ALIA DIMIDIA. Proinde ſi ſint ex duobus filijs nepotes, ex uno tres, ex altero unus, exheredatique ſint: unicum ſeſcuncia, quæ quarta eſt pars ſemiſſis, ſingulos alios ſemuncia, quæ quarta ſextantis eſt, à querela excludet, l. Papinianus, 8. §. quoniam, de Inoff. teſt. Atque hunc ordinem, qui in diuidenda inter ſuos hereditate ſeruatur, etiam Prætor ſequitur, l. ſi in adoptionem, §. vlt. de bon. poſſ. cont. tab. l. ſi nepotes, de collat. bon. Anianus ita uertit.

EPITOME.

SIquando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptesvè, filij, uel nepotes ex filio defuncto patri, uel auo hac ratione ſuccedunt, ut filius, uel filia ſuas partes, & nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, accipiant. Quia regulariter conſtitutum eſt, ut inter ſuos proximior longiore gradu poſitos non excludat, & non in capita, ſed in ſtirpem diuidatur hereditas. Item ſiquis moriens filium non relinquat, ſed ex duobus maſculis filijs dimittat nepotes, hoc eſt ex uno filio unum, uel duos nepotes, ex altero tres, aut quatuor, ſimiliter, ſicut ſuperius dictum eſt, in ſtirpem non in capita hereditas diuidatur, hoc modo, ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc eſt, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, ſi uixiſſent, habituri erant. Lib. 2 tit. 8.

MEDIETATEM] Hac uoce, quam Cicero dicere exhorruit, ſæpiſſimè vſus eſt Anianus, ut apparet ex eiuſdem Interpretationibus ad Cod. Theodoſ. & Senten. Pauli. Sed & in legibus Vuiſigothorum paſſim eam uideas.

De legitima adgnatorum ſucceſsione. Cap. XV.

CAIVS.

,, SI nullus ſit ſuorum heredum, tunc heredi
,, tas pertinet ex eadem lege duodecim
,, tabularum ad adgnatos. Vocantur au
,, tem adgnati, qui legitima cognatione
,, iuncti ſunt. Legitima autem cognatio
,, hæc eſt, quæ per virilis ſexus perſonas
,, coniungitur. Ita qui eodem patre nati ſunt fratres, ad-
,, gnati ſibi ſunt, qui etiam conſanguinei uocantur; nec
,, requiritur, an matrem eandem habuerint. Item patruus
,, fratris filio, & inuicem is illi adgnatus eſt. Eodem nume
,, ro ſunt fratres patrueles inter ſe, id eſt, qui ex duobus
,, fratribus progenerati ſunt, quos plerique etiam conſo-
,, brinos uocant. Qua ratione ſcilicet etiam ad plures gra-
,, dus adgnationis peruenire poterimus.

HIc diſtinguendum caput eſſe, præter Iuſtinianum, hoc ipſum quoque Caij fragmentum indicat: nam in collatione illa Moſaici, & Romani iuris inter uerba, quæ ſuperiori capiti adaptauimus, & hæc, quæ in hoc caput reiectimus, ſic eſt: DE ADGNATIS.

SI NVLLVS SIT SVORVM) Sed nunquid non & ſui adgnati ſunt? certe ſunt, l. filius de ſuis, & legit. hered. l. de bonis, §. 1. de Carb. edi. l. 2. unde leg. l. iuriſconſultus, §. 1. di grad. & adf. l. 1. §. ſed uidendum, de ſucceſſ. edi. Sed rectè ſeparantur, quia hereditas non eodem modo ſuis, quo cæteris adgnatis defertur. in ſuis non ſpectatur proximior quis ſit, an vlterior, quia ut ad hereditatem admittatur, ſatis eſt aliquem ſuum eſſe. In adgnatis ſpectatur, quia qui pro

 ximo

ximo gradu ſunt, cæteros pręcedunt, ut infrà dicitur. ac inter ſuos he redes diuiditur in ſtirpes, inter adgnatos in capita.

EX EADEM LEGE XII. TABVLARVM] *Quam ita recitat Vlp. in fragm. & in l. pronunciatio, de verb. ſigni. SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXVMVS FAMILIAM HABETO.*

VOCANTVR AVTEM ADGNATI.] *Adgnati ſunt cognati uirilis ſexus ab eodem orti, l. 2. de ſuis, & legit. aut ſunt cognati per patrem ex eadem familia, l. vlt. §. 1. de grad. & adf. Adgnatio nomen eſt ciuile, cognatio naturale. Qui adgnati ſunt, & cognati ſunt. qui cognati ſunt, non utique adgnati ſunt. verbi gratia; patris frater, ideſt patruus, & adgnatus eſt, & cognatus matris autem frater, id eſt auunculus, cognatus eſt, adgnatus non eſt, l. pen. D. vnde legit. Diximus lib. 1. cap. x.*

QVI ETIAM CONSANGVINEI VOCANTVR) *Conſanguinei ſunt, qui ſanguine inter ſe connexi ſunt; etiamſi patri non exſtiterunt ſui heredes, puta exheredati, aut ſi pater deportatus fuiſset. & qui nunquàm in poteſtate fuerunt, erunt ſibi conſanguinei, ut puta, qui poſt captiuitatem patris naſcuntur, uel poſt mortē, l. 1. §. poſt ſuos, de Suis, & legit. here. Sed & adoptiui quoque cum naturalibus iura conſanguinitatis habere dicuntur ead. l. Recte ait,* iura conſanguinitatis, *vt & in l. 44. de Adopt. nam conſanguinei verè non ſunt, quia adoptio ius ſanguinis non adfert, l. 23. de Adoptio. pari modo libertini, qui ab ingenuis adoptantur, iura ingenuitatis conſequi dicuntur, l. 32. de Ritu nupt. quùm ingenui verè non fiant, l. vlt. de Statu hom. Sed conſanguinei non uidebātur vocari lege 12. tabularum, fortè quia propriè conſanguinei dicuntur, non adgnati, quod ex Paulo conſtat lib. 7. Sentent. cuius verba hæc ſunt in fragmentis editis à Pitheo:* Sanè conſanguineos lex non adprehenderat, at interpretatione prudentium primum inter adgnatos locum acceperunt. *quod uidetur confirmare l. 1. C. Quor. bonorum. De conſanguineis pulchrè Cuiac. Obſer. li. 11. cap. 26.*

QVOS PLERIQVE ETIAM CONSOBRINOS VOCANT.] *Nam idem Caius adfirmat, conſobrinos propriè dici, qui ex duabus ſororibus naſcuntur, ſic dicti quaſi conſororini, l. 1. §. quarto gradu, de Gradi. & adfin. quam notationem præter cæteros ſcripto*

res comprobatam etiam à vetuſtiſſimis Iuriſconſultis, teſtatur Nonius Marcellus. Sed plerique tàm fratrum, quàm ſororum filios conſobrinos uocarunt, quo in numero fuit Trebàtius, l. vlt. §. quarto gradu. D. eod. tit. Sicque uidetur nominare Vlpianus in L. 2. D. eod. Arcadius, & Honorius in l. 19. C. de Nup. Sequitur Aniani Compendium.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 8. SI defuerint heredes ſui, tunc hereditas defuncti pertinet ad adgnatos. Adgnati enim ſunt per uirilem ſexum defuncto propinquitate coniuncti, id eſt conſanguinei fratres, hoc eſt de uno patre nati. nec diſputari poteſt, ſi de diuerſis matribus naſcantur, qui uno patre geniti ſunt. Item patruus, id eſt frater patris, fratris ſui filio adgnatus eſt. Ipſo modo ſunt fratres patrueles, hoc eſt, qui de ſingulis germanis nati ſunt. Hoc ordine adgnoſcitur, qui ſint adgnati, ſicut ſuprà diximus, per uirilem ſexum propinquitate coniuncti.

ANianus ſuo more hoc caput cum ſuperiori confundit, quod iã diximus eſſe ſeparandum.

IDEST CONSANGVINEI] Non vult dicere adgnatos eſſe conſanguineos, nemo enim poteſt dicere, eſt adgnatus, ergo conſanguineus. poteſt certè eſt conſanguineus, ergo adgnatus. Adgnatio genus eſt, conſanguinitas ſpecies, §. uulgò quæſitos, Inſt. de ſucceſſ. cognat. Melius dixiſſet, Veluti conſanguinei. Sed homo Gotholatinus ſic loquutus eſt.

CAIVS.

§ Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, ſed his, qui tunc, quùm

certum eſt,aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu ſunt. nec in eo iure ſucceſſio eſt. Ideoque ſi heres proximus omiſerit,uel antequàm hereditatem adierit, deceſſerit, ſequentibus nihil iuris competit. Ideo autem non * mortis tempore certum fuerit, aliquem inteſtatum deceſſiſſe, quàm ſiquis teſtamento facto deceſſerit, melius eſſe uiſum eſt, tunc requiri proximum, quùm certum eſſe cœperit, neminem ex teſtamento heredem fore.

NEC IN EO IVRE SVCCESSIO EST] Succeſſio eſt tranſmiſſio ad inſequentem gradum. at tranſmittere nemo poteſt hereditatem, quam non habuit. non habuiſse uerò eum conſtat, qui nec hereditatem adijt, nec ipſo iure heres extitit. Sui heredes ipſo iure ſunt heredes, nec opus habent aditione, ideò tranſmittunt; & in ijs dicitur eſſe ſucceſſio. legitimi heredes, niſi adeant hereditatem, heredes non ſunt, quamobrem ſi repudient, aut intra diem cretionis non adeant, fiſcus occupat hereditatem, l.1. de ſucceſs. edi. At ſi plures ſint eodem gradu adgnati, & quidam ex his adierint, quidam omiſerint hereditatem, deficientium portio adcreſcit his, qui adierint, l. ſi ex pluribus. 9. de ſuis, & legi. her. Vlpian. fragm. tit. 26. §. ſi plures, Paul. ſent. lib. 4. tit. 8. Prætores tamen, quum occluſam adgnatis ſucceſſionem uiderent, qui ſequenti gradu eſsent, uocabant ad hereditatem Vnde cog nati, nam qui adgnati ſunt, ij & cognati ſunt, §. placebat, Inſt. hoc tit. Iuſtinianus tamen ſtatuit, & in legitimis heredibus ſucceſſionem eſſe, §. ſed nos, Inſt. eod.

IDEO AVTEM NON MORTIS &c.] Hæc deprauata ſunt ſic meo iudicio reſtituenda: IDEO AVTEM NON TAM MORTIS TEMPORE, QVVM CERTVM FVERIT ALIQVEM INTESTATVM DECESSISSE, QVAM SIQVIS TESTAMENTO &c. Requiritur proximus adgnatus cui deferatur hereditas, non tàm quùm quis nullo condito teſtamento deceſſit, ſed & quùm teſtamentum quidem fecit, nemo tamen ex eo heres eſt. nam illo quoque caſu inteſtatus obijſſe dicitur, l.1. de ſuis, et leg. here. l. inteſtatus, de uerb. ſign. §. proximus, Inſt. hoc titu. Hæc Anianus paucis, neque enim omnia complexus eſt.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 8. NOn tamen omnibus ſimul adgnatis lex hereditatẽ propinqui inteſtati dat, ſed iis, qui defuncto mortis ſuæ tempore proixmiores inueniuntur.

OMiſit id, quod inquit Caius, inter adgnatos ſucceſſionem nõ eſſe, quia hoc ius iam à Prætoribus immutatum fuerat.

CAIVS.

„ §Quod ad fœminas attinet, hoc iure aliud in ipſarũ „ hereditatibus capiendis placet, aliud in cæterorum „ ab his capiendis. Nam & fœminarum hereditates proin„ de adgnationis iure redeunt, atque maſculorum. noſtræ „ verò hereditates ad fœminas vltra conſanguineorũ gra„ dum non pertinent. Itaque ſoror fratri, ſororivè legiti„ ma heres eſt: amita verò, & fratris filia heres eſſe non po„ teſt. Sororis autem nobis loco eſt etiam mater, aut no„ uerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem „ noſtrum ius filiæ conſequuta eſt.

QVOD AD FOEMINAS ATTINET, HOC IVRE) Non iure duodecim tabularum hæc inter maſculos, & fœminas differentia admiſsa eſt, nam eo iure uocabantur omnes adgnati tàm maſculi, quàm fœminæ cuiuſcunque gradus, §. ſed quia, Inſt. hoc tit. ſed lege Voconia, & prudentium auctoritate, Paul. Sent. lib. 4. tit. 8. quam mediam Iuriſprudentiam uocat Iuſtinianus, §. media. inſt. hoc tit.

PROINDE] Idem hoc loco ſignificat, quod Perinde, ut & in l. 64. de Aedil. edi. l. 141. §. 1. de verb. obli. & apud Plautum, Varronem, & alios.

ITAQVE SOROR FRATRI &c.] Vlpia.in fragm.tit.26. §.ad fæminas.

HERES ESSE NON POTEST] At prætores iuris ciuilis aſperitatem corrigentes dabant eis bonorum poſſeſſionem Vnde cognati, ſi nullus fuiſſet adgnatus, aut proximior cognatus. donec Iuſtinianus ius duodecim tabularum reſtituit. quæ omnia apud eundem videre eſt, hoc tit.

SORORIS AVTEM NOBIS LOCO EST &c.] Itaque filius matri ſuccedebat tanquam conſanguineus, ſi ea in uiri manū conuenerat, quia tunc in poteſtate mariti tanq̄ filia fuerat. Si non conuenerat, adgnata non cenſebatur, & nullo iure filius ei ſuccedere poterat: donec ex oratione Impp. Aurelij Antonini, & Commodi S. C. Orficianum factum eſt, quo actum eſt, ut ſine in manum conuentione matrum legitimæ hereditates ad filios pertinerent, excluſis conſanguineis, & reliquis adgnatis, ut refert Vlpian. in fragmen.reg.tit.26.§.ad liberos. l.ſacratiſſimi, ad Senatuſc.Tertull. pariter filij hereditas ad matrem pertinet ex S.C.Tertulliano, ut idē Vlpian. & alij docent. Apud Anianum ſic habet.

EPITOME.

IN fœminis verò alia conditio eſt; quia inter fœminas ſola tantùm ſoror conſanguinea habetur adgnata, vt germano ſuo defuncto ab inteſtato ei adgnationis iure ſuccedat. Reliquæ fœminę, hoc eſt amita, ideſt patris ſoror, uel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus propinquorum legitimæ ſunt, nec maſculis propinquis adgnationis iure ſuccedunt. Ipſarum verò hereditates ad maſculos propinquos adgnationis conditione perueniunt. Lib.2 c.8

HIſce in verbis immorari nihil neceſſe eſt, nam quæ monenda fuerant, ad Caium diximus.

C A I V S.

„ Siquis defunctus erit, ſi ſit frater, & alterius fratris fi-
„ lius, ſicut ex ſuperioribus intelligitur, frater potior
„ eſt, quia gradu præcedit. Sed alia * faciat iuris inter-
„ pretatio inter ſuos heredes. Quòd ſi defuncti nullus
„ frater exſtet, ſed ſint liberi fratrum, ad omnes quidem
„ hereditas pertinebit. Sed quæſitum eſt, ſi diſpari nume-
„ ro ſint, fortè nati ex uno unus, uel duo, & ex altero
„ tres, aut quatuor, utrum in ſtirpes diuidenda ſit heredi-
„ tas, ſicut inter ſuos heredes iuris eſt, an potius in capita.
„ Iamdudum autem placuit, in capita diuidendam here-
„ ditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte per-
„ ſonæ, in tot portiones * fuerunt.

Declarat, quæ ſupra attigerat, quomodo adgnati hereditates capiant. quod maiori explicatione indigere mihi non uidetur.

FRATER POTIOR EST] Statuit Iuſtinianus, ne potior ſit, Nouella 118. & 127. nam uocat alterius quoque fratris præmortui filios, in ſtirpem tamen non in capita.

SED ALIA FACIAT] Pithœus emendat, SED ALIA FVIT IVRIS, &c.

IN TOT PORTIONES FVERVNT) Corrige, ut monet Pithœus: TOT PORTIONES FIENT. Anianus ita explicauit.

E P I T O M E.

Lib. 2 tit. 8.

Regulariter conſtitutum eſt, ut inter adgnatos proximior poſteriorem excludat, & inter eos, non in ſtirpem, ſed in capita ab inteſtato diuidatur hereditas. Nam inter ſuos, ſicut ſuperius diximus, alia ratio eſt, ut proximior poſteriorem non excludat, & ſemper heredi-

tas in ſtirpem non in capita diuidatur. Nam ſiquis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios, germanus frater, quia gradu proximior eſt, ſolus ſuccedit, fratris filij non ſuccedunt. Item ſi moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat maſculos, & ex uno fratre dimiſerit duos, ex alio quatuor ſimiliter maſculos; omnes quidem fratrum filij patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, ſed non in ſtirpes, ſed in capita: ita ut illi duo ex una parte duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alia accipiant quatuor portiones. Nam ſi ſorores habuerint, in patrui hereditatem non ueniunt, ſicut nec ſororum filij in auunculi hereditate ſuccedunt.

FILIOS DUNTAXAT MASCULOS] Nam fœminæ etiamſi adgnatæ ſunt, tamen iure ciuili non adgnatę cenſentur, præterquàm in capiendis conſanguineorum hereditatibus, ut dictum eſt.

ITA UT ILLI DUO EX UNA PARTE] Rectè in Patauino exemplari: ITA UT ILLI DUO EX UNO PATRE.

SICUT NEC SORORIS FILII] Stultè Anianus hoc quaſi per comparationem ſcripſit. nam fratris filiæ non admittuntur ad patrui hereditatem iure ciuili, quamuis adgnatę ſint, ſopita in hac parte duodecim tabularum diſpoſitione. Sororis filij ab auunculi hereditate excluduntur, quia legitimi non ſunt. nos de legitima ſucceſſione loquimur. At demum Iuſtinianus cognatos exæquauit adgnatis.

CAIUS.

§ Si nullus adgnatus ſit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat. Qui ſint autem Gentiles primo commentariorum, & ultimum eſt. Et quùm illic admonuerimus, gentilitium ius in deſuetudinem abijſſe, ſuperuacuum eſt, hoc quoque loco de ea re curioſius tractare.

EADEM LEX DVODECIM TABVLARVM] *His verbis; SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Sic enim emendo fragmenta regularum Vlpiani, quæ ſunt in ſæpe nominata collatione Moſaicarum, & Romanarum legum. vbi & hæc Pauli uerba ſunt ex lib. 7. ſent.* Inteſtatorum hereditas lege duodecim tabularum primũ ſuis heredibus, deinde adgnatis, & aliquando quoque gentilibus deferebatur, &c. *Qui fuerint Gentiles, ex Ciceronis Topicis petamus, ubi ex mente Scæuolę ſic definiuntur:* Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. *Vbi uidendum, quid Boetius loquatur. ſanè & ex eodem genere ortos, & qui eodem nomine appellantur, gentiles eſſe teſtatur Feſtus lib. 7. quę finitio & adgnatis competere poteſt. at qui Adgnati ſunt, Gentiles perſæpe ſunt: qui Gẽtiles ſunt, non utique neceſſe eſt, ut adgnati ſint. Adgnati ut plurimũ aliquo gradu ſunt coniuncti, & ex una ſtirpe, & familia deſcendũt. Gentiles licet ex uno fonte manare uideãtur, tamen quia per plures ætates diſiuncti ſunt, ex pluribus familijs, & ſtirpibus deſcendere dicuntur. & certè in plures familias diſtinguebantur. unde Sueton. Neron. cap. 1. ex gente Domitia duas familias claruiſſe refert, Caluinorum, & Aenobarborum, ut ſcilicet quidam Domitij Caluini dicerentur, quidam Domitij Aenobarbi. Sic Cæſar ex Gente Iulia familiam ſuam eſſe ait apud eund. Sueton. Iul. cap. 6. Dixit Cicero:* Qui ab ingenuis oriendi ſunt. *nempe ut libertinos exploderet, qui patronorum nomine uocabantur. quare Tullius Tiro, & Tullius Laurea non erant gentiles Tullij Ciceronis. dixit:* Quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit. *quia & ſi ab ingenuis orti eſſẽt, tamen eorum maiores libertini fuiſſe poterant. demum Gentilitas eſt patritiorum, & nobilium ius, ut etiam colligitur ex Liu. lib. 1. Vnde hodieque nobiles homines Italia, & Hiſpania Gentiles homines uocat.*

PRIMO COMMEMTARIORVM, ET VLTIMVM EST.) *Mendum fortaſſe ineſt. Hoc certè intendit, ſe primo Inſtitutionum libro, capite ultimo docuiſſe, qui ſint Gentiles. quod & Pithœus admonuit. Iam haſce inſtitutiones uocari quoque Commentarios, ſuperius diximus. Capite uerò ultimo de Curatoribus tractatur. at lex duodecim tabularum furioſos, & prodigos in Adgnatorum,*

Gentiliumque curatione eſſe iubet: Vnde occaſionem habuit Caius docendi, qui Gentiles eſſent. Quod eo loco Anianus ſuo more omiſit, ut etiam hic facit.

EPITOME.

NAm & hoc regulare eſt, ut cognati tunc inteſtatorum propinquorum hereditates capiant, quando aut ſui, aut adgnati defuerint. Lib. 2 tit. 8.

CAius hoc libro uidetur noluiſſe Ius prætorium admiſcere iuri ciuili. ideo de Cognatorum ſucceſſione nihil agit, quæ iure Prætorio competit. At Anianus noluit prætermittere, fortè ne vacuum ſineret locum, quo de Gentilibus Caius loquutus eſt. De Cognatis videndus Iuſtinianus titulo, de Succeſſione Cognatorum.

CAII INSTITVTIONVM LIBER TERTIVS, CVM HIERONYMI ALEANDRI COMMENTARIO.

De Obligationibus. *Cap. I.*

EPITOME.

Lib. 2 tit. 9. OBLIGATIO in duas ſpecies diuiditur. Nam omnes obligationes aut ex contractu naſcuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu naſcuntur, quatuor genera ſunt, quæ ſingula hoc ordine diſtinguuntur. Aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut litteris, aut conſenſu.

HVNC

HVNC ordinem,ut ſuprà quoque diximus,ſequutus fuerat Caius,ut primo libro de perſonis,ſecundo de rerum adquiſitionibus, tertio de obligationibus tractarit. Nã quod Anianus duos tantùm libros fecerit, ſanè ſuo more agit,ut quæ diſtinguenda ſunt,confundat. Quoniam Caium libro tertio obligationes eſſe complexum,luce clarius mihi patet, uel ex l.1.D.de Oblig.& act.in cuius inſcriptione ita eſt; CAIVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM, tum in Florentinis Pandectis,tum in cæteris omnibus.Hoc etiam egimus,ut hanc Obligationum tractationem, quam Anianus duobus capitibus reſtrinxit,nos in duodecim capita diuiſerimus ſequuti ordinem Iuſtiniani,quem ipſe ex Caio ſumſerat.

OBLIGATIO) Obligatio eſt iuris uinculum,quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendæ ſecundum noſtræ ciuitatis iura, inquit Iuſtinianus in prin. huius tit. At ſanè non tàm iuris ciuilis eſt uinculum, quàm etiam naturę. quid enim tàm congruum eſt fidei humanæ,quàm ea,quæ placuerunt,inter homines ſeruari? ut inquit Vlpia.in l.1.de Pact. at niſi ius quoque ſua uincula addidiſſet,nulla praui homines neceſſitate ad ſoluendum compellerētur. Sed non omnes naturæ obligationes ius ciuile comprobauit, ſi enim ſeruus ciui Romano pecuniam crediderit,iure quidem naturæ obligatio nata eſt,at de ea ius non dicitur;denique ſeruus ciuiliter nõ obligat; nec obligatur,quamuis naturaliter obligatus ſit,l.ſerui,14.hoc tit. Obſtringit itaque obligatio ad dandum aliquid,uel faciendum, uel præſtandum.qua in re & animus obligandi interuenire debet:neque enim ſatis eſt dantis eſſe nummos, & fieri accipientis, ut obligatio naſcatur,ſed etiam hoc animo dari,& accipi,ut obligatio conſtituatur.quare ſiquis pecuniam ſuam donandi cauſſa dederit mihi,quanquam & donantis fuerit,& mea fiat,tamen non obligabor ei; quia non hoc inter nos actum eſt,ut obligatus maneam,l.3. hoc tit.

AVT EX CONTRACTV NASCVNTVR, AVT EX CVLPA) aut proprio quodam iure ex varijs cauſſarum figuris, ut inquit idem Caius lib.1.hoc tit. Oriuntur enim obligationes etiam ex quibuſdam cauſſis,quæ neque contractus ſunt,neque maleficia;at quoniam alterutrius naturam ſapere quodammodo uidentur, Iuſtinianus quaſi contractuum, & quaſi maleficiorum nomen indidit, Inſt.hoc tit.quod ex Caio itidem traxit l.5.D.eod.

Quibus modis re contrahitur obligatio. Cap. II.

EPITOME.

Lib.2 tit.9. RE contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere, numero, menſura cõtinentur: hoc eſt, ſi pecunia numeretur, uel frumentum detur, uinum, aut oleũ, aut æs, ferrum, argentum, uel aurum. Quæ omnia numerando, aut penſando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos ſtatuto tempore non ipſæ res, ſed aliæ eius naturæ, quales datæ ſunt, atque ipſius ponderis, numeri, uel menſuræ reddantur. Propter quod Mutuum appellatum eſt, quaſi à me tibi ita datum ſit, ut ex meo tuum fieret.

QVOTIES ALIQVA CVICVNQVE MVTVO DANTVR] Adducit Anianus exemplum tantummodo mutui, quamuis Caium ſcripſiſſe credo etiam de Indebito, & de Commodato, de Depoſito, de Pignore, & huiuſmodi, ut feciſſe uidemus libro ſecundo Aureorum, l.1. de Oblig. & Act. & ſeruauit Iuſtinianus Inſt. hoc tit.

QVAE IN HIS REBVS CONTINGVNT, QVAE IN PONDERE &c.) Idem Iuſtinianus, cuius uerba forſitan ex hoc Caij loco deſumta ſunt. Neceſſe eſt autem, conſiſtant pondere numero, menſura, vt eiuſdem generis reddantur, nam in his, quæ in ſpecie conſiſtunt, mutuum conſtitui, non poteſt. Speciem uoco more Iuriſconſultorum, quod Dialectici dicũt Indiuiduum, ueluti ſi equũ, aut hominem, aut domum tibi dederim, neque enim alium equum, alium hominem, aliam domum reddere debes, ſed quam rem accepiſti,

ſti, quare commodatum eſt, non mutuum: quod ſi conueni, ut non eundem, ſed alium equum, alium hominem, aliam domum reddas, neque tunc mutuum erit, ſed alius contractus, nempe quem dicunt innominatum.

ET AD NOS STATVTO TEMPORE) Tempus enim in mutuo adijcitur, quo exacto qui obligatus eſt, ſoluere debet, nec prius poteſt compelli. quod & in commodato admittendum eſt. in Depoſito, & Precario aliud eſt.

NON IPSAE RES, SED ALIAE EIVS NATVRAE] Caius, eiuſdem generis, & qualitatis, l. 1. de Obliga. & act. Iuſtin. eiuſdem naturæ, & qualitatis, §. 1. Inſtit. hoc tit. Pomponius, eiuſdem generis, & eadem bonitate, l. 3. de Reb. cred. Eiuſdem generis, aut naturæ, nam ſi aliud genus, uelut pro tritico uinum recipiamus, non erit mutuum, l. 2. de reb. cred. At ſi quis aureos nummos decem mutuo acceperit, uidetur poſſe argenteos reddere facta compenſatione æſtimationis, ut tot argentei reddantur, quanti æſtimantur aurei decem. neque enim hoc admittendum eſt, ubi damnum interueniret. Certè nummi & aurei, & argentei una ſpecies cenſentur, qua de re Accurſius, Bartolus, & Abbas Panormitanus diſſeruere. Habetur quoque ratio bonitatis, etiamſi non cauimus, ut æquè bonum nobis redderetur, neque enim licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere ſit, reddere, ueluti uinum nouum pro uetere, d. l. 3. eod. titu.

ATQVE IPSIVS PONDERIS, NVMERI, VEL MENSVRAE] in Patauino exemplari: ATQVE IPSIVS PONDERIS, NVMERATAE, VEL MENSVRATAE.

PROPTER QVOD MVTVVM APPELLATVM EST &c.] Sic Paulus, l. 2. §. appellata, de Reb. cred. Iuſtin. §. 1. hoc tit. Plurimi Iuriſconſulti ſemper ſequuti ſunt Stoicos, teſte Athen. li. 6. cap. 8. Hinc Tuberonem Stoicas diſciplinas percalluiſſe, refert Pomponius l. 2. de Orig. iur. & Agell. lib. 1. cap. 22. Sic Stoicum Philoſophum fuiſſe Sex. Pompeium, teſtatur Cicero in Bruto, & lib. 1. & 3. de Orat. ſic Lucillium Balbum lib. 1. de Nat. Deor. quare eos imitantur etiam in ineptis nominum deriuationibus. Vide Cuiacium Obſer. lib. 11. cap. 37.

VER-

De Verborum Obligationibus. Cap. III.

EPITOME.

Lib.2 tit. 9. VERBIS contrahitur obligatio ex interrogatione dantis,& reſponſione accipientis, ita ut ſi ille, qui dat,interroget, HOC MIHI DABIS ? qui accipiet, reſpondeat, DABO. Aut in obligatione debitoris, ſi aliquis fideiuſſor accedat; ille; qui perſonam fideiuſſori tradit, interroget: ISTVM FIDE TVA ESSE IVBES ? & ille reſpondeat: FIDE MEA ESSE IVBEO. hac conditione non ſolum ille,qui debitor eſt, ſed & is, qui fideiuſſor exiſtit, obligatur. Et non ſolum fideiuſſor ipſe, dum uiuit, ſed & heredes ipſius,ſi ille defecerit, tenentur obnoxij. Creditor autem, qui pecuniam dedit, in poteſtate habet ad reddendam pecuniam, quem uelit, tenere, utrum ipſum debitorem,an fideiuſſorem. Sed ſi debitorem tenere elegerit, fideiuſſorem abſoluit. Si verò fideiuſſorem tenuerit, debitorem abſoluit. Quia vno electo, quem idoneum creditor iudicat, alterum liberat.

VERBIS] *ore prolatis,non ſcriptis.ideoque neque mutus,neque ſurdus,neque infans ſtipulationem contrahere poßunt,nec abſens quidem,quoniam exaudire inuicem debent,l.1.D. hoc titu. Eſt igitur hęc obligatio uerborum conceptio,quæ ſtipulatio dicitur, l.5. §.ſtipulatio,hoc tit.§.1.Inſt. hoc tit.*

EX INTERROGATIONE DANTIS, ET RESPONſione

SIONE ACCIPIENTIS &c.] *Stipulationes quibuſcunque, contractibus, & conuentionibus adiunguntur, l. ſi dominus, 8. de Præſcr. uerb. vt uincula præbeant conuentionibus, quæ per ſe adſtringere non poſſunt, uel ut contractus, qui per ſe poſſunt, fortius adſtringant. Et aut præcedere, aut ſequi contractum poſſunt, l. 3. §. vlt. l. 6. ad S. C. Maced. l. 6. de Noua. & dele. Quamobrem pecuniam mutuo daturus, antequam adnumerat, ſtipulari poteſt, eam ſibi reddi, quo ſenſu intelligendus eſt hic locus Caij: alioquin tota ſententia inuerſa uidetur: neque enim poteſt, qui dat, alium interrogare, an dabit. Sed qui accipit, hoc agere debet. quo caſu hic locus ita emendandus foret: VERBIS CONTRAHITVR OBLIGATIO EX INTERROGATIONE ACCIPIENTIS, ET RESPONSIONE DANTIS; ITA VT SI ILLE, QUI ACCIPIET, INTERROGET, HOC MIHI DABIS? QVI DAT, RESPONDEAT, DABO. Sed prior ſententia placet. Debet autem vterque loqui, quia ſtipulationis ſubſtantia ex uerbis pendet. quamobrem ſi alter interroget, alter ſine uerbis adnuat, nulla ſtipulatio concepta eſt, l. 1. §. 2. hoc tit. Verba autem talia hac in re olim tradita fuerunt:* Spondes? ſpondeo, promittis? promitto. Fideipromittis? fideipromitto. fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. facies? faciam. *§. 1. inſt. hoc tit. Pariter ſi impersonaliter reſpondeatur, ut apud Plaut. Pſeud.* Viginti minas dabitur? dabuntur. *qua de re Alciat. lib. 2. Parerg. cap. 18. Sed & ſiquis ita interroget,* Dabis? *reſponderit,* quid ni? *& is utique in ea cauſſa eſt, ut obligetur, d. l. 1. § 2. Sed demum ſolemnitates uerborum à Leone ſublatæ ſunt, ut poſtea ſenſus potius conſideretur ab utraque parte, l. omnes, C. de Contr. & com. ſtip. §. ſed hæc ſolemnia, Inſtit. hoc ti. & quamuis ſtipulatio iuris ciuilis ſit, tamen ob adnexionem cum Iuriſgentium conuentionibus quacunque lingua fieri ſemper potuit, d. l. 1. in fi. de verb. obli. §. 1. Inſt. eod.*

SI ALIQVIS FIDEIVSSOR ACCEDAT] *De ſatis acceptione loquitur, quæ etiam ſtipulatio eſt ita promiſſorem obligãs, vt adpromiſſores etiam ab eo accipiantur, ideſt qui idem promittunt, l. 5. §. ſatisacceptio, D. hoc tit. Hi adpromiſſores uocantur Sponſores, uocantur Fideiuſſores, dicebantur Prædes, Vades, Vindices. niſi hi tres poſteriores propriè adpromiſſores in iudicio eſſent. Præs in ciuili, Vas in criminali iudicio: Auſonius Edyl. 12.*

Quis ſubit in pœnam capitali iudicio? vas,

Quis,quùm lis fuerit nummaria,quis dabitur? *Prœs.Feſtus verbis Pauli:* Vadem ſponſorem ſignificat in re capitali,*at confundi hæc nomina, & uadem nummariæ quoque rei ſponſorem denotare tradit Acron apud Horat. ac in ea ſignificatione utuntur Impp.Leo,& Zeno in l.vlt.§.hæc autem,C.de Caſtren. & Miniſt. lib.12. Vindicis nomen antiquius uidetur, fuit enim in duodecim tabulis ita: ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO, &c.vt eſt apud Agellium lib.16.cap.10. & meminit Cicero in Topicis,ubi Boetius uindicem interpretatur procuratorem, quùm potius is ſit,qui iudicio ſiſti, iudicatumque ſolui ſatis pro alio dabat. Sed & alium errorem ex Boetio ibidem ortum adnotare lubet;nimirum quod ait Cicero,legem Aeliam Sentiam aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe iubere.nam uerba illa* Aelia Sentia, *vel* Sanctia, *ex commentario Boetij in Ciceronis contextum (vt ſæpe fit) irrepſere:ſic enim Ciceronis uerba eſſe debent,* Quùm lex, aſſiduo uindicẽ aſſiduum eſſe iubeat,locupletem iubet locupleti. locuples enim aſſiduus,ut ait Aelius appellatus ab ęre dando. *Legẽ Cicero intelligit duodecim tabularum. falsò Boetius legem Aeliã Sentiam,quæ lata fuit tantummodo tempore Auguſti, ut dixi lib.1. cap.3.Deceptus eſt autem, quia Cicero interpretationem Aelij adducit.At neminem credo fugere,Sex.Aelium libro, qui inſcriptus erat Tripertita, leges duodecim tabularum eſſe interpretatum, l.2. §.Deinde Sex.Aelius,de Orig.iu.Cic.lib. 2. de legib.Feſtus in calce lib.19. Atque hunc Boetij errorem etiam à doctiſſimo Briſſonio animaduerſum, quodam loco memini me legiſſe, gauiſuſque ſum.*

ILLE, QVI PERSONAM FIDEIVSSORI TRADIT.) Etiam ab alijs notatum uidi,ſic eſſe legendum: ILLE, CVI PERSONA FIDEIVSSORIS TRADITVR. Stipulatio fit inter creditorem,& fideiuſſorem,interrogat creditor,reſpondet fideiuſſor, l.8.de fideiuſſ.& mand.l.32.D.Mand.l.3.in fin. de admin.rer.ad. ciuit.per.l.12.C.de fideiuſſ.& mand.Siquis tamen ſe ſcripſerit fideiuſſiſſe,uidentur omnia ſolemniter acta,quamuis uerè non interceſſerit ſtipulatio,l.30.de verb.obli.Sed & ſi præſentes fideiuſſores nominati fuerint,nec contradixerint,l.4.in fi.de fideiuſſ.& nominator. & her.tut.

SED ET HEREDES IPSIVS, SI ILLE DEFECERIT &c.] quia fideiuſſor Rei,ſeu debitoris locum obtinet, l.4.de fideiuſ.

&

& man.l.24.C.eodem.§.ſecundo,Inſtitu.eodem.

IN POTESTATE HABET AD REDDENDAM PECVNIAM, QVEM VELIT TENERE, VTRVM IPSVM, &c.) Homo Gotholatinus hoc vult, vt creditori poteſtas ſit, ſeu reum, ſeu fideiuſſorem eligendi, qui debitum ſoluat, l.3.l.5. C.de fideiuß.& mand.quin & vtrunque conuenire poteſt in ſolidũ, aut diuiſis actionibus à ſingulis partes petere, l.3.§.vlt.de duob. reis,l.13.§.etiam,de Pign.& hypot.l.51.§.2.de Fideiuſſ. & man. At Iuſtinianus uetus ius reduxit,ut prius conueniatur reus princi palis,poſtea Fideiußores,Auth.de Fideiuß.& man.quæ eſt Nou.4.

QVIA VNO ELECTO, QVEM IDONEVM &c.] Hoc falſum eſt,electio enim nullum ex his liberat,l.Reos,23.C.de fideiuſſ.& man.Caius fortaſſe ſcripſerat,alterum liberari,ſi alter electus ſolidum ſoluißet.aut ſi creditor diuiſiſſet actiones inter fideiuſſores,l inter,51.§.quùm inter,de fideiuſſ.& mand. quam ſentẽtiam Anianus dum uertit, innertit.

EPITOME.

Lib.2 tit.9.

SVnt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi poſſunt, id eſt, ut ſi mulier ſiue ſponſo uxor futura, ſiue iam marito dotem dicat. Quod tàm de mobilibus rebus, quam de fundis fieri poteſt. Et non ſolum in hac obligatione ipſa mulier obligabitur, ſed & pater eius, & debitor ipſius mulieris, ſi pecuniam, quam illi debebat, ſponſo creditricis ipſe debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres perſonæ nulla interrogatione pręcedente poſſunt dictione dotis legitimè obligari. Aliæ verò perſonæ, ſi pro muliere dotem marito promiſerint, communi iure obligari debent, id eſt, vt & interrogatæ reſpondeant, & ſtipulatæ promittant. Item & alio caſu uno loquente; & ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono, aut donum, aut munus, aut operas ſe datu-

rum eſse iurauerit. (Exponendum hic, quid ſit donum, aut munus, vel operæ.) in qua re ſupradicti liberti non tam uerborum ſolemnitate, quàm iuriſiurandi religione tenentur. Sed nulla altera perſona hoc ordine obligari poteſt.

STipulatio uerbis obligat. Sed & nunquid & alia res eſt, quæ uerbis obliget? Duæ ſunt. Dotis dictio, & iureiurandum liberti. Dotem dicere poteſt mulier, quæ nuptura eſt, & debitor mulieris, ſi iuſſu eius dicat. item parens mulieris uirilis ſexus per uirilem ſexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus. *Hæc Vlpia. in fragm. tit. 6. Quæ ſolemnitas ſublata eſt, unde Tribonianus in l. 1. §. pen. de Collatio. dot. ſcripſit*, ex pollicitatione dotis, *quum Vlpianus dixiſſet*, ex dictione. *Sic in l. 31. in fi. de Nouat. & deleg. repoſuit*, doti promittere, *pro doti dicere. & in l. 1. C. de in. dot. bis* Pollicitatio, *quùm fuiſſet* Dictio. *neque enim tunc temporis ex nuda pollicitatione dotis actio naſcebatur, quùm id à Theodoſio inductum fuerit, leg. penul. C. de Dot. promiſſ.*

SPONSO CREDITRICIS] Patau. MARITO CREDITORIS, malè.

ALIAE VERO PERSONAE &c.] Cæteræ perſonæ dicere dotem non poſſunt; dare, & promittere dotem poſſunt, ut ait Vlpian. tit. 6. cuiuſcunque ſexus, conditioniſque ſint, l. promittendo, 41. de Iu. dot.

ET STIPULATAE PROMITTANT.] Patau. ET STIPULATIONEM PRAEMITTANT.

ITEM ET ALIO CASV &c.] lego: ITEM ET ALIO CASV VNO LOQVENTE, ET SINE INTERROGATIONE PROMITTENTE. Vt iuriſiurandi obligatio contrahatur, libertum eſſe oportet, qui iuret, & libertatis cauſſa iurare, l. ut iuriſiurandi, 7. de Oper. libert. alioquin ſi libertus non eſſet, & operas præſtaturum ſe iuraſſet, nec ipſe, nec fideiuſſor tenebitur, l. ſiquis pro eo, 56. de fideiuſſ. & mand. pariter ſeruus, antequā manu mittatur, ſi iuret, non tenetur, l. ſeruum, 36. de manum. teſt. neque. n. aliter, quàm liber obligatur, l. vlt. de libera. cauſſa.

EX-

EXPONENDVM HIC, QVID SIT DONVM &c.] *Adpendiculam hanc Aniani adgnouimus lib.2.in fine capi. 12.de Lege Falcidia. De donis,& muneribus uide l.194.l.214.de verb. ſig.de operis l.1.l.3.l 22.de oper.liber.*

NON TAM VERBORVM SOLEMNITATE) *quia nulla ſolemnitas uerborum fuit,quùm ſtipulatio non interceſſit. tenentur ergò verbis,& religione iuriſiurandi. Si nudis uerbis promiſiſſent abſque iureiurando,non tenerentur. Si liberti non forent, etiamſi iuraſſent,non tenerentur.*

SED NVLLA ALIA PERSONA HOC ORDINE OBLIGARI POTEST.] *Nemo alius iureiurando obligatur, vt ſuperius dictum eſt. quia iuſiurandum pacto comparatur, l.1.l.25.de iureiur.l.Stichum.95.§.naturalis,de Solut.& lib.l.non ſolũ, 11.§.1.de iniur.l.iuriſgentium 7.§.& generali,de Pact.ſed pactũ actionem, aut obligationem non parit, l.iuriſgentium,§.ſed quùm nulla,de Pact.ergo nec iuſiurandum,l.ſiquis maior,41. C.de Tranſact. Hodie ex iure Canonum utrunque obligationem inducit,c.1.c.3.de Pact.cap.ſi verò,cap.veniens,de iureiur.22.quæſtio.5. cap.iuramenti.*

De inutilibus ſtipulationibus. Cap.IIII.

EPITOME.

PRAETEREA inutilis eſt promiſſio, etiamſi ſtipulatione interueniente facta ſit, ſi id aliquis daturum ſe promiſerit, quod ſui iuris non eſt: hoc eſt ſi aut ingenuum hominem,quaſi ſeruum, ſe daturum promittat; aut ſi mortuum aliquis, quem uiuum credebat,promiſerit:aut locũ ſacrum,aut ſanctum,aut religioſum daturum ſe quicũq. promiſerit. Præterea inutilis eſt promiſſio,ſi aliquis rẽ ſub tali conditione promittat,q̃ impleri ꝓ rei difficultate nõ poſſit. Lib.2 tit.9.

PRAETEREA INVTILIS &c.] *Cur ait PRAETEREA? quia dixit inutiliter quenquàm obligari ex dotis dictione, preter tres perſonas iam connumeratas, item ex iureiurando preter libertum.*

QVOD SVI IVRIS NON EST.) Sui iuris eſſe dicimus, qui alienæ poteſtati ſubiectus non eſt. At homo parum latinus ſui iuris non eſſe hic intelligit, quod in re promiſſionis non eſt, aut quod dominio noſtro non ſubycitur, ut loquitur Iuſtinianus in princ. huius tit.

HOC EST, SI AVT INGENVVM HOMINEM) Caius dixerat liberum hominem, ut Iuſtinianus, §. 1. hoc tit. quid enim de liberto? Neque ualet hæc ſtipulatio, etiamſi ex libero ſeruus fieri poteſt, l. inter ſtipulantem, 83. §. ſacram, de verb. oblig. d. §. 1. Inſtit. hoc tit. nam quod ab initio non ualuit, ex poſt facto non confirmatur. & ita Catoniana regula in ſtipulationibus quoque locum habere uidetur. quid, ſi quis ita ſtipulatus ſit, illum quum ſeruus eſſe cœperit, dare ſpondes? *tunc etiam ab initio ea ſtipulatio inualida erit. nam ea, quæ natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem nullo modo deduci poſſunt, d. l. 83. & §. Item contrà, Inſt. hoc tit. Sed & ſi Stichum ſeruum dare quis promiſit, iſque antequàm traditus ſit, ſine culpa promiſſoris ad libertatem peruenerit, liberatur promiſſor, d. l. inter ſtipulantem, §. ſacram. quia regula eſt ea, quę initio conſtiterunt, poſtea extingui, ſi ad eum caſum deueniant, a quo incipere non poſſunt, d. §. Item contra, Inſti. hoc titu. idem dicendum de rę ſacra, & religioſa, & ſancta in exemplo, quod ſubycitur.*

SVB TALI CONDITIONE PROMITTAT, &c.] *Impoſſibilis enim conditio uitiat contractum: ueluti,* Si digito cœlum attigero, dare ſpondes? *l. 7. de verb. oblig §. ſi impoſſibilis, Inſt. hoc tit. ultimam uoluntatem non uitiat, ſed conditio pro non ſcripta habetur, ut docui ſuprà lib. 2. cap. 8. Quę nam diuerſitatis eſt ratio? ea eſt, quia qui ſolus agit (vt is eſt, qui teſtatur) ſi errore aliquo ducatur, non habet, qui animaduertat. at in contractibus, quia ex duorum pluriumvè conſenſu aguntur, & omnium uoluntas ſpectatur, proculdubio talis cogitatio eſt, ut non omne facilè labantur, δυνατὸν credentes, quod ἀδύνατον est, l. non ſolum, 31. de oblig. & actio. præterea fauorabilior eſt ultima uoluntas, & ſuſtineri facilius ſolet.*

Præ-

EPITOME.

PRæterea inutilis eſt interrogatio, & promiſſio, ſi ita aliquis interroget debitorem: POST MORTEM MEAM, VEL TVAM ILLVD DARI SPONDES? quod propterea inutile uiſum eſt, quia à perſona heredis obligatio incipere non poteſt. Et ideo nec heredi creditoris ſub hac ſponſione obligatur debitor; nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius. Item inutilis eſt obligatio, ſi dicat creditor, PRIDIE QVAM MORIAR, DARE SPONDES? vel interroget debitorem, PRIDIE QVAM MORIARIS? ſimiliter & hæc ſtipulatio inutilis iudicatur, quia non poteſt ſciri, quando ſit pridie quàm aliquis moriatur, niſi poſtquàm mortuus fuerit. Lib. 2 tit. 9.

POST MORTEM MEAM &c.] §. poſt mortem, Inſtit. eod. hodie ex Iuſtiniano hęc ſtipulatio ualet, l. ſcrupuloſam, C. de Contr. & comm. ſtip. §. ſed & ſi quis, Inſt. hoc tit.

NEC DEBITORIS HERES &c.] Impreſſum Patauij; NEC DEBITORIS HEREDES CREDITORI TENENTVR OBNOXII.

PRIDIE QVAM MORIAR] d. l. ſcrupuloſum, d. § ſed & ſi quis. At ſi quis dixerit, Quum moriar, dare ſpondes? *vtilis ſemper fuit ſtipulatio, §. ita autem, Inſt. hoc tit. l. quodcunque, §. 1. de verb. oblig. nam & conditiones, quæ in datione conſiſtunt, extremo etiam uitæ momento impleri poßunt, l. vlt. de cond. inſt. quæ in facto conſiſtunt, non utique poßunt. ideo non ualet ea ſtipulatio:* Quùm morieris, Alexandriam uenire ſpondes? *l. centeſimis, §. 1. de verb. obli. quia fieri non poteſt, ut quis extremo uitę momento Alexandriam eat. Iuriſconſulti moriendi uerbum uitæ adſcribũt, vt & quidam Philoſophi fecere, quanquam alij morti uindicarunt, & Plato neque uitæ, neque morti, ſed tale quidpiam repente ſignificare, ait, qđ in alterum tranſeat. qua de re Agellius lib. 6. cap. 13.*

EPITOME.

Lib.2. tit.9. ITem ſi purè interroget creditor, & debitor ſub conditione promittat. Vel ſi creditor decem ſolidos debitorem interroget, & debitor quinque promittat hoc ordine integrum debitum uacillare cognoſcitur.

SI PURE INTERROGET CREDITOR] *l.1.§.ſiquis ſimpliciter, de verb.obl.quid, ſi ſub conditione interroget, ille verò purè reſpondeat?* Si Titius Conſul factus fuerit, ſpondes? ſpondeo. *& cōſtat ſtipulationem ualidā eſſe, quia breuiter uidetur in eandem conditionem ſpopondiſſe. neque enim neceſſe eſt in reſpōdendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit, §.præterea, Inſt.hoc tit. ualida inquam eſt, niſi aperte demonſtrauerit, nolle ſe vlli conditioni ſubiacere, d.l.1.§.ſiquis ſimpliciter.*

DECEM SOLIDOS DEBITOREM INTERROGET.] *Idem ſi quinque interroget, decem promittantur, d.§.præterea, Inſt. hoc titu. Videtur obſtare l.1.§.ſi ſtipulanti, de verborum obliga. ait enim Vlpianus, ſi ſtipulanti decem uiginti quis promittàt, aut ſtipulanti uiginti, decem promittat, contrahi obligationem in decem. Vera conciliatio eſt (quam & Accurſius innuit) in eo §.ſi ſtipulanti placuiſſe illicò diuerſitatem reſponſionis, ex §.anteced. at in §.præterea, Inſt.hoc titulo, caſum denotari, quo diuerſitas non comprobatur. malè quidam ita conciliant, vt in d.§.pręterea, ſtipulatio inutilis ſit, præterquàm in minori ſumma, id enim hoc loco à Caio refellitur, dum ait: INTEGRVM DEBITVM VACILLARE COGNOSCITVR.*

SIQVIS

De Nouationibus, & Delegationibus. Cap. V.

EPITOME.

SIQVIS nobis pecuniam debeat, poſſumus debitorem noſtrum compellere, ut pecuniam, quam nobis redditurus erat, alteri ſe caueat redditurum. Neque poteſt ei, cui pro noſtro debito cauet, de cauto, & non numerato, ſicut fieri ſolet, aliquid diſputationis adferre, quùm id, quod à nobis accepit, alteri cauerit redditurum. Lib. 2 tit. 9.

Nouatio eſt prioris debiti in aliam obligationem, uel ciuilem, uel naturalem transfuſio, atque translatio. hoc eſt quùm ex precedenti cauſſa ita noua conſtituitur, ut prior perimatur, leg. 1. D. hoc titu. Delegare eſt uice ſua alium reum dare creditori, uel cui iuſſerit, l. 11. eod. Quod quia ut plurimum per ſtipulationem fit, ideo agitur hoc loci, quo & latenter de Litterarum obligationibus, inſertum eſt.

ALTERI SE CAVEAT REDDITVRVM) Per ſtipulationem.

DE CAVTO, ET NON NVMERATO] Qui quaſi accepturus mutuam pecuniam aduerſario cauit, quæ numerata non eſt, exceptione non numeratæ pecuniæ aduerſus agentem uti poteſt, l. ſi quaſi, 7. C. de Non num. pecu. at qui in eius uicem, qui erat obligatus, ſubſtituit ſe debitorem, hac exceptione uti non poteſt, l. Fruſtra, C. eod. certè enim à priore debitore pecuniam accepit, ut hic dicitur.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 9. NEc poteſt ei, niſi litteris obligatio fiat, aut à re in perſonam, aut à perſona in perſonam dari. A re in perſonam, uelut, ſi id, quod ex emtione, aut conductione, aut ſocietate debes, alij reddas. A perſona in perſonã, uelut ſi id, quod mihi alter debet, alteri perſonę delegem, ut reddere debeat.

SEquuti ſumus editionem Patauinam; in alijs enim ſic eſt; LITTERIS OBLIGATIO FIT, AUT A RE IN PERSONAM, AUT A PERSONA IN PERSONAM: A RE &c. Quę uerba quid ſibi uelint, uix eſt, ut quis conijciat. Sed & quæ poſuimus, titubare uidentur: ſic tamen intio legendum cenſeo: NEC POTEST EI, NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT, AUT A RE IN PERSONAM, AUT A PERSONA IN PERSONAM, EXCEPTIO DARI. Neque ubi re contracta eſt obligatio, neque ubi perſona delegatur, exceptio non numeratę pecuniæ locum habet. Habet tamen, ubi litteris obligatio interuenit, quia tunc quaſi credita pecunia petitur. Atque hunc eſſe horum uerborum ſenſum, liceat nunc diuinare, dum doctioribus acutiorem conſiderationem relinquamus, quibus cedo lubens, uolens.

NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT) Non enim minus ualere placuit, quod ſcriptura, quàm quod uocibus lingua figuratis ſignificaretur, l. non figura, 38. de obliga. & act. quæ obligatio olim nominibus fieri dicebatur. Hodie ita fit, ut ſiquis ſpe futuræ numerationis ſcripſerit, ſe pecuniam debere, rectè obligetur, ita tamen, ut exceptionem non numeratæ pecuniæ opponere poſſit intra biennium à die confecti chirographi, quod Iuſtinianus conſtituit, olim enim erat intra quinquennium, §. ult. inſt. de litterar. oblig. l. in contractibus, C. de non num. pecu. quod ſi creditor per hoc temporis ſileat, poteſt, qui ſe obligauit, actoris partes ſuſcipere, & per conditionem obligationem repetere, l. ſi quaſi, C. eod. tit.

A re

A RE IN PERSONAM, VELUT &c.] *Exceptio non numeratę pecunię locum habet (vt diximus) vbi quaſi credita pecunia petitur: quùm autem ex præcedente cauſa debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, quùm caueba-tur, numerata ſit, ſed an iuſta cauſſa debiti pręceſſerit, puta ex emtione, conductione, ſocietate, & huiuſmodi, l. 5. C. de non num. pecu.*

A PERSONA IN PERSONAM &c.] *Denegatur ēt exceptio non numeratæ pecuniæ debitori delegato aduerſus ſecundum creditorem, quia & ſi ab eo pecunia numerata non ſit, à priori tamen creditore numerata eſt, ut ſuperius dicitur. Sed & omnes exceptiones eidem ſunt denegandæ, l. pen. de Nouat. & delega. quia in priuatis contractibus, & pactionibus, non facilè ſcire petitor poteſt, quid inter eum, qui delegatus eſt, & debitorē actum eſt, aut etiam ſi ſciat, diſſimulare debet, ne curioſus uideatur, l. Doli. 19. §. vlti. D. cod. tit.*

UT REDDERE DEBEAT.) *Patau. UT MIHI REDDERE DEBEAT. omnino malè.*

De Obligationibus ex conſenſu. Cap. VI.

CAIVS.

CONSENSV fiunt obligationes in emtionibus, uenditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatib. mandatis. Ideo autem iſtis modis conſenſu dicimus obligationem contrahi, quia neque uerborum, neque ſcripturæ ulla proprietas deſideratur: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire. Vnde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epiſtolam, uel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono, & æquo præſtare oportet.

Exſtat

EXſtat hoc fragmentum & in l. 2. de oblig. & act. & apud Inſt. ſub hoc titulo, quibuſdam tamen immutatis, & additis. Hęc quarta ſpecies eſt obligationum, quæ ex contractu naſcuntur. De tribus reliquis iam loquutus eſt, quamuis de litterarum obligatione Anianus leuiter tetigit, quùm Caius, ut exiſtimo, ſatis abundè tractaſſet.

CONSENSU.] Conſentire dicuntur, qui in unam ſententiam decurrunt, l. 1. §. pen. de pact. quod in pactis etiam tacitè fieri intelligitur, l. 2. l. 4. eod. & ſępius quoque in his contractibus, qui conſenſu fiunt: ut ecce. qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore Colonus eſt: intelligitur enim dominus, quùm patitur colonum in fundo eſſe, ex integro locare, l. item quæritur, ad fin. l. ſequen. D. Locati.

QUIA NEQUE VERBORUM.] Intercedere ſtipulationē neceſſe non eſt, nudum enim pactum ſatis eſt. Sed ſi interceſſerit ſtipulatio, magis confirmabitur contractus, & duplex competit actio.

NEQUE SCRIPTURAE] Fiunt enim de his contractibus ſcripturæ, ut, quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit: & ſine his autem ualet, quod actum eſt, ſi habeat probationem, l. 4. de Pign. & hypot. quę repetita eſt l. 4. de Fide inſtr.

UNDE INTER ABSENTES] l. 1. in fi. de cont. emt. ſermone enim opus non eſt, quùm ſufficiat conſenſus: itaque & his contractibus ſurdus quoque, & mutus interuenire poteſt, quia poteſt intelligere, & conſentire, l. in quibuſcunque, 48. de oblig. & acti. l. ubi non uoce, 116. de reg. iur.

EX BONO, ET AEQUO] Contractus ex conſenſu bonæ fidei ſunt, quùm cęteri ut plurimum ſint ſtricti iuris. Bona fides ęquitatem ſummam deſiderat, ſed non ut penitus à præceptis ciuilibus, & prætorijs abhorreat, l. bona fides, 31. D. Depoſ. Aequitas autē eſt, ut potius id, quod actum, quàm quod dictum ſit, ſequatur, l. ſed Celſus, §. pen. de contr. emt. utque ea, quæ ſunt moris, & conſuetudinis, in hiſce iudicijs ueniant, l. quod ſi nolit, §. quia adſidua, de Aedil. edi. In ſtipulationibus illud tantùm uenire cōſtat, quod ſermone comprehenſum eſt. quare ſi emtor uacuam poſſeſſionem tradi ſtipulatus ſit, & ex ſtipulatu agat, fructus ex mora non ueniunt in eam actionem, ſed ſi ex emto agat, fructus præſtabuntur, l. 3. §. 1. de Act. em. pariter ſi fructibus iam maturis ager diſtractus ſit, etiam fructus emto-

ri cedunt, quamuis id uerbis comprehenſum non ſit, l. Iulianus, 13. §. ſi fructibus, D. eod. Præterea etiamſi de uſuris cautum non ſit, tamen æquum eſt, ut in hiſce bonæ fidei iudicijs iudicis officio uſuræ applicentur, l. quæro, 54. D. Loca. & cond. l. mora, 32. §. 1. de vſur. l. 13. C. eod. quia tantumdem in bonæ fidei iudicijs officium iudicis ualet, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interrogatio, l. 7. de Nego. geſtis.

EPITOME.

COnſenſu fiunt obligationes ex emtionibus, & venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, & mandatis. Quia in eiuſmodi rebus conſenſus magis, quàm ſcriptura aliqua, aut ſolemnitas quęritur. In quibus rebus etiam inter abſentes obligatio contrahi poteſt, quod in alijs rebus fieri non poteſt. Lib. 2 tit. 9.

QVæ dicenda erant, ad verba Caij diximus.. quare ſuperſedeo, ne eandem cantilenam canere uidear.

De Emtione, & Venditione. Cap. VII.

EPITOME.

EMTIO igitur, & uenditio contrahitur, quùm de pretio inter emtorem, & uenditorem fuerit definitum, etiamſi pretiũ non fuerit numeratum, & nec pars pretij, aut arra data fuerit.

EMTIO IGITVR] Prima ſpecies obligationis ex conſenſu oritur ex contractu emptionis, & uenditionis, qui à iure gentium introductus eſt, ut primo libro diximus. Seneca lib. 1. de Beneſ. cap. 9. Quæ emeris uendere, gentium ius eſt.

QVVM DE PRETIO INTER EMTOREM &c.) Pretium enim interuenire debet, ut ſit emtio, & uenditio, nam ſiquis togam daret, ut tunicam acciperet, permutatio magis eſſet, quùm hoc modo non diſcernatur emtor à uenditore, l. 1. de contr. emt.

ETIAMSI PRETIVM NON FVERIT NVMERATVM) Nam ex ſolo conſenſu huiuſmodi obligatio uires capit. neque enim obligationum ſubſtantia in eo conſiſtit, ut rem aliquam noſtram faciat, ſed ut alium nobis obſtringat ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præſtandum, l. 3. de oblig. & actio.

AVT ARRA) Nam quod ſæpe arræ nomine pro emtione datur, non eò pertinet, quaſi ſine arra conuentio nihil proficiat, ſed ut euidentius probari poſſit, conueniſſe de pretio, l. 35. de contr. em. Arra igitur argumentum eſt emtionis, & uenditionis, in princ. Inſtitu. hoc titu. quare non poteſt creare obligationem, ſed eam, quæ eſt demonſtrare.

De Locatione, & Conductione. Cap. VIII.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 9. LOCATIO, & conductio ſimili ratione cõſiſtunt, ut conſenſu, etiam uerbo definitio inter conuenientes firma permaneat.

LOCATIO, ET CONDVCTIO) Hæc ſecunda ſpecies eſt obligationis ex conſenſu, quæ cum naturalis ſit, & omnium gentium, non uerbis, ſed conſenſu contrahitur ſicut emtio, & uenditio, l. 1. D. loca. & cond.

SIMILI RATIONE) Nam locatio, & conductio proxima eſt emtioni, & uenditioni, iiſdemque iuris regulis conſiſtit. nam ut

emtio,

emtio,& venditio ita contrahitur,ſi de pretio conuenerit,ſic & loca tio,& conductio contrahi intelligitur,ſi de mercede conuenerit, l.2. D.eo.§.1.Inſt.eod.

VT CONSENSV ETIAM VERBO &c.]Deprauata hæc verba uidentur. peius in Patauina ueteri editione, ubi ſic eſt; ET CONSENSU, ET VERBO DEFINITIO &c. Videamus ergò ne non legendum ita ſit, ſed potius ita: VT CONSENSU, NON ETIAM VERBO DEFINITIO,&c.vt dicamus definitionem,hoc eſt,finem,& uim locationis,& conductionis conſenſu conſiſtere,non etiam uerbis,ut & reliquæ obligationes ex conſenſu. Niſi verbum *accipiamus hic pro ſimplici loquela, & pacto, quo conuentiones hę fiunt,non pro ſolemni, ut in ſtipulatione. quo ſenſu,& in ſocietate,& mandato inferius accipi debet.Ita verò legi quoque poßet: VT CONSENSV ETIAM VERBO DEFINITO. Hoc eſt,ut deſinito,& peracto conſenſu etiam ſimplici uerbo,locatio,& conductio firma permaneat. Vide,dux barbarus in quot ſcopulos impingat.*

De Societate. Cap. IX.

EPITOME.

SOCIETATE inire poſſumus,aut omnium bonorum,aut vnius alicuius negotiationis.Et poteſt ita iniri ſocietas,ſi tamen hoc inter ſocios conuenit, ut unus pecuniam det, alter operam ſuam pro pecunia ponat. Et huius rei definitio & verbo inita ualet, ita, ut quidquid ſocietatis tempore quolibet modo fuerit adquiſitum,ſocijs commune ſit. Permanet autem inita ſocietas, quandiu in ipſo conſenſu ſocij perſeuerant;quia ſicut conſenſu contrahitur, ita diſſenſu ſoluitur. Lib.2 tit. 9.

AVT OMNIVM BONORVM]Et quia ſocietas quoq.ſpecies eſt cõtractus ex cõſenſu,l.19.Pro ſoc. traditione opus non eſt,ut perficiatur,ſed ſimul ac conſenſerint, tacita traditio oĩum bonorum

norum in cõionẽ uenire creditur,l.2.D.Pro ſoc.Socij etenim ij putantur,quos inter res communicata eſt,ut inquit Cicero Verrina 5.& videtur ſocietas ius quodãmodo fraternitatis ĩ ſe hẽre,l.verũ,63.D.eo.

AVT VNIVS ALICVIVS NEGOTIATIONIS) Aut vectigalis,aut etiam rei unius,l.5.D.Pro ſoc.§.1.Inſt.hoc tit.

VT VNVS PECVNIAM DET &c) Quia ſæpe opera alicuius pro pecunia ualet,§.ſeruius,Inſt.hoc tit.l.1. C.eod.

ETIAM VERBO] abſque ſolemnitatibus:Sed & re,& per nũcium ſocietas coitur, l.4. D.eod.Ex hoc loco colligitur,lectionem in ſuperiori capite rectam eſſe,quæ in contextu eſt.

QVOLIBET MODO FVERIT ADQVISITVM] Nam & hereditas,& legatũ,& quod donatum eſt,aut quaqua rõne adquiſitum,communioni adquiritur,l.3.pro Soc.niſi aliter cautum ſit.

SOCIIS COMMVNE SIT) Et demum partes æquæ fiant,niſi aliter initio placuerit.nam ſi conuenerit, ut ad alterum ex ſocijs lucri duæ partes pertineant,damni tertia,ad alterum duæ partes dãni, lucri tertia,partes hę ſeruari debent,l.29.D.eod.Inſt.hoc tit.

ETIAM DISSENSV SOLVITVR) ſiue expreſſo, ſiue tacito.nam aut ſi renuncietur ſocietati , aut ſi ſeparatim ſocij agere cæperint,& unuſquiſque eorum ſibi negotietur,ſine dubio ius ſocietatis diſſoluitur,l.itaq.64.D.pro ſoc.

EPITOME.

DIſſoluitur ergo ſocietas aut morte unius ſocij , aut contraria uoluntate, aut capitis diminutione , id eſt ſi unus ex ſocijs,ſicut frequenter ſupra diximus, capite fuerit diminutus.

Societa s ſoluitur ex perſonis , ex Rebus, ex uoluntate , ex actione,l.verũ,§.vlt.D.pro ſoc.Ex perſonis,ut ſiquis ex ſocijs mortuus ſit,nã & unius tantũ morte diſſoluitur,& ſi conſenſu omnium coita ſit,plures verò ſuperſint;niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit,l. actione,65.§.morte,D.eo.Pariter ſiqs ex ſocijs capite minutus ſit maxima,uel media capitis diminutione,d.l.verũ,§.vlt.veluti ſiqs ſeruus factus ſit,aut deportatus.Ex reb.vt ſi res nullæ relinquãtur,aut cõditionẽ mutauerint. neq.n.eius rei, q̃ iã nulla ſit, qſquã ſocius eſt, neq.eius,q̃ cõſecrata,publicatavè ſit,d.l.verũ,§.vlt.quod de uniuerſitate bonorũ uidetur intelligendum,ſi ſocij bona publicẽtur, nã quũ

in

in eius locũ fiſcus ſuccedat, pro mortuo habetur, d.l.actione, §. publicatione. Pariter ſiquis ex ſocijs mole debiti prægrauatus bonis ſuis ceſſerit, & iõ pp publica, aut priuata debita ſubſtantia eius ueneat, § publicatione, Inſt. hoc tit. Ex uoluntate, nã (vt dictum eſt) quemadmodum cõſenſu cõtrahitur ſocietas, ita diſſenſu diſtrahitur. Si unius igitur ex ſocijs renuntiet hereditati, à ſe quidẽ liberat ſocios ſuos, ſe autẽ ab illis non liberat, ſi dolo malo renuntiatio facta ſit: ueluti ſi quùm oĩum bonorum ſocietatem iniſſent, deinde quũ obueniſſet uni hereditas, propter hoc renun iauit, d.l. Actione, §. 1. §. manet. Inſtit. hoc tit. Renunciare verò ſocietati ẽt per alios poſſumus, ueluti p procuratorẽ oĩum bonorũ, uel p eum, cui hoc ipſum noĩatim mãdatũ eſt, d.l. actione, §. renunciare. Ex actione diſſoluitur ſocietas, quùm aut ſtipulatione, aut iudicio mutata ſit cauſſa ſocietatis. nã hoc ipſo, quod iudicium iõ dictatum eſt, ut ſocietas diſtrahatur, renunciata uidetur, d.l. actione, in prin ex hoc enim contraria uoluntas colligitur.

SICVT FREQVENTER SVPRA DIXIMVS) forſitan, SICVT FREQVENTER FIERI, SVPRA DIXIMVS. Debuit verò hoc dicere primo libro, quũ de capitis diminutione loquutus ẽ.

De Mandato. Cap. X.

EPITOME.

SIMILITER & mandari verbo poteſt. & quùm verbis mandatum fuerit, obligatio contrahitur. Poſſumus enim aut noſtra negotia, aut aliena cuicũque agenda mandare, dummodo honeſtum aliquid agi mandemus. Nam ſi contra mores bonos aliquid mandare uoluerimus, hoc eſt, ſi cuicunq; mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium, aut adulterium admittat, in his rebus mandati obligatio nõ contrahitur. Lib. 2 tit. 9.

MANDARI Verbo) Mandati obligatio conſenſu contrahentium conſiſtit: ideo non tam verbo, id eſt, nudo ſermone abſque ſolemni ſtipulatione, ſed & per nuntium quoque, uel per epiſtolam mandatum ſuſcipi poteſt, l 1. D. mandati.

AVT NOSTRA NEGOTIA, AVT ALIENA) Mandatum

tum inter nos contrahitur, ſiue mea tantùm gratia tibi mandem, ſiue aliena tantum, ſiue mea, & aliena, ſiue mea, & tua, ſiue tua, & aliena, ſiue mea, tua, & aliena. Mea tantùm gratia interuenit mandatum, ueluti ſi tibi mandem, ut negotia mea geras. Aliena tantū, ueluti ſi tibi mandem, vt Titij negotia geras. Mea & aliena, ueluti ſi mandem tibi, ut mea, & Titij negotia geras. Mea & tua, ueluti ſi tibi mandem, vt ſub uſuris credas ei, qui in rem meam mutuaretur. Tua & aliena, ueluti ſi mandem tibi, ut Titio ſub vſuris credas. l. 2. D. manda. Mea, tua, & aliena, ueluti ſi ego tutor tibi contutori meo mandauerim, ut fundum pupillo emas, l. 8. § ſi tutores, D. eod. Quod ſi tua tantum gratia tibi mandem, ſuperuacuum eſt mandatū, magis enim conſilium eſt, & ob id non eſt obligatoriū, d. l. 2. & Inſt. hoc ti.

NAM SI CONTRA BONOS MORES) Rei turpis nullum mandatum eſt, l. 6. §. 2. D. manda. ideo qui ædem ſacram ſpoliandam, hominem vulnerandum, occidendum mandatu ſuſcipiat, nihil mandati iudicio conſequi poteſt propter turpitudinem mandati, l. ſi mandauero, 22. §. qui ædem, D. eod.

EPITOME.

Lib. 2 tit. 9. SOluitur autem mandatum aut morte, cui mādatum eſt, aut contraria illius uoluntate, qui mandauit. Sed is, cui mandatur. mandati formā egredi non pōt. aut ſi egreſſus fuerit, & mādatori teneatur obnoxius, & quod extrà mandatum egit, non præiudicet mandatori.

AVT MORTE, CVI MANDATVM EST) Sed non & morte mādantis? utiq; & eius morte. Hìc verò de illius tātū morte, cui mādatum eſt, dicitur, quia & poſt mortē mādatoris obligatio aliquādo durat, ueluti ſi eo mortuo, q tibi mādauerat, tu ignorās, eū deceſſiſſe, exſequutus fueris mādatū, utilitatis. n. cā receptum eſt, ut cōpetat actio, l. inter, 26. D. mand. §. rectè. Inſt. eod.

AVT CONTRARIA ILLIVS VOLVNTATE, QVI MANDAVIT] Nam ut conſenſu mandatum contrahitur, ita diſſenſu ſoluitur. quare ſi mandauero exigendā pecuniā, deinde uoluntatē mutauero, nec mihi, nec heredi meo erit mandati actio, l. ſi verò, §. ſi mādauero, eo. ti. quod intelligitur, ſi adhuc integra res ſit, d. §. recte, Inſt. hoc tit. Pariter renunciatióne eius, qui mandatum ſuſcepit,

ſcepit,ſoluitur mandatum.qđ quomodo fiat,explicatur in l.22.§.vlt. cum ſeqq.D.manda.& §.mandati,Inſt.eo.

MANDATI FORMAM EGREDI NON POTEST] Diligenter enim fines mandati cuſtodiendi ſunt,l.5.D. manda. Igitur commodiſſimè illa forma in mandatis ſeruanda eſt, ut quoties certum mandatum ſit,recedi à forma non debeat: at quoties incertum,uel plurium cauſſarum, tunc licet alijs præſtationibus exſoluta ſit cauſſa mandati,quàm quæ ipſo mandato inerant,ſi tamen hoc mādatori expedierit,mandati erit actio,l.ſiquis,46.D.eo.Vide Agell. Noct.Attic.lib.1.cap.13.

NON PRAEIVDICET MANDATORI] Et ita ab vna duntaxat parte mandati iudicium datur. nam ſi is,qui mandatum ſuſcepit,egreſſus fuerit mandatum, ipſi quidem mandati iudicium non competit,at ei,qui mandauerit, aduerſus eum competit, l. 41.eod.tit.Quare ſi certo pretio rem iuſſus diſtrahere,minoris uendideris,uenditio quidem non diſſoluitur, ſed mandati iudicio pretij ſummam debebis integrare,ut inquit Paul.ſent.lib.2.ti.15.

Quibus modis obligatio tollatur. Cap. XI.

EPITOME.

TOLLITVR obligatio ſolutiône debiti. Prætérea aliquoties tollitur obligatio,etiāſi aliud, quàm cautum fuerat à debitore, creditori reddatur. Nam ſi quicunque pro pecunia, q̃ creditori cauit,adquieſcente creditore aurum, aut argētum,aut mancipia,uel alias quaslibet ſpecies habita æſtimatione,conſentiente creditore dederit, obligatio euidenter tollitur. Lib.3. ti. vlt.

TOLLITVR OBLIGATIO] Aut ipſo iure,aut per exceptionem ab oligatione liberamur.Ipſo iure hęc liberant:Solutio, Acceptilatio,Nouatio,Delegatio,Confuſio, Obſignatio, Compenſatio,Rei īteritus ante morā,Exēptio à cōmercio,Pignoris vēditio.Per exceptionē liberamur Pacto,Iureiurādo,Tpe,iudicis ſnīa,& aliȷs

innumeris modis. Hic Anianus exẽplũ tantummõ ſolutionis adfert.
SOLVTIONE DEBITI] Ideo id ſoluẽdum, quod debetur. Si fundus debetur, fundus dãdus eſt, ſi ueſtis, ea eſt præſtãda. quia aliud pro alio inuito creditore ſolui non poteſt, l. 2. §. mutui, de reb. cred.
NAM SI QVICVNQVE PRO PECVNIA &c.] Reb. igitur pro pecunia datis conſentiente creditore, tollitur obligatio, l. manifeſti. 17. C. de ſolut. & lib. ſed nunquid, ſi res debeãtur, pecunia dari põt? Et conſtat poſſe, ſi creditori libuerit, l. ſi ei, 25. de iur. dot. nam ſi non conſenſerit creditor, non põt æſtimatio pro re prẽſtari, l. ſi domus, 71. §. quum alicui, de leg. 1. quùm tamen res aliena debetur, ſi difficilis ſit eius redẽtio, liberatur debitor pretium offerendo, ut de monſtrauimus lib. 2. ſub cap. de Legatis. Sed & ſi pecuniã debẽs, facultatẽ eius debitor nõ hẽat, nec facilè res ſuas uẽdere poſſit, nouo iure compellitur creditor, in ſolutũ debitoris prædia accipere, Nou. 4. ad fi. Ac in ſolutum datio uenditionis ſpeciem præſefert, l. elegan ter, 24 de pig act. l. 4. C. de Euictio.
CONSENTIENTE CREDITORE DEDERIT] Illud CONSENTIENTE CREDITORE obliterandum uidetur, ſuperuacuũ enim eſt, quia ſupra dixit ADQVIESCENTE CREDITORE. in Patauina editione ſic eſt: CONSENTIENTI REDDIDERIT.

De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur. Cap. XII.

EPITOME.

Lib. 2 ti. ult. QVIA De obligationibus, quæ ex contractu nãſcuntur, diximus, ſupereſt, ut de his obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur, ſimpliciter diſputemus. Ex delicto naſcuntur obligationes, ſi aliquis furtũ fecerit, uel bona aliena rapuerit, uel dãnum alteri dederit, aut iniuriam fecerit. quarum omnium rerum uno genere ex delicto naſcitur obligatio.

EX DELICTO] Priuato: nam publica delicta, ut ſeditio, homicidium, peculatus & huiuſmodi aliter a lege vindicantur.
SI ALIQVIS FVRTVM FECERIT, VEL &c.] Hæc quatuor delictorũ genera poſita potius videntur exẽpli loco, q̃ vt oĩa cõ

preben-

prehendant, ut & apud Iuſtinianum; nã & incẽdiũ eſt, & ruina, & naufragium: niſi ſiquis hæc ijs quatuor tacite contineri differat.

VEL BONA ALIENA RAPVERIT.] Fur eſt, qui ignorante domino bona eius clàm aufert. Raptor, qui ſciente & inuito ui, & palam aufert. propterea propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, l. 2. de vi bon. rapt. §. 1. Inſt. eod.

VEL DAMNVM ALTERI DEDERIT] Siquis dãnum iniuria alteri dederit, lege Aquilia tenetur, qua cautum eſt, ut ſiqs alienũ hoĩem, alienãvè quadrupedẽ iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Præterea, & de omni cætero damno actio datur, ut ſiquis ſeruum, uel pecudẽ vulnerauerit, uel ſiquid vſtum, aut ruptum, uel fractum fuerit, qua de re Iuſt. in Inſtit. ſub tit. de lege Aquilia.

AVT INIVRIAM FECERIT.] Manu, aut uerbis, uel ſcripturis; aut etiam ſi cuius bona quaſi debitoris, quùm nibil deberet, poßeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat, nihil eum ſibi deberè, qua de re apud Iuſtin. tit. de Iniurijs, & alibi.

VNO GENERE] Ad differentiam obligationum ex contractu, quę in quatuor genera diuiduntur, nam aut re, aut uerbis, aut litteris, aut conſenſu contrahuntur, ut ſuprà dictum eſt. Obligationes ex delicto unius generis ſunt, nam omnes ex re naſcuntur, ideſt, ex ipſo maleficio, Iuſtinian. in priu. huius tit.

EPITOME.

FVrtorum autem ſunt generà quatuor, Manifeſti, Nec manifeſti, Concepti, & Oblati Manifeſtum furtum dicitur, ſiquando fur cuiuſcunque rem tollit, in ipſo furto deprehenditur. Nec manifeſtum furtum appellatur, quod quamlibet, dum fieret, inuentum non eſt, tamen furtum factum fuiſſe probatur. Conceptum furtum dicitur, quum apud aliquem alterum res furtiua inueniatur. Oblatum furtum dicitur, quum res furtiua alicui ita à fure datur, ut apud ipſum furem inueniri non poſſit. Lib. 2 ti. vlt.

SVNT GENERA QVATVOR) At duo eſſe tantummodo ait Iuſtin. in § furtorum. Inſt. hoc tit. nam conceptum, & oblatũ ſpecies potius actionis videntur furto cohærentes, quàm genera furtorum.

torum. quod & noſter Caius confirmat l. 2. D. de furt. niſi ſiquis ſuſpe ƈta iudicet eius uerba, vt quæ Triboniani calamo ſcripta ſint. Sanè & Paulus quatuor genera facit lib. 2. Senten. tit. 31.

IN IPSO FVRTO DEPREHENDITVR] Nec ſolum manifeſtus fur eſt is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui eo loco deprehenditur, quo furtũ fit. immo ulterius & is, qui cum re, quam furatus eſt, fuit deprehenſus ſiue in publico, ſiue in priuato, vel à domino, uel ab alio, antequàm eò peruenerit, quò deferre, uel deponere deſtinaßet, d. §. Furtorum, Inſt. hoc tit. Paul. d. lib. 2. Sent.

NEC MANIFESTVM, &c.] Paul. eod. libro: Nec manifeſtus fur eſt, qui in faciendo quidem deprehenſus non eſt, ſed eum furtum feciſſe negari non poteſt. *demum nec manifeſtum furtum eſt, quod manifeſtum non eſt, l. 8. de Furt. Sed aliquo caſu quis & manifeſtus, & nec manifeſtus fur eße poteſt, ut qui rem furandi animo contreƈtat, deinde diſcedit, poſtea reuertitur, atque eam aufert, inque itinere deprehenſus eſt, l. vulgaris, 21. D. eod. Furti verò nec manifeſti aƈtio in duplum eſt, manifeſti in quadruplum, §. præterea, Inſt. hoc tit. §. ex maleficijs, Inſt. de Aƈtio. Sed & fur nec manifeſtus rerum fiſci in quadruplum condemnatur, l. ad Fiſcum, 16. D. Rer. amot. l. aufertur. 46. in fi. de iu. fiſci.*

CONCEPTVM FVRTVM] Conceptum furtum dicitur, quùm apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita, & inuenta eſt, nam in eum propria aƈtio conſtituta eſt, quamuis fur non ſit, quæ appellatur concepti, §. conceptum, Inſt. hoc tit. nam & Plato lib. 12. de legib. eum, qui rem furto ſublatam uolens ſciens recepiſſet, furti teneri ſtatuit. Sed concepti is agere poterat, qui rem concepit, & inuenit, teſte Paulo lib. 2. Sent. tit. 31. Pœna verò eius furti tripli erat teſte Agellio lib. 11. c. 18. niſi per lancem, & licium conceptum eßet, tunc enim quadrupli erat: idem eo. loco: Ea quoque furta, quæ per lancem, liciumq. concepta eſſent, perinde ac ſi manifeſta forent, uindicauerunt. *quod declaratur à Feſto lib. x. his uerbis:* Lance, & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinƈtus intrabat, lancemq. ante oculos tenebat ꝓpter matrum familię, aut uirginum preſentiam. *Sed huius furtorum quæſtionis cum lance, & licio mentio non eſt apud Iuriſconſultos, quia multo antè tempore euanuerat, teſte Agellio lib. 16. cap. x. Plato quoque lib. 12. de legib. ſolemnitatem quandam in rei inueſtigatione in alienis ædibus inducit, ut ſcilicet is iuret, ſperare ſe, quod quærit, ibi inuentu-*

rum,

rum,deinde nudus ingrediatur, ac licio tantum præcinctus ad ea tegenda,quæ pudorem mulieribus inducerent.

APVD ALIQVEM ALTERVM) Non apud furem,ſed apud eum,cui fur rem furtiuam dedit ſeruandam.

OBLATVM FVRTVM &c.) Oblatum furtum dicitur,quũ res furtiua ab aliquo oblata tibi ſit,eaque apud te concepta ſit:utiq. ſi ea mente tibi data fuerit,ut apud te potius, quàm apud eum, qui dedit conciperetur:vt condemnationis turpitudo(quemadmodum inquit Theophilus)penes te potius eßet,quàm penes ipſum. Si igitur apud te concepta res eſt,habes actionem oblati aduerſus eum, qui obtulit,quamuis fur non ſit,§.Oblatum,Inſt.hoc titu. Paul.d.lib.2. Sent.ti.31.neceſſe eſt autẽ,ut is ignorãs ſit, alioquin & infamiã ſubiret,& nulla ei daretur actio,l.ſi furti,8.C.ex qui.ca.inf.irrog.

EPITOME.

PRæterea qui rem alienam inuito, aut neſciente domino contingit,uel tollere,aut de loco mouere pręſumit,furtum facit. Et ſi quis rem utendam acceperit, aut commendatam apud ſe habuerit, & aliter ea vſus fuerit,quàm acceperit,furti actione tenetur. Præterea ſi quis iumentum alterius ad hoc accepit, ut eum quinq. millibus duceret,ſi id decem millibus,aut longius, quã ab illo qui dedit,fuerit conſtitutum, duxerit, furti reus erit.Et multa præterea quorumcunque ſimilia ſunt: ſecundum quę & ille furti tenetur,qui,ut fieret, opẽ,aut conſilium,aut ſtudium commodarit; velut ſiquis pecuniam,quam in manu aliquis tenebat, excuſſerit, ut alij eam rapere poſſent. Lib.2. ti. vlt.

Q*VI REM ALIENAM &c.) Sabinus apud Agellium li.* 11.*cap.vlt.* qui alienam rem attrectauit,quùm id ſe inuito domino facere iudicare deberet,furti tenetur. §.*furtum autem,Inſt.hoc tit.etiamſi non abſtulit,l.21.& 22.de Fur.*

AVT COMMENDATAM APVD SE HABVERIT.) Commendare nihil eſt aliud,quàm deponere, l. commendare, de verb.

uerb.ſig.l.24.l.26.D.depoſ.itaque qui re depoſita utitur,furti tene tur,l.29.eod.

SIQVIS IVMENTVM ALTERIVS &c.) l.41.de Furt. Brutus apud Agel.lib.7.cap.15.uide,quæ diximus lib.2.cap.4. Iumenti autem nomine equum intelligit,ut Colum.lib.1.cap.6. & lib. 6.cap.19.

VT EVM QVINQVE MILLIBVS.) an delendum τὸ EVM? σολοικισμὸς enim eſt eum iumentum.*neque figuratè loqui cenſendus eſt,ut equum ſubintelligat,ueluti nauem Virgilius, quùm ait:* Centauro inuehitur magna*: nam ſubiungit,SI ID DECEM, &c.*

MILLIBVS] paſſuum. ſunt & qui ita abſolutè ſcribunt.

DVXERIT] aliàs ADEGERIT.

QVORVMCVNQVE SIMILIA) leg. QVAE HORVM SIMILIA.

QVI, VT FIERET, OPEM &c.] Patau. SI VT FIERET. alij: QVI VT FIERET OPEM. malè.

OPEM, AVT CONSILIVM] l.36.§.1.de Furt. At opem ferre,& conſilium dare tunc nocet,quùm ſequuta contrectatio eſt,l. 53.§.neque uerbo,D.eod.at is, qui opem furtum facienti fert, nunquam manifeſtus fur eſt,l.34.D.eod. Manifeſtus enim fur cum furto deprehenditur, at is non furatur, ſed furandi opem, aut conſilium fert.

VELVT SIQVIS PECVNIAM] Vide l.ſiquis uxori,53.§. ſiquis de manu,D.de furt.§.interdum quoque,Inſtit.hoc titulo.

Poſt confectum Commentarium peruenit mihi ad manus Epitome Inſtitutionum Caij impreſſa Moguntiæ anno 1529. quam cum alijs collatam perſpexi ſimillimam eſſe Patauino exemplari, quo valde vſi ſumus.vt prorſus appareat Patauinum à Moguntino deſumtum.

FINIS.

INDEX

de ADoptionibus. 23
de Adquirendo rerum dominio. 41
de Curationibus. 35
de Emtione,& venditione. 86
de Fideicommiſſis. 63
de Heredum qualitate,& differentia. 55
de His,qui ſunt ſui,vel alieni iuris. 17
de In iure ceſſione. 42
de Inſtitutione,& exheredatione liberorum. 50
de Inteſtatorum hereditatibus. 67
de Inutilibus ſtipulationibus. 82
de Iure gentium,& ciuili. 1
de Iure perſonarum. 2
de Legatis. 59
de Lege Falcidia. 62
de Legitima adgnatorum ſucceſſione. 72
de Libertinis. 5
de Locatione,& conductione. 86
de Mandato. 88
de Matrimonijs. 19
de Nouationibus,& delegationibus. 84
de Numero ſeruorum teſtamento manumittendorũ. 14
de Obligationibus. 77
de Obligationibus ex conſenſu. 85
de Obligationibus,quæ ex delicto naſcuntur. 89
Per quas perſonas nobis adquiritur. 44
Quibus modis filij exeunt de poteſtate patris. 25
Quibus modis obligatio tollatur. 89
Quibus modis re contrahitur obligatio. 78
Quibus modis teſtamenta infirmantur. 54
Qui,& quibus ex cauſſis manumittere non poſſunt. 13
de Rerum diuiſione,& qualitate. 36
de Societate. 87
de Subſtitutionibus,& faciendis ſecundis tabulis. 56
de Teſtamentis. 46
de Tutelis. 32
de Verborum obligationibus. 79
de Vſucapionibus. 43

FINIS.

PErlegi Commentarium hoc Illuſtr. atque admodum Reuerendi D. Hieronymi Aleandri, quem ego ſemper uti iuuenem non legali tantum diſciplina, ſed & reliquis optimis literis perfecte eruditum cœteris omnibus auditoribus meis cariorem habui: Et quia luculentum mihi uidetur, & exquiſita doctrina refertum, ipſum approbo, ac laudo, vtque celerius ad communem ſtudioſorum vtilitatem in lucem prodeat, his ſcriptis teſtor, atque profiteor me in hoc opere lectitando nihil prorſus inueniſse, quod Fidei Catholicæ bonisvè moribus, aut Principum placitis aduerſetur.

Marcus Antonius Othelius I. C. & in Patauino Gymnaſio Ordinarius Pandectarum interpres mea ipſa manu ſcripſi, ac pro more ſubſignaui ad ſummi Dei laudem.

INDEX LEGVM, ET PARAGRAPHORVM,

Qui in hoc Commentario explicantur, aut illuſtrantur.

a. aduerſam, b. auerſam paginam indicat.

L. Omnes populi, D.de iuſt. & iu. 1.b
l.1.de Statu hom. 2.a
l.3.D.eod.tit. 2.b
l.5.D.eo.tit. 22.b
l.Libertini.D.eo.tit. 3.b
l.Quum legitimę.D.eod.tit. 22.b
l.1.D.de His,qui ſūt ſui, vel al. 17.a
l.3.D.eod.tit. 18.b
l.2.D.de Adoptio. 23.b
l.liberum.D.eod.tit. 32.b
l.1.D.de Rerum diuiſ. 36.b
l.Succurritur. D.ex qui.cau. ma. 10.a
l.Poſtumus. D. de inoff. teſtam. 51.b
l.Quum ſponſus,§.in vectigalibus.D.de Pub.in rem act. 43.b
l.2.D.de Seru.Ruſt.p̄d. 40.a
l.Qui ſella.D.eo.ti. 40.b
l.1.de fugit. 10.b
l.2.l.emtori.D.de Euic. 28.b
l.etiam.D.de Ritu nup. 21.a
l.Sororis. D.eo.ti. ibid.
l.pen.D.de don.int.vi. & vx. 69.b
l.Sūt aūt.D.de legit.tu. 33.b
l.4.D.de Teſtam. 47.b
l.4.D.de Lib.& poſtu. 51.b
l.Gallus. D.eo.tit. ibid.
l.Siquis,§.1.eo.ti 52.a
l.verum. D.de Iniu.rup.& irr. 32.a
l.poſtumorū.D.eo.tit. 53.a
l.4.de Vulg.& pup.ſub. 59.a
l.Centurio.D.eo.tit. 57.b
l.Si vſusfructus.D.de Iu.do. 43.a
l.plane.§.ſi ꝯiūctim. de le.1. 61.b
l.penul.D.eo.tit. 52.a
l.ꝯiunctim.D.de leg.3.60.a
l.vlt.D.de Reg.caton. 12.b

l.alienus.D.ad leg.Fal. 60.b
l.Scæuola. D. ad S.C.Treb. 67.a
l.2.D.ad S.C.Tertul. 32.a
l.Stichus.D.de ma.teſt.60.a
l.adquiruntur. D.de adq.re. dom. 45.a
l.Siqs.§.vlt.de Adq.po.29.a
l.furtum.de Vſucap. 43.b
l.1.§.ſi ſtipulanti. D.de ver. oblig. 83 b
l.2.D.de pub.iud. 26.a
l.miles.D.ad leg. Iul. de adul. 20.b
l.ſi adulteriũ,§.1.D.e.ti. ibi.
l.verbis.D.de verb.ſign. 5.b
l.verum.D.eo.ti. 10.a
l.ædificia.D eo.ti. 13 a
l.propemodũ.D.eo.tit. 60.a
l.pronũciatio D.eo.tit.69.b
l.imaginaria.D.de Reg. iur. 29.a
l.2.C.de patr.q fil.diſtr. 31.b
l.nemini.C.de nuptiis. 21.a
l.celebrandis,C.eod.ti. 21.b
l.1.C.de iure dotium. 81.b
l.4.l.vlt.C.de teſt.mil. 49.b
l.precibus. C.de Impub. & al.ſub. 57.b
l.vn.§.ſin autem diſiũctim. C.de caducis tollẽd. 60.a
l.1.C.Quor.bonorum. 73.a
l.vlt.C.de Patr.pot. 31.a
l.Siquis.C.de Pœnis. 11.b
§.libertinorũ.Inſt.de liberti. 4.b
§.1.Inſt.de Patr.poteſt. 18.b
§.duorum.Inſt.de nup.21.b
§.1.Quib. ex ca. manu. non poſt. 14.a
§.in fraudem.Inſt.eo.ti.13.b
§.ſi ab hoſtib.Inſt. Quibus mo.ius patr. pot.ſoluitur. 26.b
§.dictum eſt.eo.tit. ibid.
§.non ſolũ. Inſt.per quas p. cuique adquir. 45.b
§.poſtumi. Inſtit. de Exher. lib. 52.b
§.legari.Inſt.de legatis. 51.b
§.poſtumus.eo.tit. 52.a
§.liberum.Inſt.de leg.Aqu. 17.b
§.vlt. Inſt.de Nox.act. 31.a

INDEX RERVM, ET VERBORVM,

A

ACtus latitudo 40.b
Act⁹ legitimi. 43.a
Addictus an ſeruus. 4.a
Adfiliati. 19.b
Adgnati 31.b 73.a
Adgnatio pluribus modis. 54.a
Adoptio duplex. 23.a
Adoptio naturæ imago 23.a
Adoptio ius ſanguinis non adfert. 20.b
Adoptio per æs, & libram. 24.a
Adoptio apud populum 53.b
Adrogationis etymologia. 23.b
Agellius emendatus. 24.b
Alienus nepos. 51.b
Ambactus ſeruus. 8.a
Aniani additiones, detractiones immutationes. 1.b.3.a.10.b.13 a.20.b.21.b.31.b.33.b.38.b.42.a.44.a.56.a.b.57.a 63.a.69.a.74.b.76.a.77.a.78.b.81.a.
Anteſtatus 31.b
Anullorum aureorum ius 3.b
Aquæductus 41.a
Arena 38.b
Arenarij ſerui. 10.b

B

BOna fides æquitatem requirit. 85.b
Bona fides neceſſaria uſucapioni. 44.a
Boues aratorij pignori non capiuntur. 17.b

C

CAſtrati adoptare nõ poſſunt 24.a
Catoniana regula. 12.b
Cenſus. Cenſores. 6.b
Ceſſio in iure. 42.b
Ceſſitia tutela. 43.a
Chartæ ex papyro 41.b
Cicero emendatus. 80.b
Claſſici teſtes. 47.a

Cloaca 40.a
Codicilli pars teſtamenti 66.b
Codicilli arguunt fideicommiſſum. 67.a
Coemtio 69.a
Commendare 64.a.91.b
Commentarij Caij Juſtit. dicebantur. 38.a.42.b.76 b
Conceptum furtum. 90.b
Confarreatio 69.a
Conſanguinei 73.a
Conſentire 85.b
Conſobrini 73 a
Conſobrini de iure ciuili matrimonio coniungebantur. 21.b
Creditores qui. 14.a
Conuenire in manum. 69.a

D

Damnum iniuria datum. 90.a
Datiui tutores 34 a
Dedititij populi 10.a
Dedititij ſerui 9.b
Delegare 84.a
Deportati peregrini ſunt. 26.a
Deputari in exſilio. 55.a
Dimittere pro relinquere. 12.b 46.a.64.b.66.a
Dominium ex iure Quiritium. 28.a
Donationes cauſſa mortis à filio fam fiunt 48.b
Dotem dicere 81.b

E

Ecleſia 38.b
Emancipationum ſolemnitas. 30.a
Emancipatio quare capitis minutio. 68.b
Emtio 86.b
Euictio ob mancipationem. 28.b
Exſilium quid 26.a

F

Falcidia probiberi poteſt. 48.a
Familiæ emtor. 47.a
Feſtus emendatus. 7.b
Fideicommiſſaria libertas. 6.a
Fideicommiſſarius etiam qui rogatus eſt reſtituere. 64.a
Fideicommiſſum non eſt ſubſtitutio. 69.a
Fideicommiſſum quomodo relinquatur. 63.b
Fideiuſſores. 80.a
Fiducia. Fiduciarius pater. 30.b
Fiduciarius heres 30.b
Fiduciarius tutor 33.a.b
Filiaſter. 21.b
Filij legitimi patrem ſequuntur. 22.b
Filij vendi non poterant. 31.a
Filiusfamilias cur teſtari non poſſit 48.b
Fœminæ adoptare non poſſunt. 25.a
Fœminæ adrogari non poterant. 24.b
Fœminæ erant in perpetua tutela. 43.a.49.a
Formula interdictionis bonorũ. 35.a

Fragmentum ex Doſitheo emendatum. 5.a
Fratris filia vxor olim eſſe poterat. 20.b
Fraudis condicio. 13.b
in Fraudem legis facere. 16.b
Furtum manifeſtum. 90.b
Furtum nec manifeſtum. ibid.

G

GEntiles qui. 76.b

H

HEreditas incorporalis eſt. 39.a
Heres fœm. generis. 69.b
Holographum teſtamentũ. 47.b
Hominis nomine qui continentur. 17.b
Honorarij curatores. 35.a

I

IMpoſſibilis conditio vitiat contractum. 82.b
Incenſus. 6.b
Incorporales res. 39.a
Ingenuus à ſolo principe fit. 4.a
Inſcripti ſerui. 11.a
Inurere ſtigmata. 10.b
Inuſti ſerui. 11.a
Inteſtatus qui. 68.a
Iubeo verbum precatiuũ. 63.b
Iumentum. 91.b
Iuramentum non obligat. 82.a
Iuſiurandum liberti. 81.b
Ius gentium, & naturale idẽ. 1.b
Ius gentium vnicum. 1.b
Iuſtæ nuptiæ. 19.a
Iuſta ſeruitus. 4.a

K

KAlumnia. 11.a
K. K. quid ſignificent. 11.b

L

LAnce, & licio furtũ quærere. 90.b
Latini Colonarij. 8.a
Latini Iuniani. 8.a. 9.a.b
Latini fideicõmiſſũ capiũt. 12.b
Latini quib. cauſſis ciues fiant. 13.a
Latini teſtamentum facere nequeunt. 12.a
Latini teſtamenti factionem habent. 12.b
Legatarius non detrahit Falcidiam. 65.a
Legatum præceptionis. 62.b
Legatum ſinendi modo. 62.a
Legatum damnationis. 60.b
Legatum vindicationis. 59.b
Legatum ab inteſtato non datur. 66.a
Legis actiones. 43.a
Lepidium herba. 11.b
Lex Aelia Sentia. 13.b
Lex Aquilia. 90.a
Lex Caninia. 15.a
Lex Iunia Norbana. 8.a
Lex Falcidia. 62.b
Lex Remmia. 11.a

Libertas olim una. 4.b
Libertas magis, & minus recipit. 2.b
Libertas in iure cedebatur. 7.b
Libertas res inæſtimabilis 65.b
Libertas alieno ſeruo directa nõ datur. 68.a
In Libertate morari quid. 4 b
Libertatis fauor potior iure. 22b
Libertini qui dicerentur. 3.a
Libertus, & libertinus differunt 3.b
Liberorum appellatio. 18.b.68.a
Libripens. 29.a
Litterarum obligatio 84 b
Litterati ſerui. 11.a
Luſtrum 7.a

M

MAncipatio 27.b
Manceps 28.a
Mancipi res. 28.a
Mancipationis proprium. 28.b
Mandatum. 88.a
Manumiſſi teſtam. non omnes ciues. 6.a
Manumiſſio teſtamento 5.b
Manumiſſio cenſu. 6.b
Manumiſſio in Eccleſia. 7.a
Manumiſſio vindicta 7.a
Manumiſſio per epiſtolam. 8.b
Manumiſſio inter amicos. 8.b
Manumiſſio in conuiuio 9.a
Manumiſſio in circulo. 16.a
Manumiſſio propriè de ſeruis. 30.b
Manumiſſus à peregrino peregrinus eſt. 9.a
Manumittere apud conſiliũ. 14.b
Manumittere in fraudem creditorum. 13.b
Materfamilias quæ. 49.a.69 b
Materfam. teſtabatur etiã nullo auctore. 48.b
Medicamentum ab inuſtionẽ depellendam. 11.b
Medietas. 72.a

N

NEceſſarij heredes. 56 a
Nexus. 28.a
Nomen unde dicatur 50.b
Nominatim filij exheredantur. 50.a
Nouatio 84 a
Noxæ dedere. 31.a

O

OBlatum furtum. 91.a
Obligatio quæ. 78.a
Obligationes quõ tollantur. 89 a
Operæ libertorum 82 a
Orcini liberti 6.a

P

PArentis appellatio. 70.a
Patria poteſtas Romanorum propria. 18.b
Patris nomine auus quoque denotatur. 70.a
Pergamena 41.b
Perſæ matrẽ uxorẽ ducebãt. 19.b
Petri Pithei laus. 67 b
Peculium quaſi caſtrenſe. 48.b
Picturæ tabula cedit. 42.a
Pollicitatio dotis. 81.b
Portio hereditatis. 71.b
Poſtliminium. 26 b
Poſtumi qui. 51.a
Poſtuma præterita teſtamentũ rump.

rump. 52 b
Poteſtatis verbum 18 b
Tras. 80.a
Troinde 74.b
Tubertas 29.a.49.a

Q

Quarta ex le. Falcidia. 63.a
Quiritium ius. 8.b

R

Raptor 90.a
Randuſculus 29.b
Relegatio 26.a
Religioſæ res. 36.b

S

Sacræ res. 36 b
Sanctæ res. 37 a
Sanguinolenti filij. 31.b
Serui pecudibus comparantur. 17.b
Serui occidi non poſſunt. ibid.
Serui fugitiui 10.b
Serui naturaliter obligantur. 78.a
Seruitutes prædiorum. 39.b
Socij qui 87.b
Socrus appellatio 21.a
Soror vulgò quæſita vxor eſſe non poteſt. 20.a
Spadones adoptant 24.a
Sponſores 80.a
Spurij 22.a
Stigmatici ſerui 11.a
Stipulatio 79 b
Stoicos Iuriſconſulti ſequuntur 79.a
Subſtitutio pupillaris quomodo facienda 58.a
Subſtitutio poſt mortem puberis non ualet. 67 a
Subſtitutionẽ ſpecies quot. 57.a
Subſtitutus cuius heres ſit. 58.a
Succeſſio in quibus locum hẽat. 74.a
Sui heredes. 55.b
Sui heredes adgnati ſunt 72.b

T

Teſtamenti factio 48.a
Teſtamentum per æs, & libram 47.a
Tribonianus notatus. 21.a. 24 b. 29.a 42 a. 45.a. 54.a
Tribuni militum pupilli teſtabantur 49.b
Tutela cur poteſtas dicatur. 57.b
Tutorum genera 33.a

V

Vades 80.a
Verba directa non trahũtur ad fideicom. 57.b
Verborum obligatio 79 b
Viæ latitudo 40 b
Vinctus qui dicatur 10.a
Vindiciæ 7 b
Vindices 80 a
Vindicta quæ 7.b
Volo verbum precatiuum. 63.b
Vxores duas habens infamis eſt 22.a

F I N I S.

Errata operarum ſic corrigantur.

Pag.1. b.ver.4. exſtat.
Pag.4. a.ver.34.dominus.
Pag.5. b.ver.25.heredis.
Pag.6. b.ver.37.vt ſerui.
Pag.7. a.ver.32.Papianus.
Pag.11.a.ver.23.Zonara.
Pag.11.b.ver.22.fictitia.
Pag.12.b.ver.11.cretionis.
Pag.14.b.ver.vlt.duos.
Pag.23.b.ver.23.ſiet.
Pag.25.a.ver.11.tanquam ex ſe.
Pag.25.b.ver.22.& ex ijs.
Pag.31.b.ver.23.vt recordarent.
Pag.32.a.ver.18.cæterique.
Pag.32.b.ver.2.in poteſtate.
Pag.39.b.ver.11.parens.
Pag.40.b.ver.19.nam equo.
Pag.42.b.ver.21.vt ſecundo
Pag.43.a.ver.31.apud Prætoré.
Pag.50.b.ver.18.aut neptis.
Pag.66.a.ver.7. id verbum.
Pag.66.b.ver.2. fideicommiſſa.
Pag.66.b.ver.20.rogare, cũ poſſu(mus.
Pag.66.b.ver.vlt.fuerint.
Pag.67.b.ver.10.prognatauè.
Pag.68.a.ver.16.fictione.
Pag.68.b.ver.14.hereditates.
Pag.69.b.ver.1. eo ritu.
Pag.69.b.ver.4. familiam.
Pag.73.a.ver.2. hereditas.
Pag.75.b.ver.7. pertinet.
Pag.82.b.ver.7. promiſſoris.
Pag.82.b.ver.35.omnes.
Pag.91.b.ver.17.FERRET.

Siqua ſunt alia, aut ea noſtros ſugerunt oculos, aut conſultò omiſimus, quia leuia ſunt, quæ tu bone lector pro arbitrio emendabis.

Cav. G. DI GIACOM[illegible]
[illegible]
PESCARA

BIBLIOTECA